

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

СТУДІЇ
З ОНОМАСТИКИ ТА ЕТИМОЛОГІЇ
2006

Київ
2006

УДК 81'373.6 – 81'3 73.2
ББК 81.2-3я43

Затверджено до друку вченою радою
Інституту української мови НАН України

Редакційна колегія:

І. М. Железняк, д-р філолог. наук,
О. П. Карпенко, д-р філолог. наук (відповідальний редактор),
Є. С. Отін, д-р філолог. наук,
С. М. Пахомова, д-р філолог. наук,
В. П. Шулъгач, д-р філолог. наук

Рецензенти:

доктор філолог. наук В. Ю. Франчук
кандидат філолог. наук І. П. Чепіга

Студії з ономастики та етимології. 2006 / Відп. ред. О. П. Карпенко. –
К., 2006. – 260 с.

Статті, що входять до щорічника, присвячені актуальним питанням слов'янської ономастики та етимології, а також поміна рогоргія певних регіонів. Подаються рецензії на нові публікації в галузі ономастики та етимології. Додатки вміщують матеріали з ономастики, зібрані викладачами вузів, студентами, аспірантами та краєзнавцями.

Для ономастів, істориків мови, етимологів.

ISBN 966-02-4038-4

© Колектив авторів
© Інститут української мови
НАН України

Розділ I. Ономастика

О. С. БАРАНІВСЬКА

(Краків)

ПРО ПОЛЬСЬКІ ПРИЗВИЩА (АНТРОПОНІМНІ ГІБРИДИ) З ФОРМАНТАМИ *-ik, -yk (-czyk)*

У польському антропоніміконі прізвища з формантами *-ik, -yk (-czyk)* становлять помітну групу – поряд з прізвищами на *-ak, -owicz / -ewicz*.

Суфікси з елементом *-k-* виконували демінутивну функцію, часто вказували на молоді чи малі істоти. Пізніше вони почали вказувати на нащадків. Як зазначає К. Римут¹, «в XV ст. патронімічні форми на *-ic, -owic* були витіснені формантами *-ik, -ek, -czak*». Прізвищеві форманти польської мови з *-k-* – це *-ek, -ik, -yk, -ak*, що вказують на здрібнілість. Останні продуктивні до сьогодні.

Серед досліджуваного матеріалу нам удалося зафіксувати такі прізвища: *Danielczyk, Adamczyk, Balcerzyk, Błarzczyk, Garbarczyk, Grzegorzycyk, Kowalczyk, Kaczmarczyk, Kasprzyk, Krawczyk, Stolarczyk, Strelczyk, Olejarczyk, Pawelczyk, Popielarczyk, Prusaczyk, Talarczyk, Winiarczyk, Wolczyk, Zydorczyk, Olejnik, Mielnik, Rzeźnik, Pasiiecznik, Czernik, Wolnik; Grygorczyj, Danielczyk, Adamczyk, Hrycznik (STWT)*.

Зафіксовані нами прізвища з формантами *-ik* (укр. *-uk*) можемо поділити на такі групи:

1) утворені від назви професії: *Olejarczyk, Mielnik, Rzeźnik, Pasiiecznik*; їхніми відповідниками в українській антропонімії маємо *Олійник, Мельник, Різник, Пасічник*;

2) ті, що походять від прикметникової основи: *Czernik, Wolnik*;

- 3) утворені від імен: *Piotryk, Pietrucznik, Petryczunik, Dzieńnisik* (+ *Hryciek*), *Jacyk* (як і *Jacek*);
- 4) утворені від етнонімів: *Mazuryk, Prusaczyk*;
- 5) відапелятивні: *Talarczyk, Popielarczyk*;
- 6) відтопонімі: *Wolczyk*.

Як зазначає П. Смочинський², формант *-ik* під впливом абсорбції елементів на *-ec, -ek* пізніше набув якості *-czyk*. Його патронімічна функція виникає з демінутивної. Згідно з дослідником (за Кольбергом), цей формант був поширений на краківських землях. Поява його спочатку засвідчена при основах на приголосний, натомість основи на голосний «вимагали» варіанта *-ka*.

В українській антропонімії прізвища на *-ик* посідають помітне місце³, а формант *-ик* з його варіантом *-чик* дослідники ономасти вважають демінутивним або ж патронімічним⁴. Формант *-ик* в українській апелятивній лексиці визначається як надзвичайно поширений суфікс із різним значенням при різних коренях⁵, а також спостерігається його продуктивність в українській антропонімії для творення демінутивних варіантів чоловічих імен⁶.

Прізвища з суфіксом *-ик (-yk), -чик (-czyk)* – утворення з первісними демінутивними або патронімічними значеннями. Демінутивні утворення вбачаємо насамперед у відмінних прізвищах на *-ик, -чик* типу *Назарик, Семаньчик*, оскільки перші носії таких прізвищ були не синами *Назара, Семена*, а самі були носіями відповідних імен в їх пестливих (а потім нейтральних) варіантах⁷. Демінутивну функцію виконували суфікси *-ик, -чик* також у деяких відапелятивних прізвищах типу *Котлярик, Кравчик*, хоча довести, що під час утворення таких прізвищ вони дійсно були демінутивами, по суті, не можна, бо скоріше *Котлярик, Кравчик* – це син *Котляра, Кравця*.

Прізвищеві функції форманта *-ик* в українській мові подібні до антропонімічних функцій цього ж суфікса в польській мові. Слід відзначити, що цей суфікс поширеніший в останній.

Прізвища на *(-cz)yk* творять численну групу. Це прізвища, в основі яких лежить яесь інше прізвище чи ім'я, в основному таке, що розвинулось за допомогою суфікса *-ek* або *-ec*. За Б. Креєю⁸, це передовсім прізвища, утворені від назв професії у формі демінутивів, отже, таких, що мають суфікс *-ek*, який, можливо, слугував для творення назв різного роду челядників. Таким чином, пор. прізвища на *-czyk*, які супроводжують відповідні демінутиви

на *-ek*, рідше *-ec*. Тому функціонують прізвища на *-yk*, *-czyk*, які мають відповідники – антропоніми на *-ek* (рідше на *-ec*). Наприклад: *Kucharczyk – Kucharek*, *Garbarczyk – Garbarek*, *Kowalczyk – Kowalek* (частіше – *Kowalik*), *Kołodziejczyk – Kołodziejek*, *Borowczyk – Borowiec*, *Kaczmarczyk – Kaczmarek*, *Winiarczyk – Winiarek*.

Другу групу прізвищ на *-czyk* формують відіменні утворення: *Tomczyk* від ОН *Tomek* (основне ім'я – *Tomasz*), *Danielczyk* від ОН *Daniel*, *Grzegorzczyk* від ОН *Grzegorz*, *Pawelczyk* від ОН *Paweł*, *Zydorczyk* від ОН *Izydor* (STWT).

Звернемо увагу на кілька прізвищ, носії яких поляки.

Błarczyk – від *Błażej*. Ім'я нотоване в Польщі від XIII ст.⁹ Де-що дивним видається написання цього прізвища. Могло б бути *Błażczyk* (такі варіанти теж трапляються). Правописні норми польської мови не передбачають буквосполучення *rzcz*, а тільки *szcz*, в окремих випадках *-źcz* (наприклад, згадане прізвище).

Gryczyk – від імені *Grzegorz*. За К. Римутом, на східних пограничних територіях були поширені форми *Hrehory*, *Hryhory*¹⁰. Звідси й маємо антропонімний гібрид. Якщо б це було власне українське прізвище, то запис його виглядав би *Hryczyk*. Власне польське містило б *rz*, а не *r*. Незаперечним також може бути факт, що українське прізвище могли так записати в Польщі.

Також існує ряд прізвищ, як, наприклад, *Dzienisik*, *Gryczyk*, *Jacek – Jacyk*, *Zacharek*, які частково можна вважати польсько-українськими гібридними утвореннями, але твердити, що це дійсно так, не можна, оскільки твірні основи цих прізвищ не завжди за походженням власне українські, хоча й функціонують на території України, та виступають запозиченнями з інших мов. Взявши до уваги прізвище *Dzienisik*, не можна однозначно стверджувати, що воно утворилося від імені *Денис*, яке, потрапивши до польської мови, змінило свою фонетичну та орфографічну форму, а саме [д] палаталізувалося в [dʲ], яке, зрештою, перейшло в *dź*. Можливий інший варіант походження цього прізвища – від апелятива *dzień*. К. Римут поряд із прізвищами, що походять від цього апелятива, в одній словниковій статті¹¹ розглядає антропоніми, утворені від імені *Denis*, і подає такі приклади – *Dzieniak*, *Dzienisiewicz*. Не до кінця погоджуємось із польським мовознавцем, тому що впливає запитання: звідки взявся формант *-esi-?* У відіменному утворенні він імовірніший.

Поряд із власне польським прізвиськом *Jacek* функціонує антропонім *Jacyk*, формант якого (а саме зовнішнє оформлення) більше тяжіє до українського. Але знову ж таки, може бути так, що це прізвисько не мало жодного відношення до української антропонімії, зокрема її носіїв (важко сказати, що це гібрид), оскільки фонетично [e] уподібнилося до [u], і при записі прізвиська могли відбутися зміни (в деяких випадках).

Серед відапелятивних прізвиськ маємо такі: *Popielarczyk* – від апелятива *popiół*, *Talarczyk* – від *talar* – ‘moneta srebrna’. Від цього апелятива утворилося ряд прізвиськ *Talarczyk*, *Tallarczyk*, *Talarek*, *Talerczyk*¹².

Також зафіксовано утворення: *Prusaczyk* – від етнічної назви *Prus* ‘członek na narodu pruskiego’, пор. ще назву гербу *Prus*¹³ і відтопонімне *Wolczyk* – від назви місцевості *Wola*. Пор., наприклад, *Wolszczyk*, *Wolczak*.

У дослідженому матеріалі (а це частина Куявсько-Поморського воєводства в Польщі) нам вдалося зафіксувати тільки два гібридні утворення – *Strelczyk* і *Woronek*.

Woronek – українсько-польський антропонімний гібрид, утворений від української основи (яку характеризує повноголосся -оро-) і польського прізвисьцевого форманта -ek. Це саме прізвисько ми зафіксували й в українському антропоніміконі (на Івано-Франківщині).

Так само друге прізвисько – *Strelczyk* – це гібридне утворення, оскільки основа за своїми особливостями виразно українська: її польський відповідник -strze (тобто укр. *p* = пол. *rz*).

Порівняно з польськими прізвиськами на -uk (-yk) (*Grzegorzczyk*, *Kowalczyk*), українських менше, але все ж таки вони власне українські (*Бобрик*, *Бобик*, *Гірник*, *Гречаник*, *Малик*) або польсько-українські гібриди, зокрема: *Бялик*, *Бобрик*, *Бобик*, *Ваєрик*, *Василик*, *Веприк*, *Галик*, *Векерик*, *Гембалик*, *Геник*, *Гірник*, *Гречаник*, *Грожник*, *Гулик*, *Гурик*, *Дудник*, *Заник*, *Ляхавчик*, *Іваник*, *Мазурик*, *Малик*, *Томашик*, *Яник* (ТДІФРО; ТДК).

Переважно всі прізвиська утворилися від апелятивів і власних імен. До категорії останніх можемо віднести: *Мазурик*, *Томашик*, *Яник*, *Войтик*. Також ми зафіксували прізвиська з формантом -uk (-yk) та -ek (-ek) і з виразною польською основою. Наприклад: *Бялик* – від ‘biały’; *Войтик* – від власного імені *Wojciech*. Це утворення не слід ототожнювати з демінутивом від *Wojciech*, тому що

зменшено-пестлива назва була б *Войтек* (*Wojtek*). Отже, цей антропонім міг утворитися під впливом українського форманта *-ик* (*-ук*). *Гембалик* – співвідносний з апелятивом, похідним від *gęba*. Походження прізвища *Шендрик* встановити важко.

Прізвище *Мазурик* частково має польське походження, оскільки воно походить від польського етноніма *Mazury*, а *Mazur* – ‘człowiek pochodzący z północnego Mazowsza’¹⁴; «Uniwersalnym słownikiem języka polskiego» (в 4 томах): *Mazur* ‘mieszkaniec Mazur’ і заст. ‘mieszkaniec Mazowsza’ (USJP 2, 590). Встановити, чи це гібрид, чи це власне польське прізвище, сьогодні важко. Але все-таки власне польський антропонім був би *Mazurek*, походження якого теж може бути і відапелятивне (це прізвище-апелятив), і відетнонімне: *mazurek* 1) ‘utwór muzyczny w takcie 3/4 o charakterze stylizowanym mazura (polskiego tańca ludowego)’; 2) ‘tradycyjne ciasto wielkanocne’; 3) ‘ptak o szarobrazowym upierzeniu żyjący w Eurazji z dala od osiedli ludzkich’ (USJP 2, 590).

Прізвища *Томашик*, *Яник* утворені від польських імен *Tomasz*, *Jan* (*Томаш*, *Ян*). Їх можна вважати гібридами, якщо вони дорівнюють зменшено-пестливим формам (так, як в українській, наприклад, *Івасик*), польський варіант яких – *Томашек*, *Янек*. Інше трактування: якщо ці прізвища утворилися шляхом поєднання основи і прізвищевірного форманта, то це власне польські антропоніми.

Крім цього, можуть зустрічатися інші гібридні утворення, але вони не такі очевидні, як гібридні утворення з формантами *-ко*, *-ук* у польській мові, оскільки суфікс *-ик* однаково продуктивний в обох мовах. Якщо в українській мові ми зустрічаємо прізвище *Блащик*, то не можемо однозначно твердити, що це гібридне утворення. Це прізвище могло появитися в українській антропонімії в зв’язку з еміграцією з Польщі його носія – поляка. Аналогічна ситуація з українськими прізвищами на *-ик* в Польщі, наприклад, прізвище *Назарик*, яке утворене від українського імені *Назар*. Та все-таки слід звертати увагу на твірну основу, її походження.

Розглянувши коротко прізвища з формантом *-ик*, можна констатувати, що вони дуже подібні і певною мірою споріднені з польськими, а тому досить часто важко встановити їх походження і належність до тої чи іншої антропонімної системи, тим більше, якщо польська основа аналогічна українській, а семантика форманта однакова в обох мовах.

- ¹ R y m u t K. Nazwiska Polaków: Słownik historyczno-motywuacyjny. Kraków, 1999. T. I. S. XLIX.
- ² S m o c z y Ń s k i P. Polskie nazwiska patronimiczne (na tle innych typów i języków) // Z polskich studiów slawistycznych. Seria 3: Językoznawstwo. Warszawa, 1968. S. 252.
- ³ Р е д ь к о Ю. К. Сучасні українські прізвища. К., 1966. С. 204.
- ⁴ Б у ч к о Д. Г. Українські прізвища на *-ик* // Актуальні питання антропоніміки: Зб. матеріалів наук. читань пам'яті Ю. К. Редька / Відп. ред. І. В. Єфименко. К., 2005. С. 44.
- ⁵ Словотвір сучасної української літературної мови / Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. К., 1979. С. 57–58, 103, 109.
- ⁶ Ч у ч к а П. П. Антропонімія Закарпаття: Конспект лекцій. Ужгород, 1970. С. 62.
- ⁷ П а н ц ь о С. Є. Антропонімія Лемківщини. Тернопіль, 1995. С. 62–63.
- ⁸ К р е j a В. Słowotwórstwo polskich nazwisk: Struktury sufiksalne. Kraków, 2001. S. 88.
- ⁹ R y m u t K. Nazwiska Polaków. Op. cit. S. 41.
- ¹⁰ Там само. S. 276.
- ¹¹ Там само. S. 170.
- ¹² R y m u t K. Nazwiska Polaków. Kraków, 2001. T. II. S. 594.
- ¹³ Там само. S. 302.
- ¹⁴ Там само. S. 79.

Скорочення

ТДІФрО	— Телефонний довідник Івано-Франківської міської автоматичної телефонної мережі. Івано-Франківськ, 1992.
ТДК	— Телефонний довідник автоматичної телефонної мережі м. Калуща та Калуського району. Івано-Франківськ, 1992.
STWT	— Spis telefonów woj toruńskiego. 1995. Toruń, 1995.
USJP	— Uniwersalny słownik języka polskiego: W 4 tomach / Pod red. S. Dubisza. Warszawa, 2003.

С. О. Вербич

(Київ)

КАРПАТСЬКА ОРОНІМІЯ В КОНТЕКСТІ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ІСТОРІЇ РЕГІОНУ. II *)

Веркобила – назва гори на Закарпатті (Піпаш 255). У зазначеній назві можна чітко виокремити компонент *-кобила*, який ідентифікуємо з численними карпатськими оронімами *Kobyła* – назва гірського щита в лісистих Карпатах та узгір'я в колишніх Дрогобицькому та Стрийському пов., *Kobyła Wielka* – назва гори в колишньому Косівському пов. (SG IV, 221). Щодо препозитивного складника *Вер-*, то його кваліфікуємо як форму з усеченим кінцевим *-x* від *Верх* < *верх* ‘верхня частина чогось’ (ЕСУМ 1, 360). Таке фонетичне явище непоодиноке як у місцевій топонімії, наприклад: угіддя *Верпліяю* (Піпаш 255), мікротопоніми *Вергібрки*, *Верчертежі*¹, так і в географічних назвах інших регіонів України й Славії: мікротопоніми *Верпілля*, *Верстав* на Волині, літописний ойконім *Вердерев* (сучасне с. *Вердереве* Скопинськ. р-ну Рязанськ. обл. Росії) < **верхъ деревъ*, топоніми – болг. *Вър брега*, хорв. *Vrpolje*². Отже, оронім *Веркобила* – це фонетично вторинна форма від *Верхкобила* < *Верх Кобили*. Топонімні конструкції такого типу поширені в різних регіонах Славії, а також за її межами, що дає підстави дослідникам відновлювати праформи на зразок **Vьrxъ stavъ(-a)*³. На окрему увагу заслуговує етимологія ороніма *Кобила*, який, безумовно, лише формально тотожний

*) Продовження. Початок див. : Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2005. С. 16–23.

лексемі *кобила* ‘самиця коня’. Доонімну семантику основи назв гірського ландшафту *Кобила* ⁴ допомагають відновити укр. апелятиви *кобила* ‘круглий або кубічний шматок глини’ (Грінченко 2, 250), похідні *кобилиця* ‘обрубок дерева, на який натягують шкіру’ (< псл. **kobylica*), діал. *кобилина* ‘кózли’ (< псл. **kobylina*), *кобилка* ‘петля’ (< псл. **kobyľka*; ЭССЯ 10, 98-100), у яких представлена основа *коб-* < псл. *(*s*)*kob-* ‘те, що має вигнуту, гачкоподібну форму’ ⁵.

Віддівок – назва гори (с. Опорець Стрийськ. р-ну Львівськ. обл.; ОАГУМ). Онім можна структурувати на складові частини *Від-* < *від-* (префікс прийменникового походження) і *-дівок*, яка на перший погляд виглядає дещо незрозумілою. Проте детальніше спостереження дозволяє пояснювати компонент *-дівок* як *-ділок* (пор. ще діал. (бойк.) *д'ів* ‘пасмо гір’ (Онишкевич 1, 220) < *діл* ‘гірський хребет’, ‘вершина гори’; Марусенко 226). Звідси *Віддівок* < *Відділок* < *відділок* ‘відділена частина чогось (наприклад, горба, гори тощо)’ < *відділити* (пор. ще деривати *наділок*, *поділок*; ЕСУМ 2, 90). Аналогічне фонетичне явище в корені *Дів-* < *Діл-* засвідчене і в інших регіонах, наприклад: гідронім *Дівка* (п. Кучургана в бас. Нижн. Дністра; СГУ 307) < **Долька* > *Ділка* > *Дівка* ⁶.

Віниць – назва гори (м. Турка Старосамбірськ. р-ну Львівськ. обл.; ОАГУМ). Для оніма зафіксовано апелятивний відповідник діал. (бойк.) *віниць* ‘вінок’, ‘дашок для паркану із соломи, землі’ (Онишкевич 1, 129) < *вінець* (*и* < *е* так як у *кониць* ‘край’, ‘кінець’ (Онишкевич 1, 373) < *конець*). Очевидно, мотивуючи внутрішню форму ороніма *Вінець*, апелятив *вінець* передав метафоричну семантику на зразок ‘щось вигнуте, таке, що має форму кола (вінка)’. На думку М.Д. Матієва, лексема *вінець* могла позначати сему ‘верх гори’ ⁷. У досліджуваному регіоні також зафіксовано гідронім *Вінець*, який має паралелі на інших теренах Славії. У спеціальній літературі для відповідних назв гідрооб’єктів відновлено праформу **вѣньсь* на позначення характеристики берегової лінії об’єкта ⁸, що загалом теж указує на певну форму ландшафту.

Кондаг – оронім на Турківщині (ТТ 250). Назва проблематична з погляду етимології. Можливі різні підходи до її тлумачення. Якщо обрати вихідним варіант *Кондаг*, то з погляду структури його можна розглядати як *Конд-аг*, де *-аг* суфікс. Відзначимо, що цей словотвірний формант нечастотний у слов’янській дериваційній системі, наприклад: **кърѣагъ* як варіант до **кърѣага* ‘посуд

зі звуженою шийкою' < **къркъ* 'шия' (Sławski 1, 65), **моцагь* 'мокре сире місце, болото [...] ' < **моца* (ЭССЯ 19, 72–73), **къррагь* 'предмет із загнутими краями' як варіант до **къррага* ⁹. З іншого боку, оронім можна пояснювати як форму з фонетично видозміненою фіналлю *-аг*. Відповідно передбачаємо два можливі шляхи етимологізації назви *Кондаг*:

1. *Кондаг* < *Конд-аг* < незасвідченого географічного номена **кондаг*, основу *конд-* якого можна кваліфікувати на підставі структури **тълт-* як фонетично вторинну форму від **кълд-* у результаті переходу плавного *-л-* у дентальний *-н-* під впливом ідентичного щодо артикуляції приголосного *-д-*. Сказане підтверджують як місцеві онімні, так і загалом апеллятивні факти: мікротопонім *Кундисько* (м. Старий Самбір Львівськ. обл.; ОАГУМ) < *Конд-* (у < *о* під впливом задньоязикового *-к-*) < *Колд-*; діал. *кандюги* 'ноги' (Желехівський I, 333) < *калдюги* < **кълд'угу*, *кондуряка* 'великий дрючок, велика палиця' (ЕСУМ 2, 550 – «неясне») < *колдуряка* < **кълdur-* тощо. Відповідно **кондаг* < **кълдагь* як варіант до **кълдaга*, яке підтвержене прагідронімом **Кълдага* ¹⁰. Стрижневу семантику відновленого **кълдагь* / **кълдага* визначало псл. **кълд-* < і.-е. *(*s*)*kel-* 'гнути, згинати; кривити' в ступені редукції *о-*ряду ¹¹.

2. *Кондаг* < *Кондаг* < *Кондак* унаслідок місцевої субституції *т/к* (пор., наприклад, *буков. коляк* 'колючка, будяк' і *голят* 'т. с.'; СБГ 220). Далі *Кондак* < *Колдак* < **кълдакъ* / **Кълдакъ* з аналогічною семантикою ¹².

Пу́ла – назва гори на Закарпатті (Піпаш 238). Оронім не має однозначного етимологічного пояснення. За умови первинності ороніма *Пула* доцільне його порівняння з діал. (гуцул.) *pula* 'член тіла' (Janów 192) < *'те, що має випуклу (об'ємну) форму'. Цей апеллятив, гадаємо, етимологічно споріднений з рос. діал. *пулѣк* 'невелика грудка з тіста, снігу' (СРНГ 33, 121), лтс. *pūle* 'купа', д.-інд. *pūla-h-* 'вузол, пучок' (Walde II, 80). Наведені факти уможливають реконструкцію праформи **pula* < і.-е. **реу-* / **роу-* / **рū-* 'здуватися, надуватися, розбухати' (Walde II, 79), розширеного *-l-* детермінативом. Щодо безпосередньої мотивації ороніма *Пула*, то показовою могла бути ознака *'така, що виступає (височіє) над іншим ландшафтом'. До речі, схожу семантичну модель пропонує й В. П. Шульгач для прагідроніма **Рулъто* ¹³. Можливо, аналогічну мотивацію слід припускати також для хорватського топоніма *Pula* (Im. т. 361). Якщо ж уважати оронім *Пула* фонетично

видозміненою формою, то в цьому разі Пула < Пола [у < о під впливом губного *n*; пор. з цього приводу зх.-укр. *пул* ‘піл’ (Желехівський II, 788)]. Звідси Пола – лексико-семантичний дериват від діал. географічного апелятива *пола* ‘кам’яна плита’, ‘скеля’ (Марусенко 243), пор. ще аналогічне схв. *pola* ‘т. с.’ (ЕСУМ 4, 485).

Сиджа – назва гори (с. Липівці Перемишлянськ. р-ну Львівськ. обл.; ОАГУМ). Оронім можна пояснювати в колі апелятивної лексики на зразок укр. діал. (поліськ.) *сэжа* ‘місце на річці чи ставку, де стоять рибальські снасті і сидить рибалка під час ловлі риби’ (Лисенко 192), рос. діал. *сэжа* ‘рибальська сітка у вигляді мішка’, ‘перегородка в річці’, ‘місце, де сидить рибалка’ (виділення наше. – С.В.), *сижа* ‘рибальська снасть у вигляді мішка’ (СРНГ 37, 120, 294) < псл. **sédja* (Фасмер III, 591). Таким чином, оронім *Сиджа* < апелятива **сиджа* < псл. **sédja*. З погляду доонімної семантики основи назви так, імовірно, називали *‘гору, яка «сидить» (займає своє місце) поміж інших орооб’єктів’.

Трояга – назва гори на Закарпатті (Маринич 194). Аналіз структури ороніма дозволяє розглядати його як утворення з кореневою морфемою *Трой-* і суф. *-ага* [оформлює деривати з експресивно-оцінною семантикою від різних морфологічних основ – іменникових, прикметникових, дієслівних (Sławski 1, 65)]. Для ідентифікації морфем *Трой-* доцільно залучити, на нашу думку, лексеми на зразок: укр. *троякий* ‘потрійний’ (Грінченко 4, 298), діал. *трояк* ‘вулик на три сім’ї’ (ГТ 189) тощо, в основі яких числівник *три* < **trъje* (Фасмер IV, 101). Відповідно для ороніма *Трояга* можна відновити географічний номен **трояга* *‘гора (щит) із трьома вершинами’, пор. з цього приводу діал. *трояниця* ‘шлуг з трьома залізами’ (Онишкевич 2, 303). Щодо схожої мотивації етимона пор., наприклад, ороніми *Троянка* на Сумщині, *Triglav* (колишня Югославія) – гора, що має три вершини¹⁴.

Увіч – назва горба (с. Торчиновичі Старосамбірськ. р-ну Львівськ. обл.; ОАГУМ). Онім *Увіч* розглядаємо як фонетично вторинну форму щодо *Убіч*. У цьому ж регіоні опосередковано на це вказує оронім *Убічна* (< *убіч-*, *убік-*) у с. Мельничне Старосамбірського р-ну Львівської обл. (ОАГУМ). Назва *Убіч* мотивована географічним терміном *убіч* ‘бік, косогір’ (ЕСУМ 1, 194), ‘прірва’ (Марусенко 252), ‘узгір’я, круча’ (Онишкевич 2, 310). З огляду на місцеву зміну *о > у*, наприклад: діал. *убідець* ‘обід’, *убуванці* ‘обу-

ванці' (Онишкевич 2, 310), *Убіч / убіч* сягає *Обіч / обіч* [пор. відповідно *Обіч* – гора зі стрімкими схилами; с. Опоpecь Стрийськ. р-ну Львівськ. обл. (ОАГУМ) й апелятив *ббіч* ‘схил гори’; Марусенко 238)].

Хім – назва гори (с. Мистичі Мостиськ. р-ну Львівськ. обл.; ОАГУМ). *Хім* – це видозмінена форма від *Хом* у результаті вирівнювання структури відповідно до законів української звукової системи – чергування *o* (відкритий склад) з *i* (закритий склад). З приводу оніма *Хом* пор. назву горба *Хом (Хоџт)* на Прикарпатті (Рудницький 57), мікротопоніми *Схом* – частина с. Людвинівка в колишньому Долинському пов. Галичини (Vasmer RGN X, 514), *Хом* на Чернігівсько-Сумському Поліссі (Череп. Мікротоп. 291). Назву *Хом* тлумачимо як форму з абсорбованим *ѣ* < л. Пор. ще укр. *хбіми* ‘різновид печива’ (Грінченко 4, 409) < *хоџми* < *холми* ‘те, що має вигнуту, випуклу форму’. Таким чином, *Хім* < *Хом* < *Хоџм* < географічного терміна *холм* ‘невелика полога гірка’ (Марусенко 253) тощо.

Чум – назва гори (с. Мельничне Старосамбірськ. р-ну Львівськ. обл.; ОАГУМ). Оронім можна співвідносити з назвою с. *Чума* на Закарпатті, що має угорськ. варіант *Csoma* (Vasmer RGN X, 178). Така паралель уможливило неслов’янську етимологію назви. Пор. відповідно угорськ. *csomó* ‘вузол’ (BPC 185). Проте онім *Чум* можна аналізувати й у колі численних слов’янських аналогів як серед апелятивів, так і власних назв, наприклад: словн. *џум* ‘кущ’, словц. *џум* ‘верхівка, вершина’, схв. *џита* ‘вузол на верхньому кінці палки’ < псл. **џитъ* (без задовільної етимології; ЭССЯ 4, 133; у контексті наведеного матеріалу згадане угорськ. *csomó* можна інтерпретувати як запозичення з південно-слов’янських мов). Щодо етимологічного аналізу структури оніма *Чум* можливі два шляхи:

1. *Чум* – фонетично вторинна форма до *Чумл* (з абсорбованим сонорним -л-) < **џьлтъ*. Саме в контексті такої праформи етимологізує формально тотожні рос. гідроніми *Чума* в бас. Оки й Печори Р. М. Козлова. Як апелятивну підтримку дослідниця залучає рос. діал. *чулма* ‘кругла гірка’, а також схв. *џита* ‘зв’язка, вузол’, словн. *џум* ‘назва рослини’. Первинну семантичну ознаку для архетипу **џьлта* слід убачати в генетичному гнізді і.-е. *(s)kel- ‘гнути, згинати; крутити, вертїти’¹⁵. Для підтвердження запропонованої версії Р. М. Козлова наводить етимологічно споріднені

факти (з іншим типом аблаута): гідроніми – укр. *Кум* (бас. Сейму), *Кума* (бас. Дніпра), рос. *Кума* (на території Карелії), блр. *Кума* (бас. Німану) < **Кълтъ* / **Кълта*¹⁶.

2. *Чум* < псл. **čutъ*, що на матеріалі південно- і західно-слов'янських мов ілюструє семи 'вузол', 'кущ', 'вершина' (див. вище; у контексті зазначеної праформи слід, очевидно, інтерпретувати й д.-рус. *чумъ* 'ківш', яке пов'язують із татарськ. *čumuč* 'посуд для пиття'; Фасмер IV, 381) < *'вигин, опуклість' < і.-е. **keu-* 'гнути, згинати' (Walde I, 370), розширеного асемантичним елементом *-т-*. Щодо схожої структури й семантики пор., наприклад, болг. *чука* 'кам'яна вершина, підвищення', макед. *чука* 'т. с.' < псл. **čuka* < і.-е. **keu-k-* (ЕССЯ 4, 131).

Обидві версії етимологізування ороніма *Чум* ідентичні щодо стрижневої доонімної семантики назви орооб'єкта.

¹ Вербиц С. Чому так названо (про походження деяких мікротопонімів Турківщини) // Культура слова. К., 2005. Вип. 65. С. 77–78.

² Шульгач В. До походження літописного *Вердерева* (топонімічні нотатки) // Проблеми слов'янської ономастики: Зб. наук. праць. Ужгород, 1999. С. 198–200; детальніше див.: Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998. С. 321–322.

³ Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). С. 321–322.

⁴ Про етимологію гідронімів *Кобила* див.: Лучик В. В. Про внутрішню форму основ гідронімів, омонімічних апелятивам // Актуальные вопросы славянской ономастики: М-лы Международной науч. конф. (г. Гомель, 21–22 ноября 2002 г.) / Отв. ред. Р. М. Козлова. Гомель, 2002. С. 158.

⁵ Варбот Ж. Ж. Славянские этимологии (**opoka*; **nadovъsъ* и **nadovъsъnъ*; **žežel'ъ*; **kobica*, **zakobenъ* и др.; **xorošъjъ* и **xorxoriti se*) // Этимология. 1979. М., 1981. С. 34–36.

⁶ Гідроніми Нижнього Подністрів'я / За ред. Ю. О. Карпенка. Київ – Одеса, 1981. С. 30.

⁷ Матіїв М. Д. Гідронімія басейну Стрию: Дис. ... канд. філ. наук: Рукопис. Сімферополь, 1999. С. 44.

⁸ Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). С. 309.

⁹ Козлова Р. М. Структура праславянського слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997. С. 191.

- ¹⁰ Казлова Р. М. Славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2003. Т. III. С. 160–162.
- ¹¹ Там само.
- ¹² Детальніше див.: Козлова Р. М. До етимології імені *Аскольдъ* (*Аскольдъ*, *Оскольдъ*) // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І. М. Желєзняк. К., 1992. С. 108–112; Казлова Р. М. Славянская гідранімія. Праславянскі фонд. С. 167–168.
- ¹³ Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). С. 228.
- ¹⁴ Желєзняк І. М. Топонімія України з основою *Троян*-// Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І. М. Желєзняк. К., 1992. С. 77–94.
- ¹⁵ Казлова Р. М. Зазнач. праця. С. 293–295.
- ¹⁶ Там само. С. 275–277.

Скорочення

ВРС	— Хадрович Л., Голди Л. Венгерско-русский словарь. Будапешт, 1952.
Грінченко	— Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
ГГ	— Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997.
ЭССЯ	— Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1974–2005. Вып. 1–31.
ЕСУМ	— Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. К., 1984–2003. Т. 1–4.
Желєхівський	— Желєхівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. I–II.
Лисенко	— Лисенко П. С. Словник поліських говорів. К., 1974.
Маринич	— Маринич А. М. Украинские Карпаты // Природа Украинской ССР: Ландшафты и физико-географическое районирование. К., 1985. С. 180–198.
Марусенко	— Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика / Отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. М., 1968. С. 206–255.
ОАІУМ	— Ономастичний архів Інституту української мови НАН України.
Онишкевич	— Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. К., 1984.

- Піпаш — Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.
- Рудницький — Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини (вид. 2-ге). Вінніпег, 1962.
- СБГ — Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. М.; Л.; СПб., 1965–2004. Вып. 1–38.
- ТТ — Топонімія Турківщини / Упоряд. П. Зборовський. Львів, 2004.
- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1964–1973. Т. I–IV.
- Череп. Микротоп. — Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984.
- Im. m — Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
- Janów — Janów I. Słownik huculski / Za red. J. Riegera. Kraków, 2001.
- Sławski — Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974–1979. Т. I–III.
- SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. Т. I–XV.
- Vasmer RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1981. Bd I–X.
- Walde — Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Berlin und Leipzig, 1927–1930. Bd I–II.

І. М. Желєзняк

(Київ)

ГЕОГРАФІЯ СЛОВЕНСЬКО-СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТОПОНІМНИХ ПАРАЛЕЛЕЙ

У колі топонімів Славії відомо немало повних і часткових збігів, які тлумачаться вченими по-різному. Крім загальнослов'янських, генетично споріднених утворень, які становлять основу всієї слов'янської топонімії, відома чимала кількість перенесених, одвічна природа яких пов'язана з діалектними особливостями певної території. Міграція топонімів, як правило, пов'язана з міграцією населення. У даному випадку нас цікавить словенсько-східнослов'янські топонімні паралелі, коли пояснення кожної з них у осібному регіоні виявляється утрудненим якщо не в лексичному плані, то в ареальнолінгвістичному. Деякі топоніми зафіксовані в окремих слов'янських мовах на великій відстані один від одного, що вимагає спеціального коментаря. Зокрема, такого висвітлення потребують словенські та східнослов'янські топоніми, спорідненість яких доказова, проте відсутнє задовільне пояснення ареальної характеристики.

Відомо, що однією з особливостей словенської мови є її ізолюваність у колі інших слов'янських мов, яка пояснюється специфічністю географічного розташування. У порівнянні з іншими слов'янськими мовами в ній фіксують наявність значної кількості архаїзмів слов'янського походження. Доцільним було б намагатися коментувати кожний окремий випадок топонімних збігів Словенії та східнослов'янського ареалу.

Відрубний фрагмент цієї проблеми – топонімні збіги в Словенії та Білорусі. Особливу групу для Словенії та Білорусі становлять географічні назви, генетично пов'язані з слов'янськими коренями, які в своїх деривативних вираженнях мають дещо обмежені ареальні характеристики. Зв'язки цих двох регіонів представлені як абсолютними збігами – *Rečica* в Словенії і *Речица* в Білорусі, *Dobruš* і *Dobruša*, *Лоев* і *Лоје* та ін., так і такими, що розрізняються деривативними моделями – *Комарин* у Білорусі та *Kotarnica* в Словенії, *Паричи* в Білорусі та *Paričnjak* у Словенії, *Рогачев* у Білорусі та *Rogačice* в Словенії тощо. Тільки ці факти дозволяють уже виявити певний інтерес до цих двох регіонів саме в порівняльному плані.

Про збіг ойконімів *Мозырь* у Білорусі та *Mozirje* в Словенії існує достатня література¹, проте лише констатація самого факта виявляється недостатньою. Дериваційні ознаки обох ойконімів свідчать, що саме Білорусь, де ойконім *Мозырь* утворений семантичним способом від праслов'янського географічного терміна **mozurь*, – старожитній ареал. Словенський топонім виник також семантичним шляхом, але вже від ускладненої структури слова, що можна вважати пізнішим етапом². Ю. Удольф виводить споріднений топонімікон за межі сучасної Славії, демонструючи широкий деривативний спектр праслов'янського кореня **moz-*, але надає перевагу словенському прикладу, який, на його думку, впливає на розв'язання проблеми слов'янської прабатьківщини³.

Про ойконім *Гомель* написано достатньо й, як здавалося, вичерпно. В Етимологічному словнику слов'янських мов йому навіть відведено окрему статтю, проте генетика кореня обмежена східнослов'янськими мовами, що робить незрозумілою його природу й поширення праслов'янської основи **gom-*, від якої він утворений⁴; пор. ще блр. діал. *гбмя* 'увзвишся заокругленої форми; грудка, брила' (Яшкін 204), укр. діал. *гомюк* 'купа землі; горб' (Марусенко 223). Тут цікавим видається також уривок із опису батуринських дворів генерального обозного Івана Ломиковського 1726 р.: «въ городѣ, въ замку, бываль третій дворъ Ломиковского, на которомъ был гомель каменной, а нынѣ разобранъ, а по сказкѣ дворника – съ погребѣ каменнова а в замку – з гомеля кирпичъ сломали и свозили – госпожа Кочубѣиха къ себѣ на дворъ, и строила себѣ будинки, да мѣщанинъ Клименко, краморникъ, избудовалъ себѣ изъ того кирпича свѣтлицу»⁵. Можна припускати,

що це була вежа, складена з великої кількості цегли. Тоді це слово входить до семантичного поля 'узвишшя, підвищення'. Ареал споріднених онімів поширюється на південь і схід: р. *Гомолча* (1689 р., «... да за рѣкою Сѣверскимъ Донцомъ съ Крымской стороны ниже того Змѣвскаго Никольскаго Монастыря въ лѣсу по рѣчкѣ Гомолчи...»); Оп. КПЛ 285) тощо. З наведеного матеріалу видно, що основа **got-* має певне поширення в межах східнослов'янських говорів. Значуще, що В. А. Никонов ⁶, В. А. Жучкевич ⁷, В. П. Нерознак ⁸, які писали про ойконім *Гомель*, обмежено залучають інослов'янський топонімний матеріал для обґрунтованішого пояснення природи слова. Водночас, саме словенський топонімікон поширює кордони споріднених слів для ойконіма *Гомель*. Назви населених пунктів *Gomila*, *Gomilica*, *Gomilsko*, *Gorenja Gomila* в Словенії (Im.m., 170–171), а також потік *Гомилски* в Сербії (Павловић 87) дають цінний матеріал для аналізу білоруського ойконіма в контексті спільнослов'янського топонімікона взагалі та словенсько-білоруських мовних зв'язків зокрема. Такі словенські апелятиви як *gomila* 'могила', *gomólj* 'бульба' (Hostnik 32), а також назва рослини *gomilica* (Bezljaj II, 789), яка, напевно, росте в горах, та ін. ширять можливе пояснення топоніміки ойконіма. Все це свідчить про закономірність повернення до назви *Гомель* для її монографічного опису.

Білоруські міста *Мозир* та *Гомель* знаходяться в Центральному Поліссі, області, яка безпосередньо межує з Україною. Північніше Києва починається поліська зона, на її кордоні знаходилося с. *Сваром'я*, залите тепер Київським водосховищем. Назва села *Сваром'я* відома з XVI ст. у формі *Своромль* та *Сваремъле* (1552 р; АЮЗР VII/1, 588, 120). Розбіжність у написанні назви свідчить про її непрозорість для мовців уже того часу. Далі 1630 р. «з розныхъ сель до манастира Печерского Киевского належачих, меновите.. з Сваромля» (АЮЗР I/6, 618), 1704 р. «надъ Сваромлемъ» (ОКІУМ), 1729-1731 рр. *Сваромля* (Чт. ОНЛ, 1893 кн. VII/1, 41), 1730 р. *Сваромля* (НБУВ ІР, VIII 239, арк. 40), 1738 р. *Сваромля* (Ист. мат. VI, 43), 1768 р. *Сваромля* (ЦДІАК, ф. 59, оп. 5606, арк. 34), 1781 р. *Сваромье* (ОКН 98), 1787 р. *Сваромье* (ОКН 271), 1890 р. *Swaromje / Swareml* (SG XI, 626), 1911 р. *Сваромье* (ВТКР), сучасний польовий запис *Сварум'є* (ОКІУМ). Там протікає р. *Сваромка* (1785 р., ОКН 167) з назвою вторинного походження щодо ойконіма. Ідентична назва зафіксована на Волині –

оз. *Сваремле* (околиці с. Бірки кол. Ковельськ. пов; 1588 р.; Новицкий П, 713), яка інтерпретується як похідна від усіченого антропоніма з посесивним суфіксом *-j-*⁹. Р. М. Козлова щодо київського ойконіма реконструює праформу **Svaromъ* (*-a, -o*), похідну від дієприкметника **svaromъ* (*-a, -o*) < дієслова **svarti*¹⁰. Якщо на Київщині та Волині назва поселення *Сваромль* відома з XVI ст., то в Словенії документи фіксують ойконім *Swaromel* із 1309 р. (Kos I, 77), у XX ст. ця назва має форму *Sromlje* (Im. m. 406).

На базі сказаного особливо цікавою видається гіпотеза Ф. Безлая про міграцію населення в Словенію саме з надприп'ятського ареала перед заселенням угорцями їх сучасної території в VIII–IX ст. н. е.¹¹ Це підтверджує Л. В. Куркіна, спираючись на дані географічної термінології на означення гірського рельєфу – «Специфічна ізолекса, яка об'єднує західну околицю південнослов'янського простору й східнослов'янські діалекти, може бути свідченням одвічної близькості цих діалектів і підтвердженням таким чином теорії деяких дослідників про те, що в заселенні й освоєнні Східних Альп брали участь східнослов'янські племена»¹². Слід гадати, що наш матеріал частково відбиває ці події. Тим більше, що зв'язки словенського й західнополіського ареалів демонструють також досить чіткі антропонімні зв'язки на рівні архаїчних форм¹³. Ідея окремого дослідження словенсько-східнослов'янських паралелей видається особливо продуктивною. Але слід гадати, що територію обстеження необхідно розширити на все українсько-білоруське Полісся (з акцентом на Прип'ятське Полісся). Фрагментом зазначеного руху племен можна вважати сліди словенців у Моравії та Чехії, що дозволяє деяким ученим твердити, що ці території були предковічними теренами словенців, звідки вони прийшли в сучасну країну. Зрозуміло, що шлях на сучасну словенську територію був довгим із більш-менш важкими зупинками, на шляху цих племен були Моравія та Чехія, де зупинка, як свідчить наведений З. Штібером топонімний матеріал, була досить тривалою¹⁴.

Цікавим видається збіг назв міст *Idrija* в Словенії (Im.m. 202) та *Идрица* в сучасній Псковській області Російської Федерації (АПО № 3), недалеко від кордону з Вітебською областю Білорусі, а в минулому Вітебській губернії, куди частково заходять білоруські говірки. В Словенії існує кілька споріднених ойконімів – *Idrija pri Bači*, *Idrijska Bela*, *Idrijski log*, *Idrsko*, *Idrske Krnice*, *Idršek*

(Ім. т. 202) тощо. В обох місцевостях відомі також ріки *Идриа* та її притоки *Идринка* в басейні р. Великої в Росії (WRG II, 120), останню, можливо, Ф. Безлай називає оз. *Idrie*¹⁵, та *Idrijca* п. Сочі в Словенії (Bezljaj SVI I, 222). Для назви міста *Idrija* в Словенії точно відомо, що поселення тут виникло пізно, лише в XIV ст. на базі гірничої промисловості¹⁶. Це дозволяє припускати первісність гідронімів всупереч їх ускладненій деривації. С. Роспанд гідронім *Idra* наводить як базовий для утворення ойконімів із суфіксом *-ьскъ / -ьско* на південнослов'янських теренах¹⁷. Щодо етимології словенського гідроніма існує численна ономастична література з версіями, які заперечують одна одну. Псковською рікою *Идриа* цікавився, здається, тільки О. І. Соболевський, який вважав цей гідронім загальноєвропейського походження від основи **-dr- > *-dъr-*, що й санскр. *dhāra* 'ріка, потік', д. перс. – *-dar-* 'ріка'¹⁸. Первісною формою він вважав **ve-dъr-* > гідроніми *Vedra, Vedrica* та ін. Ф. Рамовш намагався пояснити гідронім *Idrija* в Словенії на слов'янському матеріалі, спираючись на зафіксовані в словенських середньовічних документах форми цього гідроніма з лабіальною протезою¹⁹. Ф. Безлай схильний вважати словенський гідронім *Idrijca* дослов'янського походження. Проте він ставить під сумнів спорідненість назви *Идриа* та похідних у басейні ріки Великої з словенськими топонімами²⁰. Дослідник пов'язує словенські топоніми з іллірійською мовою, чого не допускав для географічних назв на північному заході Росії. Він подає повнішу бібліографію питання (на середину XX ст.) походження топонімів *Idrija* та *Idrijca*²¹. Слід зауважити, що Ф. Безлай наводить форму гідроніма з гортанною протезою *Hydra*, датовану 1335 роком, а також варіанти *Sidrisca, Jédrija*. Він переконливо виводить топонім *Idrija* з іллір. **Iudria* > слов. **jъdrija* > *idrija*²². Для уточнення як походження, так і локалізації розглядуваних гідронімів необхідно вивчити весь корпус топонімних паралелей і намагатися їх хронологізувати.

Ще 1958 р. Ф. Безлай окреслив трикутник – північ Словенії, захід Болгарії та північний захід Росії з переходом у Литву – для топонімів *Невель / Nevlje*²³. Його лінгвістичний коментар був непевний: «Важко сказати, чи стосувалися ці назви до дослов'янських міграцій»²⁴. Ще в попередніх роботах Ф. Безлай не сумнівався, що територію Словенії було заселено зі східнослов'янських теренів, тому щодо конкретної назви с. *Nevlje* та однойменної

ріки він писав: «Питання в тому, чи словенці принесли основу [nav-] з собою з-за Карпат, чи успадкували від аборигенів»²⁵. Коло споріднених назв східнослов'янського регіону невиразне через традиційну думку про фінно-угорське походження географічного терміна *neva* 'болото, трясовина', від якого походять гідроніми *Нева* (назва ріки) та *Нево* (назва озера, воно ж Ладозьке); слов'янським пристосуванням вважають рос. діал. *невь*, наявне на північному заході Росії як в апелятивній, так і в онімній лексиці (бол. *Невий мох* поблизу оз. Ильмень) та *нева, нево* 'болото, мохове болото' (Мурзаев П, 72)²⁶.

Проте наявність топонімів *Nevlje / Невель* на ширшому терені змушує повернутися до цього матеріалу: м. *Невель* (1563 р. «Приходили Литовскія люди под Невлю, городок В. Князя»; 1564 р. «Наши Воеводы В. Князя из Невля и ись Полоцка Литовскихъ людей побивали»; Дювернуа 198) на оз. *Невель*, с. *Невль* у Новгородській землі (1500 р., НПК III, 38), с. *Невель*, род. в. -ля (Пінськ. р-н Брестськ. обл. Білорусі; Рапановіч 93), а також р. *Невкля* (впадає в бол. Замглай; смт Городня Чернігівськ. обл.; Череп. Микротоп. 197), хут. *Нев'є* (поблизу с. Бишів Макарівськ. р-ну Київськ. обл.; Експ. 1985 р.), с. *Невелишки* (кол. Віленська губ.; RGN VI/1, 111), а також, очевидно перенесення, с. *Невель* (воно ж *Сейдемелуха Малая*; кол. Херсонська губ.; RGN VI/1, 111). Слід звернути увагу на зміну в парадигматичній моделі топонімів із фінально -ель: 1563 р. «под Невлю» (Дювернуа 198), 1666 р. Сенка з Гомля (с. Верба на Чернігівщині; ПК 430) та сучасні «под Невель» і «з Гомеля».

Про погляди Ф. Безлая на Псковську землю як онімно близьку територію до Словенії свідчить також його порівняння самої назви *Псков* < *P'lskovъ* зі словенським топонімом *Polškava*²⁷.

Крім хронологічно глибинних топонімів *Идрица* та *Невель* на Псковській землі з відповідниками в Словенії, фіксуються паралельні назви оз. *Днико* (Псковська обл.; ВО) та дж. *Dnike / Dnika* (Словенія; Bezljaj SVI I, 132), оз. *Лисно* (Верхньодвінськ. р-н. Вітебськ. обл. Білорусі на кордоні з Псковською обл.; ВО) та р. *Лисна* (бас. Сави; 1257 р.; Dickenmann II, 16), оз. *Свибло* (Псковська обл. – південніше смт Идрица; АПО № 3) та р. *Svibnik* (л. Доблічиці; Bezljaj SVI II, 236), ойконіми *Svibno, Svibnik* (Словенія; Im. т. 420), оз. *Осны* (1775 р., кол. Псковська губ.; Шмит) та с. *Осп* у Словенії (Im.т. 329), оз. *Тетча* (воно ж Паульское, північ

Вітебськ. обл. Білорусі, кол. Псковська губ.; ВО) та р. *Tetna* (п. Імпольського Потока п. Сави; Bezlaj SVI II, 258), оз. *Укля* (північ Вітебськ. обл. Білорусі, кол. Псковська губ.; ВО) та р. *Уква* (пр. Бели л. Мотнишниці; Словенія; Bezlaj SVI II, 285), пот. *Укова* (Словенія; Bezlaj II, 285) та ін., що змушує згадати думку Б.О. Ларіна про особливу роль псковських говірок у мовній палітрі всієї Славії²⁸.

Якщо про словенський топонім *Idrija* Ф. Безлай досить упевнено висловлюється як про іллірійський, то щодо назви *Nevlje* він обережніше визначає її можливе дослов'янське походження²⁹. Всі наведені факти змушують шукати більш-менш надійні джерела цих спільних мовних реліктів. Якщо приймати гіпотезу про можливі зв'язки словенських топонімів із дослов'янськими діалектами на терені сучасної Словенії, тобто іллірійськими, то тоді головною проблемою стає пояснення наведених збігів словенських і східнослов'янських топонімів і джерело їх контактів. В. М. Топоров довів безпосередні зносини іллірійців із балтами, коли іллірійці займали ареал набагато північніше за Балкани, де вони зафіксовані вже писемною історією³⁰. Тоді слід гадати, що хронологічно весь цей комплекс назв сягає саме періоду до поширення іллірійських говірок на північному заході Балканського півострова. Тоді, правда дуже обережно, можна припускати, що Надприп'яття було теж проміжною ланкою міграції прасловенських племен на сучасну територію Словенії. Тому вивчення топонімікону Псковщини в повному обсязі становить інтерес для студій з етногенезу словенців.

Запропоноване повідомлення ніяким чином не претендує хоч у найменшій мірі на вирішення цієї складної проблеми. Головна мета – звернути увагу дослідників на топонімний матеріал, який може пролити світло на деякі глибинні процеси в житті слов'янства.

¹ Росп онд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов // Восточнославянская ономастика / Отв. ред. А. В. Суперанская. М., 1972. С. 75. З новоїшої слід згадати статтю Козлової Р. М. Палескія *Моза, Мозыр* / *Мазыр* (храналагічна-этымалагічны аспект) // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў. Зб. навук. артыкулаў. Мазыр, 2006. С. 165–166.

² Желєзняк І. М. Ойконім Мозир у слов'янському контексті // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў. Зб. навук. артыкулаў. Мазыр, 2006. С. 161–162.

- ³ Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beiträge zur Frage nach der Urheimat der Slaven. Heidelberg, 1979. S. 519–524.
- ⁴ Этимологический словарь славянских языков. Пра斯拉вянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1980. Вып. 7. С. 21.
- ⁵ Что значит слово «гомель»? // Киевская старина. 1901. Т. LXXV, октябрь. С. 10.
- ⁶ Никонов В. А. Краткий топонимический словарь. М., 1966. С. 106.
- ⁷ Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск, 1974. С. 76–77.
- ⁸ Нерознак В. П. Названия древнерусских городов. М., 1983. С. 61.
- ⁹ Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998. С. 267.
- ¹⁰ Казлова Р. М. Беларуска і славянская гідранімія: Пра斯拉вянскі фонд. Гомель, 2002. Т. II. С. 213.
- ¹¹ Bezljaj F. Einige slowenische und baltische lexische Parallelen // *Linguistica*, 1966–1968. Т. VIII/1. S. 63-81; Bezljaj F. Slovenski jezik v luči leksikologije // *Radovi ANU Bosne i Hercegovine*. Sarajevo, 1969. XXXV. Knj. 12. S. 85–100.
- ¹² Куркина Л. В. Названия горного рельефа (на материале южнославянских языков) // *Этимология*. 1977. М., 1979. С. 50.
- ¹³ Железняк І. М. Ареальне вивчення слов'янських антропонімів з усіченим другим компонентом композита // *Мовознавство*. 1972. № 2. С. 67–74.
- ¹⁴ Штибер З. О древних словенско-западнотславянских языковых связях // *Русское и славянское языкознание*. М., 1972. С. 309.
- ¹⁵ Bezljaj F. Die vorslavischen Schichten in slovenischen Namen- und Wortschatz // Bezljaj F. *Zbrani jezikoslovni spisi*. I. Ljubljana, 2003. S. 209.
- ¹⁶ История Югославии. М., 1963. Т. I. С. 163.
- ¹⁷ Rospond S. Materiały do słowotwórczo-strukturalnego SAT. Wnioski stratygraficzne // *Onomastica slavogermanica*, 1984. XIV. S. 66.
- ¹⁸ Sobolevskij A. Zur russischen Ortsnamenforschung // *Zeitschrift für slavische Philologie*. 1925. Bd. II. D/h 1–2. S. 53.
- ¹⁹ Ramovš F. Opazke k nenaglaščenemu *ê* s posebnim ozirom na praslovensko **éstêja* v slovenskih narečjih // Ramovš F. *Zbrano delo*. Ljubljana, 1997. Knj. II, S. 171.
- ²⁰ Bezljaj F. Die vorslavischen Schichten... S. 209.
- ²¹ Bezljaj F. Slovenska vodna imena. Ljubljana, 1956. D. I. S. 221–223.
- ²² Bezljaj F. Slovenska vodna imena... S. 223.
- ²³ Bezljaj F. Význam onomastiky pro studium praslovanského slovníku // *Slavia*. 1958. XXXVII. S. 363.
- ²⁴ Bezljaj F. Die vorslavischen Schichten... S. 209.
- ²⁵ Bezljaj F. Zanimivosti iz toponomastike // Bezljaj F. *Zbrani jezikoslovni spisi*. I. Ljubljana, 2003. S. 254.

- ²⁶ Попов А. И. Топонимическое изучение Восточной Европы // Уч. зап. ЛГУ, № 105, 1948. С. 107–108; Никонов В. А. Краткий топонимический словарь М., 1966. С. 286; Būga K. Upių vardų studijos ir aišų bei slavėnų senovė // Būga K. Rinkiniai raštai. Vilnius, 1961. Т. III. Р. 508, 887; Rozwadowski J. Studia nad nazwami wód słowiańskich. Kraków, 1948. S. 148–149; Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius, 1981. P. 229; Топоров В. Н. К происхождению *Сандуй* // Этимология. 1985. М., 1988. С. 92.
- ²⁷ Bezlaj F. Onomastika in leksikologija // Onomastica jugoslavica. Ljubljana, 1969. S. 13–14.
- ²⁸ Псковский областной словарь с историческими данными. Ленинград, 1967. Вып. 1. С. 3.
- ²⁹ Bezlaj F. Die vorslavischen Schichten... S. 209.
- ³⁰ Топоров В. Н. Несколько иллирийско-балтийских параллелей из области топонимастики // Проблемы индоевропейского языкознания. М., 1964. С. 52–58.

Скорочення

АПО	— Атлас Псковской области. М., 1969.
АЮЗР	— Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.
ВО	— Карта «Витебская область». М., 1972.
ВТКР	— Военно-топографическая карта России, сост. в масштабе 3 версты в дюйме. 1911.
Дювернуа	— Дювернуа А. Материалы для словаря древнерусского языка. М., 1894.
Експ.	— Матеріали ономастичної експедиції.
Ист. мат.	— Исторические материалы из архива Киевского губернского правления. К., 1882–1885. Вып. 1–8.
Марусенко	— Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика / Отв. ред. В. В. Мартынова, Н. И. Толстой. М., 1968. С. 206–255.
Мурзаев	— Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. М., 1999. Т. 1–2.
НБУВ Р	— Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису.
Новицкий	— Новицкий И. П. Указатель к изд. Временной комиссии для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подоль-

- ском и Вольнском генерал-губернаторе (с 1845 по 1877 год). К., 1878–1882. Т. I–II.
- НПК — Новгородские писцовые книги, изд. Археографической комиссией. СПб., 1859–1910. Т. 1–6 и указатель.
- ОКІУМ — Ономастична картотека Інституту української мови НАНУ
- ОКН — Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст. К., 1989.
- Павловић — Павловић З. Хидроними Србије. Београд, 1996.
- Рапановіч — Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці. Мінск, 1990.
- ЦДІАК — Центральний державний історичний архів у м. Києві.
- Череп. Микротоп. — Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговско-Сумского полесья. Сумы, 1984.
- Чт. ОНЛ — Чтения в Обществе Нестора-летописца. К., 1890–1912. Кн. IV–XXIII.
- Шмит — Шмит Я. Ф. Генеральная карта Псковской губернии, разделенной на пять провинций. 1775.
- Яшкін — Яшкін І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск, 2005.
- Bezljaj — Bezljaj F. Zbrani jezikoslovnji spisi. Ljubljana, 2003. I–II.
- Bezljaj SVI — Bezljaj F. Slovenska vodna imena. Ljubljana. 1956–1961. D. I–II.
- Dickenmann — Dickenmann E. Studien zur Hydronymie des Sauesystems. Heidelberg, 1966. Bd I–II.
- Hostnik — Hostnik M. Slovensko-ruski slovar. Gorica, 1901.
- Im. m. — Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
- Kos — Kos M. Srednjeveški urbarji za Slovenijo. V Ljubljani, 1939. Zv. I (Urbarji Salzburške nadškofije).
- RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.
- SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- WRG — Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer. Berlin; Wiesbaden, 1961–1969. Bd I–V.

О. В. Іваненко

(Київ)

ГЕОГРАФІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ТОПОНІМІЇ СУМЩИНИ

Предметом вивчення цієї розвідки стала та частина сумського ойконімікону, основа якої мотивована географічною термінологією. Основна частина такого роду апеллятивної лексики засвідчена в місцевому діалектному середовищі. Іншу лексику, існування якої на цій території не засвідчене лексикографічно, дозволяють відновити спільнокореневі лексичні одиниці, фіксовані як на місцевому ґрунті (головним чином), так і поза ним. Саме останній тип діалектних утворень переважає в поданому нижче фрагменті історико-етимологічного словника ойконімії Сумщини.

Характерна риса сумської ойконімії – її співвідносність із російською та білоруською діалектною лексикою в говорах суміжних територій або територій, що входили до складу Слобожанщини: білоруські (оскільки Білорусь межує з сусідньою Чернігівською областю) та російські – брянські, курські (включно із говорами околиці Путивля), орловські, воронезькі та ін. говори. Саме активні міграційні (колонізаційні) процеси в історичному минулому (XVI–XVII ст.) визначають неоднорідний в етнічному (а відповідно й у мовному) плані характер терену. Тому в аспекті мотивації сумської ойконімії (з ГТ-оснотою) першість часто віддається не власне українському, а російському і білоруському діалектному матеріалу¹.

Твірні апеллятивні основи поданих у статті топонімів за своєю семантикою представляють кілька груп: основи, в яких відбите

протиставлення *гора* – *заглиблення, долина*; *префіксальні* та *ком-
позитні* апелятивні основи; географічні терміни на позначення
земельної ділянки за її *характером* або *сільськогосподарським*
призначенням.

У *першій* з цих трьох груп висвітлюється походження двох
об'єднаних спільною типологічною ознакою топонімів.

Поселення **Баба** (Ндр.) згадується під 1779–1781 рр. як «Село
Баба [...] при столбовой дорогѣ, идущей из Чернигова въ Глу-
ховъ» (ОНСН 323). Також фіксується низка назв поселень *Баба* в
колишніх Волинській, Галицькій та Подільській губ. (Vasmer
RGN I, 213) та, крім цього, *Баба* (село) і *Баба* (став) у колишньому
Сосницькому пов. Чернігівської губ. (ОКІУМ).

Вкупі з наведеними, зазначений ойконім розглядається нами
як похідний від незасвідченого в Сумській обл. географічного
терміна *баба*, пор. укр. діал. (житомирськ.) *баба* ‘трясовина’
(ЭССЯ 1, 107), а також суфіксальне похідне *баблѣ* ‘болото, трясо-
вина’ на Кіровоградщині (СНГТК 14). Про потенційність існу-
вання на Сумщині географічного терміна *баба* свідчать уживані в
метафоричному значенні апелятивні словосполучення *бабѣн жи-
вьѣот* ‘непрохідне болото, трясовина’ (Бур. См.), *бабѣні живѣотѣ*
‘драглисте місце в болоті, трясовині’ (Крл. См.), *бабѣніе нѣзо*
‘драглисте болото’ (Крл. См.), *бабѣніе чѣрево* ‘драглиста яма в бо-
лоті, трясовина’ (Чр.), *бабѣніе чѣдо* ‘драглисте болото, трясовина’
(Крл. См.), *баб’ї живѣотѣ* ‘трясовина на болоті’ (Ямп. См.) (Че-
реп. 24) [щодо останнього пор. *Бабье*, болото в сусідньому Сере-
дино-Будському р-ні (ОАІУМ), гелонім *Баб’є* на Волині (СМУ
7)]. Аналогічні за структурою онімізовані словосполучення за-
свідчені в численних регіонах України у назвах боліт: *Бабиніе*, *Ба-
биніе Болото* на Волині (СМУ 8), *Бабиніе Озеро*, *Бабиніе Топило*,
Бабиніе Черво на Київщині [остання назва також на Черкащині]
(там само 224, 402), гідроніми в Сербії: *Бабин Гроб*, *Бабин Кал*,
Бабин Разбой (Павлович 21)². Таким чином, у термінологічних
словосполученнях типу *бабѣн живвьѣот*, *бабѣні живѣотѣ* і т. ін. ба-
чимо у свідомості носіїв мови інтерференцію значень слів *баба*
‘стара жінка’ і ГТ *баба* зі значеннями ‘трясовина’ або ‘гора’.

Подібні випадки переосмислення семантики географічних
термінів на рівні народної етимології досить часті. Як аналогію
наведемо гідроніми *Баба*, *Бабка* (в басейні Дону), для яких осно-
вою визначаються *баба*, *бабка* і які, згідно з даними Є. С. Отіна,

як апелятиви не зустрічаються³ і розглядаються ним як термінологічні еквіваленти *старица* (*старуха*) (Отин 14). Апелятиви *баба*, *бабка* розглядаються як «свого роду “синонімічні” поширювачі термінів (висока частота вживання яких створювала небажану однойменність прилеглих об’єктів), переосмислених на базі відповідних апелятивних найменувань для літньої жінки й чоловіка (тобто *старица*, *старуха* и *баба*, *бабка*, *бабуся*; *старець*, *старик* ...)» (там само 15).

Очевидно, географічний термін *баба* ‘трясовина’ можна розглядати спільно з *баба* ‘узвишся’ в контексті географічних апелятивів, засвідчених в інших слов’янських мовах, пор. болг. *bába* ‘неглибока ямка, заглиблення в землі’, ‘яма’, ‘калюжа’ та *bába* ‘виступ на поверхні землі, земля, викинута з нори кротом’, ‘невелика гірка землі, увзишся, горбок’ (Григорян 7), а також відапелятивні семантичні деривати *Баба* (2) – ороніми в Сербії та Герцеговині (Карадић 9). У контексті поширених на слов’янських територіях географічних апелятивів *baba* на позначення горбів і гір розглядається А. Профоусом та Р. Свободою походження ойконіма *Baba* [в Чехії] (Profous I, 21). Апелятиви з відповідними значеннями можуть бути засвідчені й у низці оронімів на території України, зокрема в західних її регіонах: *Баба* (5 різного роду орооб’єктів), *Бабі*, які тлумачаться М.М. Габораком як похідні від теоніма *Баба* (Габорака 12–14).

Поеднання несумісних, на перший погляд, значень ‘гора’ і ‘болото’ в можливому праслов’янському ГТ **baba* пояснюється, як ми вважаємо, ширшою, спільною для обох семантикою ‘набухати’, відбиту в різного роду слов’янських континуантах посл. **baba* і властиву ще і.-с. звукокомплексам **bab-*, **pap-* (ЕССЯ 1, 107) [укр. діал. *баба* ‘трясовина’ в ЕССЯ пов’язується саме з наведеним значенням та значенням ‘рідка їжа, каша’]. Це підтверджується й поданим в ЕССЯ апелятивним фактажем: укр. діал. *баба* ‘великий кулястий комок горшечної глини, утворений для перевезення глини з місця видобування до майстерні гончара’, болг. *bába* ‘плівка, в якій з’являється на світ дитина’, ‘ковбаса з товстої свинячої кишки, начиненої м’ясом’, ‘крупна дикоросла ягода’, ‘старе дерево’; чеськ. *baba* ‘різновид хмар’, пол. *baba* ‘виріб, випечений із тіста в особливій формі’ (там само, 106, 107).

Слід зазначити, що на рівні географічних апелятивів взаємодію значень ГТ *баба* / *baba* ‘гора’ й ‘болото’ можна пояснювати й

просторовою суміжністю означуваних ними об'єктів, коли семантична взаємодія відбувається, як нам здається, внаслідок перенесення значення з одного об'єкта на інший за схемою: 'щось округле' → 'предмет округлої форми тощо'.

Населений пункт **Караван** (Лбд.) згадується під 1779 р. як хутір *Каравань* колишнього Лебединського пов. Харківського намісництва (ОХН 159). Назва має аналоги в колишніх Харківській (6), Катеринославській та В'ятській губерніях (Vasmer RGN IV, 51). Щодо походження ойконіма можна висувати дві версії. З одного боку, його можна розглядати як похідний від контактного (мікро)топоніма на зразок гідронімів *Караван* – озеро й болото (в сусідньому Білопільському р-ні Сумської обл.) (Череп. Микро-топ. 129). З іншого боку, назва може розглядатися як наслідок онімізації відповідного ГТ.

Проте в будь-якому випадку аналізу потребує сама апелювативна основа назв.

У випадку з гідронімами *Караван* мотиватором став гідротермін **ка(о)ра(о)ван*, семантичну основу якого можна пов'язувати з суфіксальними дериватами на зразок рос. діал. *коровка* 'виїмка, заглиблення на кінці колоди, паз' (Козлова 355), апелювативом *караванка* 'кругле корито' (СРНГ 13, 68), який міг бути перенесений зі сфери побутового вжитку у сферу географічної термінології й характеризувати об'єкт за його формою ⁴.

Також для ойконіма *Караван* основою міг виступати хоронімний апелюватив, існування якого підтверджується наявністю східнослов'янської діалектної лексики, пор. укр. діал. *корованка* 'облуплений з кори ковбок', 'осіння рубанка' (Горбач 40), (новгородськ.) *караван* 'ряд смуг ріллі в полі', (ленінградськ.) 'ряд штабелів дров' (СРНГ 13, 67), *караванья* 'великий шматок чого-небудь' (СРГСУ 226), а також прямих відповідників – очевидних відапелювативних мікротопонімів *Караван*, поле на узвишші [*Вспанханный Караван виден. Сегодня будем сеять Караваны*] (НОС 4, 21), *Коровашечка*, гірка [*Крутая это горка, круглая, зовется Коровашечка*] (там само, 115); пор. ще блр. діал. *караван* 'місце, де лежить штабель торфу' (Яшкін 2005, 345). Праслов'янське **korva*, як зазначає Р. М. Козлова, могло мати ознаки 'круглий, округлий' > 'товстий' (Козлова 354), які відбиті у наведеному вище матеріалі.

Очевидно, що аналізований апелятив **ka(o)pa(o)ван* (незалежно від нюансів його семантики) слід співвідносити з праслов'янським **korvanъ* зі значенням, аналогічним до значення **korva*. На основі кількісного чергування **korvanъ* пов'язане з посл. **kьrvanъ* (ступінь редукції *o*-ряду). Останнє теж реалізувалося в топонімії, пор. наведені Р.М. Козловою *Karwany* – ойконім, *Karwan* – мікротопонім (у Польщі) та ін. (Козлова 360).

Місцеві назви *другої* групи вказують на характер топооб'єкта або на його сільськогосподарське призначення.

Мотиваційною основою для ойконіма **Всадки** (Охт.) виступає апелятив **в(у)садка*, співвідносний із географічним терміном *усад*, що фіксується в російських пам'ятках із XVII ст. й має значення 'володарський маєток', 'панський двір', 'центр обійстя'. *Усадами* називалися й поселення селян рільницького та промислового профілів, а в деяких пам'ятках *усад* – земельна ділянка, призначена для чого-небудь, для влаштування городу і т. ін. (відповідно орні й неорні *усад*). За південну межу функціонування цього апелятива В. П. Лемтюгова визначає колишню Воронежську губ. (Лемтюгова 109). Сам же потенційно можливий ГТ **в(у)сад-ка* слід пов'язувати з лексикою на зразок ст.-укр. *всажати, всадити* 'саджати, посадити; зводити, звести' (Тимченко 1, 119), рос. діал. (брянськ., орловськ.) *вса́дный* 'садибне місце' (СРНГ 5, 197).

В основі назви поселення **Мирлоги** (Блп.), як і у випадку з попередньою назвою, засвідчені українсько-білоруські та українсько-російські лексичні паралелі. Форму *Мирлоги*, замість очікуваного закономірного *Мерлоги*, слід пояснювати як результат переходу [e^m] > [u] у ненаголошеній позиції, що загалом відповідає фонетичним законам української мови. На ойконімному рівні також фіксуються: сс. *Мерлоги* (колишня Псковська губ.), хут. *Мирлоги* (колишня Вітебська губ.) (Vasmer RGN V, 532). Апелятивна географічна номенклатура реєструється на суміжних із українською територіях: рос. діал. *мерлѡг* 'барліг, лігвище звіра', 'невеличкий теплий хлів для свиней', 'підстилка, гній у хліві для свиней', (брянськ., орловськ. та ін.) *мерлѡга* 'барліг'; (курськ., орловськ., тульськ.) *мерлуга* 'барліг' 'вертеп, ущелина' (СРНГ 18, 120; Даль II, 320); пор. ще *мерлог* 'ведмідь', 'ведмежий барліг', 'стіло для свині', *мерлѡга* 'т. с.' (НОС 5, 82); блр. діал. *мерлѡга* 'барліг' (Насовіч 284); *марлог* 'лігво звіра', блр. діал. *мярло, мірло* (груб.) 'барліг, постіль', *мярлог, мярлога* 'барліг ведмедя, вовка,

лиса', 'місце, де лежить тварина', 'лігво, постіль звіра', 'підстилка', 'місце на ріллі, піску, де лежав звір або качався кінь' (ЭСБМ 6, 231; 7, 146; 1, 438). Автори словника співвідносять ці апелютиви з блр. *бярлога* і кваліфікують їх як народні переосмислення, вказуючи на взаємозамінність звуків [б] і [л], пор. блр. *бярлога* 'барліг', 'лігво, хатина, печера', 'солом'яна підстилка тощо' (ЭСБМ 7, 146; 1, 438).

Поселення **Плав'янище** (Рм.) уперше згадується в історичних документах під 1709 р. (ІМС 521). З доступних нам джерел відомі дві його фіксації. Під 1795 р. населений пункт записаний як *Плавиничи*, коли в селі було побудовано церкву св. Івана Богослова (Антонович І, 8212). Цей же населений пункт фіксується як село *Плавилещи* колишнього Роменського пов. (ОЛУ 158). Обидва попередні записи, зважаючи на їх формальний різнобіг, слід, на наш погляд, вважати помилковими щодо первісного *Плав'янище*. Назву поселення ми розглядаємо з двох точок зору: 1) як похідне на *-ище* від **Плавина* < укр. діал. ГТ *плав'яна* 'водна поверхня посеред болотяної драговини типу озера' (Крл. См.) (Череп. 166), пор. ще рос. діал. *плав'яна* 'невеликий плавучий острівець із коріння рослин, пророслих на торфі' (НОС 7, 143), блр. діал. *плав'яна* 'порослий травою зибкий ґрунт на берегах озера' (СБГ 3, 527) або 2) як семантичний дериват від ГТ **плав'янище* із семантикою, аналогічною до укр. діал. *плав'яна*.

Третя група назв представлена відапелютивними утвореннями, які характеризують земельну ділянку або за місцем розташування (префіксальні), або за характером рельєфу чи способом її використання (комполітні).

Утворення з префіксами *За-*, *Під-*, попри всю свою порівняну нечисельність на синхронному ойконімному рівні, були досить поширені, зокрема, на півночі й сході України та в суміжних областях Білорусі й Росії, які історично входили до складу Слобожанщини. Діалектна лексика могла бути привнесена на Сумщину й переселенцями з цих територій (таке твердження базується й на даних українських та (передусім) російських діалектних словників). Модель *За-* / *за-*, *Під-* / *під-* + *топонім* або *географічний апелютив* на позначення земельної ділянки застосовувалася лише в тому конкретному випадку, коли передумов для реалізації антропонімної (домінантної в регіоні) моделі називання не було. А саме, коли просторова суміжність в означенні номінованого топо-

об'єкта відносно іншого (давнішого) виступала на перший план. Подібний стан речей уможлилювався й диктувався пізнім (в основному – XVI–XVII ст.) характером так званої другої колонізаційної хвилі на Слобожанщині. Отже, самі апеллятиви-мотиватори двох поданих нижче ойконімів (на зазначеній території) – доволі пізні утворення.

В апеллятивній основі ойконіма **Закубанка** (Рм.), утвореного від географічного терміна *закубанка (с *закубань), засвідчене явище абсорбції плавного в рефлексах праслов'янського звукового комплексу *-ьl- (в структурі *tьlt), властиве багатьом слов'янським мовам. Пор. білоруський географічний апеллятив *закубань 'невелика затока на ріці' (Яшкін 2005, 286), укр. діал. кубаня 'яма з водою, в якій перуть одяг', 'місце в лісі, де звірі п'ють воду' (Аркушин 1, 260), укр. діал. ковбаня 'яма', 'глибока яма', 'яма, в якій бере початок ріка', 'невелике озеро' тощо (Блп., Бур., Гл., Пт. См.) (Череп. 99–100), ковбаня 'глибока яма', 'яма, наповнена водою', ковбань 'яма, глибоке місце в річці' (Шульгач 1998, 141) тощо⁵.

Модель ойконімотворення може виглядати й таким чином: *За + Кубан(ь)ка* (с *кубань / *кубаня). Пор. ще *Кубанка* (в колишній Херсонській губ.), *Кубанка* (*Кубанька*) л. Усожу бас. Десни (на території колишніх Курської та Орловської губерній), *Кубань* – гідроніми (в колишніх Костромській та Кубанській губерніях) (Vasmer II, 577, 578), *Кубань* – потік у Львівській обл. (СГУ 289), *Киваі*, *Киваі* – гідроніми в бас. Вісли й Одри (NWP 153).

Проте в будь-якому випадку ойконім *Закубанка* функціонує в колі структурно й семантично подібних утворень (в різних класах топонімів), пор. численні ойконіми в Україні: *Залав'я* (Ровенськ. обл.), *Залиман* (Луганськ. обл.), *Залози* (Львівськ. обл.), *Заруддя* (Харківськ. обл.), *Заудайка* (Чернігівськ. обл.), *Застугна* (Київськ. обл.) (АТУ 1987, 238, 420, 271, 182, 141, 334, 340, 137, 141), мікротопоніми на Сумщині *Загрєбля*, поле (Блп.), *Заочкино* (пор. с. Очкине) *Заречка* – болота (С.-Б. См.) (ОАГУМ), *Заесманщина*, ліс за річкою *Есмань* (Шст. См.), *Запáсика*, пасовище (Пт. См.), *Запáшнтя*, ліс (Гл. См.), *Запóбля*, поле (Шст. См.), *Зацегєльня* (Гл. См.), *Зайр*, поле (Крл. См.) (Череп. Микротп. 109, 111, 113, 115), *Zamlaka*, *Zaplanina* – ойконіми відповідно у Хорватії та Словенії (Im. т. 482), пол. *Zalużanka*, *Zamszanka* – гідроніми в Польщі (NWP 328, 329).

Не викликає сумніву й апелятивна основа ойконіма **Підлань** (Гл.). Розходження можуть критися лише у способі творення назви. Тому онім можна розглядати: 1) як похідне від онімізованого апелятива **підлань* ‘місце під ланом’ < *під* + ГТ *лан* + **-ьје* із пізнішим усіченням фіналі (**підлання* > **підлань*, пор. як аналогію повний та усічений варіанти білоруських топонімів на зразок *Падбярэзь, Падбярэззе*). Щодо семантико-словотвірної моделі пор. укр. діал. *підлџи* ‘назва земельної ділянки, на якій колись росли лози’ (Сизько 68, Ващенко 74), рос. діал. *подполье* ‘земля, зайнята посівами хліба; поля’ (Элиасов 310), блр. діал. *падлџесе* ‘поле, луг біля лісу’ (Яшкін 120). Останнє значення можна розглядати в контексті таких утворень, як *Підбџр’є*, ліс (*Чр.*), *Підгайщина*, частина села (Кн. *См.*), *Підсацџем*, гора (Бур. *См.*), *Підрџть* (Крл. *См.*) – пор. *Рџть*, р. л. Десни л. Дніпра (в цьому ж р-ні), *Підрџвне*, поле (Гл. *См.*) (Череп. Микротоп. 220, 221), назв-орієнтирів у Білорусі *Подберџь (Падбярэзь)* – поселення біля р. *Березини*; *Подберџье (Падбярэззе)* – місце біля берез; *Подгай (Падгай)* – місце біля гаю, лісу; *Подклџенье (Падклџенне)* – місце біля кленів (Жучкевич 296–297), а також *Podlanišče, Podlipa* (3); *Podlokanj, Podlug* – ойконіми відповідно в Словенії, Сербії, Хорватії (Ім. т. 340, 341); *Podhájský potok, Podhrádský potok, Podpolianský potok* – гідроніми в Словаччині (Hladky 162–163); 2) як похідне від топоніма **Підлан* < **підлан* із подальшим переформлюванням за аналогією до (мікро)топонімів на *-ань*.

Апелятивні основи решти поданих у цій групі ойконімів характеризують поселення за характером топооб’єкта, загальна назва якого послужила основою для його номінації.

Складений ойконім **Гострий Шпиль** (Ндр.) утворений за поширеною в топонімії Слобожанщини моделлю (*атрибутивний компонент* + *географічний номенклатурний термін*): за допомогою *гострий* як уточнювальної характеристики орооб’єкта та ГТ *шпиль* ‘гостра вершина гори’ (*Чр.*; *См.*), ‘крута гора’ (*См.*), ‘лісовий клин’ (*Чр.*; *См.*), ‘мис на ріці’ (*Чр.*; *См.*) (Череп. 238). Щодо аналогії пор. *Гџстра Могила*, курган (Кн. *См.*) (Череп. Микротоп. 80), хут. *Острая Долина* (1799–1801 рр.) в колишньому Полтавському пов. (ОЛУ 179), *Гострий Камінь* – ойконім (Дніпропетровськ. обл.) (АТУ 1987, 60), *Вџстрыя Ёлки* – ойконім у Білорусі (Рап. Мін. 54) та *Ostra Glawa* – ойконім у Сербії (Ім. т. 320), утворених у такий саме спосіб.

Походження назви населеного пункту **Гостробури** (Лбд.) можна розглядати з двох точок зору (з перевагою версії про його апелятивне походження). У випадку апелятивної генези ойконіма, його слід розглядати як похідний від онімізованого плюрального ГТ-композиата **гостробур*. Ад'єктив *гострий* в основі **гостробур* і в даному випадку виступає як уточнювальний компонент до географічного апелятива *бур* 'хвойний ліс', 'сосновий ліс' тощо (Гл., Ямп. См.) (Череп. 30). Проте, як найближче до гіпотетичної семантики реконструйованого **гостробур*, виступає значення *бур* 'сосновий ліс на узвишші' (там само, 30). Потенційність існування відновлюваного ГТ підтверджується наявністю словотвірних аналогій в російських діалектах: *острогъл* – трав'яниста рослина (без уточнення яка саме) (СОГ 8, 166), смоленськ. *острокъл* 'частокіл із загостреним кіллям', *острокълъе* 'загострене кілля' (СРНГ 24, 88) тощо.

Похідні з прекомпонентом *остро-* / *гостро-* засвідчені в різних класах топонімів на різних слов'янських територіях: *Гостролучья* (Київськ. обл.) (АТУ 1987, 134), *Ostrolъka* (1808 р.) < *Ostra Luka* (1773 р.) – ойконім у Словенії (Majtán 252), *Ostroblok*, *Ostoroga* – гідроніми в бас. Вісли й Одри (NWP 197).

Версія про походження ойконіма від особової назви **Гостробур* [щодо аналогії пор., напр., пол. *Ostrowercha* (Rymut II, 182)], вжитої у формі множини, також *теоретично* можлива.

Населений пункт **Пустогорбд** (Гл.) відомий з XIV ст. (ІМС 244). Під 1779–1781 рр. фіксується як «Село Пустогородъ [...] при рѣчкѣ Свесѣ» (ОНСН 445). Лексико-семантичне підґрунтя цієї назви – географічний апелятив **пустогород* зі значеннями 'місце з неродючою землею (*горбдом*)' або 'місце з незасіяним (пустим) *горбдом*'. Для першої частини апелятива основою виступає ад'єктив *пустий* зі значенням, аналогічним до семантики таких східнослов'янських континуантів праслов'янської основи **pust-*, як укр. діал. *пусты* 'порожній' (пор. *пуста гора* 'не поросла рослиною'), блр. діал. *пусты* 'безплідний' і под. (Шульгач 1992, 52).

Очевидно, що реконструйований нами ГТ **пустогород* виступає як конкретний вияв значно ширшої за масштабами словотвірної моделі. Його системні зв'язки відбиті в таких структурно й семантично близьких утвореннях, як рос. діал. *пустовѣток* 'занехаяна орна земля', *пустовѣтъе*, *пустожѣлье* 'пусте, незаселене місце' (СРНГ 33, 145, 146), *пустоплѣс* 'пустоплісся, пусте міс-

це, на якому немає будівлі' (Опыт 184), блр. діал. *пустадблле* 'обложна земля' (Яшкін 2005, 559). Пор. також на онімно-апелятивному рівні *Пуста Градь*, галявина в лісі, *Пустá Грѣбля* (Чр.) (Череп. Мікротоп. 233), ойконіми *Пустополье* (у колишніх Каунаськ., Мінськ., Могильовськ. (2), Смоленськ. (2) губ.) (Vasmer RGN VII, 451) і блр. діал. *пустапбле* 'неродюча земля' (Яшкін 2005, 559), *Пустополье*, двір (у Сербії) – пор. *пустопольина* 'пусте поле' (Караціћ 640), *Пустоселье* (Vasmer RGN VII, 451) < *пустосѣлье* 'запустіле село, розорене, покинуте' (Даль III, 541), *Пустабóры* – ойконім у Білорусі (Рап. Гр. 200). Аналогічні утворення функціонують, приміром, на території Словенії: *Pusti Gradac*, *Pusti Hrib*, *Pusti Javor* – ойконіми (Im. m. 361).

Щодо семантичної типології наведемо ойконім на Сумщині *Яловий Окін* (Лпв.), мотиваційною основою для першого (атрибутивного) компонента якого став ад'єктив *яловий*, пор. укр. *ялова* 'старе русло ріки' (Крл. См.) (Череп. 240), *яловый мысть*, *яловый спустъ* 'спуск зайвої води в ріці, перегородженій гаттю', а також рос. діал. *ялова скрыня* 'потік, на якому немає млина' (в р-ні міст Курська, Рильська, Суджі). Також пор. щодо семантики слов'янський апелятив *яловиця* 'безплідна (місцевість)', який наводиться як основа для гідроніма *Ialomîța* в Румунії (Шульгач 1992, 51). Численні топоніми з основою *Ялов-* засвідчені на українській та інших слов'янських територіях (про це та про семантику *яловий* докладніше див.: там само, 49–51).

Ойконім *П'ятипілля* (Ксп.) утворений від онімизованого ГТ **п'ятипілля*, пор. рос. діал. *пятиполье* 'система сівообігу з поділом ріллі на п'ять полів' (СРНГ 33, 225). Апелятив на російському діалектному ґрунті функціонує в системі аналогічних структурно-семантичних (та структурно-граматичних) утворень із основою *п'ят-* у препозиції. Можна, наприклад, розглядати як аналогію до такого терміна рос. діал. *пятидворка* 'об'єднання з п'яти селянських дворів для проведення яких-н. робіт'; *пяти-мóры* 'поле, рілля з п'ятьма узвиштями' (там само, 221; 222). На топонімному рівні (як аналогії) можна навести мікротопоніми *П'ятиугли*, площа, місце з'єднання вулиць; частина села, *П'ятихátка*, вулиця на кілька будинків, маленька вулиця (Кн. См.) (Череп. Мікротоп. 234, 235); ойконіми *П'ятикори* (Волинськ. обл.) (АТУ 1987, 476), *Пятигоры* (в колишніх Волинській (2), Київській, Пермській губ.), *Пятиволоки* (в колишніх Віленській,

Гродненській, Мінській, губ.) (Vasmer RGN VII, 487), *Пяцігбдка* (Рап. Мін. 223).

- ¹ Сучасні українські діалектні словники висвітлюють головню діалекти західних та південно-західних територій. Діалекти північно- та південно-східних територій представлені у коротких словниках В. С. В-ашценка та А. Т. Сизька; словники з географічної термінології представлені працями Є. О. Черепанової, Т. В. Громко, П. С. Лисенка (див. список літератури).
- ² Апелятивна основа *баба* (як гідротермін) засвідчена у назвах водних об'єктів: *Баба* п. Десни л. Дніпра біля с. Чорнотичі Сосницького р-ну *Чр.*, а також «с. Баба при р. Бабкѣ», XVIII ст. (СГУ 25), *Баба* – гідроніми в колишніх Харківській, Чернігівській, Донській, Київській (2) губерніях (Vasmer I, 61), *Vaba* – гідронім у Словенії (Bezlej 42), *Баба Дмитрин*, *Баба Долина*, *Баба Ломен* тощо – гідроніми в Сербії (Павлович 1996, 20), *Vaba* – численні гідроніми в Польщі, *Vaba* – озеро (в бас. р. Одри) (NWP 39).
- ³ У статті подано дані за станом на 1979 р., які стосуються розглянутого в ній гідронімного ареалу. (Уперше надруковано в книзі: Проблемы восточнославянской топонимии. М., 1979. С. 5–29).
- ⁴ Щодо типології найменування пор., наприклад, відапшлятивні мікротопоніми *Корито*, яр; яр у полі (*Чр.*), низовина з водою (Гл. *См.*), низовина глибока й вузька (Ямп. *См.*) (Череп. Микротоп. 144) ~ *корито* ‘невеличкий яр у полі’ (*Чр.*), ‘невеличкий яр у полі з положистими схилами’ (*Чр.*; Пт., Ямп. *См.*) (Череп. 105); *Макітра* низовина, оточена горою, узвишшям (Блп. *См.*), луг у низовині; чапоподібна низовина, оточена лісом (Гл. *См.*) (Череп. Микротоп. 177) ~ *макітра* ‘кругла западина, котловина, поросла лісом’ (Блп., Бур., Гл. *См.*), ‘гора, поросла лісом’ (Гл., Бур. *См.*) (Череп. 131).
- ⁵ Р. М. Козлова вважає ці утворення результатом згаданого процесу, розглядаючи їх у контексті такої слов’янської діалектної лексики, як укр. діал. *ковбань*, *ковб́аня* ‘яма’, ‘яма, в якій бере витік ріка’, рос. діал. *ковбаня* ‘яма у воді’, пол. діал. *kolbań* ‘грузьке озеро, став’ тощо (докладніше див.: Казлова III, 71-75).

Скорочення адміністративних одиниць

Блп.	— Білопільський р-н <i>См.</i>
Бур.	— Буринський р-н <i>См.</i>
Гл.	— Глухівський р-н <i>См.</i>
Кн.	— Конотопський р-н <i>См.</i>
Крд.	— Кролевецький р-н <i>См.</i>

Ксп.	— Краснопільський р-н <i>См.</i>
Лбд.	— Лебединський р-н <i>См.</i>
Лпв.	— Липоводолинський р-н <i>См.</i>
Ндр.	— Недригайлівський р-н <i>См.</i>
Охт.	— Охтирський р-н <i>См.</i>
Пт.	— Путивльський р-н <i>См.</i>
Рм.	— Роменський р-н <i>См.</i>
С.-Б.	— Середино-Будський р-н <i>См.</i>
См.	— Сумський р-н <i>См.</i>
См.	— Сумська обл.
Чр.	— Чернігівська обл.
Шст.	— Шосткинський р-н <i>См.</i>
Ямп.	— Ямпільський р-н <i>См.</i>

Скорочення

Антонович	— Матеріали для історично-географічного словника, зібрані В. Антоновичем. Виписки з різних областей і губерній. Роменськ. пов. Полтавськ. губ. // Інститут рукопису НБУВ (шифр І, 8212).
Аркушин	— Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1.
АТУ 1987	— Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. / Відп. ред. В. І. Кирненко, В. І. Стадник. К., 1987.
Ващенко	— Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків, 1960. Вип. 1.
Габорак	— Габорак М. Назви гір Івано-Франківщини. Словник-довідник / Відп. ред. В. В. Грещук. Івано-Франківськ, 2005.
Горбач	— Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія). Мюнхен, 1997.
Григорян	— Григорян Э. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков. Ереван, 1975.
Даль	— Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. I–IV.
Жучкевич	— Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск, 1974.
ІМС	— Історія міст і сіл Української РСР: Сумська область / Відп. ред. П. Т. Тронько. К., 1972.
Карацић	— Карацић В. С. Српски рјечник, истумачен немачкијем и латинскијем рјечима. Београд, 1898.

- Казлова — Казлова Р. М. Славянская гідронімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2003. Т. III.
- Козлова — Козлова Р. М. Структура праславянскага слова. Праславянскае слова в генетычным гнезде. Гомель, 1997.
- Лемтюгова — Лемтюгова В. П. Восточнославянская ойконімія аPELLЯТИВНОГО ПРОВОЖДЕНИЯ: Названия типов поселений. Минск, 1983.
- Марусенко — Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических аPELLЯТИВОВ // Полесье (Лінгвістика. Археологія. Топоніміка) / Отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. М., 1968. С. 206–255.
- Насовіч — Насовіч І. І. Слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1973.
- НОС — Новгородский областной словарь / Отв. ред. В. П. Строгова. Новгород, 1992–1995. Вып. 1–12; Великий Новгород, 2000. Вып. 13.
- ОАГУМ
ОЛУ — Ономастичний архів Інституту української мови.
— Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. К., 1997.
- ОНСН — Опис Новгородсіверського намісництва (1779–1781 рр.). К., 1931.
- Отин — Отин Е. С. Ареалы славянских гидрографических терминов в топонимии Дона // Отин Е. С. Труды по языкознанию. Донецк, 2005. С. 7–27.
- ОХН — Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. К., 1991.
- Павлович
Рап. Гр. — Павлович З. Хидронімія Србије. Београд, 1996.
— Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. Мінск, 1980.
- Рап. Мін. — Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. Мінск, 1981.
- Рап. Мог. — Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Магілёўскай вобласці. Мінск, 1981.
- СБГ — Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5-ці тамах / Рэд. Ю. Р. Мацкевіч. 1982. Вып. 3; 1986. Вып. 5.
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. колегія: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К.К. Цілуйко. К., 1979.
- Сизько — Сизько А. Т. Словник діалектної лексики сіл південно-східної Полтавщини: Навч. посіб-

- ник / Відп. ред. Д. Х. Баранник. Дніпропетровськ, 1990.
- СМУ — Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина / [За] ред. О. П. Карпенко. К., 2004.
- СНГТК — Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. К.; Кіровоград, 1999.
- СОГ — Словарь орловских говоров / Науч. ред. Т. В. Бахвалова. Орел, 1996. [Вып. 8].
- СРГСУ — Словарь русских говоров Среднего Урала / Под ред. А. К. Матвеева. Екатеринбург, 1996.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. В. П. Филина и Ф. П. Сорокалетова. Л.; СПб., 1966–2004. Вып. 1–38.
- Тимченко — Тимченко С. Матеріали до словника писемної та книжної мови XV–XVII ст. / Відп. ред. В. В. Німчук. К.; Нью-Йорк, 2002. Т. 1.
- Череп. — Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984.
- Череп. Микротоп. — Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984.
- Шульгач 1992 — Шульгач В. П. Типологія семантики топооснов // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І. М. Железняк. К., 1992. С. 49–68.
- Шульгач 1998 — Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998.
- Элиасов — Элиасов Л. Е. Словарь русских говоров Забайкалья. М., 1980.
- ЭСБМ — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Рэд. В. У. Маргынаў. Мінск, 1978–2006. Т. 1–10.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1974–2005. Вып. 1–32.
- Яшкін — Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск, 1971.
- Яшкін 2005 — Яшкін І. Я. Слоўнік мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск, 2005.
- Bezljaj — Bezljaj F. Slovenska vodna imena. Ljubljana, 1956. D. I.

-
- Hladký — Hladký J. Hydronymia povodia Nitry. Trnava, 2004.
- Im. m. — Imenik mesta: Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
- Majtán — Majtán M. Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava, 1972.
- Rymut — Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 2001. T. II.
- Vasmer — Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer. Berlin-Wiesbaden. 1961, Bd I; 1963. Bd II.
- Vasmer RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden. 1962–1980. Bd I–X.
- NWP — Szulowska W., Wolnicz-Pawłowska E. Nazwy wód w Polsce. Cz. I. Układ alfabetyczny. Współpraca: J. Strzelecka. Warszawa, 2001.

О. І. Гладі

(Київ)

Слов'янські топоніми на території Греції
(етимологічний коментар). VII *)

Топонім *Βαρβόβα* в Епірі у спеціальній літературі розглядається в парі з *Βαρμλόβλα* (Епір), для обох пропонується тлумачення як відбиття слов'ян. **Varibobъ*¹. Враховуючи формальні показники, таке пояснення, в принципі, можливе для другого сло-

*) Продовження. Початок див.: *Linguistica slavica*: Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2002. С. 49–56 (I); Студії з ономастики та етимології. 2002 / Відп. ред. О. П. Карпенко. К., 2002. С. 112–116 (II); Студії з ономастики та етимології. 2003 / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2003. С. 47–56 (III); *Востоčnoукраїнський лінгвістический сборник*. Донецьк, 2004. Вып. 9. С. 37–42 (IV); Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2005 (V). С. 45–51; *Мовознавство*. 2004. №. 5–6. С. 83–86 (VI). Див ще три статті, присвячені цій же проблематиці: *Праслов'янські суфіксальні похідні за даними балканської топонімії // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. Донецьк, 2002. Вип. 6. С. 140–144; *Праслов'янські безсуфіксні імена за даними топонімії Балкан // Studia germanica et romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. Донецьк, 2004. Т. 1. №. 2. С. 67–73.; *Давня ономастика Балкан і реконструкція праслов'янської діалектної лексики // Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми*. М-ли III Міжнародного лінгвіст. семінару 11–14 червня 2004 р. Донецьк, 2004. С. 193–198.

ва. Графічний же бік *Варпѡѡа* спонукає до інших висновків щодо етимології назви, а саме – до визначення її як запису псл. **Vorpona(ja)* чи **Vorponъ(jъ)* до проведення метатези. Це топонімізація ад'єктива на *-ov-* від **vorpa / *vorpъ* (: слвц. *vrap* 'вузька складка на матеріалі як деталь давнього жіночого народного одягу', слвн. *vrâpa* 'зморшка' та ін.)².

Βασταβέτσι – місцева назва в Епірі, котру зіставляють зі слов'ян. *Baštevō*. При цьому для епірського топоніма і *Baštevō* пропонується структурне співвідношення, аналогічне схв. *Vrševac* з *Vrševō*³. Нам видається прийнятнішим з точки зору форми тлумачення слова як нотації псл. **(O)vogt'evъсь* – лексико-семантичний дериват на базі відповідного апелятива, незасвідченого в доступних джерелах, похідного від **(o)vogt'-evъ(jъ) < *(o)vogt'ъ* (ц.-сл. *овошть* 'плід, фрукт', пор. похідне **ovogt'ъ(je) / *vogt'ъ(je) > схв. vòće* 'т. с.')⁴. Очевидно, первісно – поселення, розташоване поблизу чи безпосередньо на території, позначеній прикметником **(o)vogt'evъ(jъ)*. Графіка топоніма дозволяє бачити в ньому рефлекс консонантної групи *-gt'- > -št-*, властивий давньоболгарській фонетиці, що саме по собі свідчить про належність слова до лексикону діалектів, близьких до тих, які лягли в основу східної підгрупи південнослов'янської групи. Аналогічна риса консервується в місцевій назві на Пелопонесі *Βόστιτσα* (= *воштица*)⁵ < **(O)vogt'ica*.

Καρπενήσιον (*Karpenitza*) – населений пункт (Еллада, Етолія, окр. Евританійський; Гильфердинг 291; тут онім подано як слов'ян. *Карпеница*), назва котрого, швидше за все, репрезентує дометатезне псл. **Korpenica* чи **Korъnica*. В їх основі апелятиви **korp-enъ* чи **korp-ънь(jъ)*, похідні від **korp-*, тобто етимона, сформованого на базі варіанта з повним тембровим ступенем щодо і.-е. **(s)ker-* 'гнути, крутити', 'різати', розширеного *p*-детермінативом. Стосовно можливого мотиваційного підґрунтя назви пор. семантику континуантів форми з мобільним *s-*: макед. діал. *скранја* 'неродюча земля, кам'янистий ґрунт' (Видоески 143), схв. *škrapa* 'яма, заглибина', слвц. *škrapy* 'борозни на поверхні карстових скель, утворені потоками дощової води' < **skorpa / *skorpja*⁶.

Κοστανίτσα – назва поселення (Морея, Аркадія, окр. Кинурійський; Гильфердинг 294), що, на нашу думку, відбиває топонімізоване псл. **kostēnica* (: схв. *kostēnica* 'місце (звичайно, на цвинтарі), де зберігаються кістки мертвих', н.-луж. *kóscenica* 'бу-

дівля, призначена для зберігання кісток небіжчиків' та ін. – ЭССЯ 11, 154–155). Пор. ще *Kostanjica* – ойконіми в Хорватії та Чорногорії (Im. m. 236).

На певну увагу заслугове назва слов'янського поселення в Делвинській області (окр. Аргірокастро) *Κατούνα* (Макушев 158). Вона цікава тим, що потенційно може зберігати один із нечисленних дериватів від **kotъ* (: схв. діал. *kôtn* 'закут для домашніх тварин, для молодняка', ст.-чес. *kôt, kot* 'конура, «лавка» (приміщення) на базарі' та ін.; ЭССЯ 11, 211; див. статтю **kotъ* III), а саме – **kot-una* чи **kot-ynъ* (: пол. *Kotynia* – озеро в бас. Вісли та ін.; Szulowska, Wolnicz-Pawłowska 148).

Κλεπᾶ – місцева назва (Еллада, Етолія, окр. Лепантський; Гильфердинг 292), в якій вбачаємо запис псл. **Klepa* – варіант щодо відновленого у фаховій літературі **klepъ* (: схв. *klēn* 'гостряк', слвн. *klēp* 'ланка ланцюга', рос. діал. *клѣн, клеп* 'клин, кілок', 'пастка (для звірів)' та ін.; ЭССЯ 10, 10–11).

Репрезентант з основою на *-i*, варіантний стосовно **klon'a* / **klonъ* (: схв. *klonja* 'рибальське пристосування з сіткою', слвн. *klōnja* 'пастка для птахів', пол. *klonia, kłoń* 'рибальська мережа'; болг. *клон* 'гілка, сук', рос. діал. *клон* 'уклін; схил; більш низьке місце' та ін.; ЭССЯ 10, 68–69), засвідчується в топонімі *Κλονί* (Еллада, Фокида, окр. Фіотидський; Гильфердинг 292). Щодо реалізації лексем із вказаною основою в топонімії пор. пол. *Klonia* – водний об'єкт (Szulowska, Wolnicz-Pawłowska 142).

Κοστρέτςι – місцева назва в Епірі (обл. Авлонська, окр. Преметський; Гильфердинг 285) приховує псл. **kostrъсь*, апеллятивними рефлексами котрого виступають: макед. *кострец* 'назва однієї риби', чес. *kostřec*, gen. *-trce* 'нижній кінець хребта', д.-рус. *кострець* 'частина м'ясної туші' та ін. (ЭССЯ 11, 164–165). На топонімному рівні балканській формі відповідають ст.-рос. *Кострець* – поселення в Новгородській землі (НПК VI, 213), рос. *Кострецы* – назва сільського кладовища на території колишньої Тверської губернії (Vasmer RGN IV, 464). Очевидно, приклад метафоричного вжитку анатомічного (?) терміна в топонімії.

Розглянута назва важлива тим, що доповнює наші уявлення про давню зону поширення **kostrъсь* на Балканах: справа в тому, що, наприклад, ЭССЯ оперує тільки одним його південнослов'янським континуантом – македонським.

Кра́ – слов'янське поселення в Делвинській області (окр. Аргірокастро; Макушев 158; з тлумаченням як *Краї*). З урахуванням графіки, ойконім доцільно читати як **Къра* – похідне на базі апелятива, що виступає парадигматичним варіантом стосовно **къръ* (: чes. *keř* ‘кущ’, д.-рус. *корь*, *кърь* ‘місце, розчищене під оранку’ та ін. – ЭССЯ 13, 242; у південнослов'янському ареалі не відзначене).

Імовірно, наслідком графічного спотворення в грецькому документі первісного **Kromja* слід вважати *Κραυλᾶ* – назва ще одного слов'янського поселення в Делвинській області (окр. Делвино; Макушев 158; слово тут прочитано як *Крайна*). Ойконім відтворює основу, що належала до м'якого варіанта відмінювання стосовно реконструйованого в спеціальній літературі **kroma* (: в.-луж. *kroma* ‘край’, д.-рус. *кромъ*, 1404 р. ‘зовнішнє міське укріплення у Пскові; фортеця’, рос. діал. *крѡма́* ‘бокова поверхня, край’, ‘кінець, край земельної ділянки’ та ін. – ЭССЯ 12, 185). Пор. ще ст.-рос. *Кромь*, XVII ст. – населений пункт і ріка (бас. Оки; КБЧ 114), а також з іншим вокалізмом **kremjъ* (: д.-рус. *кремль* ‘внутрішня міська фортеця’, рос. *кремль* ‘фортеця всередині міста’ – ЭССЯ 12, 117–118), ст.-рос. псков. *крѣм* ‘внутрішня частина міста’ (пор. у «Писцовых книгах г. Пскова» топонім *Кремь*, XVI–XVII ст.); сучасному псковському діалекту це слово невідоме, проте на колишню його присутність в словнику місцевого ідіома вказує похідний ад'єктив *крѣмный*, *кремной* ‘корінний, питомий, місцевий’⁷.

Крацоїтоа – поселення (Еллада, Етолія окр. Евританійський; Гильфердинг 292), назва якого може бути прочитана як псл. **Korčica*. Фактично маємо справу з формою, модифікованою метатезою *tort* > *trat*. Її точним структурним аналогом виступає слвн. *Kračica* (*Šemnik*) – топонім⁸. Ойконім дериваційно залежить від апелятива, рефлексів котрого засвідчені в болгарських діалектах, пор. *кращица* – зменш. до *кращице* ‘велика нога’ ~ псл. **korkъ*, лит. *kārka* ‘частина свинячої ноги від ратиці до коліна’ (БЕР 2, 710–712; з реконструкцією слов'янської форми **karkъ*).

Щоправда, етимологічна інтерпретація **Kračica* ускладнюється його потенційною структурною неоднозначністю. Зокрема, в назві може бути відбитий рефлекс основи **krak-*⁹, тобто різного виду стосовно **kork-* з іншим розподілом вокалізма (варіантний ступінь) й форматива (-*k-*). Тоді це може стосуватись і генези зга-

даного слвн. *Kračica* < псл. **Kračica*. Так само може йтися й про спотворене **Кър-аč-ica*, основа якого відтворюється в укр. діал. *крак* ‘гілка’, рос. діал. *крак* ‘кущ’¹⁰.

Реконструкція праслов'янського лексичного діалектизма **кyрr-ina* (**кyрr-ьна?*), співвідносного з **кyрriti* / **кyрrěti* (: чес. *кyрřeti* ‘ставати пухким, сипким’, *кyрřiti* ‘робити пухким’ та ін.) та **кyрrь(ь)* (: слвц. *кyрrý* ‘пухкий, сипкий, м'який’, в.-луж. *kipry* ‘слабий, безсилий, розпечений’ та ін. – ЭССЯ 13, 266-267, пор. ще: чес. *кyрrý* ‘округлий’, слвц. *кyрrý* ‘пухкий (про землю); легкий, крихкий, сипкий (про сніг)’¹¹), стає можливою завдяки ойконіму *Κύρρινα* (Лаконія, окр. Гіфійський; Гильфердинг 296; прочитується як *Копрьна*).

Слов'янський населений пункт в Делвинській області (окр. Маргарити) *Λέδεζα* (Макушев 158), найімовірніше, пояснювати як запис **Ledьca* – форма, варіантна щодо **ledьсь* (: болг. *ледѣць* ‘льодок’, слвн. *lědec* ‘кристал’ – ЭССЯ 14, 93). Як потенційно можливу рису номінації можна розглядати метафоричне використання назви льоду на позначення солі, як, наприклад, у випадку з укр. діал. буковин. *ледіца* ‘грудка кам'яної солі’ (СБГ 255) < **ledica*. Не виключено, що поряд із поселенням був солончак.

Λίμνιτσα – населений пункт (Еллада, Етолія, окр. Лепантський; Гильфердинг 292; прочитує як *Ливница*), назва якого репрезентує спотворене на письмі псл. **Lomьnica*. Твірний афелатив добре засвідчено в слов'янському словнику, пор.: схв. *lōmьnica* ‘скирта сіна’, слвн. *lōnica* ‘скирта сіна на лузі; схил гори’ та ін. (ЭССЯ 16, 31). На ойконімному рівні засвідчено такі відповідники в інших слов'янських ареалах: *Lomnica* (Сербія, Македонія; Im. m. 265), *Lomnitz*, *Lomenitz*, 1313 р. – поселення у давніх слов'ян Саксонії (Eichler, Walther I, 615; для них констатується співвідношення з основою **lom-*). У принципі, не слід виключати можливість слов'янської словотвірної адаптації (засіб адаптації – суфікс *-ic-*) місцевої грецької назви ~ *λίμνη* ‘озеро’.

У пам'ятках, що стосуються опису Епірської території (обл. Делвинська, окр. Аргірокастрський), перелічені географічні назви *Λουβίνα*, *Λουβίνη*, *Λόβινα* (Гильфердинг 286, 287), які вважаємо можливим читати як:

1) (для перших двох) **L'ubyni* / **L'ubunь* (: ойконіми) слвн. *Ljubinj* – Im. m. 272, ст.-рос. *Любыня* – НПК IV, 54, рос. *Любынь* – гідронім у бас. Сожу; Vasmer III, 162) ~ **L'ubiti* (очевидно, йдеться

про той самий випадок, коли м'якість *l* не була позначена спеціальним графічним засобом – *j* чи *ı*, як в інших випадках);

2) (для третього) **lъbъ* ~ **lъbъ* (: слвн. *leb* ‘лоб; череп; підвищення’, рос. діал. *лоб* ‘мис; стрімкий берег’; див.: ЭССЯ 16, 225–228). Пор. його точний відповідник на протилежному полюсі слов’янського ареалу: ст.-рос. *Лобыня* – населений пункт на території Новгородської землі (НПК V, 225). Зона поширення цієї форми, наскільки відомо з матеріалу, зібраному в літературі¹², не покриває (і, можливо, не покривала) всієї східнослов’янської території. Зокрема, континуанти **lъbъ* засвідчені в ономастиконі російської та білоруської мов (місцеві назви); відбулося воно і в аналогічному давньоруському антропонімі XII ст. (знову ж таки – у Новгородських пам’ятках).

Μηλίτσα (двічі) – ойконім (Морея, Мессинія, окр. Пилійський; Гильфердинг 295; прочитує як *Милиця*). З нашої точки зору, в назві можна бачити псл. **Mēlica*. Реконструкція кореневого *ē* закономірна з огляду на η в грецькому записі (пор., наприклад, випадок з *Μάλη* < **Malē*)¹³. Твірний для **Mēlica* апелятив – похідне з формантом *-ica* від тієї ж кореневої основи, що й **měl-ъkъ* ‘мілкий’. Додатковими ресурсами для відновлення **mēlica* виступають аналогічні назви на західнослов’янській території: *Milica* – ручай у Східній Лужиці (Бауцен), що його розглядають у гнізді з коренем **měl-* (Schuster-Šewc 12, 897; зі співвідношенням з **mělъkъ* / **milъkъ*), пол. (у німецькій графіці) *Melitze* – гідроніми в басейні Одри та ін. (Szulowska, Wolnicz-Pawłowska 175).

Щодо мотивації назв населених пунктів апелятивами, похідними від **měl-*, пор. рос. *Мелкая* (територія кол. Ярославльськ. і Новгородськ. губ.), а також *Мелкая Губа* (Архангельськ. губ.), *Мелкий Ложек* (Вологодськ. губ.; Vasmer RGN V, 512, 513).

Μουσόρα – місцева назва (Еллада, Етолія, окр. Мисолунгський; Гильфердинг 292), що відбиває псл. **Mu-sora* – форма, варіантна щодо **mu-sorъ* (?) (: рос. *мýсор* ‘подрібнений щебінь із цегли чи суміш глини і розтовченого вугілля, що служить для технічних цілей’, діал. ‘рослини-паразити’ – тільки російське) ~ **musoriti(se)* (?) (засвідчене тільки у болгар і росіян) (ЭССЯ 20, 198–199). Пор. ще основу з іншим префіксом **mo-sor-*, репрезентовану в польському гідронімі *Mosorny* (Szulowska, Wolnicz-Pawłowska 181) < **mo-sor-ъnъjъ*.

Μουσοτίτζα – населений пункт в Епірі (обл. Янінська, окр. Янінський; Гильфердинг 289). У назві вбачаємо спотворене на письмі псл. **Moskotica* < **moskot-ica*, похідне на *-ica* від **moskota* (: ст.-пол. *Moskota* – особова назва, укр. діал. *москѡта* ‘неясна вимова’) ~ **moskotati* / **moskotěti* (: в.-луж. *moskotać* ‘бурчати’, рос. діал. *москотать* ‘довго стукати’; укр. діал. *мускотіти* ‘шарудіти’ – ЭССЯ 20, 19). Топонім цікавий своїми зв’язками з апелятивною лексикою інших слов’янських ареалів: не маючи аналогів на південнослов’янській території, він безпосередньо пов’язаний зі східно- й західнослов’янськими формами, котрі, до того ж, і в цих зонах засвідчені дуже слабо (більшою мірою – у східних слов’ян, із західних – тільки у поляків (старопольський антропонім), у верхньолужицькій мові (*moskotać*)).

Назву слов’янського поселення в Янінській області (окр. Яніна) Μπεζάνου (тої) (Макушев 158) імовірно розглядати як ойконімізацію апелятива **běžane* – дериват на *-ěne* ~ **běgati* ‘бігати’. Пор. його відповідники в східнослов’янській зоні: д.-рус. бѣж-ан-нигъ ‘утікач’¹⁴, ст.-рос. *Бежани* – топонім («пожня наволочек в *Бежанех*»; ПКНЗ 1, 365), рос. *Бежаны* (*Бежана*) – ойконім (Vasmer RGN I, 303). Тобто йшлося про населений пункт, заснований переселенцями з іншої території.

¹ Vasmer M. Die Slaven in Griechenland. Berlin, 1941 (= Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften. 1941. Nr. 12). S. 22.

² Перелік форм з рефlekсами **vorp-* див.: Меркулова В. А. Русские этимологии. III (*нецевеньє, хорь, сколудина, хмыз, верпеть*) // Этимология. 1977. М., 1979. С. 97–101; Іліаді О. І. Етимологічне гніздо з коренем **ver-* у праслов’янській мові. Київ; Кіровоград, 2001. С. 84 (з літературою).

³ Vasmer M. Die Slaven in Griechenland. S. 22.

⁴ Див.: Ильинский Г. А. Славянские этимологии // Русский филологический вестник. М., 1916. Т. LXXVI. Вып. 2. С. 248–249.

⁵ Поповић Ј. Историја српскохрватског језика. Нови Сад, 1955. С. 46 (без реконструкції праформи).

⁶ Козлова Р. М. Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997. С. 61.

⁷ Лебедева А. И. Значение топонимики для исторической диалектологии (по материалам топонимики Псковской области) // Учен. запис-

- ки Ленинградск. ордена Ленина государств. Ун-та им. А. А. Жданова: Очерки истории языка. Л., 1960. С. 176.
- ⁸ Відповідник наведено за: Nalepa J. Słowiańszczyzna północno-zachodnia podstawy jedności i jej rozpad. Lund, 1967. S. 72.
- ⁹ Див.: Nalepa J. Słowiańszczyzna północno-zachodnia. S. 72 (і попередні).
- ¹⁰ Форми наведено за: Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998. С. 144 (тут же див. про топонімію з основою **Kъrak-*). Про деривати з етимомом *(s)*kork-* / *(s)*korč-* див.: Козлова Р. М. Образования с корнем *(s)*kork-* / *(s)*korč-* в славянских языках // Этимология. 1982. М., 1985. С. 47–52.
- ¹¹ Черниш Т. О. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні. К., 2003. С. 349–350.
- ¹² Перелік східнослов'янських онімів із цією основою див.: Шульгач В. П. К реконструкції праславянського лексического фонда: производные на -*уль* (на основе ономастического материала «Новгородских писцовых книг») // Студії з ономастики та етимології. 2003. К., 2003. С. 78.
- ¹³ Ліаді О. І. Слов'янські топоніми на території Греції (етимологічний коментар). V // Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2005. С. 46.
- ¹⁴ Приклад наведено за: Трубачев О. Н. Из исследований по праславянскому словообразованию: генезис модели на *-*ěninь*, *-*janinь* // Этимология. 1980. М., 1982. С. 11.

СКОРОЧЕННЯ

БЕР	— Български етимологичен речник / Съст. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев та ін. София, 1971–2002. Т. 1–6.
Видоески	— Видоески Б. Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик. Скопје, 1999.
Гильфердинг	— Гильфердинг А. История сербов и болгар // Гильфердинг А. Собрание сочинений. СПб., 1868. Т. I.
ЭССЯ	— Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1974–2005. Вып. 1–32.
КБЧ	— Книга Большому Чертежу / Под ред. К. Н. Сербиной. М.; Л., 1950.
Макушев	— Макушев В. Исторические разыскания о славянах в Албании в средние века. Варшава, 1871.

- НПК — Новгородские писцовые книги, изд. Археографическою комиссиею. СПб., 1859–1910. Т. 1–6 и указатель.
- ПКНЗ — Писцовые книги Новгородской земли. Т. 1: Новгородские писцовые книги 1490-х гг. и отписные отрочные книги пригородных пожен Новгородского двора 1530-х гг. / Сост. К. В. Баранов. М., 1999; Т. 2: Писцовые книги Обонежской пятины XVI в. / Сост. К. В. Баранов. М., 1999.
- СБГ — Словник буковинських говірок / За ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
- Eichler, Walther — Eichler E., Walther H. Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen. Berlin, 2001. Bd I–III.
- Im. m. — Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
- Schuster-Šewc — Schuster-Šewc H. Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. Bautzen, 1977–1988. H. 1–22.
- Szulowska, Wolnicz-Pawłowska — Szulowska W., Wolnicz-Pawłowska E. Nazwy wód w Polsce. Część I. Układ alfabetyczny. Warszawa, 2001.
- Vasmer — Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer. Berlin; Wiesbaden, 1961–1969. Bd I–V.
- Vasmer RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.

О. П. Карпенко

(Київ)

ТОПОНІМ БАЛЧУГ: ДО ПРОБЛЕМИ ЕТИМОЛОГІЇ

Численна наукова література з ономастики свідчить про те, що дослідники чимало уваги надавали топонімії Москви, зокрема назвам її вулиць. Втім у колі цілого ряду аргументовано пояснених найменувань залишаються не до кінця з'ясовані. Ще донедавна загадковою справедливо вважалася назва вулиці *Арбат*, тепер переконливо пояснена білоруською дослідницею Р. М. Козловою як слов'янська¹.

Не менш цікавим, а водночас багато в чому не очевидним, на нашу думку, видається московський топонім *Балчуг*. Вулиця під такою назвою – одна з найдавніших, що дійшла до нас у письмових свідченнях XIV ст., проте вона лише вторинна стосовно однойменної місцевості, розташованої у Замоскворіччі, між Москва-рікою та Водовідвідним каналом².

Більшість науковців, перераховуючи топоніми Москви, що традиційно вважаються неслов'янськими, зараховують до цього ряду ім'я *Бáлчуг* / *Бáлчук*. В етнолінгвістичному відношенні перевага тут надається тюркському мовному елементу: в його основі бачать тур. *balçuk* 'твань, глина', ногайськ., чагат. *balçik* 'те саме' (Фасмер I, 119), тат. *балчык* 'глина (взагалі)', 'земля, ґрунт' (ТРС 56). Таке пояснення топоніма наче підтримується й розташуванням місцевості в районі, що здавна мав назву *Болото*, оскільки постійно затоплювався під час весняних паводків і дощів. Тільки в 1786 р. було збудовано Водовідвідний канал, що сприяв осушенню цієї частини Москви³.

Е. М. і В. Г. Мурзаєви відзначили широке поширення географічних термінів *балчуг*, *балчик* на півдні та в Центральній частині колишнього СРСР, мабуть, маючи на увазі закріплення їх у московському топонімі *Балчуг*, а також в однойменній назві колишньому ринку в Нижньому Новгороді та в найменуванні нп *Большой Балчуг* у Сухобузинському р-ні Красноярського краю, поставленими дослідниками в один ряд з назвами *Палчыглы* і *Палчыгоба* в Азербайджані, г. *Палчыглы* у Вірменії, скеля *Балчиккая* в Криму, м. *Балчик* у Болгарії тощо⁴. Необхідно сказати, що тюркський географічний термін *balçik*, *балчык* дійсно знайшов закріплення в ряді назв на території слов'ян. Більше того, на Уралі росіяни навіть користуються тюркським апелятивом *бальчик* 'багнука' (СРНГ 2, 90), але показово, що запозичені назви й апелятив на території слов'ян зберігають закінчення, властиве тюркським мовам. Щоправда, «Словарь русских народных говоров» увів до свого реєстру тюркський термін *балчуг* 'волога земля, глина, багнука, болото' як такий, що відомий слов'янам на півдні колишнього СРСР, а також у центральній полосі, із покликанням на Е.М. і В.Г. Мурзаєвих (СРНГ 2, 88), проте знайти його у відомих слов'янських лексикографічних джерелах не вдалося. Цікаво відзначити, що Е. М. Мурзаєв в останньому перевиданні свого словника значно обережніше висловлюється про поширення цього терміна, обмежуючи його ареал лише півднем: казах. *балшик*, азерб. *палчыг*, однак, як і попередньо, знаходить його в основах слов'янських топонімів *Балчуг(к)*. Одночасно для рос. діал. апелятивів *балчуг*, *балчіха* 'ринок, рибний ринок' дослідник також пропонує пояснення на базі тюркського терміна 'там, де брудно', заперечуючи тим самим інше трактування від слова *балык* 'риба'⁵.

У науковій літературі слов'янська версія про походження місцевості *Балчуг* від географічного терміна *балка*, запропонована О. І. Соболевським⁶, не знайшла підтримки, однак показово, що В. І. Даль у статті *балка* вміщує похідне ім'я *балчукъ* 'довгий і широкий яр' (Даль І, 43). Питання про їхню спорідненість лишається відкритим.

Для М. Фасмера запропоноване тюркське походження топоніма *Балчуг* виявилось не очевидним, дослідник підкреслював, що при його етимології необхідно врахувати апелятив *балчук*, відомий росіянам у значеннях: 1. 'ринок, рибний ринок', 2. 'задня

частина тарантаса', а також з'ясувати чи розвинулися ці обидва значення з одного. Загалом етимолог уважав ці слова темними (Фасмер I, 118).

Досліджуючи назву московського *Балчуга*, не можна залишити осторонь споріднені слов'янські назви та опорні слова в межах загальної лексики. За нашими спостереженнями, апелятиви *балчуг* / *балчук* закріпилися в слов'янській ономастиці ширше, ніж це представлено в матеріалах Е. М. Мурзаєва. Сюди належать, крім уже згаданих ономолексем, *Балчуг (Балчук)* – два нп у колишній В'ятській губ., один з яких знаходився в Орловськ. пов., *Балчужская* – нп в Орловському пов. колишньої В'ятської губ., *Балчужской (Балчужский)*, *Балчук* – нп у колишній В'ятській губ. (Vasmer RGN I, 256), *Балчуг(к)* – знаменита гора та городище у м. Галич Костромської обл. Остання назва згадується в літературі з 1427 р. у зв'язку з прагненням казанських татар оволодіти Галичем, але взяти неприступну фортецю на *Балчугі* не вдалося ні цього, ні при повторному поході 1429 р. (<http://eyedol.webhost.ru/galich/>). Продовжуючи перелік назв, згадаємо *Балчуг* – костел у Нижньому Новгороді (НОНН), *Балчуг* – нижня частина Почаїнського яру, де в XIX ст. знаходився ринок (Морохин 5). Вихідне *балчук* / *балчуг* стало підгрунтям, на якому постало ряд антропонімів, напр., *Балчуков* – суч. російське прізвище (<http://Balchukov.temator.ru/content/773/1.html>). На інших слов'янських територіях удалося зафіксувати укр. *Болчук* – антропонім, записаний у м. Миколаїв (<http://goodsayt.narod.ru/tell/b2.htm>), *Булчуг* – прізвище в Білорусі (http://us.geocities.com/a-dalmatian/Results/ADalmRes_03.html), пол. *Balczukiewicz* – антропоніми в Пьотркувському й Валбжицькому воєводствах (SN I, 14).

Далі необхідно зауважити, що не лише ономолексеми відзначаються коливаннями щодо дзвінкості / глухості кінцевого приголосного *-z* / *-k*, воно притаманне також апелятиву *бáлчúг* / *бáлчúк* 'ринок, рибний ринок' (СРНГ 2, 87–88).

Ще одне зауваження щодо семантики апелятива *бáлчúг*. Лише на Уралі цей іменник зустрічається в значенні 'безпутна людина' (СРНГ 2, 87). Він, як правило, не згадується дослідниками, оскільки пояснити його семантику на тюркському мовному ґрунті проблематично. Словотвірно його, безсумнівно, доцільно пов'язувати з рос. діал. (казан.) *балчужник* 1. 'дрібний торговець зерновим хлібом', (волзьк.) 2. 'людина, яка промишляє будь-якою

дрібною роботою: перевезенням на човнах, перенесенням поклажі, багажу пасажирів на пристанях, різними комісійними дорученнями' і (казан.) *балчужничать* 'те саме', (петерб.) *балчужный* 'зухвалий, нахабний' (СРНГ 2, 88). Народні говори зберегли для апелятива *балчуг* й опорне слово – це рос. діал. (калузьк.) *бульч* 'норовливий, примхливий' (СРНГ 3, 275) – континуант псл. **bьльць*, яке, в свою чергу, можна розглядати як дериват із суфіксальним *-j-* від псл. **bьлкь* / **bьлка* з малоосвоєного гнізда і.-є. **bhel-* 'набухати'. На існування відповідного апелятива в старопольській мові вказує антропонім *Belcz*, 1448 р. (SSNO I, 119). Наведена лексика не потрапила до «Этимологического словаря славянских языков», де в статті **bьльць* подано лише укр. географічний термін *бовч* 'заглибина, вимита водою', 'стояча вода з мулом, що ніколи не просихає', 'прірва' та укр. діал. апелятив з сфери рибальської термінології – *бовч* 'ботало, шест для полохання риби' (ЕССЯ 3, 120). Інші споріднені діалектні лексеми, пор. рос. діал. *бблчивый* 'той, хто любить говорити про те, що заманеться, бовкало' (ПОС 2, 93), *збблчивой*, *разбблчивой* 'балакливий, той, хто не вмє берегти таємницю' (СРГСУ V, 52, 112), також характеризують 'пустотливу, шумливу, балакучу, зухвалу тощо' людину. Білоруське діал. дієслово *ббвчытыс'* 'дивитися з-під лоба, коситися, супитися' (Климчук, 21), що явно перегукується з рос. діал. *балчиться* 'ставати хмарним, похмурим; хмаритися перед дощем' (СРНГ 2, 87), вказує на інші людські риси 'похмурий, надутий; бука'.

Таким чином, розглянутий уральський діалектизм *балчуг* < **bьльцигь*, що характеризує людину за властивими їй рисами 'зухвалий, нахабний, шумний' обґрунтовано бачити в основі ряду антропонімів (приклади див. вище).

Виникнення значення 'ринок, рибний ринок, привіз', властивого рос. діал. *балчуг* / *балчук* (Преображенский I, 53), а також іншому суфіксальному утворенню *балчиха* 'ринок', сюди ж *балочок* 'товчок, барахолка' (СРНГ 2, 86–87) – вірогідно форма з другим повноголоссям, цілком імовірно пояснити розвитком цієї ж семантичної лінії 'шум, гамір, базікання' → 'ринок, товчок'. На підтримку такого семантичного розвитку можна навести рос. діал. ім'я без *-j-*тового розширення основи **bьлк-* – *болкошня* 'шум, базікання', 'такая болкошня идет', а також рос. діал. *болковні* 'пусті розмови, базікання' (ЯОС 2, 10).

Нарешті звернемося до рос. діал. *балчук* ‘задня частина тарантаса’ (Фасмер I, 118), ‘задок, навіс у тарантаса’ (Преображенский 1, 53). Покликання на літературу свідчать, що О. Г. Преображенський знайшов це слово в творах І. С. Тургенєва, зокрема, в оповіданні «Стучит» («Записки охотника»), про що свідчить оригінал тексту: «Я – глядь назад из-под *балчука* (курсив наш. – О. К.) тарантаса...», і далі: «Я опять высунулся из тарантаса, но я бы мог остаться под навесом *балчука*...». Зважаючи на його обмежену фіксацію, етимолог висловив припущення про поширення цього слова в орловському ареалі. Т. С. Коготкова відзначила, що І. С. Тургенєв послуговується цим діалектизмом у своїх творах ще один раз, зокрема, у романі «Накануне» при прощанні головної героїні з батьком «– Вот тебе, Елена, наше последнее родительское благословление, – сказал он (Николай Артемьевич. – О. К.), нагнувшись под *балчук*, и, достав из кармана сюртучка маленький образок, зашитый в бархатную сумочку, надел ей на шею». Наголошуючи на регіональному характері лексеми *балчук*, дослідниця, на жаль, нічого не говорить про споріднені утворення в інших ареалах ⁷.

З цитованих уривків зрозуміло, що мова йде про екіпаж із верхом або напнутим навісом. За семантичними ознаками орловський *балчук* правомірно зв’язувати з ц.-слов. *болкъ* ‘дорожний екіпаж, возок’ (СЦСЯ I, 74), 1488 р., пол. *bolki* ‘сани’ (SSSt. I, 130), 1655 р., рос. *болчокъ* ‘критий возок, сани’ (Сл.РЯ XI–XVII вв. 1, 284), *болк* ‘зимова повозка, криті сани або халабуда; дорожні сани з болочком, верхом, будкою, альтанкою’ (Даль I, 110), рос. діал. (архангельськ.) *буйко* ‘парусиновий навіс або палатка на човні для захисту від негоди’ (СРНГ 3, 26) – словоформа зі зміненням сонорного *л* → *ј*, (яросл., влад., костр., нижньогор., в’ят.) *болковни* ‘обшиті лубом сани, з верхом або без нього’ (СРНГ 3, 75). Здебільше етимологи розглядають одночасно словоформи *болк* і *боллок*, які зв’язані між собою відношеннями кількісного аблаута і мають ідентичні значення, пор. рос. діал. *болók* ‘криті сани, у яких брезентовий верх підтримується каркасом із вигнутої соснової дранки’ (СРГСУ Доп. 35). Стосовно походження цих слів М. Фасмер прийняв гіпотезу Я. Калімі про запозичення з кольського діалекту саам. мови *pulhke* ‘криті сани’, саам. норв. *bulkke*, *bulke* ‘т. с.’, пор. фін. *pulkka* ‘саамські сани’. Існуюче пояснення Г. Льїнського про перерозклад слів’янського **об-волок* було ви-

знане неможливим насамперед через те, що досліджуваний апелював відомий лише півночі Росії (Фасмер І, 189). Саамське походження форми з *о*-вокалізмом підтримує О. Є. Анікін⁸.

Сучасні діалектні словники, а також свідчення художньої літератури ХІХ ст. дозволяють поширити ареал *болк* та його похідних, зокрема *балчук*, на південноросійські говори.

Зауважимо також, що російські діалекти зберігають ще одну назву транспорту – *болховни* ‘розвальні, дорожні обшиті лубом сани з верхом або без нього’ (СРНГ 3, 84), що семантично й структурно тотожна до *болковни*, різниця полягає лише в детермінативному (*-k-* і *-x-*) розширенні спільного кореня. На Півночі Росії трапляється ще іменник *болки* (мн.) у значеннях: 1. ‘круги, що використовувались у давнину замість коліс, випиляні з товстого стовбура. Зараз іноді використовуються при вивозі лісу як допоміжна пара коліс, що підв’язуються під задній кінець колоди’, 2. ‘криті парусиною сани’ (СРНГ 3, 75). Слово *болки* в першому значенні введено авторами «Этимологического словаря славянских языков» до праформи **bьlkь* (ЭССЯ 3, 118–119). Друге не потрапило до словника. В архангельських говірках записано префіксальний іменник *вьболка* ‘дрібна кулька, рублена й скачана’ (СРНГ 5, 247), а в орловських – *бунка* 1. спеціально обладнане підземне укриття, сховище, бункер’, 2. ‘житло, вирите в землі; землянка’, 3. ‘вирита в землі велика яма, що використовується як укриття’, 4. ‘невелика будівля, що не опалюється’ (СОГ 1, 108). Останнє слово зазнало зміни сонорного *л* → *н* перед задньоязиковим приголосним.

Семантика розглянутих апелювативів неоднomanітна, але в цілому генетично єдина ‘щось округле, випнуте’ → ‘кругле колоесо, скатана кулька; екіпаж, сани з напнутим пологом, будою; яма тощо’, що дозволяє їх розгляд на питомому ґрунті в гнізді **bьlkь* / **bьlka* ‘надутий, випнутий округлий’. Праформою **bьlkь* / **bьlka* + суфікс *-j-* мотивовано й досліджуване суфіксальне похідне *балчук* ‘критий візок’ < **болчук* < **bьlčukь*, а також одноструктурне рос. діал. ім’я *бунчук* ‘один із виступів у верхній частині печі по обидві сторони від кожуха’ (СРГК 1, 140). Не зайвим тут буде згадати наведений В. І. Далем географічний термін *балчукь* ‘довгий і широкий природний яр’ (Даль 1, 43), а також укр. діал. *бовч* 1. ‘глибоке місце в річці’, 2. ‘ополонка’ (ГТ 27), *бовча*, *бовчованя* ‘провалля’, ‘яма в річці’, *бовч* ‘стояча вода з мулом’ (Марусенко 222),

bowcze ‘ополонка, вирублена в льоді’ (Janow 17), *бѡвчик* ‘вимита водою калюжа’, п. *belczak* ‘вир, ковбаня’ (ЕСУМ 1, 219). Останній термін українські етимологи виводять з псл. **bьltati* (ЕСУМ 1, 219), автори ‘Этимологического словаря славянских языков’ бачать в ньому *j*-тове похідне з **bьlk-* (ЭССЯ 3, 120). Фонетична структура псл. **bьlць / *bьlца* вказує на вихідну для них форму **bьlкъ / *bьlka*, розширену за рахунок суфікса *-j-*. Появу географічних термінів поміж окреслених лексичних одиниць зумовлено вихідною семантикою ‘опуклий, пукатий, круглий’, що закріпилася в характеристиці природних об’єктів, зокрема ярів, проваль, ковбань тощо.

Підсумовуючи сказане, можемо стверджувати: 1. східнослов’янські діал. лексеми *балчуг / балчук* < **bьlцигь / *bьlцикъ* правомірно розглядати на слов’янському ґрунті в генетичному гнізді **bьlць-*; 2. у народних говорах вони розвинули полісемантичність. Ми розглянули кілька семантичних ліній. Це характеристика лодських рис ‘шумний, нахабний, балакучий, надутий’, одної давньої транспортної реалії і рельєфних особливостей, сформованих на основі генетичного значення ‘опуклий, пукатий, круглий’. Лексеми першої семантичної лінії стали базовою основою для антропонімів, другої, зокрема географічні терміни, – для топонімів. Врахування рос. діал. *балчуг / балчук* відкриває шлях для розуміння формування похідних діалектних онімів, в першу чергу, давньої місцевості в Замоскворіччі. Ймовірно, що первісна мотивація семантики основи московського топоніма *Балчуг* < **Болчуг* < *болчуг* < **bьlцигь* пов’язана в той чи інший спосіб з особливостями місцевого рельєфу, адже відомо, що місцевість знаходилась у низовині, через що постійно затоплювалась. Таке трактування вихідного етимона підтримує географічний термін цієї ж основи з *-g-* розширювачем – *болгáч* ‘низинне місце з брудом, що не просихає’ (СРГС 1,43) із **bьlгаць*. Можливо, ще досі жива пам’ять про природні особливості цієї місцевості й спонукала дослідників звернутися до тюркського географічного терміна *balçuk* ‘твань, глина’, залишивши осторонь питому діалектну лексикі, що, на нашу думку, проливає світло на виникнення назв *Балчуг / Балчук*.

- ¹ Козлова Р. М. Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997. С. 107.
- ² Ефремов Г. К., Крылов В. Н., Пашутинская М. Г. и др. Имена московских улиц. Перераб. и дополн. / Под общей ред. Г. К. Ефремова. М., 1988. С. 45; Имена московских улиц. Перераб. и дополн. / Под общей ред. А. М. Пегова. М., 1985. С. 42.
- ³ Ефремов Г. К., Крылов В. Н., Пашутинская М. Г. и др. Знач. праця. С. 45.
- ⁴ Мурзаевы Э. и В. Словарь местных географических терминов. М., 1959. С. 35.
- ⁵ Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Изд. второе, перераб. и дополн. М., 1999. Т. 1. С. 78.
- ⁶ Соколовский А. И. Несколько заметок по славянскому вокализму и лексике // Русский филологический вестник, 1914. Т. LXXI. Вып. 2. С. 439.
- ⁷ Коготкова Т. С. «Нагнувшись под балчук...» // Русская речь. 1989. № 3. С. 119–121.
- ⁸ Аникин А. Е. Этимологический словарь русских диалектов Сибири: Заимствования из уральских, алтайских и палеоазиатских языков. Новосибирск, 1997. С. 136.

Скорочення

ГГ	— Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997.
Даль	— Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1863–1866. Т. 1–4.
ЕСУМ	— Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. К., 1982–2003. Т. 1–4.
Климчук	— Климчук Ф. Д. Специфическая лексика Дрогичинского Полесья // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. М., 1968. С. 20–78.
Кусов	— Кусов В. С. Чертежи земли русской XVI–XVII вв. М., 1993.
Марусенко	— Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. М., 1968. С. 206–255.
Морохин	— Морохин Н. В. Нижегородский топонимический словарь. Нижний Новгород, 1997.
НОНН	— Набор открыток Нижнего Новгорода. Нижний Новгород, 1900.

- ПОС — Псковский областной словарь с историческими данными / Ред. коллегия: Б. А. Ларин, А. С. Герд, С. М. Глушкина и др. Л., 1967–1990. Вып. 1–8.
- Преображенский — Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка. М., 1959. Т. 1.
- СРГС — Словарь русских говоров Сибири: В 4 т. / Под ред. А. И. Федорова. Новосибирск, 1999. Т. 1.
- Сл.РЯ XI–XVII вв. — Словарь русского языка XI–XVII вв. / Гл. ред. Ф. П. Филин и Г. А. Богатова. М., 1981–1996. Вып. 1–23.
- Смолицкая — Смолицкая Г. П. Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер). М., 1976.
- СОГ — Словарь орловских говоров: Учеб. пособие по рус. диалектологии / Науч. ред. Т. В. Бахвалова. Орел, 1991. Вып. 5.
- СРГК — Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей / Гл. ред. А. С. Герд. С.-Петербург, 1994–1999. Вып. 1–4.
- СРГСУ — Словарь русских говоров Среднего Урала / Гл. ред. А. К. Матвеев. Свердловск, 1964–1988. Т. 1–7.
- СРГСУ Доп. — Словарь русских говоров Среднего Урала: Дополнения / Под ред. А. К. Матвеева. Екатеринбург, 1996.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сорокалетова. Л.; С.-Петербург, 1966–2004. Вып. 1–38.
- СЦРЯ — Словарь церковнославянского и русского языка, составленный вторым отделением Императорской АН. СПб., 1867. Т. 1.
- ТРС — Татарско-русский словарь. М., 1966.
- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1964–1973. Т. 1–4.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Прасл. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1974–2003. Вып. 1–30.
- ЯОС — Ярославский областной словарь: Учеб. пособие / Науч. ред. Г. Г. Мельниченко. Ярославль, 1981–1991. [Вып. 1–10].
- Janów — Janów J. Słownik huculski / Oprac. i przygot. do druku Janusz Rieger. Kraków, 2001.
- SN — Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wyd. K. Rymut. Kraków, 1992. Т. I.

- SSt. — Słownik staropolski / Pod red. S. Urbańczyka. Warszawa etc., 1953–1955. T. I.
- SSNO — Słownik staropolskich nazw osobowych / Red. W. Taszycki. Wrocław etc., 1966–1987. T. 1–7.
- Vasmer RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.

<http://eyedol.webhost.ru/galich/> — інтернет-сайт «Совинный Глаз»

<http://Balchukov.temator.ru/cont/773/1.html> — Тематически-информационный журнал Temator.ru

http://us.geocities.com/a-dalmatian/Results/ADalmRes_03.html — X-ая региональная сертификатная выставка клуба «А-Далматин» – 2003

<http://goodsayt.narod.ru/tell/b2.htm> — Телефоны г. Николаева Николаевской обл.

Р. М. Козлова

(Гомель)

**И.-Е. *SEL- ‘ТЕЧЬ’, ‘ДВИГАТЬСЯ, ПРЫГАТЬ’
В СЛАВЯНСКОЙ ГИДРОНИМИИ
(континуанты псл. *Sьlmъ, *Sьlma, *Sьlmo)**

Реконструкция гидронимической микросистемы *Sьlm- < *Sьlm- осуществляется на богатом славянском материале, который как соответствующий не сводился в ономастической и этимологической литературе, скорее всего, в силу его фонетической неоднородности. Сложность фонетики различных континуантов исходной основы *Sьlm- < *Sьlm- обусловлена рядом причин, из которых следует назвать:

а) разнообразие вокалической реализации исходного корневого /j/ > ъl основы ¹;

б) эволюция плавного л в каждом из вокалических вариантов основы;

в) эволюция анлаутного С-.

Каждый из названных процессов приводил к видоизменению одного и того же названия по отдельным диалектам, лексикализация разнообразных вариантов способствовала восприятию их как разных единиц.

Все богатство славянского материала для удобства его восприятия группируется с учетом отражения в нем вышеназванных процессов. К континуантам псл. *Sьlmъ м., *Sьlma ж., *Sьlmo ср. принадлежат:

1) названия с ол-вокализмом исходного ъl, который «предписывается» для восточнославянского региона правилами реали-

зации $\text{ʎ} / \text{ʃ}$ компаративными грамматиками: русск. *Солма* – п. п. Нерли (река на Владимирском и Ростовском водных путях) (ЭС IV, 558), *Солма* – ручей в Череповецком у. (Новг. IX, 35), *Большое Сольмозеро* в бассейне Ояти, бел. *Сольмо* – озеро в бассейне Западной Двины в Двинском у. Витебской губ. (СпВит 132) и др. Этот же вокализм наблюдается в бел. *Шблмы* – микротопоним возле деревни Тесновая Столбцовского р-на Минской обл. (МБ 258) – название, отражающее изменение $C \rightarrow Ш$. К ним следует присоединить большую группу гидронимов (и иных онимов), фонетически вторичных по отношению к вышеуказанным, отражающих явление *сладкозвучия* – переход $л \rightarrow j$, скорее всего, через стадию смягчения $л' (л \rightarrow л' \rightarrow j)$. Имеются в виду русск. *Сойма* – л. п. Сулы, текущей в Северный Ледовитый океан (Семенов IV, 663; ЭС XXXIII, 179), *Сойма* – река, вытекающая из оз. Вельта в Печорском у. Архангельской губ. (ЭС XXX, 717), *Сойма* – река, *Соймо* (вариант *Соймо Малое*) – озеро, из которого вытекает река Сойма (КатОК 45), *Сойма* – река, вытекающая из озера Лапин-Ярви (КатОК 45), *Соймозеро* – озеро, *Соймозеро* (вариант *Соймогора*) – населенный пункт в Повенецком у. Олонецкой губ. (Олон. 173), *Сойма* – п.п. Печуги в бассейне Нерли (Смолицкая 215), *Сойма* – л. п. Судогды в бассейне Клязьмы (Смолицкая 226), укр. *Сойми* – населенный пункт в Межгорском р-не Закарпатской обл. и др. \langle *Солма*, *Солмо*. Естественно, от приведенной группы названий нельзя отделить *Шоймозеро* – озеро (КатОК 59) – форму, отражающую изменение аглаутного C - ($C \rightarrow Ш$).

Отметим, что аналогичный вокализм обнаруживается в соответствующем материале на территории Германии. Ср. *Solms* – населенный пункт на правом берегу Фульды (DA 127), *Solmsbach* – река в бассейне Lahn, *Solms* – город на реке Solmsbach, *Waldsolms* – топоним в бассейне этой же реки (DA 125) и др.;

2) названия с *ал*-вокализмом^{*)}: ст.-русск. *Салмо* – озеро в пределах Вытегорского погоста (ПКОП 10), *Салмо* – озеро в

^{*)} Следует отметить, что в перечне единиц с *ал*-реализацией исходного $\text{ʎ} / \text{ʃ}$ могут оказаться единицы с безударным *ал*-вокализмом, отражающие закрепленное на письме *аканье* (*Салма́* \langle *Солма́*). Относительно *ал*-рефлексации в основах типа *тылт*– ср. бел. диал. *анáўзіны*=*анóўзіны* ‘шест, которым придерживают сено’, русск. диал., волог. *ка́лбас* ‘колбаса’, волж. *ка́лда* ‘долбленая лодка’ и др.

системе Ояти (ПКОП 50), *Салмо-озерко* – озеро в пределах Егорьевского погоста в Койгушах (ПКОП 50), *Салма* – топоним: «да за *Салмою* на острове» в пределах Олонецкого погоста (ПКОП 75), *Салма* селга: «деревня против *Салмы* селги над озером над Гулкком» (ПКОП 88), *Салмо-мохъ* – топоним («от *Салма-мху*», «к *Салмо-мху*») в Остречицах (ПКОП 113), *Салмо-озеро* – в пределах Никольского погоста на реке Андоге (ПКОП 208), *Сальмручей* – ручей, *Салма* (вариант *Саума*) – река в системе Ояти, *Сальм-озеро*, *Большое Сальмозеро* (оно же *Большое Сольмозеро* в других источниках) – озера в системе Ояти, варианты которых – *Salmjärv*, *Salmjärv* – свидетельство адаптации русских названий прибалтийско-финским этносом, *Салма* – вариантное название озера Лубо-ярви (КатОК 46), *Salmi* – город на восточном берегу Ладожского озера, *Салмозеро* – озеро в Повенецком у. (Олон. 183), *Салмозерка* – река, вытекающая из озера Ванжезеро (КатОК 54), *Салма*, *Нижняя Салма* в Петрозаводском (Олон. 5, 14), *Салма* (2 названия) в Лодейнопольском (Олон. 115, 116), *Салма* в Олонецком (Олон. 142), *Салма* (2 названия), *Заяц-Салма*, *Ултос-Салма*, *Салма-Наволок* в Повенецком (Олон. 160, 161, 174, 183), *Салма* в Пудоожском (Олон. 183) уездах Олонецкой губ. – населенные пункты, *Салосальма* – необитаемый остров в Онежском озере, *Салмозеро*, *Салмозерская земля* на Терском берегу, *Салма* в Саранском у. Пензенской губ. (Пенз. 82), *Сальми* на берегу реки Куартане в Вазаской губ. Финляндии (ЭС XXVIII, 165) – населенные пункты, *Salmo-* в составе *Salmopol* – населенный пункт в Бьяльском у. (SG X, 216) и др. Гидронимы с *ал*-реализацией исходного *! > ʎ* квалифицированы русскими ономастами как заимствования из прибалтийско-финских языков на основании наличия апеллятива *salmi* в финском языке ².

Сюда же присоединяются фонетически вторичные названия, отражающие либо эволюцию корневого плавного, либо эволюцию анлаутного *С*-:

а) русск. *Савма* – п. п. Северной Тошемки, *Савма-* в составе *Савма-Лёнех-я* – л.п. *Салмы*, *Савма-* в составе многих топонимов данного региона, польск. *Saum* – озеро в Лидзбарском у. Ольштынского воев. (Leyd. II, 132) – названия, отражающие изменение плавного в билабиальный (*л > в/ў*);

б) русск. *Сайма* – озеро в бассейне Невы, *Сайма* (вариант *Вуокса*) – приток Ладожского озера, *Сайма* – озеро в Выборгской

губ. на юго-востоке Финляндии (ЭС VII, 465) – названия, отражающие движение $л > л' > j$, к которым следует присоединить *Шайма* – река, *Шайма* – озеро в пределах Никольского погоста на Шуе-реке («От Свята озера до *Шаймы* реки»; «по *Шайму* озеру») (ПКОП 114), *Шайма* – река в Никольском у. Вологодской губ. (Волог. 190, 198), *Шаймозеро* – озеро в Тихвинском у. Новгородской губ. (Новг. VII, 31), отражающие, кроме $л > j$, изменение $С > Ш$ -, польск. *Saim* – л. п. реки Губер, *Sajmo* – озеро в бассейне Вислы в Пишском у. Олыштынского воев. (Leyd. II, 119, 276) и др.;

в) русск. *Шалма* – п.п. Шешковки в бассейне правобережной Мокши (Смолицкая 258), *Шальма* – река на территории Карелии (КатОК 102), польск. *Szalmia* – населенный пункт в Браневском у. Белостокского воев. (Leyd. II, 76) и др.

Из соответствий древнейшего периода, датированного III/IV вв. н. э., следует назвать *Salma*- в составе *Salmarude* – озеро в Южной дельте Дуная в Северной Добрудже (ныне *Разелм*) $\langle Salma-rude$, в котором компонент *-rude* может объясняться из псл. **ruda*. Вл. Георгиев относит данное название к индоевропейскому наследию в дако-мизийском, возводя к исходному **Salmor-ude* \langle **Salmor-udō(r)* ‘соленая вода’³.

Al-вокализм также свойствен онимам территории Германии: *Salm* – река в бассейне Мозели, *Salm*, *Salmtal* – города на реке *Salm* (DA 137);

3) названия с *эл-* \langle *’ел*-вокализмом: русск. *Селма* – река в бассейне Волги (Рагозин I, 236), *Сельма* – п.п. Костромы (Рагозин I, 345), *Сельма* – река, *Сельма* – населенный пункт в Тотемском у. (Волог. 308), западнослав. *Selm-* в составе *Selmsdorf*, *Selmsdorf Hof* на юг *Selmsdorf a* – населенные пункты на земле славянского племени вагров (DA 20), польск. *Szelma* – пруд в бассейне Буковой в системе Вислы (HW 120) и др. Ст.-русск. *Селема* – река в Каширском у. (ПК 1475), *Селема* – л. п. Вашаны (Смолицкая 135), *Селема* (вариант *Селемка*) – п.п. Коваксы в бассейне правобережной Тешы (Смолицкая 269), русск. *Селема* – река, *Селема* – населенный пункт в Арзамасском у. Нижегородской губ. (Нгор. 30) могут быть истолкованы как названия, в которых развился секундарный гласный (*Селема* \langle *Сельма* \langle *Селма* \langle *Сэлма*). Следует оговорить, что *Selm-* обнаруживается не только на территориях обитания прибалтийских славян, но и на других территориях

Германии. Ср. *Selm* – крупный город на север от Dortmund (DA 87).

В группу славянских гидронимов с корневым *ел*-вокализмом естественным образом включаются *Сейм* – река в Балахнинском у. Нижегородской губ. (Нгор. 50), *Сейм* (варианты *Сем*, *Семь*, *Семица*, *Сойм*) – л.п. Десны на левобережье Днепра (МаштДн 214; СГУ 493; Черниг. 68) – гидронимы без этимологии. «Древнейшую фонетическую форму определить трудно», – пишет М. Фасмер, анализируя название (Фасмер III, 600). Форма *Семь*, которую акад. А. А. Шахматов был склонен признать в качестве первичной, не объясняет в этом случае производность от нее *Сейм*. Круг исследуемых нами единиц позволяет объяснить все варианты названия. Исходным для него следует принять *Сьлмь* > *Сэлм* > *Селм*, и в этом случае

а) форма *Сейм* – отражает изменение *л* > *ј*;

б) форма *Сем* отражает абсорбцию корневого плавного, что свойственно основам типа *тълт*- зоны течения этой реки (течет в Курской, Сумской и Черниговской областях);

в) форма *Семь* – возможное народное сближение с *семь*.

Вариант *Сойм* позволяет утверждать, что исходное *Сьлмь* на определенных отрезках его течения местное население реализовало в *Солм*, наиболее распространенный тип вокалической реализации основ *тълт*- на восточнославянском пространстве, из которого возникло фонетически вторичное *Сойм*. Таким образом, фонетика гидронима не только полностью упорядочивается с помощью правил исторического языкознания, но свидетельствует о его глубокой древности.

4) названия с *ул*-вокализмом: русск. *Шулма* – река в системе Шексны на левобережье Волги (ЭС XXXIX, 380), *Шульма* – л. п. Андоги в Новгородской губ. (Семенов VI, 823), *Шулма* – река в Белозерском у., *Шулма* – река, *Шулма* – населенный пункт в Череповецком у. (Новг. IX, 15, 60), *Шульма* – река системы Шексны, *Шуйма* – река в Яранском у. < *Шульма* < *Шулма* < *Сулма* < *Сьлма*, *Сулем* – п.п. Чусовой на левобережье Камы (Рагозин III, 405) – форма с развитием секундарного гласного (*Сулм* > *Сульм* > *Сулем*) и др. Исходное *Шулма* (< *Сьлма*) правомерно видеть в *Шумла* – река в бассейне правобережной Мокши (Смолицкая 259), *Шумла* – город в Болгарии.

5) названия с *ыл-* > *ил-*вокализмом: русск. *Сильмс* – населенный пункт в Эстляндской губ. (см. карту в ЭС), грамматически ассимилированное, польск. *Silm* (вариант *Grosser Silm See*) – озеро в бассейне Осы, *Silma* – населенный пункт близ указанного озера в Сушском пов. Ольштынского воев., *Martwa Silma* (вариант *Silmbruch*) – ранее озеро, теперь болото на восток от озера *Silm* (Leyd. II, 318, 327; SG III, 264) и др. < *Sytm*, *Syłma*. Если учесть, что на восточнославянской территории *ыл-*вокализм в основах типа *tylt-* представлен многократно**), то отсутствие онимов *Сылм*, *Сылма* удивляет. Возможно, гидронимы с таким вокализмом следует видеть в русск. *Сим* – л.п. Косы на правом берегу Камы (Рагозин III, 404), *Сим* – п.п. Инзера на правом берегу Белой, иногда называют *Сим* как п.п. Белой (Рагозин III, 408), *Сим* – приток Уфы (ЭС XXXV, 88), *Сима* – река в Кадниковском у. Вологодской губ. (Волог. 152), *Шимозеро* – озеро в пределах Никольского погоста в Пелушах (ПКОП 29), *Шимозеро* – озеро в Лодейнопольском у., *Шима* – населенный пункт в Вытегорском у. (Олон. 61), ныне в Ленинградской обл., *Шим* – п.п. Иртыша (ЭС XXXIX, 616), бел. *Сіма* – п.п. Чапуньки в бассейне Немана (БКБ 333), *Сіма́* – речка, впадающая в Березину неманского бассейна, *Сіма́* – речка на территории Литвы, *Сіма́* – микротопоним (сеножать) возле села Брухачи Столбцовского р-на Минской обл. (МБ 220), *Сіма* – торфяное болото на левобережье Днепра в Могилевской обл. (ПБ 108) и др., которые могут быть результатом многовековой эволюции исходных *Сылмь*, *Сылма* (> *Силм*, *Силма* > *Сим*, *Сима*).

Если учесть многочисленные случаи озвончения анлаутного *С-*, то в отношении к исходному *Сылмь* (< *Сьлмь*) следует истолковать генезис русск. *Зилм* – п.п. Белой на левобережье Камы (Рагозин III, 407), в котором, кроме озвончения *С-* > *З-*, развился секундарный гласный после плавного, как во множестве других русских фактов. В этом случае гидроним прошел следующий путь фонетической эволюции: *Сьлмь* > *Сылмь* > *Силм* > *Сильм* >

**) Вот примеры *ыл-*рефлексии *ьл* < *л* как наиболее близкой в фонетическом отношении к стадильному *ьл*: ст.-русс. *Кьлзановь* – антропоним (Двинские грамоты) < **Кьлзановь*, русск. *Тьлма* – озеро в системе Оки < **Тьлта*, бел. *Былга*, *Вьлноуцы*, *Вьлги*, *Пьлда* – населенные пункты на Витебщине < **Вьлга*, **Вьлноу-*, **Вьлга*, **Рьлда*, *Стьлба* – антропоним (Бірыла 395) < **Стьлба* и др.

Зилим. Что же касается движения *С- > З-*, то, как живой процесс, он отражается вариантами типа *Сиган – Зиган* на правом берегу Белой и др.

Основа гидронимов (и иных онимов) **Sьlмъ*, **Sьlма*, **Sьlмо* – апеллятивы **sьlмъ*, **sьlма*, **sьlмо*, лишь частично дошедшие до нашего времени. Нами имеются в виду прежде всего такие обозначения водных объектов, как ст.-русск. *салма*, многократно отраженная в памятниках письменности, особенно в писцовых книгах, грамотах, русск. диал. сев. *сáлма* ‘пролив, протока’, ‘проливы в Белом море между материком и островами или между островами’, ‘морской пролив, проран’, ‘залив, губа’ (Даль III, 130; Меркурьев 139), отражающие *ал*-рефлексию исходного корневоего *ьl < l*, *шáйма* ‘болотистое место с чахлым березняком’, фонетически вторичное по отношению к *сáлма*, отражающее изменение анлаутного *с- > ш-* и *л > ѝ*, и др. Русск. *сáлма* отнесено к заимствованиям из прибалтийско-финских языков с учетом наличия фин. *salmi* ‘морской пролив, канал’, эст. *sal'm, salme* ‘то же’ (см. Фасмер III, 550). Это мнение, хотя оно и не аргументировалось, принято в русском языкознании как данность и повторяется как не требующая доказательств аксиома. К заимствованиям из финского отнесено и *шáйма* ‘болотистое место с чахлым березняком’⁴.

Сказанное в равной степени относится и к фонетически продвинутым формам *сб́йма*, *ше́йма* для обозначения озерных и речных судов, также отраженных в памятниках письменности. Ср. Епифан сиянин дал бочку смолы, корову с телятем, *сойму* весновальную и все(го) за три рубли (1576 г., Кн. прих.-расх. Ант. мон.) (СлРЯ XI–XVII вв. II, 114); Даль вкладу варзужанинъ Иван Васильевъ...*сойму* да *шейму* весновскую 17 сажень длиною, да другую *шейму* варовую, ходячею летнюю (1596 г.; СлРЯ XI–XVII вв. II, 115). *Сб́йма* ‘речное и озерное судно...с килем’ отмечено В. И. Далем (IV, 262), *ше́йма* фиксируется в волжских и архангельских говорах в значениях ‘веревка или канат, за которые привязывают якорь’, ‘канат, за который лодку тянут по льду’ (Даль IV, 626; Копылова 120) и др. *Соймы* как старинный русский тип судов «еще новгородских времен», которые строились «по навыку, без всяких чертежей», отмечены авторами ЭС (XXI, 947). В семантическом отношении *сб́йма* и *ше́йма* в указан-

ных значениях могут быть результатом метонимического переноса исходных *сбѣма* и *шеѣма* ‘залив, пролив, протока’.

Нам трудно понять, почему столь дружно повторяется мысль о заимствовании русск. *салма* из финского: перед нами – единица (структура) языка индоевропейской семьи, какая бы черта слова ни толковалась. Его семантика однозначно указывает на его производность от и.-е. **sel-* ‘течь’, ‘двигаться’, сохраняя близость к семантике своей первоначальной базы. Структурное оформление слова указывает и на его генезис, и на его хронологию: оно могло возникнуть на *индоевропейском* пространстве в период активности детерминативов как словообразовательных средств – с помощью детерминатива *-m-* (иначе линейного расширения первоначального и.-е. корня **sel-* системой детерминативов) и включаться в ряд ему подобных единиц – **s_l-p-a*, **s_l-b-a*, **s_l-t-a*, **s_l-d-a* и т. д. Вокализм русского слова во всех его ипостасях – хронологических и диалектных – свидетельство многообразия рефлексации исходного *l* < *ʎ* его корневой морфемы (но в пределах пятифонемного ряда гласных – *o*, *a*, *ы*, *э*, *у*), естественный для такого огромного пространства, которое занимает русский язык, что подтверждается вокализмом всех остальных основ этого типа (см., к примеру, вокализм *(*s*)*kʎlp-*, *(*s*)*kʎlb-*, *(*s*)*kʎlt-*, *(*s*)*kʎld-* и т. д.⁵). Наконец, поведение плавного *л* в вокализованных вариантах основы – *солм-*, *салм-*, *сэлм-*, *сулм-*, *сылм-*, а именно изменение *л* > *в/ў*, *л* > *ј*, абсорбция плавного, развитие секундарного гласного после плавного – все это признаки глубинного бытования слова в языке, проходившего многовековой путь многообразной эволюции по законам этого языка. Таким образом, семантический, структурный (деривационный), фонетический статусы слова четко определяются, и это позволяет нам отдать русское слово русскому языку как наследнику праславянского < индоевропейского.

Сформированное ономастическое гнездо **Sʎlm-* в своих производных сохраняет всю сложность фонетики корневой морфемы – вокалическое разнообразие реализации *ʎ* < *l*, то же фонетическое поведение плавного в вокализованных основах, то же фонетическое развитие анлаута названий.

Группу названий-деминутивов от **Sʎlmъ*, **Sʎlma* составляют:

**Sʎlmica*: чеш. *Selmice* – название двух населенных пунктов на правом берегу Лабы, которые не совсем корректно возводятся

к *Sěmnice* (Profous-Svoboda IV, 38), польск. *Sulmice* – название двух населенных пунктов на берегу реки Калиновки в Замоиском у. (SG V, 574) и др. Фонетическую трансформацию исходного *Сълмица* > *Солмица* правомерно видеть в русск. *Шомица* – река в Вологодском у. (Волог. 25), не имеющая этимологии. Абсорбция плавного *л* в основах **tʎlt-* – явление частое на русской территории;

**Sьlmikʎ:* *Сеймик* – вариантное название реки *Сеймок*, укр. *Соймик* – антропоним в Закарпатье (Чучка 527), в котором, возможно, отражено сладкозвучие (*л* > *ј*) и др.

**Sьlmičʎ:* бел. *Салмычбў* – антропоним (Памяць II, 60), словен. *Salmič* – антропоним (ZSSP 532) и др.;

**Sьlmtʎkʎ:* *Сеймбк*, *-мка* – л.п. Клевени в бассейне правобережного Сейма (МаштДн 226; СГУ 493) < *Сэлмькь* и др.

Из множества суффиксальных моделей вполне претендуют на древность следующие из них:

**Sьlm-ajʎ:* укр. *Солма́й* – антропоним в Закарпатье (Чучка 527) и др.;

**Sьlm-akʎ*, **Sьlm-akjʎ* > **Sьlm-ačʎ:* ст.-русс. *Салмак* – антропоним (Веселовский 277), русск. *Салмаки* – населенный пункт в Олонецкой губ., *Салмакса* – река в бассейне Свири < *Салмак-са*, *Салмачи* – населенный пункт в Казанском у. (Казан. 9), явно деривационно зависимый от антропонима *Салмач*/*Солмач*, и др.

К продолжениям апеллятива **sьlماكʎ* принадлежат русск. диал. *салма́к* ‘борозда, ряд, купа плодовых деревьев с дорожкой вокруг’ (Даль IV, 130) < ‘обтекаемое место’?, с которым семантически не согласуется бел. диал. полесск. *соўма́к* ‘тихий, неразговорчивый человек’, *соўма́чышчэ* – увеличительное от *соўма́к* (ТС 5, 77), и др.;

**Sьlm-asʎ:* ст.-русс. *Салмас* – озеро в пределах Никольского погоста на реке Андоге (ПКОП 208), *Салмас* – озеро в пределах Вытегорского погоста (ПКОП 9, 11), *Салмас* – болото в Белозерском у., *Солмас* – название 2-х населенных пунктов в этом же уезде (Новг. XI, 10, 12) и др. Русск. *Соломасово* – населенный пункт в Тульском у. (Тул. 21) может быть истолковано как форма с развившимся вторичным гласным после сонорного *л* (*Солмасово* > *Соломасово*).

Ряд производных правомерно объединить в группу дериватов с консонантом *-л-* в суффиксальных морфемах:

**Sьlm-ань*: ст.-русск. *Салмановской* в Тульском у. (ПК 1123), русск. *Салман* в Симбирской (см. карту), *Старые Салманы*, *Средние Салманы*, *Нижние Салманы* в Казанской (Казан. 88, 94), *Салмановка* (2 названия) в Пензенской (Пенз. 67, 82), *Салманово* в Воронежской (Ворон. 18), *Салманово* в Московской (Моск. 110) губерниях – населенные пункты, *Салманка*, *Большая Салманка* – реки в системе Волги в Спасском у. Казанской губ. (Казан. 94), *Салманка* – ключ в Инсарском у. Пензенской губ. (Пенз. 20), бел. *Салмани*, *Сильманы* – населенные пункты в Люцинском у. Витебской губ. (СпВит. 220, 239), *Залманы* – озеро в Режицком у. Витебской губ. (СпВит. 346), *Salmanowo* в Дисненском, *Salmanowo* в Трокском уу. – населенные пункты (SG X, 216) и др. Онимы, служащие обозначениями поселений и водных объектов, скорее всего, являются отантропонимными производными.

Реконструкция праантропонима **Sьlmanъ* зиждется на ряде показаний: ст.-русск. *Салманъ* в регионе Обонежской пятины (ПКОП 222), *Салманъ* в Новгородских документах (Веселовский 277), *Солмановъ*, *Салмановъ* в центральных губерниях (НД 378), *Солмановъ*: «архиепископлю сыну боярскому второму *Солманову*. Ъхати имъ въ Суздаль въ архиепископы вотчины» (СлРЯ XI–XVII вв.), бел. *Шальманъ*, *Шальманаў* (Бірыла 464), *Сильманаў* (Памяць II, 70) < *Сьлманов* < *Сьлмановъ*, укр. *Selman* в антропонимии лемков (Чучка 507), польск. *Selman* и др.

Бытование апеллятива **Sьlmanъ*, выражающего движение, свидетельствуют деривационно зависимые **sьlmaniti(se)*, **sьlmanoti*, сохранившиеся в укр. *совманитися* ‘двигаться, ходить туда-сюда’, *совманути* ‘толкнуть’ (Грінченко 4, 164) и др. Сюда же включаются фонетически и структурно закономерные, но семантически эволюционированные апеллятивы: русск. диал. *салман* ‘старший пастух’ (Элиасов 365) < возможно, ‘двигающийся за стадом’ или ‘смотритель мест водопоя – *салм*’, бел. диал. полесск. *соўман* ‘тихий, неразговорчивый человек’ (ТС 5, 77) и др.;

**Sьlm-ень*: русск. *Салменьярви* – озеро на территории Карелии (КатОК 78) – название, адаптированное карелами путем присоединения апеллятива *ярви* ‘озеро’, *Сельменьга* – река, *Сельменьга* – населенный пункт в Устьсысольском у. (Волог. 27) – названия с озвончением суффиксального -ька > -ьга, *Сильмень* – мелководный проток в Гапсальском у. Эстляндской губ. (ЭС XXVIII, 895) < *Сьлмень* < *Сьлмень*, ст.-русск. *Селменово* – населен-

ный пункт в Тверском у. (ПК 121), *Сельменево* в Старицком у. Тверской губ. (Твер. 389), *Салменица* в Петрозаводском у. (Олон. 14) – населенные пункты, укр. *Сельменц* – населенный пункт в Закарпатье (Чучка 507) < *Сълменьць*, западнослав. *Silmenitz* – населенный пункт в юго-восточной части острова Rügen (DA 14) – форма с ыл-рефлексацией исходного ыл < њ (*Silmenitz* < *Sylmenica* < *Sълmenica*) и др. Скорее всего, к данной группе наименований принадлежит гидроним *Szejmena* – п. п. Шешупы (SG XI, 612).

Бытование праантропонима **Sълmenъ* подтверждают ст.-русск. *Сулмень*, *Сулменевь* (Веселовский 305), *Сулменевь* в документах Орловской губернии (ПК 887), укр. *Сельмѣньский*, генезис которого П. П. Чучка связывает с названным *Сельменц* (Чучка 507), др.-польск. *Salmen*, 1393 г. (SSNO V, 7) и др.;

**Sълm-унъ*: болг. *Сълмун* – источник, родник;

**Sълm-унъ*: бел. *Салминь* – населенный пункт в Двинском у. Витебской губ. (СпВит. 140) и др.

Вариатностью суффиксальных морфем связаны между собой праформы:

**Sълm-ащъ*: русск. *Сулмаш*, *Сулмашка* – речки, *Сулмаш*, *Сулмашка* – населенные пункты в Осинском у. Пермской губ. (Перм. 179, 180), *Сулмаш* – п. п. Таныпа на правом берегу реки Белой в системе Камы (Рагозин III, 413) и др. Относительно апеллятива **сълтащъ* ср. укр. *салмáш* ‘помощник чабана’ (Гринченко 4, 97), русск. диал. новоросс. *салмáш* ‘старший чабан при отаре’ (Даль IV, 130) и др.;

**Sълm-ущъ*: русск. *Салмыш* – п.п. Сакмары в бассейне Урала (ЭС IV, 890) и др.

Разнообразие ономастических моделей от основы **Sълm-* увеличивают названия, основой для которых послужили адъективы:

**Sълminъ* (-а, -о): русск. *Солмина* – населенный пункт в Зарайском у. (Ряз. 65), *Соймино* – озеро в бассейне реки Горюн в системе левобережной Чагодоци, *Соймина* – название реки Горюн после озера *Соймино*, где имеется также *Сойминская Пристань* (Семенов I, 681), *Соймино* – населенный пункт в Петрозаводском у. Олонецкой губ. (Олон. 7), бел. *Солміна* – урочище близ Комаричи Быховского р-на Могилевской обл. (МБ 225), *Салмін* – антропоним в поселке Приднепровский Рогачевского р-на Гомельской обл. (запись наша), укр. *Сбїміна Зворина* – п. п.

Красного потока в системе правобережной Тиссы (СГУ 515), польск. *Sajmino* – озеро в бассейне реки Грабички (НВ п. 602), *Salminek* в Острудском, *Salminek* в Ольштынском уу. – населенные пункты (Leyd. II, 237; SG X, 216), *Samlino* – озеро в бассейне Дзивны в низовье Одры (НО п. 256) < *Salmino*, *Sulmin* (вариант *Sulmino*) в Гданском, *Sulmin* (теперь *Ruchtowo*) в Картузском (SG XI, 576) уу. – населенные пункты и др.;

**Сълмовъ* (-а, -о), **Сълмовъка*: русск. *Верхняя Салмовка*, *Нижняя Салмовка* – населенные пункты в Инсарском у. Пензенской губ. (Пенз. 369, 377), *Шальмова* – населенный пункт в Соликамском у. Пермской губ. (Перм. 327), от которых неотделимы ст.-русск. *Самлово* в Деревской пятине (НПК 593), *Шамлово* в Тверском у. (ПК 174) – названия населенных пунктов, испытывавшие метатезу *лм* > *мл* (< *Салмово*, *Шалмово* < *Сълмово*), бел. *Шолмовка* – населенный пункт в Невельском у. Витебской губ. (СпВит. 286), ст.-бел. *Суймовище* – озеро в системе Западной Двины в Полоцком у. (ПК 430) < *Сулмовище* < *Сълмовище*, западнослав. *Salmov* – населенный пункт близ Mikulašovice у лужицких славян (DA 118), *Salmowiec* – населенный пункт в Гмине Radwanitz (SG X, 216), *Sulmów* – название 2-х населенных пунктов и владений города Turek, *Sulmowek* – название 4-х населенных пунктов в Калишском у. (SG XI, 576) и др.

Русск. *Солмевка* – река в Калязинском у. Тверской губ. (Твер. 184), *Сэмлево* – населенный пункт в Смоленской обл., польск. *Samlewo* – озеро в бассейне реки Вархалы (система Вислы) (НВ п. 533) и под. могут быть истолкованы как названия, демонстрирующие метатезу *лм* > *мл* (< *Солмевка*, *Селмево*, *Samlewo*), в качестве мотивирующего для которых следует предположить **Сълтъ* – основу на -ї.

Не вызывает сомнения включение в гнездо **Сълт*- русск. *салмовая лодка*, *салмовка* ‘тип ловецкой лодки’, *салмовка* ‘рыбачье килевое судно’, ‘лодка с *садком* для хранения рыбы для *ловли белуг на кус*’, которые использовались в Каспийском и Азовском морях (ЭС IV, 130).

¹ Подробнее см.: Козлова Р. М. Структура праславянского слова. Праславянное слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997. С. 15–30.

- ² Матвеев А. К. Этимологизация субстратных топонимов и апеллятивные заимствования // *Этимология*. 1971. М., 1973. С. 333; Муллонен И. И. Гидронимия бассейна Ояти. Петрозаводск, 1988. С. 96; Серебренников Б. А. О методах изучения топонимических названий // *Вопросы языкознания*. 1959. № 6. С. 38; Шмелев Д. Н. Заимствования из прибалтийскофинских языков в старорусских памятниках письменности // *Вопросы славянского языкознания*. М., 1961. Вып. 5. С. 198.
- ³ Георгиев В. *Българска етимология и ономастика*. София, 1960. С. 92, 93.
- ⁴ Куркина Л. В. Названия болот в славянских языках // *Этимология*. 1967. М., 1969. С. 130.
- ⁵ Козлова Р. М. Указ. соч.

Сокращения

Бірыла	— Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. Мінск, 1969.
БКБ	— Блакітная кніга Беларусі. Водныя аб'екты Беларусі: Энцыклапедыя. Мінск, 1994.
Веселовский	— Веселовский С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, розвища и фамилии. М., 1974.
Грінченко	— Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
Даль	— Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1978–1980. Т. I–IV.
КатОК	— Григорьев С. В., Грицевская Г. Л. Каталог озёр Карелии. М.; Л., 1959.
Копылова	— Копылова Э. В. Ловецкое слово: Словарь рыбаков Волго-Каспия. Волгоград, 1984.
МаштДн	— Маштаков П. Л. Список рек Днепровского бассейна. СПб., 1913.
МБ	— Мікратапанімія Беларусі: Матэрыялы / Пад рэд. М. В. Бірылы, Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск, 1974.
Меркурьев	— Меркурьев И. С. Живая речь кольских поморов. Мурманск, 1979.
НД	— Новые документы о России конца XVI – начала XVII века. М., 1967.
Новг.	— Список населенных мест Новгородской губернии. Новгород, 1907–1912. Вып. I–XII.
НПК	— Новгородские писцовые книги, изд. Археографической комиссией. Т. I: Переписная оброчная книга Деревской пятины (около 1495 г.). СПб., 1859.
Памяць	— <i>Памяць. Гомель. Мінск, 1998–1999. Т. I–II.</i>

- ПБ — Природа Белоруссии: Популярная энциклопедия. Минск, 1989.
- ПК — Писцовые книги XVI века / Под ред. Н. В. Калачова. Отд. П. СПб., 1877.
- ПКОП — Писцовые книги Обонежской пятины 1496 и 1563 гг. Л., 1930.
- Рагозин В. Волга. СПб., 1880-1881. Т. I-III.
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. колегія: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. К., 1979.
- Семенов — Семенов И. Географическо-статистический словарь Российской империи. СПб., 1863-1885. Т. I-VI.
- СлРЯ XI-XVII вв. — Словарь русского языка XI-XVII вв. М., 1981-1996. Вып. 1-23.
- Смолицкая — Смолицкая Г. П. Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер) / Под ред. О. Н. Трубочева. М., 1976.

Списки населенных мест Российской империи
(по сведениям 1859, 1864, 1870, 1872-1877 гг.),
изд. Центральным статистическим комитетом МВД:

- Арх. — I. Архангельская губерния. СПб., 1861.
- Волог. — VII. Вологодская губерния. СПб., 1866.
- Ворон. — IX. Воронежская губерния. СПб., 1865.
- Казан. — XIV. Казанская губерния. СПб., 1866.
- Моск. — XXIV. Московская губерния. СПб., 1862.
- Нгор. — XXV. Нижегородская губерния. СПб., 1863.
- Олон. — XXVII. Олонецкая губерния. СПб., 1879.
- Пенз. — XXX. Пензенская губерния. СПб., 1869.
- Перм. — XXXI. Пермская губерния. СПб., 1875.
- Ряз. — XXXV. Рязанская губерния. СПб., 1862.
- Твер. — XLIII. Тверская губерния. СПб., 1862.
- Тул. — XLIV. Тульская губерния. СПб., 1863.
- СпВит — Список населенных мест Витебской губернии / Под ред. А. П. Сапунова. Витебск, 1906.
- ТС — Тураўскі слоўнік / Складальнікі: А. А. Крывіцкі, Г. А. Цыхун, І. Я. Яшкін. Мінск, 1982-1987. Т. 1-5.
- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубочева. М., 1964-1973. Т. I-IV.
- Чучка — Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.

-
- Элиасов — Элиасов Л. Е. Словарь русских говоров Забайкалья. М., 1980.
- ЭС — Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ. СПб., 1890–1904. Т. I–XLI.
- DA — Deutschland Atlas.
- HO — Hydronimia Odry. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. H. Borka. Opole, 1983.
- HW — Hydronimia Wisły. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. P. Zwolińskiego. Wrocław etc., 1965.
- Leyd. — Leyding G. Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego. Poznań, 1959. Cz. II.
- Profous-Svoboda — Profous A., Svoboda J. Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Praha, 1957. T. IV.
- SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- ZSSP — Začasni slovar slovenskih priimkov / Odg. red. F. Bezljaj. Ljubljana, 1974.

Л. В. Литвинчук

(Житомир)

**ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ ЖИТОМИРЩИНИ XVI
СТОЛІТТЯ З СУФІКСОМ -ОВ-ИЧ / -ЕВ-ИЧ**

Питання словотвору прізвищевих назв розглядали майже всі ономасти, які досліджували історичну регіональну антропонімію. Зокрема ця проблема стала об'єктом наукових інтересів П. П. Чучки (Закарпаття), О. Д. Неділько (Лівобережна Україна), Г. Є. Бучко (Бойківщина), С. Є. Панцьо (Лемківщина), Е. Вольнич-Павловської (Лемківщина), І. Д. Фаріон (Прикарпатська Львівщина), Б. Б. Близнюк (Гуцульщина), Г. Д. Панчук (Опілля) та ін. Ґрунтовно проаналізувала з погляду словотвору особові назви, що виступають в українській актовій мові XIV–XV ст., Л. Л. Гумецька¹.

В одній з попередніх наших статей було здійснено спостереження над словотвором прізвищевих назв Житомирщини XVI–XVII ст., похідних від антропонімів²). У пропонованій розвідці розглянемо прізвищеві назви Житомирщини XVI ст. із суфіксом *-ов-ич / -ев-ич*, твірна основа яких – онімна та апеллятивна лексика.

Матеріал рукописних та опублікованих писемних пам'яток Житомирщини XVI ст. засвідчує прізвищеві назви (далі – ПН),

¹) Див.: *Литвинчук Л. В.* Спостереження над словотвором чоловічих прізвищевих назв, похідних від антропонімів (Житомирщина XVI–XVII століття) // *Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір.* Львів, 2005. С. 197–207.

утворені від антропонімів та апелятивів семантичним і морфологічним способами. При семантичному способі творення ПН змінюється лише функція базової назви (твірної основи), а формально-структурні ознаки зберігаються. Суть морфологічного способу полягає в одночасній зміні функції та структури базової основи, яка, ускладнюючись словотворчими формантами, переходить у прізвищеву назву. Такими прізвищевірними формантами виступають власне патронімні, посесивно-патронімні та поліфункціональні суфікси ².

Найпродуктивнішими у творенні ПН Житомирщини XVI ст. виступають власне патронімні суфікси *-ич* < **itjo* й утворені на його базі *-ов-ич* / *-ев-ич*, які були важливим засобом вираження патронімічності ще в давньоруській мові. Зокрема валентні закономірності суфікса *-ич*, який додавався передусім до повних імен-комполит, усічено-суфіксальних слов'янських і простих християнських імен, до прізвиськ і жіночих назв на *-а*, склалися ще до XII ст. ³

У XIV–XV ст. найпродуктивнішими суфіксами особових назв лишаються *-ич*, *-ов-ич* / *-ев-ич*, однак у їх валентності відбуваються істотні зміщення ⁴. Це пов'язано з тим, що суфікс *-ов-ич*, від якого утворювалося близько 50% усіх патронімів, додавався до всіх імен і прізвиськ другої відміни, якщо їх основа закінчувалася на твердий приголосний, а суфікс *-ев-ич*, палатальна різновидність *-ов-ич*, виступав у патронімічних особових назвах після м'яких основ і основи на *-к*-. Наприклад, на західних землях суфікс *-ев-ич* почав додаватися до основ із кінцевим *-к*- із середини XV ст. ⁵

Простий суфікс *-ич* у XIV–XV ст. щодо продуктивності набагато поступається перед складеним суфіксом *-ов-ич* / *-ев-ич*, тому що утворює, як правило, патронімічні назви від особових назв слов'янського походження (відапелятивних), спорадично – від імен церковного або чужомовного походження ⁶. Варто зазначити, що носіями патронімів із суфіксами *-ич*, *-ов-ич* / *-ев-ич* на Україні в XIV–XV ст. були представники всіх верств суспільства ⁷.

Антропоніми з формантами *-ич*, *-ов-ич* / *-ев-ич* у XVI ст. домінують на всій території України ⁸. Пізніше (XVII–XVIII ст.) намічається згасання активності патронімічних моделей, пов'язане з тим, що в тогочасній Росії вживання імен по батькові з суфіксами *-ич*, *-ов-ич* / *-ев-ич* було класово обмеженим ⁹. У тих регіонах

України, які перебували під владою інших держав, цей суфікс залишається продуктивним. Наприклад, у Перегінському інвентарі XVII ст. (с. Перегінське, суч. Івано-Франківська обл.) одним із найпродуктивніших суфіксів для творення чоловічих особових назв виступає патронімічний суфікс *-ов-ич / -ев-ич*, значно рідше зустрічаються патронімічні назви з суфіксом *-ич*¹⁰. Найбільшу кількість прізвищевих форм із суфіксами *-ич, -ов-ич / -ев-ич* О. Д. Неділько зафіксувала в тій частині Лівобережної України XVII – XVIII ст., яка межує з Білоруссю, тобто в «Стародубських актах»: *-ич* – 4,00%, *-ов-ич / -ев-ич* – 66, 53 % і «Протокуле»: відповідно – 3,08% та 63,13%¹¹.

Прізвищеві назви Житомирщини XVI ст. із суфіксом *-ов-ич / -ев-ич* за семантикою твірних основ можна поділити на кілька груп: 1) ПН, лексична база яких – чоловічі християнські імена; 2) ПН, похідні від давньослов'янських автохтонних особових імен і прізвиськ пізнішого походження; 3) ПН, в основах яких відображена апеллятивна лексика.

1. Прізвищеві назви з лексичною базою чоловічих християнських імен різної структури (повні, усічені, суфіксальні, усічено-суфіксальні) представлені в писемних пам'ятках Житомирщини вказаного періоду найширше, тому їх розглянемо детальніше. **Повні імена** послужили твірною основою для ПН: *Иса(и) Аньдреєви(ч)* (1586 р., АКЖГС 149)**); *Васко Гавриловичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 251); *Максимь Иванови(ч)* (1583 р., АКЖМУ 65); *Ку(з)ма Наумови(ч)* (1586 р., АКЖГС 134); *Василь Самсоновичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 253) < *Сампсонь* (Керста 125); *Бори(с) Федорови(ч)* (1583 р., АКЖМУ 52); *Се(н)ко Якимовичь* (1586 р., АКЖГС 167).

Прізвищеві назви, похідні від усічених варіантів імен: *Се(н) Василєви(ч)* (1587 р., АКЖГС 295 зв.); *Гридко Гапоновичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 252); *Михно Е(л)тухови(ч)* (1583 р., АКЖМУ 48) / *Михьна Евътуховича* (1583 р., АКЖМУ 70); *Наумь Климовичь* (1584 р., АКЖМУ 130); *За(н)ка Панасевича* (1587 р., АКЖГС 246 зв.) / *Зе(н)ка Панасовича* (1587 р., АКЖГС 247 зв.); *Єска Саневича* (1586 р., АКЖГС 183) < *Александрь* (Керста 103), а також < *Олександр* і *Семен, Хрисанф* (Трійняк 263); *Федо(р) Хале-*

** У дужках після ПН подано вказівку на рік, джерело, аркуш оригіналу, якщо рукописна пам'ятка, або сторінку опублікованого видання.

євичь (1586 р., АКЖГС 181 зв.) < **Халій* < *Фалалій* (Трійняк 372-373), пор. *Фалкови* < *Фалалей* (Керста 128).

Прізвищеві назви, в основах яких суфіксальні варіанти чоловічих християнських імен. У пам'ятках XVI ст. у великій кількості представлені найрізноманітніші варіанти суфіксальних імен, для творення яких вживалося близько 50 суфіксів, проте не всі суфікси були однаково продуктивними. До найпродуктивніших належали *-ко*, *-ець*, *-икъ*, *-укъ* (-'укъ), *-ина*, *-ка* та ін.¹² На думку Р. Й. Керсти, очевидно, кожне ім'я церковного календаря могло мати народний варіант на *-ко*, за винятком імен *Дмитрь*, *Петрь*, які мали похідні форми з суфіксом *-окъ*¹³.

Досліджуваний нами матеріал демонструє найбільшу продуктивність суфікса *-к(о)* в складі суфіксальних варіантів імен, від яких утворювалися ПН Житомирщини XVI ст. Цей суфікс додавався а) до *повних*, б) *усічених*, в) *усічено-суфіксальних* і г) *суфіксальних варіантів імен*. Серед антропонімів Житомирщини XVI ст. зустрічаються такі ПН, утворені від а) *повних імен* + *-к(о)*: Федо(р) *Левкови(ч)* (1585 р., АКЖГС 79 зв.); Ма(р)тина *Ми(н)ковича* (1587 р., АКЖГС 289); б) *усічених імен* + *-к(о)*: Івана *Ми(т)ковича* (1588 р., АКЖГС 318 зв.-319); А(н)дре(и) *Фе(д)кови(ч)* (1587 р., АКЖГС 305 зв.); Васи(л)я *Кли(м)ковича* (1585 р., АКЖГС 82); И(л)и *Ўста(н)ковича* (1586 р., АКЖГС 127 зв.); Кры(ш)тофа *Пе(т)ковича* (1586 р., АКЖГС 200) < *Петько* < *Петро* (Трійняк 294); Ма(ц)ко *Ва(с)кови(ч)* (1586 р., АКЖГС 180 зв.); Кузма *Есковичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 250) < *Єско* < *Иосифь* (Керста 115); Ми(т)ка *Саво(ст)кевича* (1587 р., АКЖГС 258 зв.); в) *усічено-суфіксальних варіантів імен* + *-к(о)* – *-ш-(к)о*: Івань *Ивашковичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 251); Васко *Пашкевичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 252) < *Пашко* < *Павел* (Керста 122), з *Павло* або *Пахом* (Трійняк 279, 290); Івано(м) *Рома(ш)ковичо(м)* (1586 р., АКЖГС 190) < *Ромашко* < *Романь* (Керста 124); Ле(в)ка *Тере(ш)ковича* (1586 р., АКЖГС 172 зв.). За такою ж моделлю оформилися ПН: Федо(р) *Дашковича* (1583 р., АКЖМУ 56); Федорь *Мишкевичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 246); Мо(и)сея *Ўношъковича* (1586 р., АКЖГС 172 зв.); Іевъ *Осташковичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 251); *-н* + *-к(о)*: Васко *Занькови(ч)* (1583 р., АКЖМУ 54) < *Занько* < *Захария* (Керста 112); *-ц* + *-к(о)*: Ва(с)ко *Ми(ц)кови(ч)* (1585 р., АКЖГС 74); Со(л)тано(м) *Сте(ц)ковичо(м)* (1586 р., АКЖГС 200 зв.); Ігнатъ *Яцкевичь* (1595 р., АЮЗР

VI, 1, 247) («прізвища з поч. *Яц-* < *Яків і Іван, Ян*»; Трійняк 414); Тишко *Яцковичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 250); г) *суфіксальних варіантів імен + -к(о): Я(ц)ка Лево(ш)ковича* (1587 р., АКЖГС 252 зв.) < *Левошъко* < *Леонтъ* (Керста 118), у *Lewosz P. Й.* Керста виділяє суфікс *-ош* (Керста 85); Семена *Костюшковича* (1583 р., АКЖМУ 52). На другому місці за продуктивністю суфікс *-ець*, який приєднується а) до *усічених варіантів імен*: Курило *Зенцевичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 248) < *Зенець* < *Зиновий* (Керста 112); б) *усічено-суфіксальних варіантів імен: -н + ець*: Зыновъ *Гринцевичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 250); Івана *Тру(н)цовича* (1586 р., АКЖГС 214 зв.) / Івана *Тру(н)цевича* (1586 р., АКЖГС 215 зв.) < *Тронець* < *Тронъ* < *Трофимъ* (Керста 128). Суфікси *-укъ (-'укъ)* та *-акъ* наявні в твірних основах ПН: Гурино(м) *Ко(с)туковичо(м)* (1587 р., АКЖГС 264 зв.); Я(ц)ка *Ко(с)тюковича* (1587 р., АКЖГС 259 зв.); Гринь *Сезюковичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 252), пор. *Сезюнь* < *Созонтъ* (Керста 126); Ма(к)сима *Е(р)маковича* (1587 р., АКЖГС 289 зв.). Одиначними прикладами представлені ПН, похідні від чоловічих християнських імен з суфіксами *-икъ*: Назара *Луцьковича* (1587 р., АКЖГС 218); *-инъ*: Ку(з)мы *Влаши(но)вича* (1587 р., АКЖГС 257 зв.), пор. *Улашинъ* (Р 516); *-усъ*: Гришко *Матусевичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 246) < *Матус* < *Матвій* (Трійняк 221–222).

Прізвищеві назви, похідні від усічено-суфіксальних варіантів імен. Усічено-суфіксальні імена утворюються шляхом усічення та суфіксації одночасно, оскільки усічені форми не виступають як самостійні слова. Найуживанішими у XVI ст. були утворення імен із формантами *-шь, -ць (-ць), -хъ, -хно, -нъ (-нъ), -сь, -сьо*¹⁴. Зафіксовано такі ПН із суфіксами *-нъ (-нъ)*: Коно(н) *Гриневи(ч)* (1585 р., АКЖГС 74); А(н)дроса *Проневича* (1586 р., АКЖГС 126 зв.); *-ць (-ць)*: Григоре(и) *Мацєви(ч)* (1582 р., АКЖМУ 44); А(н)дрєя *Процевича* (1587 р., АКЖГС 260 зв.); *-сь*: Матяшо(м) *Масєвичо(м)* (1587 р., АКЖГС 226 зв.) («прізвища з поч. *Мас-* можуть походити від *Максим, Мануйль*»; Трійняк 215); *-хно*: Олєхна *Михновича* (1586 р., АКЖГС 150 зв.).

Прізвищеві назви А(н)тона *Тимошевича* (1587 р., АКЖГС 258) < *Тимошъ* < *Тимовей* (ЛБ 237); Микула *Тишевичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 249), де *Тишь* < *Тимофей* або *Тихонъ* (Керста 93); Степана *Трушовича* (1588 р., АКЖГС 318 зв.) / Степана *Трушевича* (1588 р., АКЖГС 320 зв.) також зараховуємо до похідних від

усічено-суфіксальних варіантів імен з суфіксом *-шь*. Можливо, імена *Тимошь*, *Тишь*, *Трушь* утворилися таким чином: спочатку в іменах *Тимофей*, *Трифонъ* відбулася зміна [ф] на [х]. Народні варіанти канонічних імен у пам'ятках ХVІ ст. свідчать, що найчастіше відбувалася саме така заміна [ф] ¹⁵. Далі [х] > [ш] – фонетична зміна кінцевих кореневих приголосних. Паралельно з такими іменами існували усічено-суфіксальні імена з суфіксом *-шь*: *Івашь*, *Дмишь*, *Клишь*, *Хвешь* та ін. (Керста 93). Тому кінцеві приголосні звуки в іменах *Тимошь*, *Тишь*, *Трушь* можна розглядати як антропонімні суфікси відповідної моделі.

2. Прізвищеві назви, похідні від давньослов'янських автотонних особових імен і прізвицьк пізнішого походження (комполит, відкомполитних і відапелативних імен і прізвицьк).

Прізвищеві назви, в основах яких відображені комполити: Жда(н) *Богдановичъ* (1584 р., АКЖМУ 129) («праслов'янське з походження ім'я *Богдан*, складене з іменника *бог* у значенні 'багатство, доля, щастя' та пасивного діеприкетника від дієслова *дати*, є продовженням скіфського імені *Bagadāta*»; детальніше див.: Чучка 23).

Прізвищеві назви з лексичною базою відкомполитних імен різної структури: а) *безсуфіксні*: Івана *Борисовича* (1584 р., АКЖМУ 111) < *Борись* < *Борис[лавъ]* (Демчук 85). На користь такого пояснення М. О. Демчук наводить переконливі факти про слов'янське походження цього імені, серед яких загальнослов'янське поширення його в давніх слов'янських писемних пам'ятках, а також широке побутування моделі відкомполитного скорочення (Демчук 85–86); Григоре(и) *Бутови(ч)* (1585 р., АКЖГС 92 зв.) («ім'я *Бута* < *Будимир*, або *Будислав*, або це елемент складного імені *Бутовитъ*»; Бучко 22), пор. *Будъ* < комп. рос. *Будиславъ*, пол. *Budziwuj* (Демчук 62); б) *суфіксальні*: ШЦа(с)ны(и) *Богушеви(ч)* (1586 р., АКЖГС 170), пор. комп. *Богус[лавъ]* (Демчук 90). Своєю кінцевою частиною такі безсуфіксні деривати, утворені шляхом усічення постпозитивного компонента зі збереженням його початкового приголосного, перетвореного в інший приголосний, з часом послужили зразком для адаптації в народному побуті церковно-християнських імен і, таким чином, набули в них функції антропонімних суфіксів ¹⁶; Ермола *Хотяновичъ* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 252) < *Хотянь* < *Хоть* (пор. комп. луж. *Chotibud*, *Chotbor*; Демчук 60).

Відкомпонитні деривати з формальними ознаками «*indeclinabile + nomen*» (Демчук 95): Максима *Нелюбовича* (1584 р., АКЖМУ 111).

Оскільки збережена частина слів'янських імен нерідко була омонімічною з усіченими варіантами християнських імен, то частина основ ПН не має однозначного пояснення. В окремих випадках можлива омонімічність відіменних основ ПН з відапелятивними¹⁷. Тому виділяємо **прізвищеві назви, утворені від твірних основ неоднозначної (подвійної) мотивації**: Семень *Белкевичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 247) < *Белко* (пор. комп. болг. *Белизар*, хорв. *Beligoj*, серб. *Belimir*; Демчук 65) або < апел. *білка* чи *Білко* 'кличка собаки білої масті' (Грінченко 1, 65); Семена *Беликовича* (1585 р., АКЖГС 75) < *Белик* (пор. комп. болг. *Белослав*; Демчук 65) або < апел. *білик* 'стальний різець для очищення шкіри', 'самець білки' (Грінченко 1, 65); Федо(р) *Годунови(ч)* (1587 р., АКЖГС 302 зв.) < *Годунь* < *Годь* (пор. комп. болг. *Годеславь*, пол. *Godosław*; Демчук 58) або < апел. *годун* 'годувальник' (Грінченко 1, 299); Пе(т)ра *Гри(д)кевича* (1586 р., АКЖГС 167) < *Гридко* / *Гридько*. П. П. Чучка вважає, що це середньовічне східнослов'янське ім'я, утворене від давньоруського (генетично варязького) апелятива *гридь* (< *grīd*) 'воїн, княжий тілоохоронець' (Чучка 25), а Р. Й. Керста зараховує його до християнських: *Гридко* < *Гридь* < *Григорій* (Керста 108); Івана *Малашевича* (1585 р., АКЖГС 107) < *Малашь* < *Маль* (пор. комп. укр. *Malodobr*, болг. *Маломирь*; Демчук 76, 59) або < церк. *Малахия* (Керста 119); Мо(и)се(и) *Ма(н)кеви(ч)* (1586 р., АКЖГС 160) / Мо(и)сея *Ма(н)кови(ча)* (1586 р., АКЖГС 160 зв.) < *Манько* < *Мань* (пор. комп. пол. *Maпотir*, чеськ. *Man*; Демчук 59) або < церк. *Мануиль* (Керста 122); Василе(и) *Ма(н)цеви(ч)* (1583 р., АКЖМУ 54) < *Манець*; Григо(р)я *Ра(ч)кевича* (1587 р., АКЖГС 303 зв.) < *Рачко* < *Рачь* (пор. комп. *Ра[диславь]*, *Ра[догость]*; Демчук 89) або < апел. *рачок* 'змен. від рак' (Грінченко 4, 8); Олешко, Яцко, Паршукь, Еско, Оникей, Мартинь *Рогалевичи* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 249) < *Рогаль* < *Рогь* (пор. комп. д.-руськ. *Рог(о)володь*; Демчук 60) або < апел. *рогаль* 'віл з великими рогами, які не розходяться в боки', 'жук-олень, *Lucanus cervus*', 'товсте ребро листка, жилка' (Грінченко 4, 26); Аврамь *Рогачевичь* (1595 р., АЮЗР VI, 1, 249) < *Рогач* < *Рогь* (пор. комп. д.-руськ. *Рогдай*; Демчук 60) або < апел. *рогач* 'рогач', 'рогаль – віл з великими рогами, які не розходяться в боки', 'олень', 'жук-олень, *Lucanus cervus*'

(Грінченко 4, 27); Василя *Роговича* (1587 р., АКЖГС 255) < *Рогъ* (пор. комп. д.-руськ. *Рог(о)володь*; Демчук 60) або < апел. *rig*; Степа(н) *Ро(д)кеви(ч)* (1587 р., АКЖГС 306 зв.) < *Родко* < *Родъ* (Р 515); пор. комп. укр. *Радославъ*, болг. *Радивой* (Демчук 63) або < церк. *Родионъ* (Керста 124); Фе(д)ка *Русаковича* (1587 р., АКЖГС 289) < *Русаць* < *Русъ*, пор. комп. серб. *Rustir* (Демчук 60), а також болг. *Русак*, *Русан*, *Руско* (Демчук 81) або < апел. *русак* ‘порода оселедців’ (Грінченко 4, 88). На думку П. П. Чучки, в твірній основі *рус-*, яка входить до складу етноніма *русин* і споріднених *русь*, *руснак*, *русьняк*, *русак*, *русич*, «контамінувалися щонайменше дві різні основи – антропооснова *Рус-* з первісним значенням кольору та прибалтійсько-фінська основа з первісним етнічним значенням»¹⁸; Во(и)тько *Се(н)кови(ч)* (1587 р., АКЖГС 224 зв.) / Во(и)тько *Си(н)кеви(ч)* (1587 р., АКЖГС 224 зв.) < *Сенко* < *Сень* (*Сень*); Р 515) < Семен; М. О. Демчук *Синкович* зараховує до відкомполітичних (пор. комп. укр. *Синоданъ* та укр. *Добросинъ* – в ойконімі *Добросин*; Демчук 81); Семеномъ *Стра(ш)ковичо(м)* (1586 р., АКЖГС 184) < *Страшко* < *Страхъ* (пор. комп. пол. *Strachomir*; Демчук 63) або з апел. *страх*.

Прізвищеві назви, похідні від апеліативних імен і прізвицьк пізнішого походження. У межах цієї групи виділяємо 1) ПН, в основах яких відображені імена та імена-прізвицька розряду «*nomina impersonalia*» (неособові назви), і 2) ПН, в основах яких відображені імена та імена-прізвицька розряду «*nomina personalia*» (особові назви).

Прізвищеві назви, в основах яких відображені імена та імена-прізвицька розряду «*nomina impersonalia*»:

а) які вказують на черговість народження дитини в сім’ї: Радивона *Пе(р)шковича* (1587 р., АКЖГС 259 зв.); Петра *По(з)наковича* (1586 р., АКЖГС 211 зв.) / Петра *Позниковича* (1586 р., АКЖГС 212 зв.), пор. *Познякъ* – ім’я, яке давалося пізно народженій у сім’ї дитині (Демчук 115); Сенько *Семеренькови(ч)* (1585 р., АКЖГС 79) < *Семеренко* (пор. *Семерко*, *Семерня*; Демчук 115);

б) які вказують на ставлення батьків до новонародженого: Данила *Ждановича* (1588 р., АКЖГС 356 зв.);

в) назви фауни: Макаръ *Верете(л)никови(ч)* (1585 р., АКЖГС 79 зв.) < *Веретелник* < *веретільник* ‘змія-мідяниця, *Anguis fragilis*’, ‘ящірка’ (Грінченко 1, 136); Я(ц)ко *Воронови(ч)* (1586 р., АКЖГС 181 зв.); Назаръ *Козловичъ* (1595 р., АЮЗР VI, 1,

249); Миха(и)ло Ракови(ч) (1585 р., АКЖГС 76); Ждана Роевича (1587 р., АКЖГС 260); И(л)я Шашкови(ч) (1585 р., АКЖГС 103 зв.) < Шашко (пор. Шашко (особова назва); СУМ XIV–XV II, 554) < апел. шашка ‘комаха Ephemera’ (Грінченко 4, 488);

г) назви флори: Левонъ Zubковичъ (1595 р., АЮЗР VI, 1, 248) < Zubко < зубка ‘вид цибулі з маленькими довгуватими цибулинами’ (Грінченко 2, 186), пор. зубик ‘змен. від зуб’ (Грінченко 2, 186);

д) назви частин тіла людини або тварини: Сидоръ Черевковичъ (1595 р., АЮЗР VI, 1, 250) < Черевко < черевко ‘змен. від черево’ (Грінченко 4, 455);

е) назви предметів побуту та ін. речей: Я(ц)ка Косовича (1588 р., АКЖГС 356); пор. коса ‘сільськогосподарське знаряддя’, ‘назва феодалної повинності селян’ (СУМ XIV–XVI, 502);

є) назви явищ природи: Гна(т)ца Сне(ж)кевича (1586 р., АКЖГС 160) < Снежко, пор. Снежко (особова назва) (СУМ XIV–XV II, 364) < сніжок ‘змен. від сніг’ (Грінченко 4, 162);

ж) назви рельєфу: Лука(ш) Болотови(ч) (1585 р., АКЖГС 86 зв.);

є) абстрактні назви: Ва(с)ко Сви(с)тови(ч) (1586 р., АКЖГС 167).

Прізвищеві назви, в основах яких відображені імена та імена-прізвиська розряду «*nomina personalia*»:

а) які характеризують особу за зовнішніми ознаками: Єска Бе(з)усовича (1586 р., АКЖГС 167 зв.) < Безус або Безусий < безус ‘чоловік, який не має вусів’ (Грінченко 1, 46); Гри(ц)ка Бе(з)зубовича (1587 р., АКЖГС 290) < Беззубий < беззубий ‘той, що не має зубів’ (Грінченко 1, 40); Гапона До(л)гоши(и)ковича (1583 р., АКЖМУ 66) < прізвиська Долгошийка, яке, на думку І. В. Єфименко, можна тлумачити як похідне від антропоніма Долгошия + демінутивний суфікс -к або безпосередньо від апелатива *долгошийка < *dʲɔlɡoʂijka (детальніше див.: Єфименко 47–48); Васи(и) Кривковичъ (1584 р., АКЖМУ 74) < Кривко < кривко (Грінченко 3, 266); Васко Крышневичъ (1595 р., АЮЗР VI, 1, 249), можливо, < Кришний < кришний = крихкий (Грінченко 3, 266); Петрушкя Нелепови(ч)[а] (1583 р., АКЖМУ 52); Романа Се(р)ковича (1587 р., АКЖГС 229) < Сірко ‘собака сірої масті’ (Грінченко 4, 128);

б) дані за певною рисою характеру, поведінки, темпераменту: Миколая Гулевича (1588 р., АКЖГС 358) < Гуль (пор. гуляти,

гулити 'зваблювати брехливими обіцянками', гульня, гульма, гулька, гулянка 'гуляння, розваги, забави' (Грінченко 1, 338–339); Миха(и)ло Гу(л)чевичь (1587 р., АКЖГС 223); Ко(с)тю(к) Лихачеви(ч) (1585 р., АКЖГС 115 зв.) < Лихачь (пор. *лихий*, *лихо*).

3. Прізвищеві назви, в основах яких відображені апеллятивні характеристики особи:

а) за родом діяльності і професією: Бо(г)дана Бо(н)даревича (1585 р., АКЖГС 104 зв.), Анто(н) Гребе(н)никови(ч) (1586 р., АКЖГС 181 зв.), Лукъ(я)на Ковалевича (1583 р., АКЖМУ 57); Сахно Козаковичь (1595 р., АЮЗР VI, 1, 252);

б) за місцем походження або проживання: А(н)дре(и)ка Березникови(ча) (1584 р., АКЖМУ 99) < березникъ 'березник, березовий гай' (СУМ XIV–XV I, 93); Пилипъ Малинцевичь (1595 р., АЮЗР VI, 1, 250) < Малинец < малинец (м. Малин Житомирськ. обл.); пор. «... дочка Малина...», Малинци – назва села на Буковині (СУМ XIV–XV I, 572); Ониско Москалевичь (1595 р., АЮЗР VI, 1, 248);

в) за етнічною належністю: Васи(л)я Ли(т)ви(н)ковича (1586 р., АКЖГС 194) < литвинок 'змен. від литвин' (Грінченко 2, 363); Федоримъ Ту(р)чиновичемъ (1584 р., АКЖМУ 117) < турчинъ 'турок' (Грінченко 4, 297).

Словотвірний аналіз ПН Житомирщини XVI ст. дозволив нам виявити словотвірні варіанти¹⁹ або «словотвірні дублети»²⁰ ПН. Вони протиставляються за такими параметрами: а) ПН семантичного способу творення – ПН морфологічного способу творення: Ва(с)ка Шля(хо)вича (1587 р., АКЖГС 289 зв.) / Ва(с)ка Шляха (1587 р., АКЖГС 246 зв.); 2) паралельні ПН морфологічного способу творення з різними суфіксами: Ку(з)ма Бобруе(н)ко (1586 р., АКЖГС 182) / Ку(з)ма Бобруєновичь (1586 р., АКЖГС 181), мабуть, описка: Бобруєнко + -ов-ич = Бобруєнкович). «Прізвисько *Бобруй – лексико-семантичне утворення, що сягає апеллятива *бобруй < псл. *bobrujъ – похідне на -иъ від *bobrъ (зоол.) 'бобер; *Castor biber*'» (Єфименко 56); Семена Ки(с)ляковича (1587 р., АКЖГС 254 зв.) / Семена Ки(с)ляче(н)ка (1587 р., АКЖГС 260 зв.) < Кисляк < кисляк 'кислий хліб', 'кисле молоко' (Грінченко 2, 240); Миха(и)ло Мокъеви(ч) (1586 р., АКЖГС 188 зв.) / Миха(и)ло Мокіє(в)ски(и) (1587 р., АКЖГС 233 зв.); Данило Олсееви(ч) (1585 р., АКЖГС 74) / Данило Олсеевко (1585 р., АКЖГС 77 зв.) < Еліссей (ЛБ 204).

Ці приклади підтверджують думку про те, що в досліджуваній період на Житомирщині прізвища не були ще сформованою стабільною антропонімійною категорією, патронімічність могла виражатися суфіксами *-ов-ич / -ев-ич, -енк(о)* і навіть *-ськ(ий)*, коли ПН утворювалися від імен.

За попередніми підрахунками із 610 ПН, утворених морфологічним способом, 438 припадає на ПН з суфіксом *-ов-ич / -ев-ич* (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Продуктивність форманта <i>-ович / -евич</i> у ПН Житомирщини XVI ст., утворених від різних груп онімної та апелювативної лексики		
Лексична база ПН	Загальна кількість ПН	У % до кількості ПН, утворених морфологічним способом
Християнське чоловіче ім'я	303	49,67%
Слов'янське автохтонне ім'я	117	19,18%
Апелювативне означення особи	18	2,95%
Усього	438	71,80%

Найбільшу продуктивність моделі ПН із суфіксом *-ов-ич / -ев-ич* порівняно з іншими моделями ілюструє таблиця № 2.: для творення ПН Житомирщини XVI ст. суфікс *-ов-ич / -ев-ич* використовується у 5,6 рази частіше, ніж суфікс *-ич*, і в 19 разів частіше, ніж *-енк(о)*.

Таблиця 2

Продуктивність патронімічних формантів у ПН Житомирщини XVI ст.		
Формант	Загальна кількість ПН	У % до кількості ПН, утворених морфологічним способом
<i>-ов-ич / -ев-ич</i>	438	71,80%
<i>-ич</i>	78	12,78%
<i>-енк(о)</i>	23	3,77%
Усього	539	88,35%

Проаналізований матеріал дозволяє зробити такі висновки: 1) прізвищеві назви Житомирщини XVI ст. з формантом *-ов-ич / -ев-ич* утворюються від різних груп онімної та апелювативної лексики, виняток становлять жіночі імена та андроніми; 2) найпоширеніша модель – чоловіче християнське ім'я + суфікс *-ов-ич / -ев-ич*

(49,67%); 3) наявність словотвірних варіантів прізвищевих назв свідчить про те, що прізвища на території Житомирщини у XVI ст. не були ще сформованою антропонімійною категорією; 4) суфікс *-ов-ич / -ев-ич* – найпродуктивніший патронімний формант у прізвищевих назвах Житомирщини XVI ст. (71,80% від кількості ПН, утворених морфологічним способом).

-
- ¹ Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. К., 1958. С. 7–34.
 - ² Бучко А. Е. Фамилии Бойковщины в период их становления и в наши дни : Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ужгород, 1986. С. 10.
 - ³ Чучка П. П. Історія власних імен // Історія української мови. Лексика і фразеологія. К., 1983. С. 599.
 - ⁴ Гумецька Л. Л. Зазнач. праця. С. 9, 604.
 - ⁵ Гумецька Л. Л. Зазнач. праця. С. 10, 604.
 - ⁶ Гумецька Л. Л. Зазнач. праця. С. 9.
 - ⁷ Чучка П. П. Зазнач. праця. С. 605.
 - ⁸ Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. К., 2003. С. 21.
 - ⁹ Чучка П. П. Зазнач. праця. С. 610–611.
 - ¹⁰ Залеський А. М. Спостереження над українськими прізвищами XVII в. (на матеріалі інвентаря с. Перегінське) // Дослідження і матеріали з української мови. К., 1964. Т. 6. С. 135–136.
 - ¹¹ Недилько О. Д. Антропонимия северной части Левобережной Украины (вторая половина XVII – первая половина XVIII вв.) : Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. К., 1969. С. 17.
 - ¹² Керста Р. Й. Українська антропонимія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984. С. 75–84.
 - ¹³ Зазнач. праця. С. 76.
 - ¹⁴ Зазнач. праця. С. 92.
 - ¹⁵ Зазнач. праця. С. 63.
 - ¹⁶ Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. К., 1988. С. 90–91.
 - ¹⁷ Бучко Г. Є. Роль слов'янських відкомпонитних імен у творенні українських прізвищ // Українська пропріальна лексика: Матеріали наук. семінару 13–14 вересня 2000 р. / Відп. ред. І. М. Железняк. К., 2000. С. 20.
 - ¹⁸ Чучка П. П. Історія етноніма русин та його споріднених // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І. М. Железняк. К., 1992. С. 37.
 - ¹⁹ Бучко Г. Є. Фамилии Бойковщины в период их становления и в наши дни : Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ужгород, 1986. С. 10.
 - ²⁰ Недилько О. Д. Зазнач. праця. С. 8.

Скорочення

- АКЖГС — Актова книга Житомирського гродського суду (1582–1588 рр.) // Зберігається у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 1.
- АКЖМУ — Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / Підгот. до вид. М. К. Бойчук. К., 1965.
- АЮЗР — Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссией для разбора древних актов. К., 1859–1914 (римська цифра означає частину, арабська – том).
- Бучко — Бучко Г. Є. Роль слов'янських відкомполитних імен у творенні українських прізвищ // Українська пропріальна лексика: Матеріали наук. семінару 13–14 вересня 2000 р. / Відп. ред. І. М. Железняк. К., 2000. С. 20–23.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- Демчук — Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. К., 1988.
- Єфименко — Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. К., 2003.
- Керста — Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984.
- ЛБ — «Лексикон словенороский» Памви Беринди / Підгот. до вид. В. В. Німчук. К., 1961.
- Р — Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підг. до друку: О. В. Тодійчук (голов. упоряд.), В. В. Страшко, Р. І. Остап, Р. В. Майборода. К., 1995.
- СУМ XIV–XV — Словник української мови XIV–XV ст. К., 1977–1978. Т. 1-2.
- Трійняк — Трійняк І. І. Словник українських імен. К., 2005.
- Чучка — Чучка П. П. Українські особові імена: історико-етимологічний словник // Науковий вісник Ужгородськ. ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2004. Вип. 9. С. 20–26.

Л. Р. Осташ

(Львів)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЧЕСЬКИХ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ У ХХ СТОЛІТТІ

Іменник кожного народу перебуває у постійному розвитку. Процес цей багатогранний. Одні імена можуть стабільно вживатися в народному антропоніміконі й в офіційній сфері протягом тривалого часу; потім деякі з них відходять на задній план. Їх місце займають інші імена: або ті, які раніше були менш популярні, або недавно створені, або ж запозичені з інших антропоніміконів. Є також імена, які тривалий час уживаються в антропонімії на всій території країни, однак завжди відзначаються невеликою кількістю вживання. Існують також імена, популярність яких обмежена певними регіонами.

Нас зацікавило функціонування одного з важливих шарів сучасного чеського іменника – слов'янських автохтонних імен (далі в тексті – САІ) – протягом ХХ ст. Стаття базується на нових даних, які раніше були недоступні антропонімістам. Вони вміщені на офіційному сайті Міністерства внутрішніх справ Чеської Республіки в інтернеті (www.mvcr.cz). Це надійне джерело. Ним активно починають користуватися і чеські антропонімісти. Наприклад, ці дані залучені до аналізу сучасних чеських прізвищ у книзі Милослави Кнаппової «*Naše a cizí příjmení v současné češtině*» («Наші і чужі прізвища в сучасній чеській мові») ¹, а також у словнику Добрави Молданової «*Naše příjmení*» («Наші прізвища») ². Із цього сайту ми використовуємо: списки 100 найпоширеніших у ХХ ст. чоловічих власних особових імен; списки новонародже-

них у Чехії за останнє десятиріччя ХХ ст.; списки кількості носіїв імені. Цифрові дані із цих списків використано при аналізі в тексті, а також опрацьовано у вигляді додатка, уміщеного в кінці статті.

З кінця ХVІІІ ст. і протягом ХІХ ст. у чехів починається відродження слов'янських автохтонних імен. Відбувався процес формування сучасної чеської нації, який тривав від кінця ХVІІІ ст. до 80-х рр. ХІХ ст. Саме в період національного відродження, окрім відновлення вживання давніх імен, були створені за зразком слов'янських композитів, збережених чи відомих із середніх віків, композити нові. Це було зумовлено прагненням розвитку національної мови. Йшлося також про прагнення звільнитися від впливу німецької мови, зробити чеську мову самостійною.

Як зазначає Франтішек Травнічек, багаточисельна у старочеській мові група складних імен, які збереглися й досі (*Boleslav, Bohuslav, Jaroslav, Přibyslav, Václav* від *Váceslav, Vladislav, Vnislav; Bolemír, Drahomír, Jaromír; Bohumil* || *Bohomil, Dobřemil, Drahomil; Křesomysl, Chotěbor, Božetěch, Sěm(i)těch, Vojtěch, Svatopluk, Sěm(i)rad (Sem(e)rad, Sěm(i)drah, Sěmidar*), послужила зразком для творення нових імен, в основному в епоху чеського відродження: *Radomil, Vlastimil, Krasomil, Slavomil* ³.

Деякі з нових композитів чеські та українські дослідники часом трактують як перекладні імена. На думку українського славіста М. А. Пушкаря, «чимало грецьких чи латинських імен перекладено на чеську мову, а саме: *Agatha – Dobromila, Agathon – Dobroslav, Aurora – Zorka, Flora – Květoslava, Květuše, Honorius – Ctibor – Čestmír, Leo – Lev, Theodor – Bohdan, Theodora – Bohdanka, Viktor – Vítězslav, Vítězka, Justus – Pravoslav, Theofil – Bohumil, Theofila – Bohumila* ⁴.

Проблема «перекладних» імен поставала в різні часи і перед іншими слов'янськими народами. Стефан Ілчев говорить, що «переклад грецьких імен відбувався ще в староболгарські часи, але посилювся в період відродження»⁵. Як зазначають болгарські ономасти, природний, інстинктивний потяг до заміни болгарськими іменами чи перекладу болгарською мовою незрозумілих за змістом календарних імен поступово активізувався і в період національного відродження набув характеру всенародного руху ⁶.

Щось подібне, хоч, звичайно, не так масово, спостерігаємо й в українців. Як зазначав один із дописувачів журналу «Рідна мо-

ва», «знаю священників, що кристять і вживають у метриках деякі ймення в перекладі: *Богдан (Феодот), Боголюб (Теофіл), Мудра (Софія)* ... Треба усталити форму: *Богодар*, цебто дар від Бога чи *Богудар* (дар для Бога)»⁷. Думки дописувача до Івана Огієнка віддзеркалювали певні настрої тих людей, які були безпосередньо пов'язані з процесами іменотворчості. Однак звертаючись до Івана Огієнка із закликом укласти словник «перекладених» імен («щоб кожний не перекладав сам і не було з того плутанини»), автор усвідомлював, що справа ця не проста: «багато “немилозвучних” імен стане нам із часом приємними і милозвучними. Якась, напр., *Пульхерія* звучить для українського вуха досить-таки дико, а коли замінити його нашим перекладом *Краса* чи *Красуня*, то кожна жінка була б щаслива носити таке ім'я. Правда, не кожний *Пилип* є Конолюб, і не кожний *Прохор* – Регент хору, але кожному вільно було б вибрати чи грецьку форму ймення, чи свою українську»⁸.

Процес відродження давніх слов'янських автохтонних імен у ХІХ ст. відбувався й у деяких інших слов'янських народів. Наприклад, у поляків, «живучість старопольських двочленних імен закінчується в основному у другій половині ХV століття», а ренесанс слов'янських імен наступив у першій половині ХІХ ст.⁹

Перекладні імена для чехів у період національного відродження були одним із засобів відновлення своєї національної самобутності. Цей процес почався у чехів ще до вказаного періоду. Вже в ХVІ ст. у працях Мартіна Філоделфа Замрського і Матоуша Філонома Бенешовського, автора «Книги слів чеських...» (1587 р.), помітні тенденції замінювати старочеськими іменами імена чужі, християнські, німецькі¹⁰. Як зазначає Йозеф Бенеш, «поширенню старих імен (тобто відроджуваних давніх.– Л.О.) стояла на перешкоді католицька традиція святкувати іменини, але цей недолік імен, яких не було в календарях, усунули. Пропагандисти сполучали їх з іншомовними календарними іменами подібного звучання (*Zdeněk – Sidonius, Čeněk – Vin-cen-cius*) або значення (*Střerad – Honorius, Jaroslav – Verianus, Libuše – Amalie, Miroslav – Alfred, Fridrich, Miloslav – Mansuetus, Vladimír – Basilius, Vlastimil – Patricius, Vlasta – Patricia...*)»¹¹.

Мода надавати два імені (і більше) прислужилася поширенню цих САІ. Спочатку вони виконували функцію другого імені¹². Ще в останній чверті ХVІІІ ст. у чехів почала зароджуватися і по-

ширюватися традиція брати собі, крім хрещеного імені, ще одне, патріотичне, національне. Були серед них імена давні (Fr. Čelakovský: *Ladislav*, Jos. Dostál: *Bořita*, Fr. Nek: *Vladislav*, Jan Plánek: *Vlastislav*, Jan Presl: *Svatopluk*, Karel Presl: *Bořivoj* та ін.), але були й нові, які утворили собі самі носії відповідно до свого фаху чи своїх уподобань (поет Josef Chmelenský: *Krasoslav*, лікар Fr. Koráb: *Lékoslav*, фізик-самоук Michal Patrčka: *Silorad*, урядовці Jan Rettig і Karel Sneider: *Sudiprav*, *Sudimír* тощо)¹³. Інтенсивніше цю традицію продовжувало молодше покоління чеських будителів. У цій генерації САІ (В. Шмілауер називає їх «národní jména») з'являються уже як перші імена: *Božena Šafaříková*, *Bohuslav Pichl*. Звичай брати другі імена тривав від кінця XVIII ст. до середини XIX ст. Ще молодий Томаш Масарик, який народився у 1850 р., підписувався *Vlastimil*. Національно настроєні священники-будителі намовляли нерішучих батьків давати дітям імена патріотичні.

Кінець 10-х – початок 20-х рр. XX ст. чеські дослідники вважають початком масового вживання САІ в усіх верствах чеського суспільства. На думку Йозефа Бенеша, піки наступали в періоди після 1918 р. і під час Другої світової війни. Учений проаналізував хресні імена 10 тис. чеських учнів середніх шкіл, вибраних із річних звітів за навчальний рік 1935/1936 у великих містах, містечках і в селах. Загалом він нарахував 265 чоловічих імен і 350 жіночих із дуже різною частотністю вживання. Чеські і слов'янські імена мали 46,3 % учнів. На 3-му місці після *Jiří* і *Josefa* знаходиться ім'я *Jaroslav*. У двадцятку чоловічих імен ввійшли ще такі САІ: *Miroslav* (4 місце), *Zdeněk* (5), *Vladimír* (9), *Václav* (10), *Ladislav*, *Miloš*, *Miloslav* (12–14), *Jaromír*, *Milan* (16–17), *Stanislav* (19). У списку жіночих імен перші три місця займають відповідно *Marie*, *Věra* і *Zdenka*. У двадцятку жіночих САІ входили також *Jarmila*, *Vlasta*, *Libuše* (4–6), *Ludmila* (8), *Milada* (10), *Drahomíra* (15), *Květoslava* (18), *Božena* (20)¹⁴.

Понад дві третини сучасного чеського іменника становлять чужі імена – єврейські (біблійні) (*Adam*, *Jan*, *Jozef*, *Anna*, *Eva*, *Marta*), грецького (*Alexandr*, *Jiří*, *Barbora*, *Kateřina*), латинського (*Felix*, *Pavel*; *Flora*, *Klara*), германського (в т. ч. німецького) (*Arnold*, *Karel*, *Norbert*) походження¹⁵. Імена з романських мов – переважно жіночі, запозичені недавно: *Elvíra*, *Karmen* (з іспанської), *Blanka*, *Gina* (з італійської), *Andrea*, *Simona* (з французької). Значною мірою присутні в сучасному чеському іменнику

кельтські (*Artur, Ronald; Brigita*) й угорські (*Tibor, Zoltan; Aranka, Ivona, Marika*) імена (останні – за словацьким посередництвом), а також запозичення з англійської (*Eduard; Evelina*) і скандинавських (переважно в новіші часи) мов: *Sven; Dagmar, Greta, Nora*.

Значно рідше вживаються східні, загальнослов'янські імена, які проникли в Чехію під впливом розширення міжнародних зв'язків, у тому числі з країнами, що розвиваються: *Aram; Alina, Fatima, Lejla, Zeva*. Суттєвого впливу на стан чеського іменника вони не мають.

Отже, в сучасному чеському антропоніміконі наявні елементи як давньої спільнослов'янської єдності, так і нашарування пізніших епох. Найвідчутніші зміни відбулися під впливом прийняття християнства. Християнські та слов'янські автохтонні імена й зараз становлять базу сучасного списку власних особових імен.

У сучасному чеському іменному репертуарі наявні – як офіційні варіанти – слов'янські автохтонні імена двох типів: а) імена-композиції; б) одноосновні імена (відкомпаративного і відапелятивного походження). Кількісно найзначнішу групу САІ, вживаних у чеській мові, становлять імена-композиції. Найулюбленіше САІ у чехів протягом усього ХХ ст. – ім'я *Jaroslav*¹⁶. Воно стабільно перебуває в десятці найпопулярніших імен. Цікаво те, що навіть в «острівній» чеській антропонімії, яка розвивалася відрубно від «материкової» в чужому оточенні на півдні України, ім'я *Jaroslav* у ХХ ст. виявляє ті ж тенденції у зростанні кількості носіїв¹⁷.

Згідно з даними Центрального реєстру населення в 1990 р. у рамках тодішньої Чехословаччини з-поміж чоловічих імен слов'янського походження до найпоширеніших належали: *Jaroslav* (4 місце), *Miroslav* (6 місце), *Václav* (11 місце). У першій двадцятці наявні ще *Ladislav, Vladimír i Stanislav*. Станом на 01.09.1999 р. у рамках теперішньої Чеської Республіки місце чоловічих САІ виглядає так: *Jaroslav* (5 місце), *Miroslav* (8 місце), *Václav* (10 місце), *Vladimír* (15), *Ladislav, Stanislav* (17–18) (www.mvcr.cz).

Разом із тим аналіз найуживаніших протягом ХХ ст. чоловічих і жіночих слов'янських автохтонних імен показує, що пік популярності більшості з них припадає на середину століття. У другій половині ХХ ст. їх популярність, за винятком імені *Vojtěch*, поступово спадає. І хоча всі ці імена ще знаходяться в Таблиці найуживаніших у Чеській Республіці чоловічих і жіночих імен

станом на 22.04.2002 р. (www.mvcr.cz), вони утримуються в групі лідерів завдяки носіям старших поколінь.

У Таблиці кількісного вживання імен, наданих у Чеській Республіці дітям, які народилися з 01.01.1991 до 31.12.2000 р., найуживаніші CAI (*Václav, Jaroslav, Miroslav, Radek, Ladislav, Zdeněk*) уже перемістилися в списку всіх імен, наданих за вказане десятиріччя, у другу і третю десятку (www.mvcr.cz). Як видно з Таблиці чоловічих і жіночих імен дітей, народжених у Чеській Республіці з 01.01.1991 до 31.12.2000 р. у кількості 1 000 осіб і більше (стан на 28.02.2001 р.) (www.mvcr.cz), 7 популярних протягом XX ст. чоловічих імен уже не належать до лідерів: *Miloslav, Vlastimil, Miloš, Lubomír, Bohumil, Bohuslav, Vladislav*. Змінився і порядок розташування найуживаніших імен. На перше місце вийшло ім'я *Vojtěch*, яке за підсумком XX ст. займало 16-те місце, друге *Václav* (раніше було третім), на третьому *Jaroslav* (раніше було першим). На 9-те місце перемістився *Radim*, який протягом XX ст. утримувався на 22 місці.

Однак слід визнати, що втрата лідерства певними CAI не означає втрати позиції цієї групи імен у чеському іменнику. Як відзначала Милослава Кнаппова у 1978 р., протягом останніх 40 років спостерігалася така тенденція. CAI зайняли свою нішу в чеському списку імен: і кількість імен, і кількість їх уживання відзначається стабільністю. Певні чеські CAI можуть ставати менш популярними, але це не значить, що їх місце займають християнські чи недавно запозичені імена, їх кількість компенсується за рахунок зростання популярності інших чеських CAI, які раніше перебували в тіні. Відбувається ніби процес саморегуляції, і кількість CAI весь час тримається приблизно на одному рівні¹⁸.

Серед 57 найпоширеніших імен хлопчиків (у кількості 1 000 носіїв і більше), народжених у Чеській Республіці протягом останнього десятиріччя XX ст., слов'янські автохтонні імена зайняли такі місця: *Vojtěch* (16-те місце у списку), *Václav* (20), *Jaroslav*, *Miroslav*, *Radek* (22–24), *Milan*, *Zdeněk* (26–27), *Ladislav* (30), *Radim*, *Stanislav*, *Vladimír* (35–37), *Libor* (44), *Luboš* (46), *Jaromír* (52), *Rostislav* (54). Зрозуміло, що про дальшу динаміку цих імен і їх місце у загальному чеському іменнику можна буде впевненіше говорити лише згодом, оскільки кожне десятиліття вносить свої корективи стосовно популярності і поширеності тих чи інших імен.

Загалом в останнє десятиріччя ХХ ст. (з 01.01.1991 до 31.12.2000 р.) хлопчикам було надано понад 90 слов'янських автохтонних імен, які мали 5 носіїв і більше. Список кількості вживань на сучасному етапі цих чоловічих САІ подано в додатку 1.

Звичайно, у кількісному аспекті ці імена різняться. Напр.: *Dalibor* – 7908 • 699 • 8,8%, *Radan* – 410 • 30 • 7,3%, *Přemek* – 113 • 29 • 25,6%. Разом із тим значна відсоткова частка багатьох імен хлопчиків, народжених в останнє десятиріччя ХХ ст., у загальній кількості носіїв імені показує, що зниження кількості вживання деяких імен-лідерів значною мірою компенсується за рахунок зростання багатьох імен, які раніше могли триматися «в тіні». Наприклад, маємо значну кількість імен новонароджених (останнє десятиріччя ХХ ст.), які становлять від 3 до 10 відсотків загальної кількості носіїв слов'янських автохтонних імен, що функціонують зараз: *Boleslav* (4,3%), *Borek* (9,9%), *Boris* (6,3%), *Bořek* (7,8%), *Branislav* (3%), *Bronislav* (4,7%), *Dalibor* (8,8%), *Dušan* (5,4%), *Jaroslav* (3,1%), *Ladislav* (3,5%), *Libor* (5,5%), *Luboš* (6,2%), *Milan* (4,3%), *Miroslav* (3,8%), *Přemysl* (7,2%), *Radan* (7,3%), *Radomír* (3,5%), *Radoslav* (4,5%), *Radovan* (6,5%), *Rastislav* (4,7%), *Rostislav* (6%), *Slavomír* (3,9%), *Stanislav* (3,5%), *Tomislav* (3,8%), *Václav* (5%), *Vítěslav* (6%), *Vítězslav* (4,8%), *Vítězslav* (5,9%), *Vladan* (7,8%), *Vratislav* (3%), *Zbyněk* (5,5%), *Zbyšek* (8,3%), *Zdeněk* (3,1%).

Виразну тенденцію до збільшення кількості носіїв понад 10 % виявили імена *Bogdan* (12,4%), *Branko* (12,7%), *Dalimil* (14,8%), *Radek* (12,8%), *Radim* (16,4%), *Slávek* (15%). Наявна також група імен-лідерів. У ній збільшення кількості носіїв протягом 10 років становить понад 25 %: *Darek* (26,5%), *Přemek* (25,6%), *Vojtěch* (37,1%).

Це підтверджує думку Милослави Кнаппової про процес саморегуляції у групі слов'янських автохтонних імен. Більше того, відсоткове відношення в додатку 1 свідчить, що в наступні десятиріччя ці імена кількісно можуть і надалі зростати, а деякі й увійти до групи лідерів.

Ми зробили графіки всіх 100 найпопулярніших чоловічих імен, поданих у таблиці в чеському інтернеті (не подаємо їх із технічних причин). Низка САІ після злетів у популярності в середині століття (частина – у 70-ті рр.) вернулися до частоти їхнього вживання орієнтовно початку 20-х рр. ХХ ст., коли починався їх під-

йом: *Jaroslav, Miroslav, Miloslav, Vlastimil, Miloš, Jaromír, Lubomír, Ladislav, Zdenek, Václav, Vladimír, Stanislav, Vladislav, Radomír, Lumír*. Якщо глянути на графіки імен-лідерів з інших груп, то таку ж тенденцію повернення до початкових позицій виявляють також імена *Jiří, Jozef, Pavel, František, Karel, Antonin, Oldřich, Rudolf, Ivan, Robert, Alois, Ivo*. Деякі з САІ у частоті вживання повернулися на позиції середини 30-х рр. ХХ ст. (*Milan*), 40-х рр. (*Libor, Liboš, Radovan*). Можливо, дійшовши уже до нульової позначки в графіку (наприкінці ХХ ст.), почнуть свій підйом у кількості вживань імена *Svatopluk, Bronislav*.

Непогані шанси утримати свої позиції у стабільності вживання мають імена *Rostislav, Radek, Vítězslav, Dalibor, Přemysl, Jaroslav, Miroslav, Václav*, хоча їх уживаність пішла на спад. Явну тенденцію до лідерства серед САІ виявило ім'я *Vojtěch*, частково – *Radim*.

Із графіків бачимо, що серед інших за походженням груп імен чеського іменника втрачають свої позиції імена *Jan, Emil, Jozef, Ludvik, Otakar, Bedřich, Marcel, Otto, Arnošt, Peter, Adolf*. Натомість явні тенденції до росту кількості називань виявляють імена *Adam, Dominik, Vit, Štěpán, Matěj, Viktor, Michael, Alexandr, Robin, Šimon*.

На основі аналізу матеріалу можна зробити такі висновки. Останнє десятиріччя ХХ ст. у чеській антропонімії стало періодом, коли окреслилися певні тенденції в зміні уподобань батьків при виборі імені. Стосується це різних за походженням імен, у тому числі й групи САІ. Це десятиліття стало ніби рубежем між двома століттями. Якщо говорити про найпопулярніші імена, то у групі САІ відбувається часткова зміна імен-лідерів. Разом із тим цей час (одне десятиріччя) – явно недостатній період, щоб побачити чіткі контури цієї тенденції як стосовно кожної групи, так і деяких конкретних імен. Цілком може статися, що після спаду популярності в останнє десятиліття ХХ ст., у наступні десятиліття ХХІ ст. деякі САІ виявлять тенденцію до зросту кількості називань. Згідно з графіками це вже починає виявлятися в імен *Svatopluk, Bronislav, Mojmír*. Потенційні можливості зберегти свої позиції, як бачимо із графіків, мають імена *Jaroslav, Miroslav, Václav*. Виразним лідером у зростанні популярності серед САІ стало ім'я *Vojtěch*, яке (на графіку), починаючи з 80-х рр. ХХ ст., стрімко пішло вгору.

Розгляд ситуації з жіночими іменами слов'янського походження вимагає окремої розмови, оскільки в цій групі в останнє десятиріччя ХХ ст. відбулися кардинальніші зміни, ніж у групі чоловічих імен слов'янського походження.

-
- ¹ Кнапповá М. Naše a cizí příjmení v současné češtině. Liberec, 2002.
 - ² Moldanová D. Naše příjmení. Praha, 2004.
 - ³ Trávníček Fr. Mluvnice spisovné češtiny. Praha, 1948. Díl 2. S. 255.
 - ⁴ Пущкар М. А. Розвиток чеської лексики. Ч. 2 // Питання слов'янського мовознавства. Львів, 1958. Кн. 5. С. 195.
 - ⁵ Илчев Ст. Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969. С. 14–15.
 - ⁶ Иванова Н., Радева П. Имената на българите: Домашни имена. Заети имена. Празничнокалендарен именник. Велико Търново, 2005. С. 34–35.
 - ⁷ Бухович М. Ще раз про наші особові ймення // Рідна мова. 1935. № 11. С. 513.
 - ⁸ Там само.
 - ⁹ Kosyl Cz. Nazwy osobowe // Współczesny język polski / Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin, 2001. S. 435.
 - ¹⁰ Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964. S. 15.
 - ¹¹ Венеш J. Oživení staročeských osobních jmen // Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki. Wrocław etc., 1968. S. 18.
 - ¹² Там само. С. 16.
 - ¹³ Šmilauer Vl. Úvodem // Кореčný Fr. Průvodce našimi jmény. Praha, 1991. S. 22.
 - ¹⁴ Венеш J. Зазнач. праця. С. 18.
 - ¹⁵ Осташ Л. Р. Чеські особові власні імена з погляду їх походження // Проблеми слов'янознавства. Львів, 2000. Вип. 51. С. 288–289.
 - ¹⁶ Кнапповá М. Jak se bude Vaše dítě jmenovat? Praha, 2001. S. 108.
 - ¹⁷ Касі́м О. Ю. Антропонімія села Веселинівки Одеської області // Проблеми слов'янознавства. Львів, 1983. Вип. 27. С. 114.
 - ¹⁸ Кнапповá М. Jak se bude jmenovat? Praha, 1978. S. 37.

Скорочення

www.mvcr.cz

— сайт Міністерства внутрішніх справ Чеської Республіки в чеському інтернеті

Додаток 1

Список слов'янських автохтонних імен, наданих у Чеській Республіці хлопчикам, які народилися від 01.01.1991 р. до 31.12.2000 р.

У графі 1 вказане ім'я, у графі 2 – кількість усіх носіїв цього імені у Чеській Республіці станом на 01.09.1999 р., у графі 3 – кількість носіїв даного імені, які народилися в останнє десятиріччя ХХ ст. (від 01.01.1991 до 31.12.2000 р.), у графі 4 вказано відсоткову (у %) частку імен новонароджених в останнє десятиріччя ХХ ст. стосовно загальної кількості носіїв імені.

1	2	3	4	1	2	3	4
<i>Blahoslav</i>	826	8	0,97%	<i>Lubomír</i>	29 479	685	2,3%
<i>Blažej</i>	411	7	1,7%	<i>Lubomír</i>	878	12	1,4%
<i>Bogdan</i>	217	27	12,4%	<i>Lubor</i>	1 528	43	2,8%
<i>Bohdan</i>	1 478	56	3,8%	<i>Luboš</i>	22 732	1 418	6,2%
<i>Bohumil</i>	28 408	375	1,3%	<i>Ludovít</i>	550	15	2,7%
<i>Bohumír</i>	6 449	50	0,8%	<i>Ludovít</i>	763	15	2%
<i>Bohuslav</i>	18 870	244	1,3%	<i>Lumír</i>	4 132	97	2,3%
<i>Bohuš</i>	300	5	1,7%	<i>Milan</i>	120 316	5129	4,3%
<i>Boleslav</i>	932	40	4,3%	<i>Miloň</i>	307	5	1,6%
<i>Borek</i>	121	12	9,9%	<i>Miloslav</i>	48 300	705	1,5%
<i>Boris</i>	2 110	133	6,3%	<i>Miloš</i>	30 608	865	2,8%
<i>Bořek</i>	510	40	7,8%	<i>Mirek</i>	284	40	14%
<i>Bořivoj</i>	2 271	49	2,1%	<i>Mirko</i>	628	12	1,9%
<i>Branislav</i>	234	7	3%	<i>Miroslav</i>	179 8386	897	3,8%
<i>Branko</i>	47	6	12,7%	<i>Mojmír</i>	3 492	99	2,8%
<i>Bronislav</i>	4 222	198	4,7%	<i>Pravoslav</i>	346	5	1,4%
<i>Břetislav</i>	7 462	124	1,7%	<i>Přemek</i>	113	29	25,6%
<i>Ctibor</i>	1 051	30	2,8%	<i>Přemysl</i>	5 565	404	7,2%
<i>Ctirad</i>	807	16	2%	<i>Radan</i>	410	30	7,3%
<i>Čestmír</i>	3 583	56	1,6%	<i>Radek</i>	53 518	6 850	12,8%
<i>Dalibor</i>	7 908	699	8,8%	<i>Radim</i>	17 057	2 803	16,4%
<i>Dalimil</i>	264	39	14,8%	<i>Radislav</i>	679	10	1,5%
<i>Darek</i>	204	54	26,5%	<i>Radko</i>	857	11	1,3%
<i>Dobroslav</i>	741	7	0,9%	<i>Radomil</i>	1 493	23	1,5%
<i>Drahomír</i>	2 927	48	1,6%	<i>Radomír</i>	8 193	285	3,5%
<i>Drahošlav</i>	1 434	17	1,2%	<i>Radoslav</i>	2 957	134	4,5%
<i>Dušan</i>	15 762	846	5,4%	<i>Radovan</i>	5 516	358	6,5%
<i>Jarmil</i>	607	14	2,3%	<i>Rastislav</i>	424	20	4,7%
<i>Jaromír</i>	38 631	1 095	2,8%	<i>Rostislav</i>	17 748	1 072	6%
<i>Jaroslav</i>	230 915	7 167	3,1%	<i>Slávek</i>	180	27	15%
<i>Květoslav</i>	3 818	49	1,3%	<i>Slavomil</i>	452	6	1,3%
<i>Ladislav</i>	93 758	3 268	3,5%	<i>Slavomír</i>	2 770	108	3,9%
<i>Libor</i>	30 958	1 714	5,5%	<i>Stanislav</i>	80 474	2 802	3,5%

	1	2	3	4		1	2	3	4
<i>Svatopluk</i>		4 724	98	2%	<i>Vlastimír</i>		449	7	1,6%
<i>Svatoslav</i>		833	15	1,8%	<i>Vlastislav</i>		3 963	69	1,7%
<i>Tomislav</i>		159	6	3,8%	<i>Vojtech</i>		731	9	1,2%
<i>Václav</i>	157 769	7 971		5%	<i>Vojtěch</i>	28 688	10 648		37,1%
<i>Věroslav</i>		964	18	1,9%	<i>Vratislav</i>		6 996	215	3%
<i>Vítěslav</i>		96	6	6%	<i>Zbigniew</i>		168	5	2,9%
<i>Vítězslav</i>		103	5	4,8%	<i>Zbyněk</i>	13 325	739		5,5%
<i>Vítězslav</i>	10 422	618		5,9%	<i>Zbyšek</i>		803	67	8,3%
<i>Vladan</i>		929	73	7,8%	<i>Zdeněk</i>		3 167	93	2,9%
<i>Vladimír</i>	108 477	2 555		2,3%	<i>Zdeněk</i>	155 733	4 899		3,1%
<i>Vladislav</i>	17 428	438		2,5%	<i>Zdenko</i>		642	13	2%
<i>Vlastimil</i>	32 498	896		2,76%	<i>Zdislav</i>		366	8	2,2%

Р. І. Остап
(Львів)

**УКРАЇНСЬКІ ОСОБОВІ ІМЕНА СЕРЕДИНИ XVII СТ.
ЯК ОБ'ЄКТ ЛЕКСИКОГРАФІЇ. 8**

У даній статті лексикографічно опрацьовано імена з початковою літерою **Ж**, зафіксовані у списках полків Реєстру Війська Запорозького 1649 року ¹. Усі вони – слов'янські автохтонні імена відапелятивного або відкомполитного походження. Лідери – два імені: *Жадань* і *Ждань*. Решта – народні варіанти від них. Похідні деривати утворені за допомогою суфіксів **-к-о**, **-ец/-ець**, **-ц-к-о** та однофонемного суфікса **-с/-с'**. Імена *Жадань* і *Ждань* у середині XVII ст. ще досить поширені в українців: ім'я *Жадань* у Реєстрі має понад 160 носіїв і вживається практично на всій території, охопленій списками; ім'я *Ждань* у Реєстрі має близько 40 носіїв. Слід зауважити, що в інших писемних пам'ятках XVI–XVII ст. воно трапляється, мабуть, частіше, ніж ім'я *Жадань*. Імена *Жадань* і *Ждань* в інших писемних пам'ятках уживаються для іменування представників різних соціальних прошарків тодішнього українського суспільства. Ім'я *Ждань* мали навіть деякі нащадки осілих в Україні татар; пор.: «Полонські Татари на службі кн. її мл. списані на Підлужжі мають під собою сімнадцять волок ... // ... Імена цих Татар: *Ждань* Текухенич; Богдан Тетрин син; Богдан Краса» (поряд із: Олеш, Мустафів

брат; Олик Ердида; Алей Бізак та ін. – Р.О.) [1620 р. ВКО 271–272].

Велика поширеність імені *Ждан* характерна в минулому і для російської антропонімії. Як зазначає І. М. Ганжина, «ім'я пов'язане з дієсловом *ждать*, так називали довгоочікувану дитину. У писемних пам'ятках трапляється й жіночий варіант імені – *Ждана*. Особове ім'я *Ждан* – одне з найпопулярніших на Русі в минулому, воно зафіксоване до XVII ст. в усіх соціальних прошарках і на всіх територіях»². Ім'я *Ждан* входить також у список білоруських особових імен слов'янського походження, а в деяких регіонах Білорусі у XVI–XVII ст. належало до групи частовживаних імен³.

Окрім зазначених у Реєстрі дериватів, у тогочасних писемних пам'ятках трапляються ще й інші: *Zdanec* Hłodewicz [Луцьк, 1552 р. АЮЗР 7/І, 178]; *Ждане(ц)* Тимошеви(ч) шве(ц) [Острог, 1576 р. ПРОД 148]; у *Жданца* Черепеги [Житомир, 1587 р. АЮЗР 6/І, 184]; *Жданець* Дуженя [1620 р. ВКО 169]; *Жданиха* (жін. однокленне іменування) [т.с., 381]; Богдань *Жданченя* [Луцьк, 1591 р. АЮЗР 6/І, 216].

Слов'янські автохтонні імена в досліджуваній період зафіксовані не лише в Реєстрі, а й в інших писемних пам'ятках із багатьох регіонів України⁴. У XVIII ст. слов'янські автохтонні імена в писемних пам'ятках і документах трапляються уже переважно на другій позиції у двоклених іменуваннях, тобто виступають у ролі прізвищевих назв. Стосується це як українців, так і росіян, білорусів.

У пропонованій статті збережено ті ж принципи побудови словникових статей, що й у першому дослідженні⁵. У кінці статті подано список використаних джерел.

Умовні скорочення назв полків (за порядком їх списків у реєстрі)

Чг	—	Чигиринський	Кв	—	Київський
Чрк	—	Черкаський	П	–	Переяславський
Кнв	—	Канівський	Крп	–	Кропивенський
Крс	—	Корсунський	М	–	Миргородський
Б	—	Білоцерківський	Плт	–	Полтавський
Ум	—	Уманський	Прл	–	Прилуцький
Бр	—	Брацлавський	Н	–	Ніжинський
Клн	—	Кальницький	Чрн	–	Чернігівський

Умовні скорочення

білор. — білоруське	р. — рік
болг. — болгарське	род. — родовий (відмінок)
гр. — грецьке	розм. — розмовне
див. — дивись	рос. — російське
жін. — жіноче	рр. — роки
ІФ — Івано-Франківська обл.	рум. — румунське
Кв м — м. Київ	САІ — слов'янське автохтонне власне особове ім'я
лат. — латинське	серб. — сербське
Лв м — м. Львів	ст. — століття
літ. — літературне	стп. — старопольське
молд. — молдавське	стсл. — старослов'янське
нім. — німецьке	стч. — старочеське
п. — польське	суч. — сучасне
пол. — половина	хорв. — хорватське
пор. — порівняй	церк. — церковне
псл. — праслов'янське	

Словник

Ж

Жаданє(ц) І. Походження: від імені Жаданъ (див.) шляхом додавання суфікса **-є(ц)**, у якому кінцевий приголосний **ц** міг вимовлятися як твердо, так і м'яко. Ареал стверділого **ц** у суфіксі **-єць** діалектологи окреслюють досить широко [Дз. 77]. Це діалектне фонетичне явище збереглося і в деяких сучасних українських прізвищах: Лубенець – Лубенец [Кравченко 104], Уманець – Уманец, Кравець – Кравец [Блажчук 40].

ІІ. Приклади: Жаданє(ц) Коломы(й)цовъ, 9; Жаданєць Су(р)ганє(н)ко, 198 зв.

ІІІ. Варіанти, кількість носіїв: Жаданєць 1: Клн; Жаданє(ц) 1: Чг.

V. Пам'ятки, словники: Били нам чоломъ мѣщане Вруцкіє на имя Иваша а Ходоръ Ивашевичъ ... а Василь а Ортемъ ... а Жаданєць и повѣдили передъ нами [Краків, 1507 р. АктыЮЗР II, 117].

Жаданъ І. Походження: а) слов'янське автохтонне ім'я відапелятивного походження. У словниках XIV–XVII ст. наявні кілька слів загальної лексики, від яких могло утворитись це ім'я; зокрема: *жаданьє* 'прохання'; *жадати*, *жедати* 'жадати, бажати, хотіти' [1447–1492 рр. ССМ I, 352]; *жадати*, *жедати*, *жо-*

дати ‘бажати, прагнути’, ‘відчувати нестримну любов’ [СЛУМ 113–114]. Давнє значення цього імені можна також орієнтовно визначити, провівши паралель із значеннями сучасних українських лексем: *жаданий* ‘1. Якого бажають, давно ждуть, про який мріють; дожданий, очікуваний. 2. Любий, дорогий’; *жадань* ‘1. Внутрішнє прагнення, потяг до здійснення чого-небудь. 2. Нестримне почуття любові; пристрасть’; *жадати* ‘1. Відчувати потребу в чому-небудь, прагнути до здійснення чогось, до оволодіння чимось; бажати, хотіти. 2. Виразити яке-небудь побажання, зичити кому-небудь щось. 3. Домагатися чого-небудь у когось; просити що-небудь. 4. Відчувати до кого-небудь нестримне почуття любові’ [СУМ II, 501]. Отже, можна припустити, що Жадан – ‘бажана, жадана дитина’; б) усічено-суфіксальний дериват від імені-комполита; пор. давнє слов’янське ім’я Жадославъ [Зализняк 309].

II. Приклади: Жада(н) Якимови(ч), 1; Жада(н) Пи(с)кливы(й), 14 зв.; Жаданъ Хи(т)чайко, 191 зв.; Жаданъ Лунченко, 349; Жаданъ Пыковець, 446.

III. Варіанти, кількість носіїв: Жаданъ 104: Чг 2, Чрк 6, Кнв 1, Крс 20, Б 2, Ум 15, Бр 16, Клн 17, П 1, Крп 2, М 8, Плт 13, Чрн 1; Жада(н) 57: Чг 12, Крс 26, Б 2, Ум 6, Бр 2, Клн 3, Кв 2, М 1, Плт 3.

IV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) Ра(л)ко Жадане(н)ко, 6 зв.; Хома Жадане(н)ко, 92; Петро Жадане(н)ко, 366 зв.; б) (в інших пам’ятках) у раба божія Іоанна Жандановича [1664 р. Чучка 222]; Андрей Жаданенко, ... Яцко Жаданенко [1666 р. ПКР 217, 412].

V. Пам’ятки, словники: Жадан Гончар [1654 р. ПК 63]; Жадан Иваненко; Жаданъ Михайленько [1660 р. ХП 144, 164].

VII. Прізвища: Жада́н [ГК 79; Горп. 40; ГТ 93; РСл 699; ТДВ 105; ТДФ 239; ТДР 314; ТДХ 129; ТДЧ 124; ТСД 231; ТСН 215; Чучка 222; Шеремета 213]; Жадане́нко, Жадані́вський [Тр. 137]; Жада́нов [ГТ 93]; Жадановський [ТДВ 105]; Жадані́ок [Тр. 137].

VIII. Паралелі: суч. рос. ім’я Жадан [Суперанская 187]; рос. прізвища Жада́ев, Жада́нов [Ганжина 191]; пор. суч. болг. імена-комполити Жадимі́р, Жадомі́р, Жедомáн, Жедомі́р, які болгарські дослідники трактують як побажальні імена, значення яких пов’язане зі староболгарським дієсловом *жадати* ‘силно желая, жадувам’ [Иванова, Радева 97].

Жа(д)ко І. Походження: а) усічено-суфіксальний дериват від імені Жад[ань] (див.). Утворений за допомогою суфікса **-к-о**; б) усічено-суфіксальний дериват від імені-комполіта; пор. давнє слов'янське ім'я Жадославъ [Зализняк 309].

ІІ. Приклади: Жа(д)ко Суринє(н)ко, 69 зв.; Жа(д)ко А(н)д-риєвичь, 72 зв.; Жа(д)ко Волопине(н)ко, 110 зв.; Жа(д)ко Сичь, 203 зв.

ІІІ. Варіанти, кількість носіїв: Жа(д)ко 5: Чрк 1, Кнв 2, Крс 1, Клн 1.

ІV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) Ярошъ Жа(д)че(н)ко, 34; Дени(с) Жа(д)че(н)ко, 303; Гришъко Жа(д)ковичь, 382; б) (в інших пам'ятках) Тимош Жадко [1618 р. АЮЗР 3/І, 245; Туп. 144].

V. Пам'ятки, словники: *Žadko Ołszanikowicz* [1545 р. АЮЗР 7/І, 148]; Жадко Пожога, ... Жадко Налитневичь [Черкаси, 1552 р. АЮЗР 7/І, 88].

VІ. Прізвища: Жадькó [ГК 79; Горп. 69; Познанська 167; ТДЧ 124; Тр. 137; ТСД 231; ТСН 215]; Жадковський [ТДФ 239]; пор. Жадик [ТСН 215].

VІІ. Паралелі: давнє рос. ім'я Жадько (< Жадославъ) [60–70-ті рр. ХІІ ст. Зализняк 309]; рос. Жадка Симонов, ... Жадка Филипов [1605 р. Туп. 144].

Жа(ц)ко І. Походження: усічено-суфіксальний дериват від імені Жаданъ (див.). Утворений за допомогою однофонежного суфікса **-ц-** і суфікса **-к-о**: Жа[данъ] + **-ц-/-ц'-** + **-к-о** → Жа(ц)ко.

ІІ–ІІІ. Жа(ц)ко Микитєнько, 204 (Клн).

Жданъ І. Походження: а) слов'янське автохтонне ім'я від-апелятивного походження: нечленний пасивний дієприкметник *ждан* = *жданій* 'якого чекають, очікують, ждуть'. Давні дієслова *ждати*, *ждать* 'ждати, чекати, очікувати' [ССМ 355], *ждати*, *ждати*, *ждать*, *иждать* 'очікувати, чекати'; 'сподіватися' [СЛУМ 131–132], як і сучасні лексеми: прикм. *жданій* 'якого бажать, довго ждуть; про якого мріють, до якого прагнуть; бажаний, жданий'; розм. *ждáники*, *ждáнки* 'те, чого чекають, на що надіються, про що мріють'; *ждання* 'дія за знач. ждáти'; дієсл. *ждáти* 'надіятися на що-небудь, сподіватися чогось; чекати' [СУМ ІІ, 515–516] підказують, що значення відапелятивного імені Ждан можна орієнтовно, приблизно окреслити як 'бажана, омріяна, очікувана дитина'. Пор. суч. вуличне прізвище з території

Нижньої Наддніпрянщини: Ждан – ‘довгоочікувана дитина’ [Чабаненко 148]. У східнословобожанських говірках активно побутує зоонім Ждан: «Ждана – корова, кобила, народження яких ждали. Так само Ждан: кінь, бик, баран. Похідні від них – Жданик, Жданочка, Жданка, Жданко» [Попова 140]; б) усічено-суфіксальний дериват від імені-комполита: Жд[имирь] + суфікс -ань → Ждань [Фар. 192].

II. Приклади: Ждань Пётре(н)ко, 42 зв.; Ждань Малишенко, 116; Ждань Го(р)кы(й), 323; Жда(н) Се(р)гиєнко, 371; Ждань Климе(н)ко, 445 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Ждань 29: Чрк 12, Крс 1, Ум 1, М4, Крп 2, М3, Плт 3, Прл 1, Н1, Чрн 1; Жда(н) 8: Чг 1, Кнв 2, Б1, Кв 1, П1, М1.

IV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) Степа(н) Ждановичь, 68; Лаври(н) Жданє(н)ко, 304 зв.; Данило Ждань, 372; Ѡтропсько Жданови(ч), 415 зв.; Ва(с)ко Жда(н), 427 зв.; б) (в інших пам’ятках) Ѡповеда(н)є Прокопа Щєниє(в)ського на пна Івана Ждановича Щєниє(в)ського [1611 р. АКЖГУ 113]; Максим Жданович; Мись Жданушєня; Сєнь Жданучєня; Гаврило Жданишин [1620 р. ВКО 143, 215, 215, 355]; Савка Ждановь [1666 р. ПКР 385]; Івань Жданєнко (конотопський сотник); Яковь Ждановь (бурмистер міста Ніжина) [1669 р. АктыЮЗР 903, 911]; Жданович (Żdanowicz) [1785–1788 pp. Фар. 192].

V. Пам’ятки, словники: село Бѣлую Криницу ... де(р)жить бояринь ⁶ ... Ждань [Кременець 1545 р. ЛМ 206]; Сєнко а Ждань Щєниє(в)ски(и) [Житомир, 1545 р. ЛМ 242]; Ждань Тивонь [Луцьк, 1569 АЮЗР 2/І, 12]; Ждань Боровицкый, войский [1581 р. АЮЗР 1/І, 315]; у Ждана боярина взяли седло [Луцьк, 1585 р. Купч. 934]; Жда(н) Аньдросови(ч) [Дубно, 1586 р. ПРОД 153]; у Ждана Ковалєвича [Житомир, 1587 р. АЮЗР 6/І, 182]; Послали ... Івана Березьського и мене Ждана и Федора Савчича до пана Ласка [1596 р. АЮЗР 1/VI, 243]; А зс по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х) ... Федо(р) Чопы(л)ка, Жда(н), Ка(с)яно(в) шури(н), Жда(н) Іваниши(н) [Корнин, 1609 р. ДМВН 130]; Ждан Борщ; Ждан Бродинєня; Ждан Дмитрів (міщанин); Ждан Олейник (сєлянин); Ждан Дзвонко (боярин) [1620 р. ВКО 240, 243, 284, 301]; Ждан Пыковский, ... Ждан Погорілка [1654 р. ПК 86, 133]; Ждан Степанов, сотник в войске запорожском [1669 р. Туп. 146], пор.: а гонцов твоихъ, сотника Ждана Степанова и товарища его ... велѣли къ

тебѣ отпустить не задержавъ [Москва, 1669 р. АктыЮЗР VIII, 271]; Ждан Тадрына, киевский войт [1677 р. Туп. 146], пор.: города Кіева войта Ждана Тадрыну и бурмистровъ и райцовъ ... пожаловали [Москва, 1677 р. АктыЮЗР XIII, 15].

VI. Сучасний словник: ім'я Ждан як офіційний варіант зрідка вживається і сьогодні [Тр. 137]. Зафіксоване у Хмельницькій, Тернопільській [Осташ 64], Івано-Франківській і Львівській обл. [Тр. 137].

VII. Прізвища: Ждан [ГК 79; Горп. 53; ГТ 94; РСл 701; ТДФ 240; ТДПБ 75; ТДР 314; ТДЧ 125; Тр. 137; ТСД 231; ТСН 215; Dictionary 165]; Жданевич [Тр. 137]; Жданенко [РСл 701]; Жданенко [ГК 79; Горп. 5]; Жданій [ГК 79; Горп. 31]; Жданів, Жданкевич (< Жданк[о] + суфікс **-ев-ич**) [Dictionary 165]; Жданов [ГК 79; Горп. 67; ГТ 94; РСл 701]; Жданович [РСл 701; ТДМУ 163; ТДЧ 125; Тр. 137; ТСД 231]; Ждановський [ТДХ 129]; Жданіок [Горп. 211; ГТ 94; РСл 701; ТДВ 105; ТДФ 240; ТДР 314; Тр. 137]; Ждань [ТДВ 105].

VIII. Паралелі: давнє рос. чол. ім'я Жьдан [кін. XI – I третина XII ст. Зализняк 237]; рос. чол. Ждан, жін. Ждана [Вес. 111]; пор. ще прізвищеву назву: Ждамиров Аким, помещик [Арзамас, 1578 р. Вес 112]; білор. Ждан [Бірыла 181–182]; стч. Ždan [Sv. 47]; суч. ч. ім'я Ždan [Кп. 186; Кор. 217]; суч. рос. ім'я Ждан [Суперанская 187]; суч. п. жін. ім'я Ždana (надане один раз у 50-ті роки XX ст. у Бельському воеводстві) [Rumut 438]; суч. болг. імена: чол. Ждан, Жданимір, Ждибѡр, Ждимір, Ждислав, жін. Ждава, Ждана [Іванова, Радева 97].

Жданько I. Походження: утворене від імені Ждань (див.) шляхом приєднання суфікса **-к-о**: Ждань + **-к-о** → Жданько.

II–III. Жданько (Ъсьпе(н)ко, 370 зв (М).

IV. Прізвищеві назви: б) (в інших пам'ятках) Павло Жданків [1620 р. ВКО 150]; Дмитро Жданчич [Там само, 163].

V. Пам'ятки, словники: Жданко Лучник, ... Жданко Ковал [1654 р. ПК 76, 120]; Жданко Шолгач, ... Жданко Мукосѣвъ [1666 р. ПКР 310, 372].

VII. Прізвища: Жданко́, Жданкевич [Тр. 137].

Жда(с) I. Походження: усічено-суфіксальний дериват від імені Ждань (див.): Жда[нь] + однофонемний суфікс **-(с)** → Жда(с). Пор. ще: Івась Колибабе(н)ко, 173; Грись Браславче(н)ко, 182 зв.,

а також прізвищеву назву: Демя(н) Богда(с), 10 зв. Ця словотвірна модель у деяких іменах збереглась до сьогодні; пор. Богдась (< Богдан), Івась (< Іван), Ігнась (< Ігнат), Кіндрась (< Кіндрат), Мирось (< Мирон), Михась (< Михайло), Ромась (< Роман) [ВЛІ 42, 61, 52, 68, 78, 79, 95].

II–III. Жда(с) Дѣмянѣ(н)ко, 344 (II).

VII. Прізвища: пор. Ждаха (< Жда[н] + однофемний суфікс -х → Ждах + суфікс-флексія -а → Ждаха; або ж процес приєднання обох формантів відбувся одночасно Жда[н] + -х-а → Ждаха) [РСл 701; ТСД 231]. Пізніше цей народний варіант став прізвищевою назвою, потім – прізвищем.

Желан(з)ко I. Походження: а) від давньослов'янського імені Желѣзько [Чучка 223]; пор. псл. *želězo 'залізо' [ЕСУМ 229]. У даному іменуванні антропонім Жели(з)ко (< Желиз, Желез + суфікс -к-о) міг бути іменем, а міг бути прізвищевою назвою. Другий варіант можливий тоді, коли наявний зворотний порядок розташування імені і прізвищевої назви, тобто іменем міг виступати антропонім Малыха; б) потребує дальших окремих студій основа **Жел-** як у цьому імені, так і в багатьох іменах і прізвищевих назвах з інших писемних пам'яток (на зразок Желехъ), у сучасних прізвищах (на зразок Железняк). Можливо, ця основа – усічення від імені-композиції.

II–III. Жели(з)ко Малыха, 316 зв. (Кв).

IV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) Омельянъ Желязнякъ, 5 зв.; Андрѣ(й) Желѣзѣ(й), 167; Ильясъ Жели(з)ко, 68 зв.; Иванъ Желѣзько, 195 зв.; Иванъ Желѣзнякъ, 198; Мо(й)си(й) Жели(з)ко, 317; Иванъ Железь, 322 зв.; б) (в інших пам'ятках) Данило Желѣзенко сынъ, ... Яско Желѣско Чернобылецъ [1666 р. ПКР 245, 348]; Железка, Железко [кін. XVIII – поч. XIX ст. Панцьо 104].

V. Пам'ятки, словники: Желислав, воевода волынський [1262 р. Туп. 147].

VII. Прізвища: Железко [ТДХ 129]; Желіз [Dictionary 165]; Желі́зко [РСл 703]; Желяз, Желязко [Панчук 145; ТДР 314]; Желяско [Dictionary 165]; пор. Желан [РСл 702]; Желада, Желехівський [Dictionary 165]; Желих [РСл 703]; Железняк [Горп. 27].

VIII. Паралелі: а) давнє рос. ім'я-прізвисько або прізвищева назва: Железо Василий (селянин) [Новгород, 1495 Вес. 112]; суч. болг. Жѣлез (захисне ім'я: щоб був здоровий, міцний, як залізо), а

також споріднені з ним Железко, Желяз, Желязко [Ил. 203–204], Железán, Жельо, Желязо [Иванова, Радева 97]; б) суч. ч. імена Želibog, Želimír, Želmír, Želislav [Кп. 186]; суч. болг. імена Желегџт, Желибџр, Желимџр, Желислáв [Иванова, Радева 97]; суч. серб. імена Желидраг, Желимир, Желисав, Желислав, Жельа, Жельмимир, Желько, Жельо, Жельослав [Грк. 92].

- ¹ Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підготували до друку: О. В. Тодійчук (голов. упоряд.), В. В. Страшко, Р. І. Остап, Р. В. Майборода. К., 1995.
- ² Ганжина И. М. Словарь современных русских фамилий. М., 2001. С. 193. Див. також: Бондалетов В. Д. Русская ономастика: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. М., 1983. С. 107–109; Фролов Н. К. Антропонимия Приворонежья XVII в. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Воронеж, 1972; Щетинин Л. М. Имена и названия. Ростов н/Д, 1968. С. 30, 47–48.
- ³ Бірыла М. В. Беларуска антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. Мінск, 1966. С. 181–182; Усціновіч А. К. Антрапанімія Гродзеншчыны и Брестчыны: XIV–XVIII стст. Мінск, 1975.
- ⁴ Див. докл.: Остап Р. І. Власні особові імена у функції прізвищевих назв // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. К., 1991. С. 155–163; Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. К., 1988; див. також: Демчук М. О. Роль християнства у запровадженні особових власних імен та пов'язані з ними народні вірування // Народознавчі зошити. 2003. № 1–3. С. 98–102.
- ⁵ Остап Р. І. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії // Діалектологічні студії. 4: Школи, постагі, проблеми / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2004. С. 392–411. Див. також: Остап Р. І. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 2 // Слово і доля. Львів, 2005; Остап Р. І. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 5 // Актуальні питання антропоніміки : Збірник матеріалів наук. читань пам'яті Ю. К. Редька / Відп. ред. І. В. Єфименко, К., 2005. С. 174–185.
- ⁶ «Боярин – представник напівпривілейованого прошарку дрібних землевласників, які володіли землею на ленному праві, виконуючи призначені сюзереном повинності» // Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року). К.-Старокостянтинів, 2001.

С. 392. Див. також: Словник староукраїнської мови XVI – першої половини XVII століття. Львів, 1996. Вип. 3. С. 44.

Скорочення

- АКЖГУ — Актова книга Житомирського городського уряду 1611 року / Під. до вид. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. Житомир, 2002.
- АктыЮЗР — Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. СПб., 1863–1892. Т. 1–15.
- АЮЗР — Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов. Киев, 1859–1914. Ч. 1–8. Римськими цифрами пронумеровано томи у кожній із частин видання.
- Бірыла — Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. Мінск, 1966.
- Блажчук — Блажчук Ю. І. Функціональні особливості прізвищ Уманщини // Актуальні питання антропоніміки: Збірник матеріалів наук. читань пам'яті Ю. К. Редька / Відп. ред. І. В. Єфименко. К., 2005. С. 39–43.
- Вес. — Веселовский С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
- ВЛЛ — Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. 2-ге вид., випр. і доп. / За ред. В. М. Русанівського. К., 1996.
- ВКО — Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Переклад, упорядк. і передмова І. Ворончук. К.-Старокостянтинів, 2001.
- ГК — Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя: Словник. Дніпропетровськ, 2003.
- Горп. — Горпинич В. О. Прізвища степової України: Словник. Дніпропетровськ, 2000.
- Грк. — Грковић М. Речник личних имена код Срба. Београд, 1973.
- ГТ — Горпинич В. О., Тимченко Т. В. Прізвища правобережного Степу: Словник. Дніпропетровськ, 2005.
- Демчук — Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. К., 1988.

- Дз. — Дзєндзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (ч. І. Фонетика). Ужгород, 1965.
- ДМВН — Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів) / Під. до вид. В. В. Німчук, В. М. Русанівський, К. С. Симонова та ін. К., 1981.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови. У 7-ми т. / За ред. О. С. Мельничука. К., 1985. Т. 2.
- Зализняк — Зализняк А. А. Древненовгородский диалект. М., 1995.
- Иванова, Радева — Иванова Н., Радева П. Имената на българите. Велико Търново, 2005.
- Ил. — Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
- Кравченко — Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини. К., 2004.
- Купч. — Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть : Дослідження, тексти. Львів, 2004.
- ЛІМ — Литовська метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року / Підготував В. Кравченко. К., 2005.
- Осташ — Осташ Л. Р. Зіставний аналіз чеських та українських відапелятивних особових імен слов'янського автохтонного походження // Іншомовні елементи в ономастиці України: Матеріали наук. семінару 12–13 вересня 2001 р. / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2001. С. 62–75.
- Панцьо — Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини. Тернопіль, 1995.
- Панчук — Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля. Тернопіль, 2001.
- ПК — Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки / Упоряд. Ю. Мицик, М. Кравець. К., 2003.
- ПКР — Переписні книги 1666 року / Підготував до друку і зредагував В. О. Романовський. К., 1933.
- Познанська — Познанська В. Лексика на позначення фізичних і психічних рис людини як основа для творення українських прізвищ // Лінгвістичні студії. Донецьк, 2002. Вип. 10. С. 161–168.

- Попова — Попова О. Зооніми в системі східнослов'янських говірок // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки. Луганськ, 2001. № 12 (44). С. 138–141.
- ПРОД — Податкові реєстри сплати королівщини з міст Острога (1576) і Дубна (1586) / Підгот. Т. Ю. Гирич // Матеріали до історії Острозької академії (1576–1636): Бібліографічний довідник / Упорядник І. З. Мицько. К., 1990. С. 144–158.
- РСл — Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ. У 8-ми томах. Машинопис. Львів, 1975. Зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України. Шифр О/Н – 3824.
- СЛУМ — Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 2002. Вип. 9.
- ССМ — Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. К., 1977. Т. 1.
- СУМ — Словник української мови в 11-ти томах / За ред. І. К. Білодіда. К., 1970–1981.
- Суперанская — Суперанская А. В. Словарь русских личных имён. М., 2003.
- ТДВ — Телефонний довідник «Волинь'96». К., 1996.
- ТДФ — Телефонний довідник «Івано-Франківщина'96». К., 1996.
- ТДМУ — Телефонний довідник «Місто над Ужем'96». К., 1996.
- ТДПБ — Телефонний довідник «Перлина Буковини'96». К., 1996.
- ТДР — Телефонний довідник «Рівне 2005». К., 2005.
- ТДХ — Телефонний довідник «Хмельниччина'96». К., 1996.
- ТДЧ — Телефонний довідник «Чернігів'96». К., 1996.
- Тр. — Трійняк І. І. Словник українських імен / Відп. ред. І. М. Железняк. К., 2005.
- ТСД — Телефонний справочник «Днепропетровск'96». К., 1996.
- ТСН — Телефонний справочник «Николаев'96». К., 1996.
- Тупиков — Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён. М., 2004.
- Фар. — Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – початку XIX

- століття (з етимологічним словником). Львів, 2001.
- ХП — Харківський перепис р. 1660 (Перепис Слобожанщини Ф. П. Пестрикова й С.С. Ушакова) // Записки іст.-філол. відділу : Праці історичної секції ВУАН. К., 1928. Кн. XX. С. 129–173.
- Чабаненко — Чабаненко В. Прізвиська Нижньої Наддніпрянини: Словник. Запоріжжя, 2005. Кн. 1.
- Чучка — Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Шеремета — Шеремета С. В. Антропонімія північної Тернопільщини. Дис. ... канд. філол. наук. Рукопис. Тернопіль, 2002.
- Dictionary — Stephen P., Holutiak-Hallik Jr. Dictionary of Ukrainian surnames in the United States. Duluth, Georgia, 1994.
- Кп. — Кнапповá М. Jak se bude Vaše dítě jmenovat? Praha, 2001.
- Кор. — Коречný F. Průvodce našimi jmény. Praha, 1991.
- Майтан, Поважaj — Майтан М., Поважaj М. Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava, 1998.
- Румут — Румут К. Słownik imion wspólcześnie w Polsce używanych. Kraków, 1995.
- Сv. — Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964.

С. М. Пахомова

(Ужгород)

**БИЛИНИ КИЇВСЬКОГО ЦИКЛУ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ
ДАВНЬОУКРАЇНСЬКОЇ АНТРОПОСИСТЕМИ**

Актуальність даного дослідження обґрунтована дискусією про компонент «ім'я по батькові» в офіційному іменуванні українців, яка триває нині не тільки в професійних колах науковців, але й на рівні інтересу пересічного громадянина. Ім'я по батькові – це споконвічна назва чи це прояв іншомовного (російського) впливу? Слід чи не слід згадувати ім'я по батькові при записах власного особового іменування, при укладанні списків, каталогів, реєстрів, при звертанні до інших осіб? Відповідь від однозначного *так!* до беззастережного (безапеляційного) *ні!* зумовлена місцем проживання або походження мовця, його власним досвідом, смаком, традиціями антропонімного середовища. У цьому переліку не наводимо фактор освіти, адже навіть в академічних колах дипломованих філологів не спостерігається єдності в цьому питанні: як правило, керуються власними аргументами, мотивами, переконаннями.

У попередніх наших студіях, шукаючи відповідь на поставлене запитання, ми спиралися переважно на джерела минулих століть ділового та побутового характеру (від початків писемності до формування літературної мови)¹, адже сучасні формули іменування особи, норми їх уживання, визначення позиції компонентів у структурі антропосполучення тощо відбувалися саме в межах офіційно-ділового стилю, який свого часу був віддзерка-

ленням народно-побутового мовлення. Якщо ж при дослідженні антропонімії обмежитися невеликою територією і коротким відрізком часу, «всі явища, які спостерігаємо, предстануть безладними і випадковими, головне потоне в дрібницях. Тільки в перспективі часу й простору видно динаміку імен: одні тенденції генеральні, визначальні, інші – другорядні й залежні»². При розгляді давньої антропонімії треба враховувати, що «свідомість людини архаїчної культури прагне мати цілісну картину світу, зведення до якої окремих явищ розуміється як пояснення цих явищ. <...>. Ця особливість дає можливість за пережитками різних заборон, за залишками давньої магії, ворожіння тощо відновлювати ті раціональні знання, що невіддільні в архаїчному мисленні людини від релігійно-міфологічних елементів»³.

Розширюючи джерельну базу дослідження давньої української антропонімії, маємо на меті вивчити особливості вживання патронімічних назв у билинах. У зв'язку з цим виникають два запитання:

1) чи можна розглядати билини як джерело вивчення саме української антропонімії, адже загальновідомо, що твори цього народно-епічного жанру були відомі переважно в записах, зроблених у ХІХ ст. на території російської півночі;

2) чи можна використовувати матеріали фольклорної ономастики як аргумент при вивченні антропосистеми давнього періоду.

Шукаючи відповідь на перше запитання, нагадаємо тезу М. С. Грушевського про те, що великоруські билини «колись теж пішли на північ з наших дружинних центрів»⁴. Дмитро Чижевський вважає, що назва «билини» була вигадана в 19 ст. і що народ використовує термін «старини». Він пише: «Ще епічні пісні, які були відкриті наукою в 19 ст. на російській півночі, але які дожили й до наших днів майже на всій території, зайнятій росіянами. «Старини» – це пісні про «богатирів», великою мірою пов'язані з Києвом та князем «Володимиром Красним Сонечком». <...> Постає питання, звідки до старин потрапили згадки про стару Україну. Тепер старин немає ні на Україні, ні в Білорусі. Але маємо докази того, що теми їх старі та що в країні свого постання, на Україні, вони зникли лише в 16–17 ст., витіснені новим типом епосу, «думами»⁵.

Відповідаючи на друге запитання, відзначимо, що для з'ясування питань «етногенезу раних слів» ян наука використовує різ-

ні за походженням, формою, характером і обсягом інформації історичні джерела. Головні з них – писемні, археологічні та лінгвістичні, поряд з ними залучаються й антропологічні, етнографічні та частково фольклорні»⁶. Ми усвідомлюємо значну різницю між антропонімією, з одного боку, ділових текстів, а з іншого – художніх. Про специфіку літературної ономастики писали Л. О. Белей, В. М. Калінкін, Ю. О. Карпенко, Е. Б. Магазаник, М. Р. Мельник, В. М. Михайлов та ін. Водночас в ономастичній літературі ставиться питання про специфіку фольклорної ономастики⁷. Ця позиція аргументується цілим рядом тез, серед яких у контексті нашої проблеми звертаємо увагу на такі: фольклорна ономастика – надійне джерело для повнішого вивчення українських народнорозмовних найменувань минулого; у фольклорній ономастиці ефективність вживання різних імен тісно пов'язана з національною (зокрема територіальною) традицією; ономастикон фольклорних творів обслуговує конкретну ситуацію, більше того, породжений нею, отожд безпосередньо пов'язаний з реальним на час виконання твору національним ономастиком; у фольклорних творах вживання онімів дуже помітно обумовлене народною традицією⁸. Ці аргументи дають підставу розглядати фольклорний матеріал давнього періоду як додаткове джерело вивчення української антропонімії давнього періоду. При цьому нас цікавить не стільки конкретний лексичний матеріал, зафіксований у билинах, скільки система іменування особи, формули номінації.

У цій студії обмежимося билинами київського циклу. Черпати з них матеріал для дослідження давньої української антропонімії нам дозволяють кілька обставин:

а) *тематика* цих творів: билини пов'язані з Києвом як столітнім градом – центром молодого держави Київської Русі;

б) *місце створення* билин: різні області Київської Русі; про це промовляють і географічні назви: гідроніми *Почайна, Дніпро*, урбаноніми *Київ, Чернігів*, мікротопонім *Сорочинське поле* тощо;

в) *час створення* билин київського циклу визначається спеціалістами у межах X–XIII ст.; вчені вважають, що «епос виникає в період розкладу родового устрою» і «при своєму виникненні тісно пов'язаний з міфологією»⁹. На цьому ґрунті Київська Русь створила новий епос – зі своїми специфічними сюжетами, улюбленими героями та яскраво вираженою ідеологією народного патріотизму в умовах боротьби з чужоземцями;

г) той факт, що *структура іменування героїв билин не суперечить тогочасній системі іменування осіб*, які зафіксовані в давньоруських літописах і в «Слові о полку Ігоревім», створених у той же період.

Отже, наведені аргументи дають підставу для того, аби розглядати билини київського циклу як джерело вивчення давньої української антропонімії.

Ю. М. Лотман відзначав, що «необхідно розрізнявати в усій сумі фактів, даних історичу культури, теоретично реконструйовану систему (мову даної культури) і реалізацію цієї культури в масі внесистемного матеріалу (її мовлення). Таким чином, весь матеріал історії культури може розглядатися з точки зору певної змістової інформації і з точки зору системи соціальних кодів, які дозволяють цю інформацію виражати в певних знаках»¹⁰. Відомий литовський дослідник балтійської та слов'янської історичної ономастики Ю. Юркенас представляє антропонімію як сукупність знаків, як своєрідний культурний текст. «Головним завданням дослідника є визначення кодової структури, аналогічної тій, якою користувалися створювачі даного культурного тексту»¹¹.

Фольклорний матеріал героїчного епосу свідчить, що таким своєрідним антропонімічним кодом у східних слов'ян була патронімічна назва. Вона несла в собі інформацію кількох рівнів, вказуючи, насамперед, на власну назву батька, концентрувала відомості про родину, до якої належить особа, водночас патронімічна назва виконувала етикетну функцію. Про останню промовляється прямо, див.:

Говорит Владимир таковы слова:
 «Ты откудошный, дородный добрый молодец,
 Ты с какой земли да из какой орды?
 Ты какого отца да ты есть, матери,
 Ты с какого будешь роду племени,
 А ведь как тебя да именем зовут,
 Удалого звеличают по отчеству?
 А по имечку тебе ведь можно место дать,
 По отчеству тебя пожаловать». (с. 138)

«Вы откудошни, дородны добры молодцы,
 Вы с какой земли да из какой орды,
 Вы какого есть отца да й матери,
 Да какого вы роду-племени,

*Еще как вас, удалых, именем зовут,
Удалых величают по отчеству?»* (с. 95)

*«Ох ты гой еси, дородный добрый молодец!
Как тебя честным именем зовут,
Как тебя величают по отчеству?»
«Меня именем зовут – Илейкой,
А величают – сын Иванович»* (с. 129)

А и сам тут Змей почал бранити его,
Больно пеняти:
*«Не хочу я звати Добрынею,
Не хочу величати Никитичем,
Называю те детиною деревенщиною,
<Дервенщиною> и засельщиною»* (с. 71)

Антропонімічна категорія патронімів – ключова, вона існувала ще в праслов'янській мові, свідченням чого можуть бути спільні лінгвальні засоби творення патронімічних назв. Можна припустити, що ці антропонімічні одиниці віддавна використовувалися не як додатковий до імені компонент, а як евфемістична назва в межах однолексемного способу ідентифікації особи, викликана язичницьким табу на власне особове ім'я. Не виключено, що вона якимось чином була пов'язана з обрядом ініціації, в усякому випадку, з переходом особи до іншого соціально-вікового класу. Самостійні патроніми засвідчуються ранньописемними пам'ятками всіх слов'янських народів. Рефлекси такої номінації особи як відгомін минулих традицій фіксуються й у текстах билин: *А тут таковой Всеславъевич* (с. 10), *Живучись-то Романович состарился, Да состарился Романович, переставился* (с. 60), *Ты вези-ка моего сына Ивановича потихохоньку, помалехоньку* (с. 226), *Хвастают два милье братца Петровичи, Два милье братца Збродовичи* (с. 279), *Ай же ты, царица Панталовна* (с. 18), *говорила царица Азвяковна* (с. 11), *Стала княгиня Апраксевна его уговаривати* (с. 314). Традиція ідентифікації особи без згадування її імені довше зберігалася при номінації жінок. Це підтверджується і літописними фактами¹², і сучасними діалектними матеріалами¹³. Свідчення міцних коренів цієї традиції закріпилося в такому факті: власне ім'я жінки жодного разу не називається, якщо в билині існує посилення на батька особи. Наприклад, у билині *Алеша избавляет сестру* (с. 267–269) не згадується прямого її імені, див.:

«Я роду не царского, не купецкого
и не крестьянского.
Я того ли батюшки попа Ростовского» (с. 269).

Тільки згодом, у процесі розвитку суспільства, яке переживало розклад первіснообщинного ладу, патронімічні назви стали приєднуватися до власного імені особи та уживатися поряд із ним. І ця система, де особове ім'я батька ставало додатковим, уточнюючим елементом іменування сина, виконувала роль своєрідного мовного ланцюга, що протягом багатьох століть допрізвищевого періоду пов'язував між собою різні генерації одного й того ж роду, пор.:

Да поспать-то нам два брата, два родимья,
Да Луку-де, Матвея, детей Петровичей (с. 207).

Антропоформула, складена з особового імені й субстантивно вираженого патроніма на *-ич* – типовий спосіб номінації персонажів у билинах: *А в Киеве родился могуч богатырь, Как бы молоды Волх Всеславьевич* (с. 8), *И рос Вольга Буславлевич до пяти годков* (с. 14), *Молодой Иванушка Дубрович-то Поскорешеньку соскочит на резвы ноги* (с. 89), *Отвечает старой крестьянин Иван Тимофеевич: «Я на добрые дела тее благословенье дам ...»* (с. 127), *Первый скочил племянник Самсон Кольванович* (с. 171), *к Дунаю Ивановичу* (с. 176), *Еще есть-ка при мне Рославней Рославнеевич* (с. 180), *Был один Алешенка Левонтьевич* (с. 183), *по имени Дунаюшка Иванович* (с. 298), *А и только пожалуй одного мне молодца, Как бы молода Екима Ивановича, Который служит Алешке Поповичу* (с. 307). Про тотальність вказаного типу найменувань свідчить кілька фактів, у першу чергу кількісний; у контекстах, де згадується багато осіб, переважає саме цей спосіб їх ідентифікації:

Податаманьем Самсон да Колыбанович,
Да Добрыня-то Микитич жил во писарях,
Да Алеша-то Попович жил во поварах, <...>
Да и жил тут Василий сын Буслаевич,
Да и жил тут Васенька Игнатьевич,
Да и жил тут Дюк да сын Степанович,
Да и жил тут Пермя да сын Васильевич, <...>
Затем жил тут Дунай да сын Иванович,
Да и был тут Чурило, блады Пленкович,
Да и был тут Скопин сын Иванович (с. 203–204).

Надзвичайно важлива функціональна ознака патронімічних назв у билинах полягає в тому, що вони входять до складу звертання: *Ай же ты, Добрынюшка Микитинич! Что же ты богу да не молишься* (с. 65), *Крестный ты мой батюшка Самсон Самойлович И вы, русские могучие богатыри!* (с. 156), *Ах ты, царь да Костянтин Боголюбович!* (с. 190), *Тут проговорил Вольга Святославович: «Ай же ты, Микула Селянинович* (с. 328).

Субстантивний патронім, поєднаний синтаксичним зв'язком із особовим іменем, утворює систему, притаманну протосхіднослов'янській антропонімії. Для цієї антропосистеми суттєва наявність конкретних складових частин (імені + патроніма), оформлених певними лінгвальними засобами (підрядним зв'язком та суф. -ич), а не якими конкретними лексичними одиницями заповнюється ця структура. Підтвердження цьому знаходимо в такому факті: патронімічна назва, за допомогою якої ідентифікується один із улюблених персонажів героїчного епосу *Алеша Попович*, син ростовського попа, в різних варіантах билини «Добрыня и Змей» утворюється від різних особових імен, пор.: *Тут Алешенька Григорьевич по горенке похаживат* (с. 42), *Сидит же тут Алешенька Левонтьевич* (с. 51).

Вказана система функціонує й при номінації чужоземців, ворогів, інших персонажів, стосовно яких переважає негативне ставлення оповідача. Всупереч тому, що ім'я по батькові зазвичай використовується як шанобливе називання, чужомовні антропоніми адаптуються саме до антропоформули «особове ім'я + субстантивний патронім на -ич», що промовляє про перевагу вказаної антропонімічної структури над іншими: *Проведал бы про царство Индейское, Про царя Салтыка Ставрुльевича, По его буйну голову Батыевичу?* (с. 10), *А и тут Змей Горынич, хвост поджав* (с. 72), *Видел я Тугарина Змеевича* (с. 245). Не особливо важливе наповнення вказаної антропонімічної структури певними онімами (*Тут выскочил бурза-мурза, татарович Стар-горбат, наперед покаян*, с. 167), але наявність і сильний вплив системи підштовхує до пошуку цих онімів. Часто цей пошук призводить до повторення того ж самого імені в обох структурних складових антропоформули: *Говорит тут король Ботиян да й Ботиянович* (с. 95), *Проводили ко Батыю Батыевичу* (с. 172), *Турецкий пан, большой Салтан, Большой Салтан Салтанович* (с. 229), *И будут они в Золотой Орде, У грозного короля Етма-*

нуйла Етмануйловича (с. 307). Отже, не так важливо, чи дійсно патронімічна назва чужинця в билині відповідає справжньому імені батька, головне полягає в тому, що іменування вкладається в усталену систему антропонімів.

При використанні інших антропонімічних засобів зазначена антропосистема прагне «втягнути» в зону свого впливу й інші типи іменування, пристосовуючи їх до провідної формули. Так, серед різних назв головного богатиря *Іллі Муромця*: *Выезжал старой казак да Илья Муромец, Илья Муромец да сын Иванович* (с. 29), *У честных у славных родителей, у матери Был спорожжен тут сын Илья Иванович, А по прозванью он был славный Муромец* (с. 123), *Ехал такой-то сильный могучий богатырь, Илья Муромец сын Иванович* (с. 128), *Меня именем зовут – Илейкой, А величают – сын Иванович* (с. 129), *Да как махне он в казака Илью Муромца, Во того было Илью Иванова* (с. 186) – фіксуємо й таку: *Раздобрый молодец Илья Мурович* (с. 226).

Назви жінок у текстах билин також оформлені за посередництвом АФ «особове ім'я + патронім на -ич»: *Молода княжна Марфа Всеславьевна* (с. 8), *Молода Елена Александровна* (с. 11), *Унесла-то племничку любимую, Да прекрасную Забавушку Путятичну* (с. 42), *Он не слушал да родители тут матушки Честной вдовы Офимьи Александровной* (с. 48), *Поди-ка ты, Настасьюшка Никулична, Поди-ка ты да замуж за меня* (с. 58), *А у молоды Марины Игнатьевны У нее на хорошем высоком терему Сидят тут два сизые голубя* (с. 69), *А сидела тут Добрынина матушка, Честна вдова Афимья Александровна, А другая честна вдова, молодая Анна Ивановна, Что Добрынина матушка крестовая* (с. 73), *Престарелая старушка Амельфа Тимофеевна* (с. 225), *Евпраксию Никитичну взамуж взять* (с. 258), *Уж ты здравствуешь, Апраксия-королевична!* (с. 260), *Как любимой-то ведь князевой племянке, Еще душечке-то были Марфе Митревне* (с. 264), *Хвастают они да все родной сестрой, Молодой Оленой Петровичной* (с. 279).

Структура власних назв розглядуваної формули може розриватися іншими елементами тексту: *Пошел Вольга сударь Буславлевич по сырой земли* (с. 14), *Он с вечера, Добрыня, хлеба не ест, Со полуночи Никитичу не уснется* (с. 70), *У ласкова князя Владимира, У солнышка у Сеславьевича Было столованье, почестный пир* (с. 76), *Говорит тут король Ботиян да й Ботиянович* (с. 95),

Как говорит Илья ему Муромец: «Спасибо, царь ты Костянтин Боголюбович!» (с. 193), *Я того ли ведь Ильи да боюсь Муромца* (с. 265), *У князя Владимира, у солнышка Сеславъевича Была пирушка веселая* (с. 313). Якщо на перший погляд здається, що такий розрив компонентів антропосполучення викликаний ритмо-мелодійними закономірностями тексту билини, то звернення до літописних джерел дозволяє піддати сумніву таке пояснення: майже пошта частина антропосполучень, в основі яких лежить формула *ім'я + патронім*, у давньоруських літописах розривається іншими словами – головними і другорядними членами речення, підсилювальними частками, наприклад: підметом – *приде къ Изяславу вѣсть къ Мьстислаличю* (ИЛ 1147), присудком – *Василка посадиша Стославича* (ЛЛ 1132), означенням – *посла Семена своего Дядьковича* (ИЛ 1289), обставиною – і *преставися Глѣбъ в Києвъ Всеславичъ* (ИЛ 1119), кількома членами речення – *ко Стославу есте хрѣсть цѣловали къ Олговичю* (ИЛ 1147), підсилювальною часткою *же* – *Глѣбъ же Зеремеевичъ оубежень быс завистью* (ИЛ 1227). Цей факт свідчить про збереження у фольклорних текстах билин давнього синтаксичного явища – стану, коли антропосполучення мало характер вільного поєднання компонентів, а не усталеного, як у сучасних слов'янських мовах, включаючи й українську.

Загалом аналіз антропонімії билин київського циклу підтверджує висновки І. В. Єфименко¹⁴ про притаманність патронімічних назв на *-ич* різним жанрам українського фольклору – у тому числі казкам, пісенній ліриці, обрядовій поезії, замовлянням. Дослідження антропонімії східнослов'янського героїчного епосу свідчить про паралельність способів ідентифікації особи у фольклорних текстах, літописних і ділових пам'ятках писемності періоду Київської Русі, а отже, дозволяє зробити висновок про те, що патронімічні назви на *-ич* були складовою частиною антропонімічної культури наших предків. У цьому контексті надзвичайно важливі й результати топонімічних досліджень. «Вивчення назв на *-ичі* в діахронному плані свідчить про те, що загальнослов'янський ареал цих назв охоплює східнослов'янські території, південносхідною зоною якого є українські землі»¹⁵. Крім того, ареал поширення топонімічних назв на *-ичі* збігається з археологічними фактами щодо прабатьківщини слов'ян – території між басейном середнього Дніпра і басейном Вісли. Усе це разом узятє означає,

що батьківщиною патронімічних назв на *-ич* слід вважати протоукраїнські землі, а творцями цих назв були предки тих слов'ян, які проживали на території сучасної України. Тому розглядати назви по батькові як такі, що з'явилися внаслідок російського впливу, немає підстав.

-
- ¹ Пахомова С. М. Еволюція східнослов'янської антропоформули // Питання історичної ономастики України / Відп. ред. О. П. Карпенко. К., 1994. С. 201–207; Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 1999; Медвідь-Пахомова С. М. Формула іменування українців у загальнослов'янському контексті // Науковий вісник Ужгородського ун-ту: Серія Філологія. Ужгород, 2000. Вип. 5. С. 28–32; Медвідь-Пахомова С. М. Опозиція «своє / чуже» в дзеркалі антропосистеми // *Linguistica slavica* : Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Желєзняк / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2002. С. 96–103.
 - ² Никонов В. А. Имя и общество. М., 1974. С. 26.
 - ³ Попович М. В. Мироззрение древних славян. К., 1985. С. 12
 - ⁴ Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. К., 1993. Т. 1. С. 127.
 - ⁵ Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль, 1994. С. 123.
 - ⁶ Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на *-ичі*). К., 1981. С. 3.
 - ⁷ Колесник Н. С. Умови визначення фольклорної ономастики як специфічного наукового напрямку // Питання сучасної ономастики: Статті та тези за матеріалами VII Всеукраїнської ономастичної конференції. Дніпропетровськ, 1997. С. 94–95; Її ж: Фольклорна ономастика як окремий від ономастики художньої літератури напрям досліджень // Українська ономастика. К., 1998. С. 98–103.
 - ⁸ Колесник Н. С. Умови визначення фольклорної ономастики як специфічного наукового напрямку. С. 100–102.
 - ⁹ Былины. В 2-х томах. / Подготовка текста, вступительная статья и комментарии В. Я. Проппа и Б. Н. Путилова. М., 1958. Т. 1. С. XXX–XXXI. (Далі посилання на це джерело подаються в тексті з вказівкою сторінки).
 - ¹⁰ Лотман Ю. М. К проблеме типологии культуры // Труды по знаковым системам, III. Ученые записки Тартуского гос. ун-та. Тарту, 1967. Вып. 198. С. 31.
 - ¹¹ Юркенас Ю. Основы балтийской и славянской антропонимики. Вильнюс, 2003. С. 47.

- ¹² Пахомова С. М. Як іменували жінку в Давній Русі // Українська мова і література в школі. 1984. № 5. С. 52–54.
- ¹³ Козубенко І. І. Антропонимия Среднего Полесья : Автореф. дисс... канд. філол. наук. К., 1988.
- ¹⁴ Єфименко І. В. Про традиції називання по батькові в східних слов'ян // *Linguistica slavica* : Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2002. С. 33–48.
- ¹⁵ Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на *-ичі*). К., 1981. С. 217.

Скорочення

- ЛЛ — Полное собрание русских летописей : Лаврентьевская летопись. Л., 1927. Т. 1.
- ИЛ — Полное собрание русских летописей : Ипатьевская летопись. М., 1962. 938 Т. 2.

Я. П. Редьква

(Чернівці)

**ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИЙ
СЛОВНИК ОНОМАСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
(короткий огляд стану справ і пропозиції від України) *)**

Ономастична наука з часу набуття нею статусу самостійної лінгвістичної дисципліни широко використовує специфічну термінологію, зумовлену досить розвинутим її концептуальним апаратом; відзначається своїми закономірностями й власними процесами розвитку. І через те сьогодні актуальною залишається складна та багатоаспектна проблема міжнародного впорядкування й нормалізації ономастичної термінології як особливої професійної реалізації системи і структури мови в теоретичному та практичному розумінні. При укладанні та впорядкуванні ономастичної термінології необхідно чітко дотримуватися основних принципів, серед яких найважливішими вважаємо:

а) *актуальність* (продуктивність лінгвістичних засобів, викликаних актуальною необхідністю вираження відповідним терміном нових ономастичних значень; незалежно від того, чи ці мовні засоби нові, чи традиційні, національні чи інтернаціональні);

б) *доцільність* (вживання найоптимальніших для вираження ономастичних понять засобів – моделей, формантів, способів словотвору, – яке полягає у використанні найбільш семантично емких та економних прийомів термінотворення: аббревіатури, однослівні терміни, терміни-словосполучення);

*) This work is supported by INTAS (YS Research Fellowship # 05-109-5467).

в) *аналогійність* (повторюваність ономастичних лексичних, морфологічних, словотвірних засобів для вираження аналогічних понять).

Застосування та врахування цих принципів дасть змогу виробити єдину *нормативність* для всіх існуючих сьогодні ономастичних термінів, які пройшли практичну апробацію на різних структурних рівнях національних мов та їхнього лексичного фонду.

Українська ономастика як лінгвістична дисципліна в колі інших слов'янських, зокрема східнослов'янських мов, на жаль, і сьогодні ще не має власного кодифікованого національного словника ономастичної термінології. Це, очевидно, зумовлено тим, що його відсутність була частково компенсована свого часу виходом у світ «Словаря русской ономастической терминологии» Н. В. Подольської (СРОТ). Цей словник, на нашу думку, добрий тим, що в ньому дотримані такі основні критерії, як: *однослівність терміна* (забезпечує його лаконічність); *інтернаціональність* (прихильником якої я виступаю) досягається базуванням термінів на латинській та грецькій основі; *системність структури терміна* (в близькоспоріднених слов'янських мовах – як українська, російська, польська – така системність досягається побудовою терміна (одно-, дво- та трьохосновного) за певною моделлю, з врахуванням системності структури ономастичних термінів і застосуванням типових морфем).

Так, критерій *інтернаціональності* повністю відповідатиме принципу *аналогійності*, адже окремий ономастичний термін або його аналогічна стандартна модель забезпечать класифікаційну регулярність термінів відповідно до подібної регулярності понять. Наприклад, інтернаціональний елемент *онім* (давньогрецьке *ὄνομα*), запроваджений у 60-х роках чеським мовознавцем Владіміром Шмілауером, утворює значну кількість українських термінів-комполітів, які структурно нічим не відрізняються від аналогічних до них інших загальноживаних слов'янських і неслов'янських термінів: укр. *антропонім*, *ойконім*, *топонім*; пол. *antroponim*, *ojkonim*, *toponim*; рос. *антропоним*, *ойконим*, *топоним*; нім. *Anthronom*, *Oikonom*, *Toponom* і т. под. Ця термінологія пройшла перевірку часом і може відкинути такі, наприклад, уже штучні сьогодні утворення, як: укр. *геонімія* / пол. *geonimia* чи паралельні до них укр. *топономастика* / пол. *toponomastyka* – на користь усталених і вже загально визнаних термінів в укра-

їнській мові – *топонімія* та в польській – *toponimia* (на позначення будь-яких географічних назв). Штучний – такий, що не прижився в ономастиці, – також і термін укр. *еконім* / пол. *ekonim* на позначення місця поселення. Адже в слов'янській ономастиці і в ономастиці інших мов, попри паралельне вживання національних термінів (укр. *назва поселення / назва населеного пункту (ННП)*, рос. *название поселения*, пол. *nazwa miejscowa / nazwa osady*, чes. *místní jméno*, англ. *place name / name places*, нім. *Ortsname*, швед. *ortnamn.*), тепер широко розповсюдилися терміни (з гр. *οἶκος* ‘поселення, житло’ + *ὄνομα* ‘ім’я, назва’): укр. *ойконім*, рос. *ойконом*, пол. *ojkonim*, нім. *Oikonum*, англ. *oikonum*. З приводу останнього, тобто *ойконіма*, треба сказати, що в слов'янській (українській, російській, польській) ономастиці не набули поширення й застосування запропоновані свого часу Н. В. Подольською у її термінологічному словнику такі два види *ойконіма*, як *астіонім* (власна назва міста) та *комонім* (власна назва будь-якого сільського поселення): в обох випадках продовжують користуватися загальним терміном *ойконім*, причому останній (*ойконім*) переважно вживається на позначення назв сільських поселень (сіл, селищ міського типу, містечок, хуторів). З іншого ж боку, при аналізі, наприклад, історичної ойконімії (у моєму випадку – *ойконімії Львівської та Галицької земель колишнього Руського воєводства*) часто доводиться вводити більш деталізовані українські варіанти терміна *ойконім*, якими необхідно точніше охарактеризувати окремі (досить дрібні й локальні) типи поселень, що важливо при встановленні їхнього походження і чого не можна досягти вживанням надто широкого – як для ойконімних досліджень – самого лише терміна *ойконім*. Як вихід із ситуації, тут ми послуговуємось термінами-словосполученнями та термінами-аббревіатурами на кшталт: *назва поселення (НП)*, *назва населеного пункту (ННП)*, *назва фільварочного господарства*, *назва хутора*, *назва групи будинків*. Активно застосовувані мною терміни-аббревіатури типу *НП*, *ННП* в українській ойконіміці, здається, уже прижилися і не потребують додаткового пояснення. Однак введення й використання утворених за аналогією до них, наприклад, термінів-аббревіатур, як: *НФГ* (для *назви фільварочного господарства*), *НХ* (для *назви хутора*), *НГД* (для *назви групи будинків*), – з огляду на досить вузьке коло ономастів, які досліджують цей клас назв, – було би передчасним і викликало нерозуміння з боку дослідників.

Багаторічна співпраця фахівців з ономастики (маємо на увазі 1959 р., коли на I-ій Міжнародній конференції зі слов'янської ономастики в Кракові було вирішено утворити термінологічну підкомісію Ономастичної Комісії при Міжнародному Комітеті славистів, яку очолив Вітольд Ташицький) та видані у багатьох країнах словники й проекти словників ономастичних термінів дають можливість сьогодні створити кодифікований міжнародний *Словник ономастичної термінології* на інтернаціональній (грецько-латинській основі). Тут обов'язково варто використати досвід виданих у свій час словників слов'янської ономастичної термінології: «Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik» (Grundsystem); «Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik» (Grundsystem 1983) (з німецькими відповідниками слов'янських ономастичних термінів), а також згаданий вище «Словарь ...» (СРОТ) Н. В. Подольської (700 ономастичних термінів) чи «Grundbegriffe der Namenkunde» (перший ономастичний словник світу) Т. Вітковського (Witkowski). Адже буде шкода, якщо пропаде серйозна робота над цією термінологією представників ономастичної науки, які, зокрема, в *Grundsystem 1983* подали термінологічні пропозиції для: 245 українських, 228 чеських, 220 польських, 223 словацьких, 254 лужицьких, 253 російських, 256 сербських, 210 хорватських, 236 білоруських, 223 болгарських, 220 словенських, 256 македонських і 277 німецьких ономастичних термінів.

Переважне вживання однослівних (одно-, дво- трьохосновних термінів-іменників) забезпечить у цьому майбутньому Словнику пряму відповідність *ономастичний термін* ↔ *позначуване ним ономастичне поняття*. Однак тут треба зробити застереження щодо ономастичних термінів-словосполучень (прикметник + іменник), які складаються з означуваного слова (базової лексеми) та означення до нього (додаткова характеристика, опис поняття) і в різних мовах мають свої, часом дуже специфічні, лексичні засоби термінологічного вираження опису понять, за якими закріплені такого типу терміни. Так, складно буде, наприклад, уніфікувати терміни типу *ономастичний простір* / *онімний простір*, *поетонімна сфера* (літературного твору), *топонімічний контекст*, *семантичне поле топооснови*, *топонімічний ряд* та ін. Очевидно, ці національні терміни-словосполучення повинні долучатися до інтернаціонального словника (укладеного на основі

традиційного алфавітного принципу) за гніздовим принципом і з врахуванням країни, в якій вони використовуватимуться ономастами. Серед інших актуальних термінологічних проблем, які вимагають вирішення в українській ономастиці, можемо виокремити розмежування з погляду дефініції понять *літературної* та *фольклорної ономастики*. Немає чіткої межі між *ергонімами* (гр. *έρων* ‘справа, праця; діяльність, функція’) – назвами будь-якого ділового об’єднання людей: спілок, корпорацій, закладів, організацій, установ і *фірмонімами* (← англ. *firm* у його вужчому значенні, тобто назвами здебільшого самих лише комерційних фірм типу *advertising firm*, *manufacturing firm*, *business firm*, а не будь-яких юридично-фінансових організацій). Щодо останнього, то це рідкісний випадок (сюди ж належать і подані нижче терміни: укр. *логіноніми* чи пол. *e-nimy*) проникнення слів із популярної сьогодні в Україні й Польщі економічної та комп’ютерної лексики англійського походження до термінологічної сфери ономастики, проте, слід визнати, за лінгвістично виправданим аналогічним принципом. До сфери ономастики як об’єкт дослідження все частіше залучають позначення користувачів поштових скриньок в інтернеті – так звані укр. *логіноніми* (← англ. *login* ‘реєстраційне ім’я, вхід у систему’), пол. *e-nimy* (← англ. *electronic mail*), – це суто технічні терміни (я їх називаю *маркерами*), умовно запроваджені програмістами, тобто вони не можуть виступати ідентифікаторами конкретної особи (як наприклад, антропоніми: імена, прізвища, прізвиська). Так само, врешті-решт, не доцільно вважати такі маркери *онімами*, тобто власними назвами (*nomina propria*) – іменами з властивою для них культурологічною, ментальною і світоглядною функцією.

Відсутність національного (на інтернаціональній основі) кодифікованого словника веде до того, що навіть досвідчені ономасти в Україні сплутують у термінах укр. словотвірну морфему *-іка* (для назв наукових розділів ономастики): антропоніміка, гідроніміка, ойконіміка з формантом *-ія* (сукупність власних назв, що вивчаються в одному з розділів ономастики): антропонімія, гідронімія, ойконімія. А це, в свою чергу, веде до збільшення помилок при творенні похідних прикметників від цих термінів: на місці гідронімічний (належний до розділу ономастичної науки гідроніміка) маємо гідронімний (що стосується сукупності назв водних об’єктів), замість ойконімний (← ойконім) – ойконімічний

(« ойконіміка), антропонімний (« антропонім) – антропонімічний (« антропоніміка) і т. д. Ономастичний термін *зоонім* – власна назва (кличка) тварини: *Рябка* (собака), *Мурчик* (кішка) – ввійшов до загальнолінгвістичного словника термінів і отримав там помилкову дефініцію як загальна назва для будь-якого виду тварин: *собака, кішка*.

Саме таку роботу (кожен для своєї країни), поряд із основною роботою зі стандартизації та кодифікації однослівних термінів, і повинні виконувати представники окремих держав у Міжнародній Комісії зі стандартизації ономастичної термінології.

Інтернаціональний словник ономастичної термінології, вважаємо, може бути виданий для герmano-франко-слов'янських мов і ономастів цих країн лише після його узгодження в Термінологічній групі Міжнародної ради ономастичних наук (ICOS Terminology Group). Після цього його необхідно передати також у робочу групу ООН із термінології для надання йому юридичного статусу нормативного ономастичного кодексу.

СКОРОЧЕННЯ

СРОТ	— Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М., 1988.
Grundsystem	— Svoboda Jan, Šmilauer Vladimír, Olivova-Nezbedová Libuše. Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik // Zpravodaj Místopisné Komise ČSAV, 1973. 14. S. 1–280.
Grundsystem 1983	— Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik. Skopje, 1983.
Witkowski	— Witkowski T. Grundbegriffe der Namenkunde. Berlin, 1964.

В. П. Шульгач

(Київ)

ПСЛ. **Gьrtь* / **gьrtь* У ГЕНЕТИЧНОМУ ГНІЗДІ

Відновлення праслов'янських ономастичних баз **Gьrtь*, -а можливе з огляду на: укр. *Гурт* (КПУ Полт. 7, 659; КПУ Харк. 11, 74) ^{*)}, *Гурта* (КПУ Вол. 1, 506), *Гортенко* (Горпинич 390), *Гартенко* (КПУ Черниг. 8, 388) – патроніми на -енко, ст.-рос. Івашко *Гурта*, I пол. XVII ст. (Копанев 192), блр. *Герт* [пор. *Каля Герта* – назва поля, де жив селянин *Герт*; с. Роспа Копильськ. р-ну Мінськ. обл. (Рудакоўскі 182)], словн. *Gorta* (ZSSP 172), хорв. (похідне) *Grtovac* – ойконім (Rječnik III, 472), ст.-пол. *Hurth*, 1471 р. (SSNO II, 325), пол. *Hurt* (SN IV, 191), *Gort*, *Gorta*, *Giert*, *Gierta*, *Gurt* (SN III, 343, 450, 593), чеськ. *Hort*, *Hurt* (Beneš 57, 229), *Hurta* (Bartoš 111) – антропоніми, н.-луж. (похідне) *Gorty* – топонім (Мука III, 141). Сюди ж укр. *Герет* (Панцьо 100), *Герета* – сучасне прізвище, пол. *Gieret*, *Giereta* (SN III, 339) – як форми із секундарним -е-. Пор. також укр. *Гурти* р., п. Лугані п. Сів. Дінця ~ хутір *Гурти*, *Гартова* – назва балки в бас. Кальміусу (СГУ 162), рос. *Гортиновка* – гідронім у колишній Московській губ., бас. Оки (Смолицкая 276).

Псл. **Негьрть*(ь) як антропонім реконструюється на основі блр. *Негертава* – ойконім у Мінській обл. (Рап. Мін. 90).

^{*)} Про реалізацію сонанта *ɣ* у структурах *tɣt* див.: Козлова Р. М. Структура праславянського слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997. С. 15–30.

Серед ад'єктивів із коренем **Gьrt-* на пропріальному рівні відновлюються такі архетипи:

**Gьrtavъ(jь)*: ст.-рос. (похідне) *Гортавцев*, 1676 р. – мікротопонім (Виноградов 59). Сюди ж слвц. *Gortva* – назва ріки й однойменне поселення. Сучасна форма – це угорська адаптація первісного *Gortava* аналогічно до слвц. *Morava* ~ угор. *Morva*, слвц. *Žitava* ~ угор. *Zsitva* тощо (Varsik 98).

**Gьrtovъ(jь)*: ст.-укр. Іванъ *Гурътовый*, 1649 р. (Реєстр 276), *Гуртовий* (Волинськ. обл.; Анк.), (похідні) *Гартович*, *Гартовський* (СКТ 152), *Гортовский* (КПУ Черниг. 5, 423), ст.-рос. Никита *Гортовъ*, 1612 р. (Якубов II, 41), рос. *Гуртов* (СП 109), *Гуртовцев* (Лет. ЖС 2001, № 14–26, 54), (похідні) *Гартово* (2) – ойконіми в колишній Ярославській губ. (Списки Яросл. 339).

**Gьrtinъ, -a* ‘нащадок **Gьrtу*’ або онімізація ад'єктива **gьrtinъ*: укр. *Гортина* (Богдан 92), рос. *Гуртин* (КПУ Дон. 17, 336), (похідне) *Гортиновка* – назва ріки в колишній Московській губ. (Смолицкая 276).

**Gьrtъnъ(jь)*: рос. *Гуртнов* (Рамієс 2, 440), *Гертнев* (СКТ 158).

**Gьrtatъ(jь)*: пол. *Gurtat*, *Gortat*, *Gartat* (SN III, 266, 343, 450).

Простежується група праонімів субстантивів-демінітивів, а саме:

**Gьrtikъ*: укр. *Гортик* (Богдан 92), *Гертичук* (Волинськ. обл.; Анк.), *Гартик* (СКТ 152), рос. *Гортиков*, *Гартиков* (КПУ Ник. 1, 68, 76), *Гуртиков* (ИПЧ 3, 248), чеськ. *Hortík* (Veneš 121), пол. *Hurtik* (SN IV, 191) – антропоніми. Сюди ж гідронім *Гартик* – назва джерела в с. Лісники Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (Сл.М 237).

**Gьrtъkъ, -o*: рос. *Гертков* (КПУ Дон. 9, 344), чеськ. *Hortek* (Veneš 109), пол. *Gartek*, *Gortek* (SN III, 266, 450). Пор. також *Гортковичи* – ойконім у колишній Жомойтській землі (Спрогис ПАУ 215).

**Gьrtъcъ*: рос. (похідне) *Гуртчики* – назва поселення в колишній Олонецькій губ. (Списки Олонец. 204).

Ряд субстантивів можна об'єднати в групи за опорними приголосними суфіксальних морфем. Похідні з консонантом *-j-*:

**Gьrtajъ*: рос. *Гуртаєв* (м. Луцьк; Анк.), пол. *Gortaj*, *Gurtaj* (SN III, 450, 593).

**Gьrtějъ*: рос. *Гуртеев* (КПУ Од. 2, 278), *Гуртієв* (КПУ Харк. 17, 180).

**Gьrtujъ*: укр. *Гуртуї* (СП 109), рос. *Гуртуєв* (Книги РФ II/1, 53).
Похідні з консонантом -х- / -щ-:

**Gьrtuxъ* / **Gьrtušъ*, **Gьrt'ušа*: укр. *Гартуш* (КПУ Жит. 10, 53), *Гуртюша* (КПУ Ник. 8, 315), пол. *Gortuch* (SN III, 450).

**Gьrtuxъ* / **Gьrtušъ*: рос. *Гортышов* (Книги РФ X, 108), ст.-блр. *Гуртышевичи* – ойконім (ПКПКС 226), пол. *Gortych* (SN III, 450).

Похідні з консонантом -к- / -щ-:

**Gьrtakъ* / **Gьrtacъ*, **Gьrt'akъ*: укр. *Гуртак* (Богдан 99), рос. *Гуртяков* (ТСЕ 111), пол. *Gortak*, *Gurtakowska*, *Gurtiaków*, *Gartacz*, *Hurtak* (SN III, 266, 450, 593; IV, 191) – прізвища, слвц. *Hurtákov potok* (Majtán, Rymut 29).

**Gьrtukъ*: пол. *Hurtuk* (SN IV, 191).

**Gьrtukъ* / **Gьrtučъ*: пол. *Gortyk*, *Gortycz* (SN III, 450).

Похідні з консонантом -н-:

**Gьrtanъ* / **Gьrtanъ*: укр. *Гуртан* (Панцьо 102), *Гуртан* (КПУ Киров. 1, 1001), *Гортань* (КПУ Сум. 13, 69) – прізвища, ст.-рос. *Гортаново*, 1568-1569 рр. – ойконім у колишній Ярославській губ. (ПМЯ II, 135), рос. *Гортанов* (КП Саратов. 3, 60) – прізвище, блр. *Гертаны* – ойконім у колишній Вітебській губ. (Vasmer RGN II, 347).

**Gьrtенъ*: ст.-укр. *Гортеничі*, XVI ст. – ойконім (Жерела I, 276).

**Gьrtonъ* / **Gьrtonъ*: ст.-укр. Мишка *Гуртоник*, 1654 р. (ПК 1654 р.: 52), рос. *Гуртонов* (Рамієс 2, 428).

**Gьrtunъ*: укр. *Гартун* (ТДІ 97), рос. *Гортунов* (КП Алтай 2, 556), *Гартунов* (КПУ Дн. 7, 168).

**Gьrtunъ*: укр. *Гартинюк* (Богдан 82), блр. *Гартынкóва* – ойконім у Гродненській обл. (Рап. Гр. 67), ст.-рос. *Гортынский* (ИУ 3, 65) – дериват на -ск- із первісним значенням 'виходець із Гортыни', пол. *Hurtyń* (SN IV, 191), *Gortuński* (SN III, 450). Сюди ж топонім *Giertyna* (Leyding II, 421).

**Gьrtьнікъ*: укр. *Гортник* (ТД Дрогобич 150) – прізвище.

До рідкісних континуантів належать похідні з -л-, -s- у суфіксальній морфемі:

**Gьrtalъ*, -ь / **Gьrtolъ*: блр. *Гурталь* – ойконім у Брестській обл. (Рап. Бр. 42), пол. *Gortal*, *Gortal*, *Gurtal*, *Gortol* (SN III, 450, 593) – антропоніми.

**Gьrtusь*: укр. *Гортус* (КПУ Ник. 3, 411; КС Од. 3, 688) – присвище.

На основі ст.-блр. *Гуртище* – назва урочища (ПКПКС 561) можна відновити базове **Gьrtišče* < **gьrtišče* у значенні *popina loci*.

У цьому ж гнізді знаходять тлумачення окремі віддієслівні деривати:

**Gьrtadlo* < **gьrtati*: ст.-рос. Павел *Горталов*, 1436 р. (Веселовский 85), рос. Яков *Горталовъ*, 1763 р. (Токмаков 1884: 309), *Горталов* (РСД 166; КС Сум. 2, 575). Помилкова спроба вбачати тут генетичний зв'язок із турецьк. *qartal* 'орел' (Баскаков 78).

**Gьrtimь* (part. passiv. praes.): ст.-укр. *Гартим*, XVI ст. (Жерела I, 205), пол. *Hartym* (SN IV, 63) – свідчення потенційного пл. **gьrtiti*.

До списку найархаїчніших ономастичних одиниць відносяться деривати з непродуктивними префіксами:

**Agьrtь*: рос. *Егуртов* (КПУ Дон. 3, 162) < **Ягуртов* < **Агуртов*.

**Segьrtь*: укр. *Шугурт* (КПУ Ув. Дон. 9, 448), *Шугурт* (ЄР 301), макед. *Шегрт* (Речник ПКМ II, 762), серб. *Шегрт* (Пешикан 483). Сюди ж слов'ян. *Шагурт* – назва ріки та поселення в бас. Ками, в колишній Пермській губ. (Vasmer V, 215).

Апелятивна база для названих архетипів, яку вдалося вилучити з доступних лексикографічних джерел, не менш багата й різноманітна в деривативному відношенні. Перш за все, назвемо ряд деномінативних дієслів:

**gьrtati* (ЭССЯ 7, 214), **gьrtŋqti* (ЭССЯ 7, 214–215);

*(*сь*)*gьrtiti* (*se*): рос. діал. *гуртiть* 'не давати розбігатися, збирати, зганяти в одне місце', *гуртiться* 'збиратися в стадо (про тварин)' (СРГС 1, 300), *сгуртiть скотину* 'зігнати в один гурт, скучити, згрудити' (Даль 4, 165), *гуртiть стадо, скот* 'зібрати в купу, зігнати до гурту' (Даль 1, 409);

**gьrtovati* (*se*): рос. діал. *гуртовáть* 'згрібати сіно в одне місце' (СРГСУ Доп. 123), 'збирати в одне місце' (АОС 10, 157), 'ходити косяком (про рибу)', *гуртоваться* 'збиратися в зграю у великій кількості' (СРГС 1, 301), *гартувáть* 'згрібати, збирати до купи' (СРГО 1, 125).

Сюди ж префіксальні **nagьrtati*, **nagьrtŋqti*, **obgьrtati* (*se*), **obgьrtŋqti* (*se*), **prigьrtati* (*se*), **prigьrtŋqti* (*se*), **zagьrtati* (*se*) [~ укр. діал. *загартáти* 'одягати' (Панцьо 1997: 20)], **zagьrtŋqti*

(se), частина з яких вже відновлена укладачами ЕССЯ, а також віддієслівні імена:

**gьrtadlo*: укр. діал. *гьрталка* ‘дерев’яна лопата для відгортання зерна при молотьбі та віянні’ (Заворотна 91);

**gьrtakъ*: рос. діал. *гортак* ‘лопата для прибирання гною’ (СРГСО 35);

**nagьrtъnjь*: блр. діал. *нагартнішча* ‘штучне земляне узвишшя; курган’ (Яшкін 120);

**nagьrtъ*: блр. діал. *нагарт* ‘штучне земляне узвишшя; курган’ (Яшкін 120) < **nagьrtati*, **nagьrtъoti*;

**obgьrtъ*: укр. діал. *огьртка* ‘одежа взагалі’ (Гримашевич 107) та ін.;

**prigьrtъn’ a*: рос. діал. *прігорня* ‘огорожене місце для худоби, загін’ (СРНГ 31, 174), мотивовне дієсловом *пригорнуть* ‘присунути, згрібти в купу’ (СРНГ 31, 173).

З-поміж суфіксальних дериватів, безпосередньо пов’язаних із **gьrtъ*, можна назвати:

**gьrtanъ*, **gьrtanь*: укр. *гиртан* ‘кадик, головка дихального горла’ (Грінченко 1, 283). Укладачі ЕССЯ (7, 213-214) тлумачать його та споріднену слов’янську лексику як похідне з суф. *-t-an-* від і.-е. **gьer-* / **gьr-* ‘поглинати’. Пор., однак, Machek² 185 (< **gьrtъ*, пор. н.-луж. *gjarś* + суф. *-anъ*);

**gьrtiшце*: рос. діал. *гьртишце* ‘місце для відпочинку худоби в полі’ (СБр.Г 4, 76);

**gьrtunъ*: рос. діал. *гартуня* ‘згорток, шматок шпалер, трубка шпалер’ (Даль 1, 345);

**gьrtovъnjь*: рос. діал. *гуртовой* ‘спільний для користування’ (АОС 10, 157), *гуртовый* ‘риба, яка зібралася в косяк, яка йде нереститися’ (СРГС 1, 301).

Ці праформи можуть бути співвіднесені з відповідними ономастичними базами, наведеними вище, тобто це зразки лексико-семантичного словотвору на рівні апелятивів → онім.

З прикметником **gьrtovъnjь* безпосередньо пов’язані **gьrtovъnjь* (~ укр. *гуртівня*), а також назви професій:

**gьrtovikъ*: рос. діал. *гуртовік* ‘пастух’: *гуртовики называем пастухов телят, они пасут гурт* (НОС 2, 71) – дериват на *-ikъ* від **gьrtovъnjь pastuxъ*;

**gьrtovьnikь*: укр. діал. *гуртовник* ‘купець, який закупає або продає товар оптом’ (Пиртей 52) – похідне на *-икь* від **gьrtovьnyjь* або на *-ьн-икь* від **gьrtovьjь*.

На базі словосполучення з опорним дієслівним компонентом відновлюються окремі архаїчні композити:

**gьrtopравь*: рос. діал. *гуртоправ* ‘пастух’ (ПОС 8, 92), ‘продавець худоби, власник гуртів тварин’ (ВНП 6, 541), блр. діал. *гуртапраў* ‘головний пастух’ (СБГ 1, 507). Ця композита постала на ґрунті словосполучення **gьrtь praviti*. Стосовно паралелей пор., наприклад, укр. діал. *скіртунр́ав* ‘той, хто в колгоспі відповідав за скиртування соломи’ (Аркушин 2, 150), рос. діал. *скирдоправщик* ‘скирдувальник’ (СРГСУ Доп. 506) < **skьrdq praviti*, *стогонправ* ‘стогувальник’ (СРГСУ Доп. 506) < **stogь praviti*;

**gьrtovodь*: рос. діал. *гуртовод* ‘перший гуртівник [...]’ (Даль 1, 409) < **gьrtь voditi*. Пор. типологічно споріднене схв. *крьдоводулац* ‘пастух’ (Речник X, 474) – демінутив від **крьдоводидло* < **крьdq voditi*.

Стосовно апелювативів на зразок укр. *гурт*, то в етимологічній літературі до сьогодні панує вражаюча одностайність: *гурт* – це запозичення, його першоджерело вбачають в д.-в.-нім. *hurt* ‘загорожа з сплетеного хмизу для ночівлі овець’ (Фасмер I, 476; Черных 1, 227; ЕСУМ 1, 624; ЭСБМ 3, 115; Sławski I, 439 та ін.). Чи насправді це так?

1. Судячи з вокалізму, д.-в.-нім. *hurt* відоме лише з голосним *-и-* в корені. Слов’янські ж мови реалізували псл. **gьrtь*, *-а* у формах *гурт* (найтиповіша реалізація), а також *гарт*, *горт*, *гырт* (див. далі), що було б неможливо у випадку запозичення.

2. Крім форм на зразок укр. *гурт*, у діалектах слов’янських мов функціонують парадигматичні варіанти жін. і серед. родів: рос. діал. *гурта́* ‘група людей, компанія взагалі’ (ПОС 8, 91; ЯОС 3, 117), *гурто́* ‘стадо домашньої худоби’ (СРГСУ Доп. 123), блр. діал. *гурта́* ‘сім’я, спільнота’, ‘згряя’ (СБГ 1, 507), чеськ. діал. *hurta* ‘огорожа навколо кошари’ (Horak 177). Судячи з цього, маємо підстави говорити про зворотній напрямок запозичення найпоширенішого варіанта типу *гурт* із слов’янських мов у давньоверхньонімецьку.

3. Вражає семантична різноплановість континуантів псл. **gьrtь*, *-а* у слов’янських мовах. При цьому набір значень можна звести до кількох стрижневих:

а) ‘що-небудь опукле, округле’ → ‘велика кількість чого-небудь’ → ‘натовп, зграя, стадо (людей, тварин, птахів)’: ст.-укр. *гуртомь* (про людей) ‘гурт, юрба, юрма, громада, діал. гурма’ (СУМ XVI-XVII ст. 7, 119), *гурть* ‘товариство’, ‘стадо, череда’ (Тимченко 1, 630), ст.-блр. *гуртомь* ‘гуртом, натовпом’, ‘спільно, разом’, XVI-XVII ст. (ГСБМ 7, 200), блр. діал. *гурта́* ‘сім’я, спільнота, сукупність’, ‘зграя’ (СБГ 1, 507), рос. діал. *гурт* ‘натовп людей’ (СРНГ 7, 239), ‘стадо’, ‘косяк риби’ (ПОС 8, 91), ‘стадо домашніх тварин’ (СРГСУ 1, 130), *гурта́* ‘група людей, компанія, ватага’ (ПОС 8, 91; ЯОС 3, 117), *гурто* ‘табун домашніх тварин’ (СРГСУ Доп. 123), пол. (переносне) *hurt* ‘стадо, табун; громада’ (SJP II, 65);

б) ‘стадо корів, овець’ → ‘огороджене місце, де перебуває стадо’: рос. діал. *гурт* ‘місце, де пасеться стадо’ (АОС 10, 157), ‘місце, де перебувають корови, пригнані з пасовища’ (СРНГ 7, 239), пол. діал. *hurt* ‘пліт для огорожування на полі овець або корів’ (SJP II, 65), чеськ. діал. *hurta* ‘пліт навколо кошари’ (Horak 177) та ін.;

в) ‘купа, груда чого-небудь’ → ‘купа снопів, скирта’; ‘купа дров’ → ‘ватра, вогнище’: блр. діал. *гурт* ‘вогнище’ (Шаталава 46), *гурта́* ‘купа чого-небудь’ (СБГ 1, 507), *гурт* у виразі *дроў гурты напрудзілі* (Юрчанка НМ 260, стаття *напрудзіць*), (метатезне) *грут* ‘купа’ (Шаталава 1976: 177), рос. діал. *гурт* ‘велика кількість чого-небудь, зваленого в одне місце’, ‘скирта’, ‘купа, груда’ (ПОС 8, 91), *гурта́* ‘велика скирта снопів’ (ЯОС 3, 117);

г) ‘що-небудь нерівне, опукле’ → ‘підвищення (гора, гребінь)’: рос. діал. *гырт* ‘підвищення’ (Малеча 1, 378);

г) ‘що-небудь зігнуте, скручене’ → ‘ремінь, деталь хомута чи збруї взагалі’: рос. діал. *го́рты* ‘ремені в сіделці’ (ЯОС 3, 101), *га́рты* ‘ремені в хомуті, до яких прив’язана шлея’ (Сахаров 13).

4. Судячи з семантики рефлексів посл. **gьrtь*, -a, -o, їх можна звести до більш загального ‘що-небудь опукле, нерівне, зігнуте, скручене’ і розглядати як філіацію семантичного розвитку гнізда і.-є **ger-* ‘гнути; крутити; вертїти’. Основні, стрижневі значення ‘нагромадження чого-небудь’ (дров, снопів, хмизу і т.д.) ~ ‘велика кількість чого-небудь’ (людей, тварин, птахів, риби) ~ ‘підвищення’ (горб, гора тощо) ~ ‘щось скручене, сплетене’ взаємопов’язані, взаємовивідні. Важливо в даному випадку й те, що розвиток цих значень підтверджується на спорідненому фактич-

ному матеріалі, структурно й семантично вмотивованому в тому самому індоєвропейському гнізді (**ger-*), куди належить і *гурт*. Наведемо деякі паралелі.

Псл. **gьrba*: укр. діал. *гурба* = *гурма* ‘натовп’ (Верхратський 260), *гурба* = *горба*, *юрба* ‘купа’: *Горба збіжжя*; *Птахи летят гурбами* (Верхратський Знадоби 12), *гѣрба* ‘стара корова’ (МСБГ 1, 86), блр. діал. *гѣрба* ‘гурт’ (Шаталава 42);

псл. **gьrša*: чеськ. діал. *grša* ‘велика кількість’ (Gregog 56);

псл. **gьrda*: рос. діал. *гурда́* ‘натовп людей, гурт, юрба’, ‘скупчення тварин, гурт, стадо’ (СРГК 1, 416);

псл. **gьrga*: схв. *rga* ‘натовп, груда’ (Речник III, 590);

псл. **gьrkъ*: рос. діал. *гурком* присл. ‘всі разом, гуртом’ (СРГК 1, 417);

псл. **gьртъ*, -а, -о: ст.-укр. *гурмь* ‘купа, громада, юрба, натовп’ (Тимченко 1, 630), укр. діал. *гѣрма* ‘юрба’ (Аркушин 1, 114; Горбач Романів 39), ‘стадо, череда, отара’ (Горбач Красний Брід 16), *гѣрмо* ‘стадо’ (Шило НРС 134), блр. діал. *грума* ‘гурба, намет’ (Сігеда 74) < **гурма*, рос. діал. *гѣрма* ‘натовп людей’ (Кардашевський 4, 277), *гурьма́* ‘натовп, група, юрба’ (СОГ 3, 38) та ін.

Як бачимо, детермінативи (-*b-*, -*č-*, -*d-*, -*g-*, -*k-*, -*m-*) як словотвірні асемантичні елементи легко варіювалися в споріднених словах, які виражали одне поняття, в даному разі ‘натовп, стадо, зграя’ < ‘купа чого- / кого-небудь’. За межами слов’янських мов, зокрема в германських, подібне явище не простежується. Це теж додатковий аргумент на користь питомості слов’ян. **gьртъ*.

5. Взаємозв’язок значень ‘що-небудь опукле’, ‘велика кількість (чого- / кого-небудь)’ (натовп, стадо тощо) → ‘загорожа’ (як результат метонімічного переносу) підтверджується й типологічними паралелями в межах інших індоєвропейських гнізд з ідентичною семантикою, наприклад, *(*s*)*ker-*, *(*s*)*tel-*, **cer-*:

псл. **kьrdъ*, **kьrda* / **skьrda*: укр. діал. *кѣрд*, *кѣрд*, *кѣрда* ‘отара овець’ (Грінченко 2, 239; Москаленко 40), рос. діал. *ка́рдá* ‘огорожа з жердин навколо городу’ (СРНГ 13, 84), *скирда* ‘купа снігу, дров’, ‘група дітей’ (Деулин. 516; Новосиб. 500), болг. діал. *корда* ‘кошара’ (БЕР II, 630), (похідне) *крьднина* ‘рід, походження’, яке пов’язують із **kьрд* / **kьрд* ‘стадо’ (БЕР III, 40);

псл. **kьртъ*, **kьрта* / **skьртъ*: укр. діал. *кѣрта* ‘огорожене місце’, рос. діал. *кѣрта* ‘огорожене місце в полі’ (СРНГ 16, 204),

болг. діал. *крът* ‘глиба, грудка’, макед. *скрт* ‘гірський схил без рослинності’ (Григорян 107, 202);

**кърно*: кашуб. *karno* ‘стадо, зграя’, ‘скупчення, купа грибів’, ‘велика кількість, натовп’ (Sychta II, 140);

**тълба* / **стълба*: укр. діал. *товба* ‘купа’ (ПК 204), рос. діал. *столба* ‘гурт, натовп’ (Добровольский 878);

**ворхъ*: укр. діал. *вóрох* ‘гурт; загал; купа’, *до вóроха* ‘докупи; до гурту, до громади, до купи’ ~ *ворошити* ‘групувати; об’єднувати; збирати до гурту’ (Піпаш, Галас 30, 40).

Подібне формальне варіювання на рівні детермінативів (із збереженням генетичного значення) – явна ознака хронологічної глибини самого явища, можливо, індоєвропейської. А значить, по-перше, можна постулювати і.-є. імена **grtā* ж., **grtōs* ч., **grtōm* сер., співвідносні з **grmā* ж., **grmōs* ч. і под., а по-друге, це свідчення генетичної питомості й спадковості наведених лексичних одиниць у слов’янських мовах.

6. Зі слов’янських мов досить рано псл. **grtь* зі значенням збірності було успадковане інородцями: удмуртами, комі-перм’яками, ханти-мансійцями та ін.: комі *горт* ‘будинок, житло’, удм. *гурт* ‘поселення, дім’, ‘село, родина’ (термін поширений у назвах поселень сільського типу в усьому регіоні проживання удмуртів), ханти *корт*, *курт* ‘житло, поселення, село’ (Мурзаев 1, 328). При цьому значення ‘поселення, село’ розвинулося із первісного ‘скупність, група людей; батьківщина’. Цей зв’язок природній і логічний, бо, як писав І. Я. Кривощоків, «поняття про чудський дім [колишня Пермська губ.] рівнозначне поняттю про сільську общину у росіян; ще 50–60 років тому сім’ї перм’яків склалися з 40–60 осіб, які жили в одному приміщенні» (Кривощоків 50).

Слов’ян. **grtь* досить широко відобразилося в топонімії Росії. В основі назв поселень з компонентом *-горт* лежать загальні назви – найчастіше прикметники (*новий, старий, гарний* і под.), антропоніми, рідше – тотеми-прізвиська (Оборин 28). Так, наприклад, на території Удмуртії, за даними адміністративно-територіального поділу, функціонує до п’яти десятків географічних назв із *-гурт* у постпозиції: *Ванягурт, Ільягурт, Адымигурт* (*адыми* – людина, люди, народ), *Вукогурт* (*вуко* – мельник), *Кечгурт* (*кеч* – заєць), *Такагурт* (*така* – баран), *Кунянгурт* (*кунян* – теля) і под. (Удм. АССР 166-210; Тепляшина 95-96; Бушмакин 22). На терені Комі: *Гортшор* (*шор* – ручай), *Гортъёль* (*ёль* – ручай в лісі,

лісова річка), *Гортвыв* (*выв* – термін на позначення верху чогонебудь), *Каргорт*, *Камгорт* та ін. – усього приблизно 100 географічних найменувань (СГН Коми 24-104). У Ханті-Мансійському автономному окрузі засвідчено: *Нымвожгорт* – ойконім, по-хантійськи *Ним вош курт* ‘Нижнє поселення’ (назва переоформлена комі-переселенцями, які замінили хантійське *курт* на комі *горт* ‘будинок’). Пор. також: *Хорпунгорт* (Ямало-Ненецький автономний округ) – по-мансійськи *Хор пун курт* ‘поселення оленячої шерсті’, а також *Ямгорт* ‘ямське поселення’, *Сангымгорт* ‘поселення біля урвища’ (Матвеев 111, 146, 167) та ін. За матеріалами Vasmer RGN (II, 616-617), свого часу існувало 46 топонімів із компонентом *-гурт* (в основному в колишній В’ятській губ.) у постпозиції: *Байда-Гурт*, *Борис-Гурт*, *Добро-Гурт*, *Жерно-Гурт*, *Карась-Гурт*, *Коваль-Гурт*, *Марко-Гурт*, *Мосей-Гурт*, *Орос-Гурт*, *Тупал-Гурт*, *Филин-Гурт* тощо.

Крім цих регіонів, апелятив *гурт* / *горт* реалізувався в ойконімії колишньої Вологодської губ. (напр., *Вылынгурт*, *Горт-Выл*) (Vasmer RGN II, 229), Чувашії (с. *Гарт*) (Чуваш. АССР 193), Мордовії [*Гарт*, *Соколов Гарт*, *Сосновый Гарт* (СГН Мордов. 24, 75)], Криму (*Карагурт Новий*, *Карагурт Старий*) (СНМ Крым 208), часто – в мікротопонімії, наприклад, *Горт* – назва урочища в Стародубському пов. колишньої Чернігівської губ. (Уварова 88), *Гурта* – назва урочища в Білорусі (АВК III, 163) та ін. Виходячи з цього матеріалу, можна висловити припущення про східнослов’янську територію як центр інновації компонента *гурт* / *горт* у топонімії і про північ Росії та терени до Уралу включно як архаїчну периферію, яка найкраще зберегла його до сьогодні.

7. На основі якісного аблауту праслов’янське ономастичне гніздо з коренем **Gьrt-* співвідноситься з **Žьrt-*. Це гніздо реліктове, практично зруйноване, проте деякі його складники можна відновити:

**Žьrta* / **Žьrtь*: укр. (похідне) *Жартовський* (КПУ Полт. 2, 619), ст.-рос. Василій *Жертинь*, XVII ст. (Сиб. города 119), рос. *Журтов* (Книги РФ II/1, 67), (похідне) *Жертино* – ойконім у колишній Тверській губ. (Рогожин 23), чеськ. *Žert* (Велеš 202);

**Žьrtajь*: блр. *Жартай* – назва озера у Гомельській обл. Див. також: (Казлова I, 129);

**Žьrtakь*: ст.-рос. Іван *Жертаков*, 1624 р. (Веселовский 113);

**Žьrtanь*: рос. *Жертанов* (Память 1, 111);

**Žьrtьka*: ст.-рос. *Жорткино* – назва починка в історичній Новгородській землі (НПК IV, 512).

Таким чином, а) наявність розлогого словотвірного гнізда з коренем **gьrt-* у слов'янських мовах; б) семантична розгалуженість і вмотивованість його рефлексів; в) широка реалізація в топонімії та антропонімії; г) наявність архаїчних префіксальних (відіменних) дериватів; д) наявність типологічних лексико-семантичних паралелей у межах генетичного гнізда **ger-* та інших споріднених гнізд з ідентичною семантикою (наприклад, *(*s*)*ker-*); е) функціонування аблаутних відповідників з коренем **žьrt-*, пов'язаних на основі якісного чергування; є) факти лінгвістичної географії та ареалогії (інноваційний розмитий центр ~ архаїчна консервативна периферія) – все це дозволяє констатувати, що укр. *гурт*, рос., блр. *гурта*, чеськ., пол. *hurta*, *hurt* та ін. рефлекси псл. **gьrtь*, -*a*, -*o* – це питомі лексичні одиниці, які за всіма лінгвістичними показниками (структурно-фонетичний, семантичний, типологічний) знаходять надійне пояснення в гнізді і.-є. **ger-* ‘гнути; крутити’. Все це дозволяє стверджувати, що д.-в.-нім. *hurt* ‘загорожа із сплетеного гілля’ (вторинне – метонімічне) – це запозичення зі слов'янських мов, швидше за все, із західнослов'янських. Логічно, що питома й вся ономастична лексика з коренем **Gьrt-*, яка постала на базі відповідних апелятивів.

Скорочення

АВК	— Акты, изд. Виленскою Археографическою комиссиею. Вильна, 1870. Т. III: Акты Брестского гродского суда.
Анк.	— Анкета Інституту української мови НАН України для збору ономастичних матеріалів
АОС	— Архангельский областной словарь / Под ред. О. Г. Гецовой. М., 1999. Вып. 10.
Аркушин	— Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1–2.
Баскаков	— Баскаков Н. А. Русские фамилии тюркского происхождения. – М., 1979.
БЕР	— Български етимологичен речник / Съст. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София, 1971–2002. Т. 1–6.

- Богдан — Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег, 1974.
- Бупмакин — Бупмакин С. К. Структурный анализ топонимов Удмуртии // Ономастика Поволжья : Межвузовский сб. науч. трудов. / Отв. ред. Д. В. Цыганкин, В. А. Никонов. Саранск, 1986. С. 20–29.
- Верхратський — Верхратський І. Говір батюків. Львів, 1912.
- Верхратський Знадоби — Верхратський І. Знадоби до словаря южноруського. Львів, 1877.
- Веселовский — Веселовский С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
- Виноградов — Виноградов И. И. Писцовая и межевая книга по гор. Юрьевцу Поволжскому и Стрелецкой слободе // Костромская старина. Кострома, 1911. Вып. VII. Отд. II. С. 1–284.
- ВНП — Великорусские народные песни / Изд. А. И. Соболевский. СПб., 1897. Т. 3.
- Горбач Красний Брід — Горбач О. Південнолемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряпівщина). Мюнхен, 1973.
- Горбач Романів — Горбач О. Північнонаддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області. Мюнхен, 1965.
- Горпинич — Горпинич В. О. Прізвища степової України : Словник. Дніпропетровськ, 2000.
- Григорян — Григорян Е. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков. Ереван, 1975.
- Гримашевич — Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. Житомир, 2002.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- ГСБМ — Гістарычны слоўнік беларускай мовы / Склад.: Т. І. Білізюк, Р. С. Гамзовіч, А. П. Груца і інш. Рэд. А. М. Булька. Мінск, 1986. Вып. 7.
- Даль — Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. 1–4.

- Деулин. — Словарь современного русского народного говора (д. Деулино Рязанского района Рязанской области) / Под ред. И. А. Оссоветского. М., 1969.
- Добровольский — Добровольский В. Н. Смоленский областной словарь. Смоленск, 1914.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. К., 1982–2003. Т. 1–4.
- ЄР — Єдиний реєстр адвокатів України. К., 2004.
- Жерела — Жерела до історії України-Руси. Львів, 1895. Т. 1.
- Заворотна — Заворотна Т. П. Лексика українських наддунайських говірок: Дис. ... канд. філол. наук (машинопис). Ужгород, 1967.
- ИПЧ — Их помнит Черниговщина: списки погибших на Черниговщине / Сост. В.Д. Драгунов. Чернигов, 1993–1994. Кн. 1–5.
- ИУ — История уделов за столетие их существования. 1797-1897. СПб., 1902. Т. 1–3.
- Кардашевский — Кардашевский С. М. Курско-орловский словарь (Материалы для изучения лексики курско-орловских говоров) // Уч. записки Московского областного пед. ин-та им. Н. К. Крупской. Труды кафедры русск. языка. М., 1957. Т. 48. Вып. 4. С. 135–359.
- Книги РФ — Книги Российской Федерации: Ежегодник. М., 1999. Т. II. Ч. 1; 2003. Т. X.
- Копанев — Копанев А. И. Материалы по истории крестьянства конца XVI и первой половины XVII в.: Записная книга старых крепостей 1598 г. Оценная книга Кемской волости с волостками 30-х годов XVII в. // Материалы и сообщения по фондам отдела рукописной и редкой книги Библиотеки АН СССР. М.; Л., 1966. С. 143–199.
- КП Алтай — Книга памяти: Поименный список воинов Алтая, павших в боях Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: В 2 т. Барнаул, 1986–1988.
- КП Саратов. — Книга памяти: Саратовская область. Саратов, 1994. Т. 3.
- КПУ Вол. — Книга пам'яті України: Волинська область. Львів, 1995. Т. 1.

- КПУ Дн. — Книга пам'яті України: Дніпропетровська область. Дніпропетровськ, 1995. Т. 7.
- КПУ Дон. — Книга пам'яті України: Донецька область. Донецьк, 1994. Т. 3; 1996. Т. 9; 1998. Т. 17.
- КПУ Ув. Дон. — Книга памяти Украины по увековечению участников боевых действий, умерших в послевоенные годы: Донецкая область. Донецк, 2004. Т. 9.
- КПУ Жит. — Книга пам'яті України: Житомирська область. Житомир, 1996. Т. 10.
- КПУ Киров. — Книга памяти Украины: Кировоградская область. Кировоград, 1995. Т. 1.
- КПУ Ник. — Книга памяти Украины: Николаевская область. Николаев, 1995. Т. 1; 1996. Т. 3; 2001. Т. 8.
- КПУ Од. — Книга памяти Украины: Одесская область. Одесса, 1994. Т. 2.
- КПУ Полт. — Книга пам'яті України: Полтавська область. Полтава, 1995. Т. 2; 1998. Т. 7.
- КПУ Сум. — Книга пам'яті України: Сумська область. Суми, 1997. Т. 13.
- КПУ Харк. — Книга пам'яті України: Харківська область. Харків, 1996. Т. 11; 2001. Т. 17.
- КПУ Черниг. — Книга памяти Украины: Черниговская область. К., 1996 Т. 5; 1997. Т. 8.
- Кривошеков — Кривошеков И. Я. К вопросу об исчезновении Камской чуди // Труды Пермской губернской ученой архивной комиссии. Пермь, 1904. Т. VII. С. 49–56.
- КС Од. — Книга скорби Украины: Одесская область. Одесса, 2005. Т. 3.
- КС Сум. — Книга скорботи України: Сумська область. Суми, 2003. Т. 2.
- Лег. ЖС — Летопись журнальных статей. Москва.
- Малеча — Малеча Н. М. Словарь говоров уральских (яицких) казаков: В 4-х т. Оренбург, 2002–2003. Т. 1–4.
- Матвеев — Матвеев А. К. Географические названия Тюменского Севера: Краткий топонимический словарь. Екатеринбург, 1997.
- Москаленко — Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса, 1958.

- МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок. Чернівці, 1971–1979. Вип. 1–6.
- Мурзаев — Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. Изд. 2, перераб. и доп. М., 1999. Т. 1–2.
- НОС — Новгородский областной словарь / Отв. ред. В. П. Строгова. Новгород, 1992–1995. Вип. 1–12; Великий Новгород, 2000. Вип. 13.
- НПК — Новгородские писцовые книги, изд. Археологической комиссией. СПб., 1859–1910. Т. 1–6 и указатель.
- Новосиб. — Словарь русских говоров Новосибирской области / Под ред. А. И. Федорова. Новосибирск, 1979.
- Оборин — Оборин В. А. Географические названия на *кар, горт, ыб* древних памятников (ретроспективный анализ) // Лингвистическое краеведение Прикамья. Пермь, 1986. Вип. 3. С. 22–30.
- Память — Память / Составители: И. И. Кузнецов, П. Ф. Московских, П. М. Шубенко. Иркутск, 1990. Ч. 1–2.
- Панцьо — Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини. Тернопіль, 1995.
- Панцьо 1997 — Панцьо С. Є. Матеріали до словника лемківських говірок. Тернопіль, 1997. Ч. 1.
- Пешикан — Пешикан Ј. Ономастикон погинулих на Сремском фронту // Ономатолошки прилози. Београд, 1996. Т. XII. С. 439–537.
- Пиртей — Пиртей П. С. Словник лемківської говірки. Legnica ; Wrocław, 2001.
- Піпаш, Галас — Піпаш Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.
- ПК — Писана керниця: Топонімічні легенди та перекази українців Карпат / [Упоряд.] В. Сокіл. Львів, 1994.
- ПКПКС — Писцовая книга бывшего Пинского староста, сост. по повелению короля Сигизмунда Августа в 1561–1566 годах [...] Лаврином Войною с переводом на русский язык. Вильна, 1874. Ч. I–II.

- ПК 1654 р. — Присяжні книги 1654 р.: Білоцерківський та Ніжинський полки / Упоряд. М. Кравець. К., 2003.
- ПМЯ — Писцовые материалы Ярославского уезда XVI века: Вотчинные земли / Сост. В. Ю. Беликов, С. С. Ермолаев, Е. И. Колычева. СПб., 1999–2000. [Кн. I–II].
- ПОС — Псковский областной словарь с историческими данными / Ред. коллегия: Б. А. Ларин, А. С. Герд, С. М. Глушкина и др. Л.; СПб., 1967–2003. Вып. 1–13.
- Прибайк. — Словарь русских говоров Прибайкалья. Иркутск, 1986–1989. Вып. 1–4.
- Рап. Бр. — Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці. Мінск, 1980.
- Рап. Гр. — Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. Мінск, 1980.
- Рап. Мін. — Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. Мінск, 1981.
- Реестр — Реестр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. К., 1995.
- Речник — Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Београд, 1965. Књ. III; 1978. Књ. X.
- Речник ПКМ — Речник на презимњата кај македонците / Обработувачи: М. Коробар-Белчева, М. Митков, Т. Стоматоски. Скопје, 1994. Т. I.
- Рогожин — Рогожин Н. П. Поверхность, недра и воды Тверской губернии. Тверь, 1927.
- РСД — Русское служилое дворянство второй половины XVIII века (1764–1795): Список по Месяцесловам / Сост. В.П. Степанов. С.-Петербург, 2003.
- Рудакоўскі — Рудакоўскі В. В. Мікратапонімы вёскі Роспы // Беларуская анамастыка. 2 / Рэд. В. П. Лемцюгова. Мінск, 1981. С. 178–188.
- Сахаров — Сахаров А. И. Язык крестьян Ильинской волости Болховского уезда Орловской губернии // Сб. ОРЯС. 1900. Т. LXVIII. № 5. С. 1–48.
- СБГ — Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча / Рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск, 1980–1986. Т. 1–5.
- СГН Коми — Словарь географических названий Коми АССР / Сост. А. В. Беляева. М., 1975.

- СГН Мордов. — Словарь географических названий Мордовской АССР / Сост. А. А. Рупосова, Г. Г. Кузьмина. М., 1975.
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. колегія: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. К., 1979.
- Сиб. города — Сибирские города: Материалы для их истории XVII и XVIII столетий. Нерчинск, Селенгинск, Якутск. М., 1886.
- Сігеда — Сігеда П. І. Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Брэстчыны // Народная лексіка / Рэд. А.А. Крывіцкі, Ю.Ф. Мацкевіч. Мінск, 1977. С. 70–90.
- СКТ — Справочник квартирных телефонов г. Киева / Сост. Д. М. Циолек. К., 1976.
- Сл.БГ — Словарь брянских говоров / Отв. ред. В. И. Чагишева. Ленинград, 1984. Вып. 4.
- Сл.М — Словник мікрогідронімів України / Укл. І. М. Желзняк, О. П. Карпенко, В. В. Лучик та ін. / [За] ред. О. П. Карпенко. К., 2004.
- Смолицкая — Смолицкая Г. П. Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер) / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1976.
- СНМ Крым — Список населенных пунктов Крымской АССР по Всесоюзной переписи 17 декабря 1926 года. Симферополь, 1927.
- СП — Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини) / Укладачі: Н. Д. Бабич, Н. С. Колесник, К. М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін. Чернівці, 2002.
- Списки Олонец. — Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. СПб., 1879. Т. XXVII: Олонецкая губерния.
- Списки Яросл. — Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. СПб., 1859. Т. L: Ярославская губерния.
- Спрогис ПАУ — Спрогис И. Я. Подробный алфавитный указатель к I–XIII томам Археографического сборника, изд. при Виленском учебном округе. Вильна, 1905.

- СРГО — Словарь русских говоров Одесщины: В 2 т. / Отв. ред. Ю. А. Карпенко, С. Уэмура. Одесса, 2000.
- СРГС — Словарь русских говоров Сибири: В 4 т. / Под ред. А.И. Федорова. Новосибирск, 1999. Т. 1.
- СРГСУ — Словарь русских говоров Среднего Урала / Под ред. А.К. Матвеева. Свердловск, 1962–1988. Т. 1–7.
- СРГСУ Доп. — Словарь русских говоров Среднего Урала: Дополнения / Под ред. А. К. Матвеева. Екатеринбург, 1996.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. Л. ; С.-Петербург, 1966–2003. Вып. 1–37.
- СУМ XVI–XVII ст. — Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Львів, 2000. Вип. 7.
- ТД Дрогобич — Довідник Дрогобицької міської та сільської телефонної мережі. Дрогобич, 1995.
- ТДІ — Телефонний довідник Ічнянського району. Ічня, 2001.
- Тепляшина — Тепляшина Т.И. Специфика удмуртской топонимии // Географические названия Прикамья / Отв. ред. С. Ф. Николаев. Пермь, 1968. С. 95–100.
- Тимченко — Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. К., 2003. Кн. 1–2.
- Токмаков 1884 — Токмаков И. Ф. Историко-статистическое описание города Киржача [...]. М., 1884.
- ТСЕ — Телефонный справочник «Енакиево-97» / Сост. Е. А. Жеков. Енакиево, 1997.
- Уварова — Уварова П. С. Выборка из дел Черниговского статистического комитета, Общества Нестора-летописца и архива графини П. С. Уваровой: Городища и курганы // Труды Московского предварительного комитета по устройству четырнадцатого Археологического съезда / Под ред. В. К. Трутовского. М., 1906. Вып. 1. С. 73–93.
- Удм. АССР — Удмуртская АССР: Административно-территориальное деление. На 1 сентября 1955 г. Ижевск, 1956.

- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. М., 1986–1988. Т. I–IV.
- Черных — Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. М., 1993. Т. 1–2.
- Чуваш. АССР — Чувашская АССР: Административно-территориальное деление на 1 января 1958 г. Чебоксары, 1959.
- Шаталава — Шаталава Л. Ф. Беларускае дыялектнае слова. Мінск, 1975.
- Шаталава 1976 — Шаталава Л. Ф. У дыялектны слоўнік // Народнае слова / Пад рэд. А. Я. Баханькова. Мінск, 1976. С. 175–184.
- Шило НРС — Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник (Рукопис).
- ЭСБМ — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Рэд. В. У. Мартынаў. Мінск, 1985. Т. 3.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1974–2005. Вып. 1–31.
- Юрчанка НМ — Юрчанка Г. Ф. Народнае мудраслоўе: Слоўнік / Навук. рэд. А. А. Крывіцкі. Мінск, 2002.
- Якубов — Якубов К. И. Русские рукописи Стокгольмского государственного архива. II: Приказные книги и тетради // ЧОИДР. 1890. Кн. I, отд. II. С. 1–38; Кн. IV, отд. III. С. 39–78.
- ЯОС — Ярославский областной словарь: Учеб. пособие / Науч. ред. Г. Г. Мельниченко. Ярославль, 1981–1991. [Вып. 1–10].
- Яшкін — Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск, 1971.
- Bartoš — Bartoš F. Dialektický slovník moravský. Praha, 1906.
- Beneš — Beneš J. O českých příjmeních. Praha, 1962.
- Gregor — Gregor A. Slovník nářečí slavkovsko-bučovického. Brno, 1959.
- Horák — Horák G. Nářečie Pohorelej. Bratislava, 1955.
- Leyding — Leyding G. Słownik nazw miejscowych okregu Mazurskiego. Cz. II: Nazwy fizjograficzne (złokalizowane). Poznań, 1959.

- Machek² — Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. Vyd. 2. Praha, 1968.
- Majtán, Rymut — Majtán M., Rymut K. Hydronimia dorzecza Orawy. Wrocław etc., 1985.
- Muka — Muka E. Słownik dolnosersbskeje rěcy a jeje narěcow. Moskwa ; Praha, 1921–1928. T. I–III.
- Pamięć — Pamięć. Память / Сост.: Я. Пшимановский, Х. Прокопчук, Р. Мурани. Пер. с пол. под ред. К. Козакевич. Варшава, 1987. Ч. 1–2.
- Rječnik — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1887–1891. D. III.
- Rymut — Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.
- SJP — Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa etc., 1904–1927. T. I–VIII.
- Sławski — Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 1953. T. I.
- SN — Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992–1994. T. I–X.
- SSNO — Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965–1985. T. I–VII.
- Sychta — Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej. Wrocław etc., 1967–1976. T. I–VII.
- Varsik — Varsik B. Slovanské (slovénske) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. 12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov. Bratislava, 1990.
- Vasmer — Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer. Berlin ; Wiesbaden, 1961–1969. Bd I–V.
- Vasmer RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.
- ZSSP — Začasni slovar slovenskih priimkov / Odg. red. F. Bezlaj. Ljubljana, 1974.

В. О. Яцій

(Київ)

**ОЙКОНІМІЯ КОЛОМИЙСЬКОГО РАЙОНУ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(матеріали до історико-етимологічного словника). I**

Баб'янка. Об'єднане з нп *Стру́пків* (ІМСУ ІФ 343). Існувало вже в 1612 р. (Сіреджук 47). В історичних документах згадується як: *Vabionka*, 1660 р. (Бучко 50), *Vabianka*, 1880 р. (SG I, 67), *Баб'янка*, 1886 р. (Бучко 50). Припустимі такі версії мотивації топоніма: 1. Пов'язане з гідронімом *Баб'янка* (л. Голишанки (Сербеня) п. Отинського п. Ворони п. Бистриці-Надвірнянської п. Дністра) (СГУ 27), пор. місцевий пот. *Vabianka* («... także *Vabineć* lub *Vabiny potok*»), 1880 р. (SG I, 67); 2. Як вторинне на -к-а від (мікро)топоніма *Баб'яни*, пор., напр., нп *Бабанка* (*Бабани*), 1629 р. (ОКІУМ), сучасні: *Бабанка*, *Старі Бабани* – назви поселень у Черкаській обл. (АТУ 1987, 319); 3. Дериват від ОН **Баб'ян*, пор. антропонім ст.-пол. *Babian*, 1260 р. (Rymut I, 12) + іменниковий суфікс -к (-а) (Бучко 50).

Богородичин. Об'єднане з нп *Жу́котин* (ІМСУ ІФ 339). Історичні згадки: *Brodiczin*, *Brodaczin*, 1436 р., *Brodyczyn*, *Brodiczin*, 1440 р., *Vorodyczyn*, 1470–1480 рр., *Brodiczin*, 1578 р., *Brodyczyn*, 1670 р., «... z *Bohorodyczynem*», 1768 р. *Bohorodyczyn*, 1785–1788 рр. (Бучко 53; Худаш 2004, 36), «... *Bohorodyczyn* lub *Vorodyczyn*», 1880 р. (SG I, 288), *Богородычын*, 1886 р., *Богородичин*, 1914 р. (Бучко 53). М.Л. Худаш вважає, що варіанти *Brody(i)czyn* – писарські полонізми-субституції. Лише в II пол. XVIII ст., за асоціацією з назвою матері Ісуса Христа *Богородиці*, цей ойконім на-

родноетимологічним способом був перетворений у варіант *Богородичин* (Худаш 2004, 36). Один із первісних варіантів назви поселення *Бородичин* – посесив на *-ин* від антропоніма **Бородика*, а не від ОН *Бородка*, як твердить Д. Г. Бучко (Бучко 53). Цю словотвірну невідповідність помічає й М. Л. Худаш (Худаш 2004, 36). Нове найменування села мотивоване особовою назвою **Богородиця* < укр. *богорóдиця* ‘богородиця’ (Грінченко 1, 80) + суфікс належності *-ин* (первісно *Богородичин* < *богородичин* двір, хутір, присілок тощо). Досліджуваний ойконім має спільнокореневий аналог у гідронімії сусіднього Косівського р-ну – пот. *Богорóдичний* (бас. Пруту) (СГУ 61).

Боднарів. Історичні фіксації: *Bednarówka*, 1855 р., 1880 р. (Бучко 53; SG I, 124), *Боднарівка*, 1886 р., *Боднарів*, 1947 р. (Бучко 53). Назва поселення похідна від антропоніма *Боднар* < укр. *бóднар* ‘бондар’ (Грінченко 1, 81) + посесивний суфікс *-ів* (< *-ов*). Пор. *Боднар* – поширене українське прізвище (ОКІУМ). Пор. ще нп: *Боднарі*, *Боднарівка* (3), *Бондарі* (8), *Бондарівка* (9), *Бондарівщина* – в Україні (АТУ 1987, 368).

Велі́ка Кам’янка. В історичних документах одна з перших згадок про поселення фіксується під 1416 р. (ІМСУ ІФ 338). Пор. також: «... opp. *Kamionki* et vill. *Kamionki*», 1450 р., «... opp. *Kamionki*», 1649 р., «... *Kamionki Wielkie*, opp. *Kamionki*», 1670 р., «... miasto *Kamionki Wielkie*», 1765 р., *Kamionki*, 1775 р. (Бучко 56), *Kamionka wielka*, 1882 р. (SG III, 791), *Кам’янки Великі*, 1886 р., *Велика Кам’нка*, 1947 р. (Бучко 56); із 1624 до 1880 рр. – містечко. Складена назва. Компонент *Кам’янка* мотивований, вочевидь, місцевим гідронімом *Кам’янка* (Бучко 56), пор. пот. *Kamionka*, 1882 р. (SG III, 793). Означення *Велика* вжито у функції протиставлення до нп *Кам’янка* в сусідньому районі (див.: АТУ 1987, 126).

Велі́кнй Ключі́в. В історичних документах згадується під 1416 р. (ІМСУ ІФ 338). До 1619 р. – *Kluczow Wyszny*, 1660 р., *Kluczow Wuzny*, 1788 р. (Бучко 56; Сіреджук 43), *Kluczów wielki*, 1883 р. (SG IV, 167), *Ключів Великий*, 1886 р., *Великий Ключів*, 1947 р. (Бучко 56). Складена назва. Найменування пов’язане з контактним гідронімом *Ключів* (тепер *Ключівка* п. Сопівки л. Лючки л. Пістинки п. Пруту л. Дунаю) (СГУ 255) < ОН *Ключ* + посесивний суфікс *-ів* (< *-ов*). Пор. *Ключ* – українське прізвище в Америці (Holutiak 203). Компонент-означення *Великий* фун-

кціонує для розрізнення з нп *Малій Ключів* цього ж району (АТУ 1987, 125).

Верхне. Об'єднане з нп *Ніжне* (ІМСУ ІФ 341). Раніше – *Княждвір, Горішній (Долішній) Княждвір*. Енциклопедія «Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область» інформує про заснування цього поселення в XII ст. Романом Мстиславичем (ІМСУ ІФ 341). Пор. ще: «... Romano de *Knyeszydwor*», 1458 р., *Knyezydwor*, 1515 р., «... *Kniazdwor et Kniazdworka*», 1696 р., *Kniazdworka, Kniazdwor*, 1707 р., «... на Bani *Kniazdworskiej*», 1727-1731 pp. (Бучко 78), «... *Kniazdwór (z Banią starą)*», 1883 р. (SG IV, 193), *Княждвір*, 1886 р. (Бучко 78). Стосовно давніших фіксацій пор. топоніми *Княждвірка* та *Баня-Княждвірська* – кутки села Іванівці (нині – с. Іванівка) (Грабовецький 2001, 19). Ойконім утворений у результаті субстантивації прикм. *вѣрхній* ‘верхній’ (Грінченко 1, 140) у сер. роді (первісно *Верхне* поле, дворище, село тощо). Щодо співвідносних пор. ще *Верхне* (2) – ойконіми в Україні (АТУ 1987, 373), а також бінарне протиставлення – нп *Ніжне* на Івано-Франківщині (тієї ж сільради, що й нп *Верхне*) (АТУ 1987, 125).

Вѣрхній Вѣрбіж. Відоме як: *Wierbiaż*, 1365 р., *Wirzbąsz*, 1375 р. (Бучко 93; Сіреджук 41), *Wyorbysz*, 1515 р., *Wierbiaż*, 1649 р., *Wierzbiaz wyszny*, 1660 р., *Wierbiż Wyżny*, 1707 р., *Werbiaz Wyżny*, 1855 р., *Вербѣж Вижный*, 1886 р. (Бучко 57, 93), «...*Werbiaz al. Wierbiaż Wyższy*», 1893 р. (SG XIII, 214 – 215), *Вербіж Вижный*, 1914 р., *Верхній Вербіж*, 1947 р. (Бучко 57). Складена назва. Існує кілька версій походження ойконіма: 1. Зіставлення з апелятивом *вербіж* ‘зарості верби’. Суфікс *-іж* відбиває посиленість ознаки (в основі лексеми) і походить із давнього *-ежь* (Бучко 57, 93); 2. Із ОН **Вербягь* + суфікс **-жь* (Худаш 1995, 57). Ми підтримуємо думку про мотивованість апелятивом. Компонент-означення *Верхній* функціонує для розрізнення з нп *Ніжній Вѣрбіж* у цьому ж районі (АТУ 1987, 125).

Виноград. В історичному документі згадується як місто: «... орр. *Winograd ad Otenia*», 1579 р. (Бучко 58), після 1670 р. існує як село (Сіреджук 47), «... *Winogród albo Winograd, Winogród Polny*», 1893 р. (SG XIII, 562), *Виноград*, 1914 р. (Бучко 58). Мотивоване апелятивом укр. *виноград* ‘виноградник’ (Грінченко 1, 173). Пор. ще укр. *Виноград* – назва поселень у Чернівецькій та Черкаській обл. (АТУ 1987, 374).

Ворона. Об'єднане з нп *Виноград* (ІМСУ ІФ 338). Існувало вже в 1439 р. (Сіреджук 43), «... *Hawrilo de Wrono*», 1443 р., *Wrona*, 1447 р., «... in *Wrona*», 1474 р., *Worona*, 1578 р., *Ворона*, 1914 р. (Бучко 60). Найменування поселення мотивоване гідронімом *Ворона́* (п. Бистриці-Надвірнянської п. Бистриці п. Дністра) (СГУ 121) < від прикм. *вороний* 1) 'вороний'; 2) 'чорний' (Грінченко 1, 255) у жін. роді (первісно *Ворона* річка, земля тощо). Пор. укр. *Ворона* (2), *Вороне* (2) – поселення у Волинській та Чернігівській обл. (АТУ 1987, 377), *Vrana* (2) – ойконім у Хорватії (Ім. т. 468).

Воскресинці. Відоме як: *Воскресінці*, 1370 р. (Сіреджук 41), *Woskrzencze*, 1439 р. (Бучко 60), *Woskrziszince*, 1440 р. (Котович 98), *Voskrzeschinskie*, 1540 р., *Woskrzesince*, 1660 р. (Бучко 60), «... *Oskrzesyńce* albo *Oskrzesińce* albo *Woskrzeszyńce*», 1886 р. (SG VII, 641), *Воскресинці*, 1886 р. (Бучко 60). Онімізація катойконіма *воскресинці* 'група людей, що прибула з нп *Воскреси(е)нка*; люди, які належать до церкви, освяченої на честь св. Воскресіння Христа'. Пор., напр., *Воскресенівка* (4), *Воскресенка* (6), *Воскресеньське* (4) – назви поселень в Україні (АТУ 1987, 377).

Ганнів. Об'єднане з нп *Дебеславіці* (ІМСУ ІФ 339). В історичних джерелах відоме як: *Haniow*, 1820 р., *Hankow*, *Ганів*, 1914 р., *Ганнівка* (стара назва – *Ганнів-Цуцулин*), 1947 р., *Ганнів*, 1965 р. (Бучко 61). Д.Г. Бучко вважає, що топонім походить від ОН *Ганно* < лат. *Johannes* + суфікс *-iv* (Бучко 61). Пор. також ОН укр. *Ган* (Худаш 1977, 25; КПУ ІФ 3, 166).

Глибо́ка. Об'єднане з нп *Гра́бич* (ІМСУ ІФ 339). Згадується як *Глибока*, 1947 р. (Бучко 63). Вочевидь, назва поселення мотивована місцевим гідронімом *Глибо́кий* (п. Лючки л. Пістиньки п. Пруту л. Дунаю) (СГУ 135). Щодо споріднених пор. *Глибока* (3), *Глибока Балка* (2), *Глибока Долина* (6), *Глибока Мака́тиха* – поселення в Україні (АТУ 1987, 379) тощо.

Годи-Доброві́дка. До 1939 р. (за іншими даними – до 1961 р.) (Бучко 63) – як окремі села *Годи* і *Доброві́дка* (ІМСУ ІФ 338): *Годи*, 1437 р. (Сіреджук 43), 1454 р. (Худаш 1995, 76), *Gody*, 1855 р. (Бучко 63), 1881 р. (SG II, 645), *Годи*, 1886 р.; *Dobrowodce*, 1451 р. (Бучко 63), *Доброві́дка*, 1451 р. (ІМСУ ІФ 338), *Dobrowodka*, 1670 р. (Бучко 63), *Dobrowódka*, 1881 р. (SG II, 79), *Доброві́дка*, 1886 р. (Бучко 63). Складена назва. Перший компонент *Годи* М. Л. Худаш розглядає як дериват від ОН *Годъ* у множині (Худаш

1995, 76). У наступній частині – *Добровідка* – вбачають лексикалізацію словосполучення *добра вода* (зм. *водка*) (Бучко 63).

Голбсків. Відоме з 1507 р. (Сіреджук 45), «... *Hołuskow wie ... z Choluskowa*», 1515 р., *Hołoszkow*, 1515 р., *Hołoskow*, 1578 р., «... *Hołoszkow ad Otenia*», 1670 р., *Hołoskow*, 1765 р., *Hołosków*, 1785–1788 рр., *Hołoskow*, 1855 р. (Бучко 63; Худаш 2004, 77), *Hołosków*, 1882 р. (SG III, 107), *Голосків*, 1886 р. (Бучко 63), *Hołosków*, 1900 р. (SG XV, 568), *Голосків*, 1947 р. (Бучко 63). Ойконім мотивований особовою назвою прізвиськового походження *Голоско* < *Голос* < укр. *го́лос* ‘голос’ (Грінченко 1, 304), підтвердженням якому є ОН: блр. *Голоско* (Худаш 2004, 78), ст.-пол. *Hłasko*, 1441 р. (Rymut I, 241) та ін. Стосовно співвідносних топонімів додамо укр. *Голосків* (2), *Голоскове* – у Хмельницькій та Миколаївській обл. (АТУ 1987, 380).

Грабич. Існувало вже в 1609 р. (Сіреджук 47); воно ж *Grabicz*, 1660 р., 1785–1788 рр. (ІМСУ ІФ 339; Худаш 2004, 84), *Grabicz*, 1881 р. (SG II, 764), *Грабич*, 1914 р. (Бучко 66). М.Л. Худаш зазначає, що цей ойконім – посесив на *-*ь* від ОН *Грабик* із первісним знач. ‘*Грабичь* (дворище або ін.)’ (Худаш 2004, 84). Швидше за все, назва поселення мотивована відпрізвиськовим антропонімом *Грабиця* + суфікс *-*ь* (первісно *Грабич* дім, хутір, присілок тощо). Пор. ОН: укр. *Грабиця* – прізвище на Закарпатті (Чучка 157), ст.-пол. *Grabica*, 1319 р. (Rymut I, 262) і под. Стосовно словотвірної моделі пор. нп *Галич* (< ОН *Галиця*; ЭССЯ 92).

Грушів. Об’єднане з нп *Кóрнич* (ІМСУ ІФ 340). Одна з перших історичних фіксацій – *Chrussow*, 1564–1566 рр., *Hluszow*, 1579 р., *Hruszów*, 1661–1665 рр. (Бучко 67), 1882 р. (SG III, 191), *Грушів*, 1947 р. (Бучко 67). Найменування пов’язане з контактним гідронімом *Грушів* (п. Пруту л. Дунаю) (СГУ 159) < антропонім *Груш* + суфікс належності *-ів* (< *-ов*). Пор. ОН: ст.-укр. *Груш*, 1600 р. (Худаш 2004, 88), ст.-пол. *Grusz*, 1266 р. (SSNO II, 215) та ін. Стосовно співвідносних топонімів додамо *Грушів* (4), *Грушівка* (13) – назви поселень в Україні (АТУ 1987, 382), а також блр. *Грушава* – у Брестській та Могильовській обл., слвн. *Grušova*, чеськ. *Hrušov* (Шульгач 38) і под.

Дебеславці. Одна з перших історичних фіксацій – 1426 р. (Сіреджук 43). Воно ж: «... *bona Dobyeszilawcze*», 1453 р., *Dobyesławicze*, 1469 р., *Dobieslawicze*, 1546 р., *Doboslawce*, 1582 р., *Dobestawce*, 1661–1665 рр., *Debestowce*, 1735 р., «... do

Dobieslawiec», 1759 р. (Худаш, Демчук 64; Бучко 67 – 68), «... *Debestawce (z Traczem)*», 1880 р. (SG I, 946), *Дебеславці*, 1914 р. (Бучко 67 – 68). Множинна форма від антропоніма **Дебеславець* – дериват від ОН **Дебеслав* + суфікс *-ець*. Пор. особову назву укр. *Добеславъ* (Худаш, Демчук 64). Імовірна також онімізація катойконіма *дебеславці* ‘група людей, що прибула з нп **Дебеслав* чи **Дебеславка*’.

Джурків. В історичних джерелах відоме як: *Гай Джурків*, 1443 р. (Сіреджук 43), *Dźurków*, 1881 р. (SG II, 304). Д. Г. Бучко розглядає топонім як дериват від ОН *Журко* < *Георгій* + суфікс *-ів* (Бучко 68). Очевидно, назва поселення мотивована відпрізвиськовим антропонімом **Джурко* < **Джур (-а)* < укр. *джура* ‘козацький слуга-товариш, зброєносець, який ходив разом із козаком у походи й битви’ (Грінченко 1, 377) + посесивний суфікс *-ів* (< *-ов*). Пор. спільнокореневе *Джурик* – українське прізвище на Львівщині (запис наш), пол. *Dźurko* (Rymut I, 175) та ін.

Жукотин. В історичних документах згадується під 1427 р. (Сіреджук 43); пізніше – «... in *Zukoczyno*», 1438 р., *Zukothyn*, 1463 р., *Zukocin*, 1582 р., «... w *Zukotyńie*», 1727–1732 рр., *Żukocin*, 1765 р. (Бучко 72), *Żukotyń*, 1785–1788 рр. (Худаш 2004, 123), *Жукотин*, 1886 р. (Бучко 72). Ойконім мотивований антропонімом **Жукота* + посесивний суф. *-ин* (первісно *Жукотин* двір, хутір, присілок тощо). Пор. укр. *Жукотин* – прізвище (Бучко 72). Від аналізованого топоніма походять: сучасна назва місцевого пот. *Жукотинський* (п. Чорнявої л. Пруту л. Дунаю) (СГУ 199); прізвище ст.-пол. *Żukotyński*, 1427 р. (Rymut II, 765).

Загайпіль. Одна з перших історичних фіксацій датується як: *Aupole* (?), 1400 р., *Zahajpole*, 1578 р., *Zahajpol*, 1775 р., *Загайпіль*, 1914 р. (Бучко 73; Сіреджук 41). Вочевидь, це результат лексикалізації словосполучення «*поле*, що знаходиться *за гаєм*», оформленого суфіксом *-ьї-*, пор., напр., укр. *Вишнопіль* (2), *Лісонпіль*, *Тернопіль* – назви поселень (АТУ 1987, 375, 405, 443) і под.

Закрівці. Об’єднане з нп *Торго́виця* (ІМСУ ІФ 344). Фіксується вже з 1445 р. (Сіреджук 43). Пізніше – *Zakrzowce*, 1578 р., *Zakrowce*, 1758–1765 р., *Zakrzewce*, 1765 р., *Закрѣвче*, 1886 р. (Бучко 73), *Zakrzewce*, 1895 р. (SG XIV, 316), *Закрівці*, 1947 р. (Бучко 73). Множинна форма від антропоніма **Закрі(о)вець* або ж це онімізація катойконіма *закрівці* ‘група людей, що прибула з нп **Закреве*, *Закревське* чи оселилася (мешкала) *за кревами*’ (< пол.

krzew ‘кущ’). Пор. ще укр. *Закревське* – поселення в Чернігівській обл. (АТУ 1987, 389).

Залуччя. Об’єднане з нп *Дебесла́вці* (ІМСУ ІФ 339). Відоме з 1441 р. (Сіреджук 43). Пізніше – «... *Zalucze ad Kołaczkowce*», 1579 р., *Zaluka*, 1758-1765 рр., «... *Залуче* над Прутом», 1886 р. (Бучко 74), «... *Zalucze nad Prutem*», 1895 р. (SG XIV, 357 – 358), *Залуччя*, 1947 р. (Бучко 74). Назва поселення мотивована апеллятивом укр. *залуччя* ‘місцевість за лукою або луками’ (Бучко 74), пор. укр. *лука́* ‘дугоподібний вигин русла річки або берега річки, моря’ (СУМ IV, 553). Пор. ще укр. *Залуччя* (2) – поселення у Тернопільській та Хмельницькій обл. (АТУ 1987, 389).

Замулинці. Об’єднане з нп *Семакі́вці* (ІМСУ ІФ 343). В історичних джерелах відоме як: *Zalinczi*, 1514 р. (Бучко 74), 1604 р. (Сіреджук 47), *Zamulińce*, 1670 р., *Замулинці́*, 1886 р. (Бучко 74), *Zamulińce*, 1895 р. (SG XIV, 389), *Замулинці*, 1947 р. (Бучко 74). Множинна форма від антропоніма **Замулинець* – дериват від ОН **Замулин* + суфікс *-ець*, пор. ОН: ст.-укр. Клим *Замула*, 1666 р. (Пер. кн. 251), (похідне) ст.-укр. Савка *Замулченко*, 1654 р. (Тупиков 552), сучасне укр. *Замулина* – прізвище на Луганщині (ОКІУМ). З іншого боку, це може бути онімізація катойконіма *замулинці* ‘група людей, що прибула з нп **Замулин*, **Замулінка* чи поселилися (мешкали) коло *замули*’ [пор., напр., укр. діал. *замула* ‘низинна місцевість, що затоплюється весняними паводковими водами і замулюється’ (Бучко 74)].

Іванівка. Об’єднане з нп *Товма́чик* (ІМСУ ІФ 343 – 344). До 1558 р. – *Іванів*, 1500 р. (Сіреджук 43), *Iwanow*, 1515 р., «... *w Iwanowcach*», 1579 р., *Iwanowce*, 1735 р. (Бучко 75), «... *Iwanowce* (po rusku *Iwaniwci*)», 1882 р. (SG III, 317), *Івановці́*, 1886 р., *Іванівці*, 1938 р., *Іванівка*, 1947 р. (Бучко 75). Назва мотивована особовим іменем *Іван* (поширене ім’я у слов’ян) + формант *-ів-к-а*. Стосовно ідентичних топонімів додамо ще 123 нп *Іванівка* в Україні (АТУ 1987, 392).

Казанів. Об’єднане з нп *Коршів* (ІМСУ ІФ 304). Фіксується як: *Sazanow*, 1505 р., *Kazanow*, 1670 р., *Kazanów*, 1886 р. (Худаш 2004, 131), *Казанів*, 1886 р., *Казанів*, 1947 р. (Бучко 76); з 1600 р. – як місто, а з 1732 р. – село (Сіреджук 45). Ойконім мотивований відпрізвиськовим антропонімом *Казан* < укр. *казан* ‘котел’ (Грінченко 2, 207), підтвердженням якому є ОН: д.-рус. *Казань*, 1545 р. (Тупиков 171), сучасне укр. *Казан* (ОКІУМ) та ін.

Кийданці. Об'єднане з нп *Ніжнє* (ІМСУ ІФ 341). Одна з перших історичних фіксацій – *Coydancze*, 1444 р. (Бучко 77; Сіреджук 43), 1537 р. (Сіреджук 52), «... vill. *Kojdaniecz, Kojdańce*», 1579 р., *Kujdańce*, 1670 р., 1735 р. (Бучко 77), 1883 р. (SG IV, 852), *Кийданцы*, 1886 р., *Кийданче*, 1914 р., *Кийданці*, 1938 р., *Кийданці*, 1947 р. (Бучко 77). Множинна форма від антропоніма **Кийданець* – дериват від ОН **Кийдан* + формант *-ець*, пор. ОН: сучасне укр. *Кийда* (ОКІУМ), ст.-пол. *Kiejdan* (Rymut I, 394). Припустима також онімізація катойконіма *кийданці* ‘група людей, що прибула з нп **Кийдана*’.

Кобилець. Об'єднане з нп *Загайніль* (ІМСУ ІФ 339 – 340). Відоме під 1370 р. (Сіреджук 41), «... campis (поле) *Kobylecъ*», 1400 р., *Kobylec*, 1735 р., *Кобилець*, 1914 р. (Бучко 78). Найменування села пов'язане з гідронімом *Кобілиць* (л. Турки л. Пруту л. Дунаю) – назва потоку, що протікає поблизу досліджуваного населеного пункту (СГУ 256). Ідентичний топонім, зафіксований на території Польщі, розглядається Г. Гурновичем як дериват від апелятива *kobyła* + формант *-(e)c* (Górniewicz 16). Однак така версія не переконує через відсутність у дослідника конкретного пояснення мотивації. Припускаємо, що ойконім міг виникнути від апелятива укр. **кобилець*, пор. словотвірний варіант діал. (бойк.) *кобілиця* ‘невелика гать на річці’ (Онишкевич 1, 362).

Ковалівка. Згадується вже у 1668 р. як: «... Мишин seu *Ковалівка*» (Сіреджук 47), *Kowalowka*, 1670 р., 1765 р. (ІМСУ ІФ 297; Бучко 78), *Kowalówka*, 1785–1788 рр. (Худаш 2004, 148), 1883 р. (SG IV, 515), *Ковалівка*, 1886 р., *Ковалівка*, 1947 р. (Бучко 78). Найменування поселення мотивоване відпрізвиськовим антропонімом *Коваль* († укр. *коваль* 1) ‘коваль’; 2) ‘слюсар’; 3) ‘назва батька новонародженого’; 4) ‘назва вола, який погано йде’ (Грінченко 2, 260) + суфікс *-ів-к-а*), пор. ОН: ст.-укр. Семень *Кова(л)*, 1611 р. (АКЖГУ 74), *Коваль* – поширене українське прізвище (ТД 70). Пор. ще *Ковалівка* (23) – поширена назва поселень в Україні (АТУ 1987, 396).

Корнич. В історичних джерелах відоме як: *Cornicze*, 1389 р. (Бучко 80; Сіреджук 41), 1443 р. (Грабовецький 1993, 9), 1472 р. (ІМСУ ІФ 340), «... vill. *Kornicze*», 1475 р. (Бучко 80), 1537 р. (Сіреджук 52), 1579 р., «... *Kornilcze ad Kolomia*», 1660 р., «... ws. *Kornce, z wsi Korncow*», 1661–1665 рр., «... *Kornce ad Kołomyja, w Korniczu*», 1670 р., *Kornicz*, 1735 р., «... ws. *Kornice*», «... owsy

Korncze pod Kołomyją», 1765 р. (Бучко 80), *Kornicz*, 1883 р. (SG IV, 407), *Корнич*, 1886 р. (Бучко 80). Ойконім пов'язаний з особовою назвою **Корнич* (первісно **Корнич* двір, хутір, присілок тощо), пор. антропоніми: укр. *Кернич* (Пура 194), блр. *Корніч* і под. (детальніше див.: Козлова 350).

Королівка. Об'єднане з нп *Wokresinicy* (ІМСУ ІФ 338). Згадується вже як: «... we wsi *Królewszczyźnie*», 1453 р.; з 1551 р. – *Королівське поле*: «... *Krolewskie Polie* wies niedaleko Colomey», 1564–1566 рр., «... *Królewskie Pole* alias *Królewszczyzna*», 1654 р.; з 1764 р. – *Королівка*: *Korolówka*, 1855 р., *Королówka*, 1886 р., *Королівка*, 1914 р., *Королів*, 1947 р. (Бучко 81). Найменування мотивоване особовою назвою *Король* < укр. *король* 1) 'король'; 2) 'назва вола світлої масті' (Грінченко 2, 286 – 287) + суфікс *-ів-к-а*. Пор. ОН: д.-рус. Матфійко *Король*, 1495 р. (Тупиков 198–199), *Король* – сучасне українське прізвище, зафіксоване в Рівненській та Запорізькій обл. (КС Рв. 2, 37; КПУ Зап. 15, 249), блр. *Кароль* (Бірыла 1966, 94) і под. Пор. ще *Королівка* (16) – поширена назва поселень в Україні (АТУ 1987, 398).

Коршів. Відоме вже як: «... z tego sioła *Korssowa*, w tem siele *Korssewa*», 1410 р. (Бучко 81; Сіреджук 43), 1434 р. (ІМСУ ІФ 304; Худаш 1995, 122), 1537 р. (Сіреджук 52), «... villa *Korszow*», 1579 р. (Бучко 81), *Казанов*, 1600 р. (Кісь 39; ІМСУ ІФ 304), «... *Korszow* seu *Kozanow*», 1660 р., «... opp. *Korszow* seu *Kazanow*», 1670 р., «... *Korszow* miasteczko cum *Liski*», 1707 р., «... villa *Korszow*», 1758–1765 рр., «... *Korszów* (Nowy i Stary) z *Liskami*», *Коршów*, 1886 р., *Коршів*, 1914 р. (Бучко 76, 81). Ойконім похідний від антропоніма *Корш* + суфікс належності *-ів* (< *-ов*). Пор. ОН: укр. *Тімот Корсс*, 1715 р. (Чучка 289), сучасне рос. *Корш* (Тарасенков 344), ст.-пол. *Karsz*, слвн. *Krš* (Шульгач 69) та ін. Додаткову інформацію див.: Козлова 264 – 265. Для порівняння додамо тільки *Коршів* (2) – ойконіми в Україні (АТУ 1987, 399), а також блр., рос. *Коршев*, *Коршева*, *Коршево* – назви поселень у колишніх Мінській, Новгородській, Тверській, Орловській, Воронежській губ., *Krševo* – ойконім у Чорногорії (Шульгач 69).

Кринички. Об'єднане з нп *Semakivci* (ІМСУ ІФ 343). Д. Г. Бучко розглядає ойконім як дериват від апелятива *криничка*, мн. *кринички* (первісно 'поселення, яке виникло коло криничок') (Бучко 82). Ойконім подвійної мотивації: 1. Множинна форма від апелятива укр. *кринічка* 'джерело, потік' (Грінченко 2, 307);

2. Мотивоване антропонімом *Криничка* (первісно *кринички*: рід *Кринички*) у множині. Пор. ОН: ст.-укр. Петр *Криничка*, 1878 р. (ОКГУМ), спільнокореневе *Криничний* (Горпинич, Корнієнко 119) та ін. Стосовно ідентичних топонімів додамо ще *Кринички* (18) – назви поселень в Україні (АТУ 1987, 401).

Кропивище. Об'єднане з нп *Пилип* (ІМСУ ІФ 342). До 1965 р. – *Кропивник* (Сіреджук 43). Однак Д.Г. Бучко дає дещо іншу інформацію: *Kropiwniszczce*, 1855 р. (Бучко 83), *Kropiwiszczce*, 1883 р. (SG IV, 696), *Кропивище*, 1886 р. (Бучко 83). Ойконім мотивований апелятивом укр. *кропивище* ‘місце, де росте (або росла) кропива’ (Бучко 83).

Липники. Об'єднане з нп *Дебеславіці* (ІМСУ ІФ 339). Історично фіксується вже як: «... pod *Lipniki*, pod *Lipnikami*», 1788 р., «... pole *Lepniki*, *Lypiki* zwane», 1820 р., *Липники*, 1965 р. (Бучко 85). На нашу думку, це множинна форма від особової назви *Липник* прізвиськового походження (первісно *липники*: рід *Липника*). Пор. ОН: *Липник* – сучасне українське прізвисько (Горпинич, Бабій 71). Стосовно ідентичних топонімів додамо ще *Липники* (6) – поселення в Україні (АТУ 1987, 404).

Ліскі. Фіксується як: *Liski*, 1410 р. (Худаш 2004, 212), 1453 р. (ІМСУ ІФ 340), 1537 р., *Laski*, 1566 р., *Lieski*, 1579 р., *Liski*, *Liszki*, 1670 р., *Liski*, 1707 р. (Сіреджук 43; Худаш 2004, 212–213), *Laszki*, 1775 р. (Бучко 85), 1785–1788 рр. (Худаш 2004, 212–213), «... Korszów (Nowy i Stary) z *Liskami*», 1883 р., *Liski*, 1884 р. (SG IV, 425; V, 312), *Льски*, 1886 р., *Ліски*, 1914 р. (Бучко 85). Д. Г. Бучко сумнівається щодо мотивації цього топоніма: 1. Особовою назвою *Ліско* або *Ліска*; 2. Множинна форма від апелятива *лісок*, бо в такому випадку, на його думку, ця назва повинна була б передаватися польською мовою як *Laski*, *Lyaski* і под. («пол. *las*, *lasek* ‘ліс, лісок’), а в історичних пам’ятках такий варіант запису фіксується лише один раз (Бучко 85). М.Л. Худаш вважає, що «назва *Ліски* – вторинне утворення, яке виникло від первинного **Лізки* внаслідок девокалізації дзвінкого приголосного з перед глухим приголосним *к* і переходу його таким чином у глухий приголосний *с* у новотворі *Ліски*» (Худаш 2004, 213). Назва подвійної мотивації: 1. Від форми множини апелятива укр. *лісок* зм. до *ліс* ‘ліс’ (Грінченко 2, 370); 2. Множинна форма від особової назви *Лісок* (первісно *ліски*: рід *Ліска*), підтвердженням якому є ОН: укр. *Ліска* (Богдан 163), ст.-пол. *Lisko*, 1400 р. (SSNO III, 268–

269), *Lasok*, 1560 р. (Rymut II, 9) та ін. Пор. ще *Ліски* (10) – назви поселень в Україні (АТУ 1987, 405), а також *Лиски* – в колишніх Гродненській, Могильовській, Рязанській, Тульській та ін. губ., *Leski* – поселення в Македонії (Шульгач 78).

Лісна Слобідка. Одна з перших історичних фіксацій – *Słobudka*, 1735 р., пізніше – «... między *Słobudką* у *Rakowczykiem*», 1775 р. (Бучко 85), 1784 р. (ІМСУ ІФ 340), *Слободка Лѣсна*, 1886 р. (Бучко 85), «... *Słobudka Leśna* з *Puharami*», 1889 р. (SG X, 807), *Слобідка Лісна*, 1914 р., *Лісна Слобідка*, 1947 р. (Бучко 85). Складена назва. Компонент *Слобідка* мотивований апелятивом укр. *слобідка* зм. до *слободá* ‘поселення в Київській Русі, на Україні і в Росії XI–XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодалних повинностей і податків’ (СУМ IX, 365). Означення *Лісна* < укр. *лісний* ‘лісний’ (Грінченко 2, 370) функціонує як протиставлення (див. нп *Слобідка* сусідніх районів; АТУ 1987, 123–125, 128).

Лісний Хлібичин. Одна з перших історичних згадок датується 1378 р. (Сіреджук 41). Воно ж: *Chlebyczyn*, 1436 р. (Бучко 86), 1443 р. (ІМСУ ІФ 340), *Hlibiczyn*, 1582 р., *Chlebiczyn*, 1648 р., «... *Chlibyczyn* ad *Czortowiec*», 1696 р. (Бучко 86, 119; Худаш 2004, 365), *Chlibycz*, *Chlybycz*, 1758–1765 рр. (АЮЗР I/4, 556), *Chlibiczyn*, 1765 р. (Бучко 86), *Chlebiczyn Lesny*, 1785–1788 рр. (Худаш 2004, 365), *Chlebiczyn*, *Chlebczyn leśny*, 1880 р. (SG I, 581), *Хлѣбичын Лѣсний*, 1886 р., *Хлібичин Лісний*, 1914 р., *Лісний Хлібичин*, 1947 р. (Бучко 86). Складена назва. Найменування *Хлібичин* мотивоване антропонімом **Хлібича* / **Хлібиця* + суфікс належності *-ин* (первісно *Хлібичин* двір, хутір, присілок тощо). Пор. спільнокореневі: ст.-пол. *Michael Chlebica*, *Chlebicza*, 1410 р. (SSNO I, 316), що пов’язані з ОН *Хліб*, пор. укр. *Хліб* (Костюк 72). Компонент-означення *Лісний* функціонує як протиставлення (див. нп *Хлібичин* сусіднього району; АТУ 1987, 127) або ж пов’язаний із назвою місцевого пот. *Лісний* (п. Пруту п. Дунаю) (СГУ 320).

Скорочення

АКЖГУ

— Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року / Підг. до вид. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. Житомир, 2002.

- АТУ 1987 — Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. / Відп. ред. В. І. Кирненко, В. І. Стадник. К., 1987.
- АЮЗР — Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов... Киев, 1859–1914. Ч. I–VIII.
- Бірыла 1966 — Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. Мінск, 1966.
- Бірыла 1969 — Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораўня ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.
- Богдан — Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег, Ванкувер, 1974.
- Бучко — Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів, 1990.
- Веселовский — Веселовский С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
- Горпинич, Бабій — Горпинич В. О., Бабій Ю. Б. Прізвища Середньої Наддніпрящини (Ономастика і апелятиви). Дніпропетровськ, 2004. Вип. 20.
- Горпинич, Корнієнко — Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя (словник). Дніпропетровськ, 2003.
- Грабовецький 1993 — Грабовецький В. Історія Печеніжина. Коломия, 1993. Ч. I.
- Грабовецький 2001 — Грабовецький В. Іванівці. Літопис села над Прутом. Івано-Франківськ, 2001.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1979. Вып. 6.
- ІМСУ ІФ — Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область. К., 1971.
- Кісь — Кісь Я. Виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воєводств від XIV до середини XVII століть // Архіви України. 1968. №1. С. 35–41.
- Козлова — Козлова Р. М. Структура праславянського слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997.

- Костюк — К о с т ю к М. Горстка сміху. Надвірна, 2003.
- Котович — К о т о в и ч В. В. Ойконімія Рогатинщини // Студії з ономастики та етимології. 2004 / Відп. ред. О. П. Карпенко. К., 2004. С. 96–107.
- КПУ Зап. — Книга пам'яті України: Запорізька область. Запоріжжя, 2003. Т. 15.
- КПУ ІФ — Книга пам'яті України: Івано-Франківська область. Львів, 2001. Т. 2; 2003. Т. 3.
- КПУ Крв. — Книга памяти Украины: Кировоградская область. Кировоград, 1995. Т. 1.
- КС Рв. — Книга скорботи України: Рівненська область: У 6-ти томах. Рівне, 2003. Т. 2.
- ОКІУМ — Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.
- Онишкевич — О н и ш к е в и ч М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. К., 1984.
- Панцьо — П а н ц ь о С. Є. Антропонімія Лемківщини. Тернопіль, 1995.
- Пер. кн. — Переписные книги 1666 г. / Зредагував В. О. Романовський К., 1993.
- Пура — П у р а Я. О. Край наш у назвах. Рівне, 1999. Ч. 3.
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. колегія: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. К., 1979.
- Сіреджук — С і р е д ж у к П. Першовитоки Прикарпаття // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гавриліва / Голова ред. кол. В. Грабовецький. Івано-Франківськ, 2003. С. 41–55.
- СУМ — Словник української мови / Гол. ред. І. К. Білодід. К., 1970–1980. Т. I–XI.
- Тарасенков — Т а р а с е н к о в А. К., Т у р ч и н с к и й Л. М. Русские поэты XX века: 1900–1955: Материалы для библиографии. М., 2004.
- ТД — Телефонний довідник: Радехів 2003. Червоноград, 2003.
- Тупиков — Т у п и к о в Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имен. СПб., 1903.
- Худаш, Демчук — Х у д а ш М. Л., Д е м ч у к М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). К., 1991.
- Худаш 1977 — Х у д а ш М. Л. З історії української антропонімії. К., 1977.

-
- Худаш 1995 — Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів: Утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних імен. К., 1995.
- Худаш 2004 — Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів). Львів, 2004.
- Чучка — Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Шульгач — Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. К., 2001.
- Górnowicz — Górnowicz H. Nazwy terenowe i wodne z sufiksem *-ec* i jego pochodnymi // *Slavia occidentalis*. 1974. T. XXXI.
- Holutiak — Holutiak-Hallick S. P. Jr. Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States. Georgia, 1994.
- Im. m. — Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
- Rymut — Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.
- SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod. red. F. Sulimierskiego. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- SSNO — Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965–1985. T. I–VII.

Розділ II. Етимологія

И. В. Ефименко

(Киев)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЭТЮДЫ ПО РУССКОЙ ДИАЛЕКТНОЙ ЛЕКСИКЕ

В памятнике письменности старорусского языка кон. XVI – нач. XVII ст. «Новгородских кабальных книгах» при описании внешности зависимых крестьян сталкиваемся с архаичной апеллативной лексикой, которая, насколько нам известно, не была предметом исследования специалистов и представляет интерес для этимологизации. Среди рассмотренного ниже лексического материала заметно преобладают адъективные формы (в том числе, адъективы-компози́ты), большинство из которых по своим фонетическим, семантическим и структурным характеристикам могут квалифицироваться как потенциальные праславянизмы.

Глазат(ый): «лѣтъ въ двадцать, *глазатъ*» (1593 г.; НЗКК I, 162), ср. ст.-рус. *глазатый* ‘глазастый’ (СлРЯ XI–XVII вв. 4, 29), рус. диал. (новг.) *глазѣтый* ‘1. глазастый, 2. имеющий узор в виде крупных ярких цветов, 3. такой, в котором нет сметаны’ (НОС 2, 13); законсервирован в составе русских онимов, ср., например, антропонимы – *Глазатый* Александр Васильевич Суздальский, сер. XV в.; Афанасий и Илья Коротаевы *Глазатые*, 1546 г., Торжок (Веселовский 79) и ойконим – *Глазатово* в бывших Новгородской, Псковской, Ярославской и др. губ. (Vasmer RGN II (2), 358). В словообразовательном отношении анализированный апеллатив – дериват на *-ат-* от лексемы *глаз* < посл. **glazъ* (ЭССЯ 6, 117).

Долголик(ий): «лет в двадцать, *долголик*» (1594 г.; НЗКК I, 267), ср. ст.-рус. *долголикий* ‘с продолговатым лицом’ (СлРЯ

XI–XVII вв. 4, 299), болг. *длъголикий* ‘имеющий продолговатое лицо’ (Геров 1, 296), схв. *дуголик* ‘с продолговатым лицом’ (РСКНУ 4, 793) – сложное прилагательное, реконструируемое как **dъlgolikъ(jь)* < **dъlgъ(jь)* (Шульгач ПГФ 80) и **likъ* (ЭССЯ 15, 106). Относительно структурной аналогии ср., например, псл. **krasъnolikъ(jь)* (там же 12, 107).

Исчеремна: «волосом... бела *изчеремна*...» (1602 г.; НЗКК I, 29), ст.-рус. *исчеремна* ‘с рыжеватым оттенком’ (СлРЯ XI–XVII вв. 6, 353) – наречие, в структуре которого следует выделять префикс *ис-* (< **jъz-*) и корень *черемн-* (< **ĉertyn-*), генетически связанный с базовым псл. **ĉertyъ* (Козлова СПС 317). Правомерность предложенной версии также подтверждают родственные беспрефиксные параллели, обозначающие цвет (волос, лица), ср., например: рус. *черёмный* ‘красный, рыжий (про волосы)’ (Даль IV, 592), рус. диал. (яросл.) *черёмный* ‘смуглый, тёмноволосый, чернявый’ (ЯОС 10, 52), (новг.) ‘чернявый’ (НОС, 12, 45).

Кляпонос(ый): «волосом руда, очи серы, *кляпонос*» (1603 г.; НЗКК II, 62), ср. ст.-рус. *кляпоносый* ‘имеющий сплюснутый нос, конец которого загнут к губе’ (СлРЯ XI–XVII вв. 7, 190), рус. диал. (новг.) *кляпонбсый* ‘имеющий сплюснутый и пригнутый на конце нос’ (СРНГ 13, 332), блр. диал. *кляпанбсы* ‘горбоносый’ (Бялькевич 229), в составе русского антропонима *Кляпонос* (Пахом *Кляпонос*, Новгород, 1497 г.; Веселовский 144), что позволяет предполагать её функционирование в XV ст. В словообразовательном отношении это прилагательное-компонит, восходящее к псл. **klepъnosъ(jь)*. Образовано сложением двух основ – адъективной **klepъ(jь)* (ЭССЯ 10, 34) и именной **nosъ* (там же 25, 212). Относительно структурной аналогии ср. **klepъoxъ(jь)* (там же 10, 34).

Кокороват(ый): «нос *кокороват*» (1603 г.; НЗКК II, 30), ср. ст.-рус. *кокороватый* ‘корявый, с бугорками и ямками (о лице, носе)’ (СлРЯ XI–XVIII вв. 7, 230). Анализированную лексему можно рассматривать как производное с суффиксом *-ат-* от адъектива *кокоровый* (ср. ст.-рус. *кокоровый* ‘корявый, с бугорками и ямками (о лице, носе)’; СлРЯ XI–XVIII вв. 7, 230) или как дериват на *-оват-* от *именной* основы *кокора* (ср. ст.-рус. *кокора* ‘комлевая часть ствола хвойного дерева... используемая в основании судов’ (СлРЯ XI–XVII вв. 7, 230), рус. диал. (новг.) *кокобра* (перен.) ‘толстый, неуклюжий человек; тощий человек’ (НОС 4, 75)) < **kokora* / **kokorъ* (ЭССЯ 10, 114–115).

Кореповат(ый): «...ность *кореповать*» (1595 г.; НЗКК I, 306), ср. ст.-рус. *корѣповатый* ‘негладкий, шероховатый’ (СлРЯ 7, 311). На наш взгляд, рассматриваемая лексема является фонетически трансформированной формой от **короповат(ый)*. Последнюю, в свою очередь, следует рассматривать как адъектив с суффиксом *-ат-* от *короповый* < псл. **korrovъ(jь)* (Козлова СПС 63). Этимология апеллятива связана с базовым псл. **korъ* ‘изгиб, неровность, выпуклость, бугристость’, описанным в специальной литературе ¹. Ср. генетически и семантически родственные украинские адъективы – *коропавий* ‘шероховатый, в бугорках’, *коропатий* ‘то же’ (Гринченко II, 287).

Крекноваст(ый): «ростом середня, *крекноваста*» (1603 г.; НЗКК II, 333); ср. ст.-рус. *крекновастый* ‘коренастый, плотного сложения’ (СлРЯ XI–XVIII вв. 8, 28) и родственное рус. диал. (сарат.) *крековастый* ‘сучковатый, ветвистый, кряжистый (о дубе)’ (СРНГ, 15, 209), (онежск.) ‘кряжистый, крепкий (о дубе)’ (там же 367) – суффиксальный дериват, генезис которого связан с псл. **kręкъ* (ЭССЯ 12, 144). Относительно структурной аналогии ср. **korenastъjь* (ЭССЯ 11, 60).

Круглолик(ий): «рожеем *круглолик*» (1603 г.; НЗКК II, 267), ср. ст.-рус. *круглоликий* ‘круглолицый’ (СлРЯ XI–XVIII вв. 8, 80), болг. *кръглолик* ‘с круглым лицом’ (БЕР 3, 40), схв. *круглолик* ‘кругловатый, округлый’ (РСКНУ 10, 684) – прилагательное-комполит, восстанавливаемое как псл. **kręglolikъ(jь)*. Образовано сложением двух основ – **kręglъ(jь)* (ЭССЯ 13, 23) и **likъ* (там же 15, 106). Относительно структуры см. выше *долголик(ий)*.

Курчеват(ый): «борода невелика, *курчевата*» (1603 г.; НЗКК I, 257), ср. ст.-рус. *курчеватый* ‘имеющий слегка вьющиеся волосы’ (СлРЯ XI–XVII вв. 8, 142), ср. в составе восточнославянских ойконимов: *Корчеватка* в бывшей Могилёвской, Виленской губ. (Vasmer RGN IV, 437), *Предместье Карчеватая* (*Корчеватая*, *Korczewata*) в бывшей Киевской губ. (там же VII, 355) и украинского гидронима *Корчеватый* в бас. Днепра (Житомирск. обл.; СГУ 274) – адъективная форма, которую можно рассматривать как суффиксальное производное от *курчевый* < **кърчевый* < псл. **krъčevъ(jь)* (Козлова СПС 211). Генетически связано с гнездом и.-е. *(s)ker- ‘гнуть, сгибать; кривить; крутить, вертеть’, детально описанным Р. М. Козловой ².

Одутловат(ый): «рожаем бела, *одутловата*» (1603 г.; НЗКК II, 332), ср. ст.-рус. *одутловатый* (СлРЯ XI–XVIII вв. 12, 295), совр. рус. *одутловатый* ‘обрюзгший, кажущийся припухлым’ (Ожегов 435), укр. *одутлуватий* ‘надутый, распухший’ (Желеховський I, 561), блр. диал. *адутлаваты* ‘обрюзглый’ (Касьпяровіч 15) – адъектив, который в структурном отношении является суффиксальным производным, генетически связанным с глаголом **obduti(se)* (ЭССЯ 26, 163).

Остронос(ый) «очи красносеры, *остроносъ*» (1594 г.; НЗКК I, 452), ср. ст.-рус. *остроносый* (СлРЯ XI–XVIII вв. 3, 63), укр. *гостроносий* ‘с острым носом; с острым носком’ (Гринченко I, 319), блр. *остроносы* ‘то же’ (ТС 3, 271), пол. *ostronosi, ostronosy* ‘то же’ (SJP III, 870), чеш. *ostronosý* ‘то же’ (Kott II, 425), болг. *остронос* ‘то же’ (БЕР 4, 951), слвн. *ostronós* ‘то же’ (SSKJ III, 466) < **ostronosъ(jь)* – адъективный композит, образованный сложением основ **ostrъ(jь)* (ЕСУМ 1, 576) и **nosъ* (ЭССЯ 25, 212). Относительно структуры см. выше: *клянонос(ый)*.

Пестрина: «на лице *пестрины*» (1603 г.; НЗКК II, 244), «на рожи *пестрины*» (1603 г.; там же II, 235), ср. ст.-рус. *пестрина* ‘1. пятно другого цвета; то, что создаёт пестроту; 2. расшитая, цветная или узорчатая ткань; 3. следы от оспы, оспины’ (СлРЯ XI–XVIII вв. 15, 23), рус. диал. *пестрина* и *пестрина́* ‘1. веснушка, 2. пятно, крапинка, 3. оспина’ (СРНГ 26, 316–317), укр. диал. *пестрина́* ‘пёстрое полотно’ (Желеховський II, 630), болг. *пѣстрина* ‘вид шерстяной ткани, ткань в красную и чёрную клетку’ (БЕР 6, 117) – субстантив, восходящий к праформе **pystrina*, – суффиксальному деривату от псл. **pystrъ(jь)* (ЕСУМ 4, 360). Относительно структурной аналогии ср. псл. **bystrina* (ЭССЯ 3, 151).

Плешат(ый): «волосомъ бѣль, *плешать*» (1595 г.; НЗКК I, 251), ср. ст.-рус. *плѣшатый* ‘плешивый’ (СлРЯ XI–XVIII вв. 15, 92), рус. диал. (новг.) *плешатый* ‘плешивый, с плешью, облысевший’ (НОС 7, 154), слвц. *plešatý* ‘плешивый’ (VRSS II, 250), чеш. *plešatý* ‘то же’ (Kott II, 585). Засвидетельствована в составе славянских антропонимов – ст.-рус. *Плешатый* Павел, 1530 г., Новгород (Веселовский 246), чеш. *Plechata, Plechatý* (Beneš 121) и производного русского ойконима – *Плешатица* в бывшей Псковской губ. (Vasmer RGN VII, 57). Анализированная лексема восходит к базовой **plěšatъ(jь)* < **plěšъ* (Фасмер III, 281) + суффикс -at-.

Ср. соотносимые по структуре псл. **bordatъ(jь)* (ЭССЯ 2, 158), **vьrgatъ(jь)* (Шульгач 184), **zъbatъ(jь)* (Козлова Студії 2004, 262).

Плосколик(ий): «въ рожу смугль, *плосколикъ*» (1595 г.; НЗКК I, 231), ср. ст.-рус. *плосколикий* ‘имеющий широкое или плоское лицо’ (СлРЯ XI–XVIII вв. 15, 100), болг. *плосколикъ* (Младенов 430) – адъективный композит, восстанавливаемый как **ploskolikъ(jь)* < **ploskъ(jь)* (ЕСУМ 4, 453) + **likъ* (ЭССЯ 15, 106). Относительно структурной аналогии см. выше: *долголик(ий)*, *круглолик(ий)*.

Подслеп(ый): «очи черны, *подслена*» (1603 г.; НЗКК II, 293), «очми *подслена*» (1595 г.; там же I, 239), ср. ст.-рус. *подслѣный* ‘подслеповатый’ (СлРЯ XI–XVII вв. 16, 57), рус. диал. (перм.) *подслѣный* ‘о человеке, который долго ищет то, что лежит у всех на виду’ (СРНГ 28, 184), укр. *підслі́ний* ‘подслеповатый’ (Грінченко III, 179), производное блр. диал. *подслеповаты* ‘то же’ (Сцяшкovic 333) – образованно путём присоединения префикса (*под-*) к адъективу *слепой* < псл. **slěpъ(jь)* (Фасмер III, 670). Как продолжение псл. **slěp-* следует рассматривать родственные субстантивы: рус. диал. (свердл.) *подслѣна* ‘подслеповатый, близорукий человек’ (СРНГ 28, 124), (арх.) *пѣдслень* ‘подслеповатый, близорукий человек’ (там же).

Подсух(ой): «...собою *подсухъ*» (1598 г.; НЗКК II, 120), ср. ст.-рус. *подсухой* ‘1. засохший, сухой; 2. сухошавый, поджарый (о человеке)’ (СлРЯ XI–XVII вв. 16, 64), рус. диал. (арх.) *подсухий* – ‘1. сухопарый, худошавый; 2. быстрый, спорый в работе’ (СРНГ 28, 207) – адъективная форма, соотносимая с глаголом *подсушити* < **podsušiti* (ср. рус. *подсушить* (Даль III, 208), укр. *підсуши́ти* (Грінченко III, 181), блр. *падсушы́ць* (РБС 2, 111), пол. *podsuszyć* (WSRP II, 117)) < префикс (*pod-*) + **sušiti* (ЭССЯ 30, 99). Сохранилось в составе русских ойконимов – *Подсухово* в бывшей Новгородской земле (НПК VI, 302), *Подсухи* в бывшей Псковской губ., *Подсухино* в бывшей Московской губ., *Подсухинская* в бывшей Вятской губ. (Vasmer RGN VII, 172) и украинского антропонима *Підсуха* (Киевская обл.; ОКІУМ).

Покляп(ый): «нос *покляп*» (1603 г.; НЗКК II, 113), ср. ст.-рус. *покляпый* ‘кривой, изогнутый, наклонный, крючковатый’ (СлРЯ XI–XVII вв. 16, 162), рус. диал. (новг.) *покляпый* ‘немного сгорбленный; сутулый’ (НОС 8, 79) – адъектив, производный от глагола *покляпиту* (ср., рус. диал. *покля́питься* ‘покривиться, накло-

ниться', 'покоситься (о постройке), 'обветшать, развалиться' (СРНГ 28, 387–388), схв. *поклáпати (се)* 'согнуть, наклонить голову, съёжиться, понуриться' (РСКЖ 4, 623), слн. *poklaráti, poklarápati* 'подавить, удручить' (SSKJ III, 740–741)) < **poklepiti*, который является префиксальным (*po-*) производным от псл. **klepiti* (ЭССЯ 10, 34).

Покляпинка: «на концы носа *покляпинка* невелика» (1595 г.; НЗКК I, 451), ср. ст.-рус. *покляпинка* 'небольшая кривизна' (СлРЯ XI–XVII вв. 16, 162) – деминутивная форма с суффиксом *-ьк-* от субстантива *покляпина* (ср. рус. диал. *покля́пина* 'наклонившееся дерево' (СРНГ 28, 287)), образованного с помощью суффикса *-ина* от глагола *покляпиту*.

Похил(ый): «очи серы...*похиль*» (1596 г.; НЗКК II, 423), ср. ст.-рус. *похильый* 'согнутый книзу; о человеке – сутуловатый' (СлРЯ XI–XVII вв. 18, 52), ст.-укр. *похильый* 'наклонный, наклоненный' (1573 г.; Тимченко 2, 199), блр. диал. *пахілы* 'наклонённый; покатый' (СБГ 3, 465), чеш. *ročyly* 'склонённый, кривой' (Kott II, 690). Ср. ещё в составе славянских антропонимов – укр. *Похілий*, Кировоградск. обл. (Горпинич, Тимченко 225), пол. *Pochyły* (Rymut II, 258), чеш. *Pochyly* (Beneš 123); укр. ойконима *Pochilów* в бывшей Киевской губ. (Vasmer RGN VII, 326) и гидронима *Похилая* в бас. Днепра в Днепропетровской обл. (СГУ 444). Анализированную лексему можно реконструировать как **roxiľ(jь)* – префиксальный дериват от псл. **xyľiti(se)* (ЭССЯ 8, 155).

Присадист(ый): «ростом *присадист*» (1603 г.; НЗКК I, 95), ср. ст.-рус. *присадистый* 'приземистый, коренастый' (СлРЯ XI–XVIII вв. 19, 270), рус. диал. (арх.) *присáдистый* 'плотный, коренастый': «У присадистого мужчины плечи-то широкущи, а сам он низкорослый» (СРНГ 31, 374), укр. *присáдистий* 'низкий и толстый, коротконогий' (Гринченко III, 436), блр. *присáдзистый* 'плечистый, здоровый' (Насовіч 510), пол. *przysadzisty* 'низкий и толстый' (SJP V, 362) – прилагательное, которое можно возводить к псл. **prisadistь(jь)*, – производное с суффиксом *-ist-* от глагола **prisaditi*: ср. ст.-рус. *присадуми* (СлРЯ XI–XVII вв. 19, 270), ст.-укр. *присадуми* (Тимченко 2, 233), блр. *присадзіць* (ЭСБМ 10, 133), пол. *przysadzić* (SJP V, 361), чеш. *přisaditi* (VRCS 3, 557), слвн. *prisaditi se* (SSKJ IV, 179). Последнее генетически связано с глаголом **saditi* (Фасмер III, 544). Ср. соотносимое по структуре псл. **obryvistь(jь)* (ЭССЯ 29, 137).

Просѣд(ый): «волосомъ *проседѣ*» (1595 г.; НЗКК I, 276), ср. ст.-рус. *просѣдый* ‘начинающий седеть’ (СлРЯ XI–XVII вв. 20, 216), схв. *просѣд* и *прѣсед* ‘мало, недостаточно седой’ (РСКЖ 5, 217), производное чеш. *prošedivělý* (VRČS 3, 662) – адъектив, восходящий к праформе **prosěďь(jь)*.

Пустобород(ый): «волосы на головѣ русы, *пустобородѣ*» (1595 г.; НЗКК I, 114), ср. ст.-рус. *пустобородый* ‘безбородый’ (СлРЯ XI–XVII вв. 21, 52). Сохранилось в составе русского ойконима *Пустобородово* в бывшей Новгородской губ. (Vasmer RGN VII, 448). В структурном отношении это сложное прилагательное, образованное от адъективной основы *пуст-* < **rustь(jь)* (Фасмер III, 411) и именной *бород-* < **bord-* (ЭССЯ 2, 197).

Пустобрут(ый): «волос рус...*пустобрут*» (1603 г.; НЗКК II, 265) – местная диалектная реализация исходного **пустобруд(ый)* с оглушением согласного -д-, ср. ст.-рус. *пустобрудый* ‘не имеющий волос на щеках’ (СлРЯ XI–XVII вв. 21, 52). Рассматриваемая лексема является композитным образованием с адъективной основой **rustь(jь)* (Фасмер III, 411) в препозиции. При этом безусловный интерес представляет постпозиционная основа *бруд-*, которую, очевидно, следует соотносить со ст.-рус. *бруди* ‘волосы на лице, растущие от виска по щеке’ (СлРЯ вв. XI–XVIII 1, 339), ст.-укр. *бруду* (род. п.) ‘нарост на лице мужчины, который бреется’ (1741 г.; ЕСУМ 1, 265), производное пол. диал. *brydka* ‘растительность на нижней части лица’ (SGP II (3), 532), сюда же укр. диал. (полеск.) *бруд*, *брудь* ‘борода’ (Лисенко 36), которые не имеют общепринятой этимологии³. На наш взгляд, основа *бруд-* – метатезная форма от *бурд-* (ср. с расширенной семантикой рус. диал. *бурды* ‘1. мясистый нарост у птиц под нижней челюстью; 2. второй подбородок; 3. часть бороды около ушей; бакенбарды’; СРНГ 3, 284) < **bord* (корневое у < о под влиянием губного б). Этимологизируется в гнезде псл. **bьrd-* (отражает идею неровности, кривизны, выгнутоści, выпуклости)⁴, которая на основе количественного чередования связана с псл. **bord-* (см. выше).

Светлочермн(ый): «волосом...*светлочермен*» (1603 г.; НЗКК I, 139), ст.-рус. *светлочермный* ‘светло-рыжий’ (СлРЯ XI–XVII вв. 23, 147) – прилагательное-комполит, образованное сложением двух адъективных основ – *светл(ый)* < **světlь(jь)* (Фасмер III, 576) и *чермн(ый)* < **čьrťь(jь)* (ЭССЯ 4, 149–150).

От базовой псл. **сьгъп-* образованы два префиксальных производных. **Сучермн(ый)**: «волосом *сучермень*» (1603 г.; НЗКК II, 47); «борода *сучермень*» (1603 г.; там же I, 387) – сложение префикса *су-* (< **sq-*) и *чермен(ый)* < псл. **сьгъп-* (ЭССЯ 4, 149–150). **Учермн(ый)**: «рожеем *учермень*» (1603 г.; НЗКК II, 206) – сложение префикса *у-* (< **q-*) и *чермен(ый)* (см. выше).

Сухмян(ый): «Ростом...высок, *сухмян*» (1603 г.; НЗКК II, 267), ср. рус. диал. (псковск.) *сухмянный* ‘изрядно просохший’ (Даль IV, 367), ‘довольно высохший’ (Дополнение 261), (яросл.) ‘сухой, пересохший’ (ЯОС 9, 90), *сухмѣнный* ‘очень сухой’ (там же), (орл.) ‘1. очень сухой, засушливый; 2. не заливаемый в половодье, сухой’ (СОГ 14, 158), (ворон., новгор., тамб.) ‘относящийся к *сухмени*’ (Опыт 222) – адъектив с суффиксом *-н-* от *сухмен(ь)*, ср., например, рус. диал. (новг.) *сухмѣнь* ‘худощавый, сухощавый человек’ (НОС 11, 5): «*Сухмень* – сухой человек» (Новгородск. р-н и обл.; там же); «*Сухмень*, который сухой человек, тощий, вот и *сухмень*» (Валдайск. р-н Новгородск. обл.; там же), (олон.) *сухмѣнь* ‘сухое место’ (Дополнение 328), (орл.) ‘1. знойная сухая погода без дождя, засуха; 2. сухая почва’ (СОГ 14, 158); блр. *сухмѣнь* ‘сухое, жаркое время, бездожде, засуха’ (Насовіч 625), укр. *сухмѣнь* ‘сухой, худой’ (Желеховський II, 938), ‘бездожде, сухое время, засуха’ (Білецький-Носенко 345). Последнее также отражено в составе восточнославянских онимов, ср. ойконимы – рус. *Сухмень* в бывшей Новгородской губ. (НПК VI, 72); блр. *Сухмені* в Гродненской обл. (Рапановіч Гродзен. 234) и украинский антропоним – *Сухмѣнь* Иванъ, козак Нежинского полка, 1646 г. (Реестр 466).

Сухощав(ый): «...ростомь...средней...*сухощавъ*» (1595 г.; НЗКК I, 114), ср. рус. *сухощавый* ‘сухой, тощавый, худощавый, поджарый’ (Даль IV, 367), укр. *сухощавый* ‘худой, худощавый’ (Желеховський II, 939), блр. диал. *сухошчавы* ‘то же’ (ЖС 111) – производное с суффиксом *-ав-* от субстантива *сухость* (ср. рус. *сухость* (Даль IV, 366), пол. *suchość* (WSRP II, 557), чеш. *suchost* (VRČS 4, 705), слц. *suchost* (VRSS IV, 765)) < псл. **suxostь* (с *-j-*расширением).

Сухощек(ий): «рожаем смугла, *сухощока*» (1603 г.; НЗКК II, 299). В доступных лесикографических источниках славянских языков апеллятив документально не засвидетельствован. На функционирование лексемы *сухощѣкий* в русском языке указыва-

ет ещё новгородский антропоним, отмеченный в XV ст., – Еремей *Сухощек*, Новгород, 1471 г. (Веселовский 309). Учитывая его ареальную фиксацию, возможно, апеллятив *сухощёкий* является местным диалектизмом. С точки зрения структуры это композитное образование от адъективной основы *сух-* < **siхъ*(*ǰь*) (Фасмер III, 813) и именной *щека* < **šĕka* (Варбот 40). Относительно структурной аналогии ср. рус. диал. *корнощёкий* ‘о человеке с каким-нибудь изъяном на щеке’ (СРНГ 14, 342).

Тонячлив(ый): «ростом...*тонячлив*» (1602 г.; НЗКК II, 222) – фонетически вторичная форма от **тончливый*, которую следует рассматривать как суффиксальное производное от глагола *тончати* < **tončati*: ср. рус. *тончатъ* ‘становиться тоньше’ (Даль IV, 415), блр. диал. *тончати* ‘худеть’ (СБГ 5, 105), укр. *тѳнч[ш]ати* ‘делаться тоньше’ (Ніковський 779), болг. *тончатъ* ‘становиться тоньше’ (РБР II, 605). Изначальную семантику апеллятива помогает восстановить родственное рус. *тончивый* ‘сравнительно с длиною или вышиною тонкий, поджарый, подбористый’ (Даль IV, 415), диал. (новг.) *тончивый* ‘худой, тощий; узкий в кости; худощавый’ (НОС 11, 46).

Черневинка: «на лице...*черневинка* невелика» (1603 г.; НЗКК II, 321) – деминутив на *-k-* от *черневина* (ср. рус. диал. (новг.) *черневина* ‘1. низкое заболоченное место, обычно поросшее кустарником; 2. топкий участок перед болотом с черной, обычно торфяной землёй’; НОС 12, 49) < адъектива *черневой* / *черневый* (ср., рус. диал. (яросл.) *черневой*; ЯОС 10, 54). Исходную семантику анализируемого апеллятива можно восстановить с помощью рус. диал. (псков.) *чернѳвинка* ‘маленькое черное пятнышко’ (Дополнение 299). Ср. ещё родственные субстантивированные прилагательные: рус. диал. (яросл.) *чернева* ‘помета ткани на основе, вообще всякая местная чернота, чернь, пятно’ (ЯОС 10, 54), (новг.) I. *чѳрнев* ‘1. еловый лес; 2. густой лес, чаща, обычно на возвышенности в болоте’, II. *чѳрнев* ‘топкий участок перед болотом, с черной, обычно торфяной землей’ (НОС 12, 49).

Черноглаз(ый): «въ рожу смугль...*черноглазь*» (1595 г.; НЗКК I, 231), ср. рус. *черноглазый* (Даль IV, 595). Анализированная лексема отражена в славянских онимах, ср., например, ойконимы – рус. *Черноглазовка* в бывшей Курской губ. (Vasmer RGN X (1), 108), укр. *Чорноглазівка* в Харьковской, Днепропетровской и Полтавской обл. (АТУ-1987, 451); укр. гидроним *Чорноглазова*

в бас. Дона (СГУ 613), хорв. антропоним *Černoglavov* (LPSRH I, 110). В структурном отношении является композитом, образованным сложением двух основ, – адъективной *чёрн-* < **čьrнь(jь)* (ЭССЯ 4, 155) и именной *глаз* < **glazь* (там же 6, 111).

Шадровит(ый): «лицом *шадровит*» (1602 г.; НЗКК II, 34), ср. рус. диал. (новг.) *шадровитый* ‘1. имеющий следы от оспы, рябой; 2. шероховатый, с неровной поверхностью’ (НОС 12, 73) – производное с суффиксом *-ит-* от адъектива *шадровый* < псл. **šedьrovь(jь)*, ср. блр. *шудра́вый* ‘не гладкий, шероховатый’ (Насович 718), укр. *ша́дровий* ‘с трещинами’ (Гринченко IV, 481), болг. диал. *шудрав* ‘нечистый, грязный’ (РСБКЕ III, 657), ‘слабый, недоразвитый, мелкий, бесформенный’ (Жьнчев 152), производное пол. *szudrawie* ‘негодяй, прохвост’ (SJP VI, 683–684). Последнее, в свою очередь, можно рассматривать как префиксально-суффиксальное образование, генетически связанное с глаголом **dьrati(se)* ‘рвать, драть’ (ЭССЯ 5, 218).

Шепетлив(ый): «языкъ *шепетливъ*» (1595 г.; НЗКК I, 298), ср. црк.-слав. *шепотли́вый* ‘тот, кто тайно злословит ближнего, клеветник, клязник’ (ПЦСС 832), рус. *шепетли́вый* выговор (Даль IV, 628), ст. укр. *шепетливый* ‘шепелявый’ (1653 г.; Тимченко 2, 492), укр. диал. *шепетли́ви* ‘шепелявый’ (Аркушин II, 262), пол. диал. *szepietliwy* ‘то же’ (SJP VI, 603) > ст. пол. антропоним *Szepietliwy* (1390 г.; Румут II, 535), чеш. *šepetliwý* ‘то же’ (Jungmann IV, 444) – прилагательное, реконструируемое нами как **šьpьtьlivь(jь)*, – суффиксальное производное на *-livь-* от глагола **šьpьtati* (Фасмер IV, 429). Относительно структурной аналогии ср. **gorьlivь(jь)*, **kvarьlivь(jь)*, **peсьlivь(jь)* (Черниш 397), **motьlivь(jь)* (ЭССЯ 19, 200).

Широконос(ый): «въ рожу долголикъ, *широконось*» (1595 г.; НЗКК I, 452), ср. рус. *широконос* ‘утка, *Anas cluеata*’ (Даль IV, 634), укр. *широконо́сий* ‘с широким носом’ (Желеховський II, 1090), пол. *szeroконосу* ‘то же’ (WSRP II, 752), словц. *širokonosý* ‘то же’ (VRSS V, 688), чеш. *širokonosý* ‘то же’ (Jungmann IV, 462), словн. *širokonós* ‘то же’ (SSKJ IV, 1070) – адъективный композит, восходящий к праформе **širokonosь(jь)* < **širokь(jь)* (Черных II, 413) + **nosь* (ЭССЯ 25, 212). Относительно структуры см. выше: *кляпнонос(ый)*, *остринос(ый)*.

Щупловат(ый): «рожаем смугол, *щупловат*» (1595 г.; НЗКК II, 332) – суффиксальное производное от *щуплый* < псл. **šcupьlь(jь)*

(Фасмер IV, 510): ср. рус. диал. (курск.) *щуплый* '1) мелкий, мизерный; 2) недозревший, сморщенный' (Опыт 270), ст.-укр. *щуплый* 'мелкий' (Білецький-Носенко 406), укр. диал. *щуплий* 'худой, невысокого роста' (Аркушин II, 282), блр. диал. *шчуплы* 'хилый, худой, тощий' (ТС 5, 344), пол. *szczupły* 'сухощавый' (WSRP II, 558), болг. *щупл* 'хилый, слабый, сухощавый' (РБР II, 778). Последнее является прилагательным на *-l-*, соотносимым с глаголом **šcipati* (ЭССЯ 30, 155).

¹ Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачёва. М., 1984. Вып. 11. С. 90; Козлова Р. М. Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997. С. 62.

² Козлова Р. М. Указ. соч.

³ Див.: Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. К., 1982. Т. 1. С. 265.

⁴ Рефлексы псл. **brd-* частично описаны в научной литературе см.: Шулъгач В. П. Українські етимології. 29–36 // Мовознавство. 1998. № 6. С. 40–41; Шулъгач В. П. Из этимологических разысканий в области русской исторической антропонимии // Folia onomastica Croatica. Zagreb 2001. 10. S. 232–233.

СОКРАЩЕНИЯ

Аркушин	— Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. I–II.
АТУ-1987	— Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1987. К., 1987.
БЕР	— Български етимологичен речник / Съст. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев та ін. София, 1971–2002. Т. 1–6.
Білецький-Носенко	— Білецький-Носенко П. Словник української мови. К., 1966.
Бялькевіч	— Бялькевіч І. К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мінск, 1970.
Варбот	— Варбот Ж. Ж. К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имён. IV // Этимология 1976. М., 1978. С. 31–41.
Веселовский	— Веселовский С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.

- Геров — Геров Н. Речник на българския език. София, 1975–1978. Ч. 1–5.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченка. К., 1907–1909. Т. I–IV.
- Даль — Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. I–IV.
- Дополнение — Дополнение к опыту областного великорусского словаря. СПб., 1858.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. К., 1982–2003. Т. 1–4.
- Желеховський — Желеховський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. I–II.
- Козлова СПС — Козлова Р. М. Структура праславянського слова. Праславянське слово в генетическому гнезді. Гомель, 1997.
- Козлова Студії 2004 — Козлова Р. М. О Сормах, Сарматах, Сорматських горах // Студії з ономастики та етимології. 2004 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2004. С. 244–275.
- Кънчев — Кънчев И. Говорът на село Смолско, Пирдопско // Българска диалектология: Проучвания и материали. София, 1968. Кн. IV. С. 5–161.
- Лисенко — Лисенко П. С. Словник поліських говірок. К., 1974.
- Младенов — Младенов С. Етимологически и правописень речникъ на българския книжовнъ езикъ. София, 1941.
- Насовіч — Насовіч І. І. Слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1983.
- НЗКК — Новгородские записные кабальные книги 100–104 и 111 годов / Под ред. А. И. Яковлева. М.; Л., 1938.
- Ніковський — Ніковський А. Українсько-російський словник. К., 1926.
- НОС — Новгородский областной словарь / Отв. ред. В. П. Строгова. Новгород, 1992–2000. Вып. 1–13.
- Ожегов — Ожегов С. И. Словарь русского языка. М., 1964.
- Опыт — Опыт областного великорусского языка, изд. Вторым отд. имп. Академии Наук. СПб., 1852.
- ПЦСС — Полный церковно-славянский словарь / Сост. Г. Дьяченко. М., 1993 (репринтное воспроизведение издания 1900 г.).
- Рапановіч Гродзен. — Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. Мінск, 1981.

- БРБ — Русско-български речник / Под ред. на С. Влахов, А. Людсканов, Г.А. Тагамлицкая. София, 1960. Т. I–II.
- РБС — Русско-белорусский словарь / Под ред. К. К. Атраховича. Минск, 1982. Т. 1–2.
- Реестр — Реестр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. К., 1995.
- РСБЖЕ — Речник на съвременния български книжовен език / Гл. ред. С. Романски. София, 1955–1959. Т. I–III.
- РСКНЈ — Речник српскохрватског книжевног и народног језика. Београд, 1959–1988. Књ. I–XIII.
- РСКЈ — Речник српскохрватскога книжевног језика. Нови Сад; Загреб, 1967–1973. Књ. 1–5.
- СГУ — Словник гідронімів України / Відп. ред. К. К. Цілуйко. К., 1979.
- СлРЯ XI–XVII вв. — Словарь русского языка XI–XVII вв. М., 1975–2002. Вып. 1–6 (гл. ред. С. Г. Бархударов); вып. 7–10 (гл. ред. Ф. П. Филин); вып. 11–14 (гл. ред. Д. Н. Шмелёв); вып. 12–26 (гл. ред. Г. А. Богатова).
- СОГ — Словарь орловских говоров / Научн. ред. Т. В. Бахвалова. Ярославль; Орёл, 1989–2003. Вып. 1–14.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. Л.; С.-Петербург, 1966–2004. Вып. 1–38.
- Тимченко — Тимченко Є. Матеріали до Словника писемної та книжкової української мови XV–XVII ст. / Підг. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса. К., 2003. Кн. 1–2.
- ТС — Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. Мінск, 1982–1987. Т. 1–5.
- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва. М., 1986–1988. Т. I–IV.
- Черниш — Черниш Т. О. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні. К., 2003.
- Черных — Черных П. Л. Историко-этимологический словарь современного русского языка. М., 1993.
- Шульгач — Шульгач В. П. Заметки по донской гидронимии: Варгол // Восточноукраинский лингвистический сборник. Донецк, 1998. Вып. 4. С. 182–187.

- ЭСБМ — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1978–2005. Т. 1–8 (пад рэд. В. У. Мартынава); Т. 9–10 (пад рэд. Г. А. Цыхун).
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачёва. М., 1974–2005. Вып. 1–32.
- ЯОС — Ярославский областной словарь / Отв. ред. Г. Г. Мельниченко. Ярославль, 1981–1991. [Вып. 1–10].
- Beneš — Beneš J. O českých příjmeních. Praha, 1962.
- Jungmann — Slovník česko-německý Josefa Jungmanna. V Praze, 1835–1839. D. I–V.
- Kott — Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fra-seologický / Sest. F.Št. Kott. V Praze, 1878–1884. D. 1–4.
- LPSRH — Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb, 1976.
- Rymut — R y m u t K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999. T. I–XV.
- SGP — Słownik gwar polskich / Red.: J. Reichan, S. Urbańczyk. Wrocław etc., 1983–1986. T. II. Z. 3 (6).
- SJP — Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedźkiego. Warszawa etc., 1900–1927. T. I–VII.
- SSKJ — Slovar slovenskega knjižnega jezika / Glavn. ured.: A. Bajec, J. Jurančič, M. Klopčič in dr. Ljubljana, 1991.
- Vasmer RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Berg. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.
- VRČS — Velký rusko-český slovník / Za ved. L. Kopeckého, B. Havránka, K. Horálka. Praha, 1952–1964. D. 1–6.
- VRSS — Vel'ký rusko-slovenský slovník / Hlavn. red. E. P. Vasilievová. Bratislava, 1960–1970. D. I–V.
- WSRP — Wielki słownik rosyjsko-polski / Red.: R. Stypuł, G. Kowalowa, T. Kondratuk etc. Warszawa, 1993. T. I–II.

О. І. Гладі

(Київ)

З АРХАЇЧНОЇ ЛЕКСИКИ КАРПАТСЬКОГО АРЕАЛУ

Вітчизняна діалектна лексикографія останніх років відзначається активізацією уваги дослідників до словника українських говірок карпатської зони, логічним наслідком чого була публікація низки винятково цікавих словників діалектизмів, до яких належать словники закарпатської лексики І. Жегуца і Ю. Піпаша та Ю. Піпаша і Б. К. Галаса, О. Бевки, а також новий «Словник буковинських говірок» за редакцією Н. В. Гуйванюк. Звичайно, лексичний фонд говірок карпатського діалектного ареалу далеко не обмежується фактажем, що містять дефініції названих праць (вони значною мірою доповнюють матеріали, зібрані українськими науковцями-карпатистами різних років), проте цінність їх від цього не зменшується. Матеріал цих джерел цікавий своєю архаїчною самотністю, котра багато в чому зберігає сліди праслов'янської давнини – численні фрагменти праслов'янського діалектного словника. В цьому полягає важливість карпатських діалектних слів для історії слов'янських мов і, зрештою, для етимології та праслов'янської реконструкції. Тільки фронтальний аналіз цих матеріалів дасть приблизне уявлення про склад праслов'янського словника карпатських діалектів. Власне, реконструкції та етимологічній інтерпретації деяких реліктових слов'янських діалектизмів, що відновлюються на підставі лексем, ексцерпованих із різних (у тому числі й названих вище) джерел, присвячено наведені нижче етимологічні етюди.

У пастушій термінології Закарпаття вживається лексема *ветуля* ‘коза, що не мала козенят’ (Верхратський 230), *вѣтул’а* ‘козена, що народилось навесні, а восени вже завагітніло’¹, котра фактично відтворює псл. **vetul’a* (форма з кореневим *o* вторинна). При цьому реконструйоване слово, незважаючи на вдавану подібність до власне слов’янських дериватів на *-ul’a*, не пояснюється на праслов’янському рівні, маючи глибшу хронологію. Отже, маємо справу з реліктовою індоєвропейською лексемою **uet-ou-*, що репрезентує суфіксальній дериват від кореневої основи **uet- ‘рік’* (: гр. *ἔτος* ‘рік; недоросла особина (про звірів)’, пор. ще похідні на зразок осет. *wæss* ‘теля’, д.-інд. *vatsá-* ‘т. с.’, а також префіксальне і.-е. **pro-uet-* ‘минулий рік’ > іран. **fravata-* > авест. *fravaiti-* ‘телиця’)². Давню лексему лише вторинно було включено до ряду пізніх похідних із формантом *-ul’a*. Вік домашніх тварин вимірювався хронологічним терміном *рік*, і цей принцип мотивації відбився у **vetul’a*, пор. типологічно споріднені російські тваринницькі (стосовно коней, рогатої худоби) терміни *годовáльий, двухлѣток, трехлѣток*, а також діал. *ярка* ‘молода «годовалая» (яка ще не ягнилася) вівця’ ~ *яра, ярь* ‘весна’ (в давньоруській мові – ‘літо’) та ін. Типологічно споріднений матеріал див. у спеціальному дослідженні О. М. Трубацова³.

Тобто розглянуте псл. **vetul’a* законсервувало в чистому вигляді основу, що у слов’янських мовах звичайно виступає у вигляді **tele-, -ete*. У спеціальній літературі ця лексема розглядається як вторинна форма зі спрощенням анлауту подібно до лексем із початковою апокою (див.: Machek 524: із зауваженням про аналогічне явище у балтів; див. ще доповнення О. М. Трубацова до словника М. Фасмера; Фасмер IV, 38). Серед етимологічно тождяних слов’ян. **tele-, -ete* лексем, зібраних у В. Махека, існує структурна паралель (тільки з іншим вокалізмом суфіксальної частини) до відновленого псл. **vetul’a*, пор. лат. *vitulus* ‘теля, бичок’ (Machek 524), і саме ця форма, а також грецький рефлекс (див. нижче) мають значення для етимології українського слова.

Для нашого слова принципово можливий інший архетип – **vetel’a* ~ гр. *ἔτελον* (приклад наведено за: Machek 524) < **Ḝéτελον*, проте тільки за умови, що сучасне у в зкрп. *вѣтул’а* з’явилося унаслідок спотворення фонетичного боку слова, спричиненого дестимологізацією.

Гуцульське *паду́риця* ‘фрукти, які самі падають; кислі недостиглі фрукти (яблука або груші)’ (ГГ 143), *паду́рища* ‘дичка’ (Горбач 314), яке має точний відповідник у буков. *паду́риця* ‘плід, що впав з дерева’ (СБГ 376), репрезентує регулярне похідне з формантом *-иця* від **падора*. Твірне слово (його акцентологічна форма) збережене в російських діалектах, пор. твер. *па́дора* ‘падло’, петерб. ‘про дуже худого, замореного коня’ (СРНГ 25, 134), фактично – ‘кінь, який падає чи вмирає від втоми або хвороби’. За всіма формальними показниками *падора* – давній девербатив від **pasti*, **padati*, а словотвірним засобом був продуктивний у царині давньослов’янської віддієслівної експресивної деривації суфікс *-or-*. Відносна прозорість словотвірної структури розглянутої лексеми ніяким чином не знімає її архаїки: похідні на *-or-* (їх обмежена кількість) від основ дієслів у спеціальній літературі зраховуються до старих утворень, пор. ще псл. діал. **syk-ora* ‘птах сикора’ ~ **sykati*, **syčati* ‘сичати’⁴. Отже, як карпатські, так і російська лексеми продовжують псл. **pador(ic)a*. Пор. ще форму з варіантною словотвірною структурою, засвідчену в російських вологодських говірках – *падунéц* ‘опалий плід’ (СРНГ 25, 136) < **pad-un-ьсь*.

З-поміж лексичних діалектизмів буковинського словника привертає увагу слово *па́пурі, -ів* ‘зовні відвислі залози у курей над дзьобом, сережки’ (СБГ 384), яке, наскільки нам відомо, ще не пояснювалось із точки зору походження. Лексема становить певний інтерес, оскільки репрезентує на східнослов’янських теренах давнє лексичне гніздо, що досі прийнято було обмежувати діалектами західної частини південнослов’янського ареалу. Власне, вважалось, що для його похідних відсутні слов’янські відповідники. Маємо на увазі парадигму кореневої основи **rap-* (?): схв. *ра́рак*, гер. *ра́рка* ‘ungula, копито’, ‘мушля’, словн. *ра́рек, -рка* ‘копито’⁵, семантика яких дозволяє приблизно окреслити контури того діапазону, в якому вживався етимон. Мотивація копита (суцільного рогового наросту) і мушлі (предмет з одним опуклим боком), в принципі, може ґрунтуватися на сприйнятті цих реалій як округлих, опуклих предметів, а отже, для **rap-* не виключена генетична семантика ‘щось опукле’. У реальності такого смислового наповнення праслов’янської основи **rap-* сумніватися не доводиться: як нам видається, для неї існує відповідне індоєвропейське джерело, що встановлюється з достатньо висо-

ким ступенем імовірності, зокрема, ним міг бути один із апофонічних варіантів і.-е. **rap-*, (різновид з інфіксом) **ratp-* ‘надувати’ (: лат. *rap-ula* ‘булька, прищ’, лит. *ràtp-ti* ‘ставати товстим, огрядним’ – Fick 137). Значить, псл. **rap-* сягає і.-е. **rāp-* (кореляція *ǎ* : *ā*).

Таким чином, окрім праформи **rap-ъкъ* (для південнослов’янської зони), логічно відновлювати архетип **rap-urъ* як дериват із суфіксом *-ur-* (для невеликої частини східнослов’янської території).

Група діалектних лексем на зразок зкрп. *paperku* ‘ратиці’ (Leška, Šišková, Mušinka 317), *nanírka* ‘ратиця’ (р-н Ужгорода; Чучка 331), *nániprok* ‘т. с.’ (Жегуц, Піпаш 107), ‘одна з половин копита парнокопитних тварин’⁶, *nániprok*, *-рка* ‘тваринне копито, що складається із двох половин (корова, вівця, коза, олень, серна, козуля)’ (Бевка 97), *nanírrok* ‘т. с.’ (Лизанець 62), гуц. *nániprok*, *nánírka* ‘ратиця’, ‘фаланга кінцівки птахів’ (ГГ 144), бойк. *nanírka*, *nániprka* ‘ратиця’, ‘частина ратиці’ (Онишкевич 2, 39) має словацький відповідник – *paperku* ‘ратиці, кігті’, що спонукало авторів ЕСУМ до висновку про запозичення українських слів зі словацької мови. Етимологія лексеми тут визначається як не зовсім ясна (ЕСУМ 4, 283). Перш ніж робити висновок щодо напрямку запозичення, спробуємо встановити генезу наведених слів. Для цього, передусім, звернемося до типології мотивації назв копита в індоєвропейських мовах.

Слов’янський термін **kop-yto* дериваційно залежить від дієслова **kopati* ‘копати’ (ЕССЯ 11, 36), тому не може нічого дати для етимологічної інтерпретації перелічених слів. Так само нічого не дає апеліяція до індо-іранських і германських мов, у яких репрезентований старий індоєвропейський термін **kapho-* / **kopho-*, **kopo-* / **kōpo-* ‘копито’ (: іран. *safa-t-* > осет. *sæft-æg*, д.-інд. *śapha*, нім. *Huf*, д.-сів. *hofr* та ін.; ЕССЯ 11, 36; Абаев III, 55–56), семантичну історію котрого не коментують. Пролити світло на історію значення ‘копито’, а отже, на етимологію цілої групи слів допомагає грецький матеріал. Зокрема, гр. *χηλή*, дор. *χῆλλᾶ* ‘копито’ сягає і.-е. *ǵhā-* ‘бути відкритим, розколюватися’ (Boisacq 67). Цей важливий факт засвідчує прагнення частини давніх індоєвропейців підкреслити словом таку важливу рису деяких тварин, як роздвоєне, розщеплене, розколоте на дві частини

копито, власне – ратицю, що відрізняється від копита як суцільного рогового наросту.

Вказана обставина дозволяє витлумачити і карпатські назви ратиці в рамках типологічно подібного семантичного розвитку ‘розпирати’ > ‘роздвоєне копито, ратиця’, а саме таке значення має дієслово **-pъrati*, **-pirati*, що стояло на початку словотвірного ланцюжка, кінцевою ланкою якого були наведені вище лексеми. Такий висновок добре узгоджується і з семантикою укр. *nápirok* ‘плавальна перетинка між пальцями в качок та гусей’ (ЕСУМ 4, 283), буквально – те, що розпирає пальці, завдяки чому утворюється своєрідний «ласт», яким зручно загрибати воду. Зібрані форми континуують псл. **pa-pъr-ьka*, **pa-pir-ьka*, **pa-pir-ькъ* – деривати від іменних основ **pa-pъr-* / **pa-pir-*, співвідносних з відповідними дієсловами. Перший прототип імовірний для укр. *paperky* і слвц. *paprky*, а другий і третій – для решти українських форм.

Думаємо, що твердження про запозичення слів з однієї мови в іншу раціональніше було б замінити на кваліфікацію їх як старих спільних регіональних інновацій, тим більше, що словацька форма, з огляду на її фонетику, не могла бути джерелом для українських (хіба що для *paperky*), в яких кореневе *-i-* явно етимологічне (виступає як у відкритому, так і в закритому складі), а значить вказує на варіант дієслівної основи з подовженням ступеня редукції.

Додамо, що це не єдиний у слов’янській лексиці випадок подібної мотивації, пор. ще слвц. діал. *škraputa*, (похідне) *škrapucina* ‘ратиця корови’ (ASJ 93), що репрезентує псл. **skorpota* – лексикалізована форма жіночого роду дієприкметника (act. praes.) ~ невідомим з доступних джерел **skorpti* ~ і.-е. **sker-* ‘гнути; різати, рубати’ (> ‘розділяти, розщеплювати’), достатньо описаним в палеославистиці, пор. ще різновид з іншим кореневим вокалізмом, збережений в нім. *Scherbe* ‘скалка, уламок’ (буквально – ‘те, що розбили, розщепили’; Walde 581; згідно історичної фонетики германських мов, сучасне *-b-* – кінцева ланка фонетичної еволюції і.-е. *-p-*). Можлива й більша хронологічна глибина, точніше – відбиття в основі псл. **skorpot-* індоевропейського партиципіума **skorp-ont-*.

У говірках Воловецького району Закарпатської області, у словнику чабанської лексики, зафіксовано термін *рубіиц* ‘знак на морді чи вухах вівці, який випікається’⁷. На рівні кореневої осно-

ви лексема має відповідники за межами карпатської мовної зони, зокрема в слвн. *ribast* ‘смугасти́й’ ~ лит. *ráibas* ‘строкати́й’ < і.-е. **rei-bho-/*roi-bho-*, (зі ступенем редукції апофонії) лит. *riba* ‘світла смуга в лісі’⁸. Тобто перед нами два суфіксальних похідних від спільного кореня – **rib-ьсь* і **rib-astь*. Значення української лексеми не протирічить включенню її в список похідних у гнізді і.-е. **rei-bho-*: адже знак, що випікається на морді, вухах овець – фактично світла смуга, пляма що добре виділяється на шкірі, і балтійські рефлексии згаданої основи якраз показують розвиток аналогічної семантики, пор. вище лит. *riba* ‘світла смуга в лісі’.

Буков. *чєкало*, -а ‘прилад для ловлі риби у вигляді сітчастого черпака’ (СБГ 638) утворює ізолексу з формально ідентичним серб. *чєкало* ‘клепало (дошка)’, ‘«кулак» у млині’ (Мичатек 651). Лексеми репрезентують псл. **čekadlo* – регулярне похідне з інструментальним формантом -*dlo* від дієслова **čekati* (: болг. діал. *чєкам* ‘тикати, колоти’ – ЭССЯ 4, 36-37; див. **čekati* II; пор. ще похідне **čekьtati* > схв. *čàktati*, XVII ст. ‘штовхати, колоти; мучити, катувати’ – Skok 303; без реконструкції архетипа). Тут нема протиріччя між характером реалії (сак, черпак) й значенням твірного дієслова (‘бити, тикати’), і це підтверджується прикладом іншої назви риболовного пристрою, пор. **botati* ‘бити’ (: рос. *бóтáть* ‘бити по воді «боталом»; каламутити воду «боталом» для успішної ловлі риби мережею’) > **botadlo* (: рос. діал. *бóтáлка* ‘риболовний пристрій ... , кийок, яким лякають рибу’ – ЭССЯ 2, 224). Пристрій поєднував функції двох реалій рибальського промислу, виступаючи і як кийок, яким лякали рибу, щоб загнати її в мережу, і як черпак, яким цю рибу витягали з води – ситуація, що повністю дублює функціональний синкретизм російського *ботала*, *боталки*.

Щодо сербських прикладів, то їх значення ‘дошка, «кулак» як деталь механізму млина’ суміжні з поняттям того самого кийка, палиці, яким б’ють, тикають, тому, як нам видається, при тлумаченні саме *чєкало* доцільніше починати з «повноцінної» семантики ‘штовхати, колоти; мучити, катувати’, що репрезентується серб. *čàktati*, аніж зі звуконаслідувального значення, наявного у варіантних дієслівних формах з коренем *ček-* / *ček-et-* (див.: Skok 303).

- ¹ Лексему наведено за матеріалами роботи: Німчук В. В. Словотвір іменних частин мови в закарпатських верхньонадборжавських говірках: Дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1962. С. 178.
- ² Див.: Трубачев О. Н. [Рец. на:] В. И. Абаев. Историко-этимологический словарь осетинского языка. II: L-R. Л., 1973. 448 стр. // Вопросы языкознания. 1975. № 1. С. 134.
- ³ Форми наведено за: Ларин Б. А. Об арханке в семантической структуре слова (*яр-юр-буй*) // Из истории слов и словарей: Очерки по лексикологии и лексикографии. Л., 1963. С. 80. Див. ще Трубачев О. Н. Происхождение названий домашних животных в славянских языках (этимологические исследования). М., 1960. С. 5–47.
- ⁴ Sławski F. Zaręys słowotwórstwa prasłowiańskiego // Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1976. T. II. S. 25.
- ⁵ Куркина Л. В. Изоглосные связи южнославянской лексики (материалы к проблемам славянского этногенеза) // Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. Методология и историография. М., 1976. С. 143.
- ⁶ Німчук В. В. Знач. праця. С. 233.
- ⁷ Дзєндзелівський Й. О. Із спостережень над чабанською лексикою говорів Закарпатської області // Матеріали XXI наукової конференції Ужгородського державного університету: Серія філології. К., 1967. С. 126.
- ⁸ Детальніше див.: Куркина Л. В. Славянские этимологии // Этимология. 1971. М., 1973. С. 90 (із посиланням на Ф. Безля).

СКОРОЧЕННЯ

Абаев	— Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. М.; Л., 1958–1989. Т. I–IV.
Верхратський	— Верхратський І. Знадоби для пізнання угорських говорів // Записки наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1902. Т. XLV. С. 29–280.
ГГ	— Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я. В. Закревська. Львів, 1997.
Горбач	— Горбач О. Словник говірки с. Бродина (пов. Радівці, Румунія) // Гуцульські говірки : Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. В. Закревська. Львів, 2000. С. 245–364.
ЭССЯ	— Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1974–2005. Вып. 1–32.

- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. К., 1982–2003. Т. 1–4.
- Жегуц, Піпаш — Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. Мюнхен, 2001.
- Лизанець — Лизанець П. М. Українські південнокарпатські говірки Затисся Виноградівського району Закарпатської області: Дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1957. Т. II (машинопис).
- Мичатек — Мичатек Л. А. Дифференциальный сербско-русский словарь. СПб., 1903.
- Онишкевич — Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. К., 1984.
- СБГ — Словник буковинських говірок / За ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. Л.; С.-Петербург, 1966–2003. Вып. 1–37.
- Чучка — Чучка П. П. Українські говірки околиці Ужгорода (фонетика і морфологія): Дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1958 (машинопис).
- ASJ — Atlas slovenského jazyka: Lexika. Bratislava, 1984. Т. IV. С. 2.
- Boisacq — Boisacq É. Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Heidelberg; Paris, 1923.
- Fick — Fick A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Göttingen, 1874. Bd. I.
- Machek — Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Vyd. 2. Praha, 1957.
- Leška, Šišková, Mušinka — Leška O., Šišková R., Mušinka M. Vyprávění z Podkarpatí. Ukrajinská nářečí východního Slovenska. New York; Praha; Kyjev, 1998.
- Skok — Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1971. Knj. I.
- Walde — Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Berlin und Leipzig, 1930. Bd. II.

В. П. Шульгач

(Киев)

ИЗ РУССКОЙ ДИАЛЕКТНОЙ ЛЕКСИКИ. VI*

Гавáйдало ‘неряха’ (СРГК 1, 321). Формально соотносится с глаголами *вóйдать* ‘круговыми движениями перемещать по поверхности, вертеть’, ‘тереть пол’, *вóйдаться* ‘возиться с чем-н.’ (СРГК 1, 220), *завóйдать* ‘запачкать’ (СРНГ 9, 332), *войдáть* ‘волочить’ [ноги] (Элиасов 80), что позволяет выделить префиксальное *га-* не совсем ясного происхождения. Скорее всего, это результат экспрессивного озвончения **ka-* (**ko-*). В таком случае можно восстанавливать исходные глаголы **vьldati*, **vьldati se* и словообразовательно зависимое (производное) **kavьldadlo* (**ko-vьldadlo*) (с учетом фонетического развития -л- > -л’- > -й- в корневой морфеме и реализации бинарной группы ъл > -áл-).

Гамбáить ‘копить что-л. в большом количестве, неохотно расходуя’ (Сл.БГ 4, б). Может сопоставляться с русск. диал. *сгáмбить* ‘сделать плохим, испортить’, *сгáнбить* ‘сделать какую-л. вещь плохо, грубо, кое-как’, *сгáйбать в кучу*, *сгáйбывать* ‘собирать, сгребать что-л. в кучу, в ворох’ (СРНГ 37, 11, 13), *сгúльбать* ‘привести в беспорядок что-л., смешать что-л. вместе’ (СРНГ 37,

*) Продолжение. Начало см.: Восточноукраинский лингвистический сборник. Донецк, 2001. Вып. 7 (I); Филологические исследования. Донецк, 2000. Вып. 2 (II); Студії з ономастики та етимології. 2002. К., 2002 (III); Восточноукраинский лингвистический сборник. Донецк, 2002. Вып. 8 (IV); Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту: Зб. наук. праць, присвяч. ювілею А. П. Загнітка. Донецьк, 2004 (V).

47). Последний факт этимологически прозрачен, тогда как приведенные выше лексемы иллюстрируют разнообразное органическое и неорганическое преобразования плавного в корне (лабиализацию, сладкозвучие). К псл. **gьlbiti*, пропущенному в ЭССЯ.

Грязть ‘засасывать’, ‘погружаться во что-н. топкое, вязкое’, ‘вязнуть’ (СРГК 1, 407). Ценное дополнение к статье **gъzti* в ЭССЯ 7, 125, где в перечне рефлексов находим только др.-русск. *грязти* и ремарку «слабо засвидетельствовано».

Долі́мый ‘длинный’ (СРГК 1, 428). Пассивное деепричастие настоящего времени на **-i-m-*. Сопоставимо с *доліть* ‘медлить’ (СРГК 1, 479) и родственной славянской лексикой, собранной в статье **doliti* (ЭССЯ 5, 62). Здесь же о нюансах семантического развития.

Долгопрі́яслый ‘долговязый’ (НОС 2, 92). Один из случаев функционирования метафор типа *composita* в диалектной речи. Потенциальный праславянизм – **dьlgopredslъjь*. Теоретически возможна реализация в сфере антропонимии.

Долы́ня ‘худой, хилый человек’ (СРГК 1, 480). С близкой семантикой известно другим севернорусским говорам: ‘высокий нескладный человек; дылда’ (твер., олон.) (СРНГ 8, 114), ‘очень высокий человек’ (арх.) (АОС 11, 353), ‘высокий, худощавый человек’ (новг.) (НОС 2, 93). Лексический архаизм – **dolyнь*, дериват на *-уль* < *-унї* от **dolь*. О рефлексах последнего см.: (ЭССЯ 5, 64–65).

Кѡ́рва ‘подпорка стога’ (СРГК 2, 421). Одно из немногочисленных дополнений к словарной статье псл. **kьrva*, восстановленной в научной литературе в основном на ономастическом материале ¹.

Скава́лда ‘плакса, рева’ (СРНГ 37, 362). В формальном отношении соотносительно с русск. диал. *бывалда* ‘толстый, неповоротливый человек’ (СРГСУ Доп. 52), *эвалда* ‘человек, легко поддающийся чувству страха’ (СРГС 1/2, 86), *кува́лда* ‘неопрятная женщина’ (Миртов 158), (производным) *накува́лдатся* ‘слишком тепло одеться’ (Мордов. 4, 80), а также антропонимами *Шева́лдов* Никита, 1627 г., *Чувилдин* Лавр, 1628 г. (Веселовский 356, 363) и др., что позволяет выделить префиксальные компоненты *ска-*, *бы-*, *е-*, *ку-*, *чу-*, *ше-* и корень *-валд-* (*-вилд-*) < **-вълд-*. На материале проприальной лексики словообразовательное гнездо с корнем *вълд-* описано Р. М. Козловой ². Апеллятивный материал

выявлен и освоено скудно, впрочем ср. русск. диал. *волдыга* ‘своевольник, вольный гуляка, сорванец’, *валдыга* ‘своевольный человек; гуляка’ (СРНГ 4, 21; 5, 38), *ва́лда* ‘палка, жердь’, *ва́нда* ‘плетенная из прутьев ловушка для рыбы’ (СРГСУ Доп. 54, 55) < **ва́лда* (ассимиляция плавного) и др. Словообразовательная модель «приставка *ска-* (*ско-*) + корень», кроме *скавалда*, реализована также в русск. диал. *ска́вердень* ‘косой шип в бревне’, *скапы́ржний* ‘сбрасывающий с себя, отбрасывающий от себя в сторону что-либо’, *скавырза́кать* ‘сделать что-л. наспех, кое-как’ (СРНГ 37, 362, 363, 389) и др.

Стóбаться ‘биться крашеными яйцами в Пасху’ (НОС 10, 163). По всей вероятности (судя по дефиниции), это результат формального преобразования исходного **христосаться*. Ср. в качестве аналогии русск. диал. *кстить* ‘совершать обряд крещения’ (НОС 4, 166), *стíны* ‘крестины’ (СРГСУ Доп. 518), *куру́за* ‘кукуруза’ (СРНГ 16, 146) и под., а также в сфере антропонимии: укр. *Кифор* (Редько 124), *Кифоренко* (КПУ Сум. 1, 125) < **Никифор*, **Никифоренко*, *Шподар* (КПС Терн. 1, 240), *Сподарець* (КПУ Полт. 10, 204) < **Господар*, **Господарець*, *Гуславський* (Волынк. обл.) < **Богуславський* и др.

Фунды́га ‘умственно отсталый человек’ (НОС 12, 4). Через стадии **хундыга* < **кундыга* < **кълдыга* восходит к **кълдыга* (дентализация плавного, реализация *-ьl-* > *-ул-*). Дополнительная иллюстрация к славянской лексике, собранной в: (Казлова III, 161–162). Относительно мены начальных *х-* ~ *ф-* ср.: русск. диал. (новг.) *хаба́льник* ‘мошенник’ (НОС 12, 5) и *фаба́льник* ‘шутник’ (НОС 12, 3), *фа́вутный* ‘гнилой, зараженный’ (НОС 12, 3) и *ха́ут* ‘дерево, разделанное на дрова’ (Соликаамск. 661) ~ *фа́ут* ‘худший сорт бревен, которые кладут вниз плота’ (Мотовилов 30), ‘старые, свилеватые, гнилые и т. п. деревья’ (Новосиб. 365) и под., восходящие к **хuti*, **хovq*, **хovqъньъ*³.

Химость ‘колдовство, ворожба’ (СРГСУ 6, 148). Праславянский диалектизм. Восходит к **хymostь* ‘‘неровность’ (с дальнейшей эволюцией семантики). Соотносится с **хута* / **хуть* (ЭССЯ 8, 157). Кроме **хymostь*, на материале диалектной лексики новгородских говоров можно реконструировать также псл. **хутъкъ* (~ *химок* ‘ключок волос, хохолок’), **хутаъжь* (~ *химатый* ‘с непричесанными волосами; растрепанный’), **хутаъ* (~ *химаны* ‘волосы’), **хутиха*, *-ъ* (~ *хи́мушки* мн. ‘волосы’), **хутоволсжь*

(~ *химоволбсьий* ‘с непричесанными волосами; растрепанный’) (НОС 12, 13).

Хўнпыш ‘спина’ (НОС 12, 28). Через стадии **хумпыш* < **хълпыш* восходит к прототипу **хълружь*. Дериват на -узь от **хълръ*, рефлексы которого также реализуют сему ‘неровность, выступ’. Ср. укр. диал. *ховп* ‘(у птиц) хохолок’ (Алмашій 129), ‘небольшая отлогая горка, холм’ (Марусенко 253), ‘клочек, косма, хлопье’ (Семенович 236), *хбвник* ‘бугорок’ (ОАИУЯ), блр. диал. *хоўп* ‘островок (леса)’ (Сігеда 88), *хлўны* ‘наклонный (о крыше)’ (Арашонкава 22) < **хулпы* < **хълръ(жь)*, болг. диал. *хбўпка*, *бл’пка* ‘клок шерсти, льна, конопли’ (Стойчев 193, 216) и под. Начальное **х*-могло эволюционировать из **k*-, ср. близкое в формально-семантическом отношении русск. диал. *кампыш*, *канпыш* ‘участок леса с кампами (полями буграми)’ (СРНГ 13, 29) < **капыш*. Показательно в этом плане также соотношение восточнославянского *холоп* ~ лтш. *kaļps* (Būga I, 341).

¹ Козлова Р. М. Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997. С. 356–357.

² Казлова Р. М. Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2000. Т. I. С. 154–166.

³ См. еще: Меркулова В. А. Восточнославянские этимологии. II (*желуница, хмылить, хаут, шквора, скрень*) // Этимология. 1982 / Отв. ред. О. Н. Трубачев. М., 1985. С. 42–43.

Скорочення

Алмашій	— Алмашій М. І. та ін. Русинсько-українсько-російський словник. Ужгород, 2001.
АОС	— Архангельский областной словарь / Под ред. О. Г. Гецовой. М., 2001. Вып. 11.
Арашонкава	— Арашонкава Г. У. У слоўнік народнай мовы // Народнае слова / Пад рэд. А. Я. Баханькова. Мінск, 1976. С. 19–22.
Веселовский	— Веселовский С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
Казлова Ш	— Казлова Р. М. Славянская гідранімія: Праславянскі фонд. Гомель, 2003. Т. III.
КПС Терн.	— Книга пам’яті і слави Волині: Тернопільська область. Рівне, 2005. Т. 1.

- КПУ Полт. — Книга пам'яті України: Полтавська область. Полтава, 1997. Т. 10.
- КПУ Сум. — Книга пам'яті України: Сумська область. Суми, 1994. Т. 1.
- Марусенко — Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Отв. ред.: В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. М., 1968. С. 206–255.
- Миртов — Миртов А. В. Донской словарь: Материалы к изучению лексики донских казаков. Ростов-на-Дону, 1929.
- Мордов. — Словарь русских говоров на территории Мордовской АССР: Учебное пособие по русской диалектологии / Отв. ред. Т. В. Михалева. Саранск, 1986. Т. 4: М–Н.
- Мотовилов — Мотовилов А. Симбирская мольвь: К материалам для изучения областных наречий русского языка // Сб. ОРЯС. 1888. Т. XLIV. № 4. С. 1–34.
- Новосиб. — Словарь русских говоров Новосибирской области / Под ред. А.И. Федорова. Новосибирск, 1979.
- НОС — Новгородский областной словарь / Отв. ред. В. П. Строгова. Новгород, 1992–1995. Вып. 1–12.
- ОАИУЯ — Ономастический архив Института украинского языка НАН Украины.
- Редько — Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. К., 1966.
- Семенович — Семенович А. Г. Об особенностях угрорусского говора // Сб. статей по славяноведению, сост. и изд. учениками В. И. Ламанского по случаю 25-летия его ученой и профессорской деятельности. СПб., 1883. С. 212–238.
- Сігеда — Сігеда П. І. Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Брэстчыны // Народная лексіка / Рэд. А. А. Крывіцкі, Ю.Ф. Мацкевіч. Мінск, 1977. С. 70–90.
- Сл.БГ — Словарь брянских говоров / Отв. ред. В. И. Чагишева. Ленинград, 1984. Вып. 4.
- Соликамск. — Словарь говоров Соликамского района Пермской области / Сост. О. П. Беляева. Пермь, 1973.
- СРГК — Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей / Гл. ред. А. С. Герд. С.-Петербург, 1994–1995. Вып. 1–2.

- СРГС — Словарь русских говоров Сибири / Под ред. А. И. Федорова. Новосибирск, 1999. Т. 1. Ч. 1: А–Г.
- СРГСУ — Словарь русских говоров Среднего Урала / Под ред. А. К. Матвеева. Свердловск, 1987. Т. 6.
- СРГСУ Доп. — Словарь русских говоров Среднего Урала: Дополнения / Под ред. А. К. Матвеева. Екатеринбург, 1996.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. Ленинград; С.-Петербург, 1966–2004. Вып. 1–38.
- Стойчев — Стойчев Т. Родопски речник // Българска диалектология: Проучвания и материали. София, 1970. Кн. V. С. 152–223.
- Элиасов — Элиасов Л. Е. Словарь русских говоров Забайкалья. М., 1980.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1978. Вып. 5; 1981. Вып. 8.
- Vūga — Vūga K. Rinkiniai raštai: Trys tomai. Vilnius, 1958. T. I.

Розділ III. Огляди та рецензії

Яшкін І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск: Бел. навука, 2005. 808 с.

2005 р. в Мінську побачила світ книга відомого білоруського дослідника І. Я. Яшкіна «Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія». Порівняно з попереднім виданням «Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія» (Мн., 1971. 256 с.) новий словник І. Я. Яшкіна відрізняється як за кількістю представлених у ньому місцевих геаграфічних номенів (близько 12000 апелятивів, з-поміж них 6200 у реєстрі; у попередньому виданні – близько 5000 апелятивів, із них у реєстрі 1710), так і за різноманітністю опрацьованих джерел: по-перше, їх значно більше, ніж у виданні 1971 р., по-друге, автор, крім сучасних довідників, архівного й історичного матеріалу, опрацював численні діалектологічні, географічні та картографічні джерела, що дозволило йому охопити значно ширший пласт лексем на позначення різних географічних понять і відповідно узагальнити й систематизувати його. У передмові І. Я. Яшкін справедливо зазначає, що сучасні географічні назви – це важливі історичні пам'ятки. Специфіка цієї лексичної групи кожної мови проявляється в тому, що географічні номени як результат багатівікових спостережень місцевого населення і продукт його творчості відображають первісний зв'язок людини з навколишнім середовищем. Отже, географічні апелятиви, що виникали в різні періоди розвитку народної мови, відображають її історичний стан, тому зібрання, впорядкування й систематизація цих лексем надзвичайно важливі для подальших наукових досліджень, передусім ономастичних та етимологічних.

Зрозуміло, що найбільший інтерес для дослідника-лексиколога, діалектолога, ономаста становить сам реєстр апелятивів на позначення відповідних географічних понять, принципи його укладання, додаткова інформація. Як безумовно позитивну характеристику словника слід відзначити те, що автор наводить різноманітні діалектні варіанти того чи іншого номена, поширені у відповідній місцевості, наприклад: *арэй* 'аір', *эра*, *э́рнік*, *аві́р*, *агі́р*, *явар* 'т. с.' (С. 64), *арэх* 'смушка бульби', *вріх* 'т. с.' (С. 65). Такий виклад матеріалу дозволяє простежити діалектне ва-

ріювання лексики, проаналізувати різнорівневі мовні особливості місцевих лексем тощо. Для багатьох географічних номенів І. Я. Яшкін подає додатковий ілюстративний матеріал, найчастіше це ідентичні мікротопоніми, рідше — гідроніми й ойконіми, наприклад: *бабоўнік* ‘зарості болотної рослини, трилисника’ і назва урочища *Боббвникъ* (С. 75), *бёрва* ‘поміст із колод через болото’, ‘дерево для сплаву’, ‘місце на річці, де на кладці перуть білизну’ і назва урочища *Бёрвы* (С. 97–98) та ін. Така інформація надзвичайно корисна для ономастів, оскільки наочно увиразнює одну з найдавніших моделей творення топонімів – лексико-семантичну. Звісно, уважному читачеві помітні й деякі неточності як у доборі самого матеріалу, так і в окремих авторських спробах інтерпретації етимона того чи іншого географічного апелятива:

1. Передовсім потрібно визначитися із самими поняттями географічний термін і місцевий географічний термін. Наскільки відомо, лексикологи, діалектологи й ономасти сьогодні, як і раніше, кваліфікують ці поняття так: географічний термін – це слово, яке позначає певну географічну реальію, наприклад: *річка, долина, село* і т. д.; місцевий, або народний, географічний термін – це слово місцевої діалектної апелятивної лексики, яке позначає різновид географічної реальії (поняття): *дубрава, омут, сужмень* тощо (Подольская 44–45). Відповідно до запропонованих дефініцій і розглядатимемо реєстр «Словника» І. Я. Яшкіна.

2. З-поміж численних місцевих географічних номенів наявна низка лексем, які позначають поняття з різних сфер природи й суспільної дійсності, але не географічні реальії, як того вимагає відповідний тематичний словник, наприклад: сфера лексики на позначення різних явищ природи: *абліва́ха* ‘дощ, який замерзає на землі й на деревах [...]’ (С. 38), *ага́лёд* ‘зимовий снігопад з градом’ (С. 43), *бу́ра* ‘сильний вітер, грім, злива’ (С. 116), *побу́р* ‘буря, вихор’ (С. 525), *скаляк* ‘мороз із вітром’ (С. 613); ботанічна номенклатура: *агрэст* ‘агрус’ (С. 44), *балабоннік* ‘назва рослини *Vaccinium uliginosum* L.’ (С. 81), *вёрба* ‘верба *Salix fragilis*’ (С. 142), *дуб* ‘дуб *Quercus*’ (С. 249); лексеми на позначення різного роду споруд та будівель: *а́рапорт* ‘аеропорт’ (С. 62), *блін* ‘млин’ (С. 100), *бра́ма* ‘пішохідний міст’, ‘міські ворота’ (С. 105), *бро́вар* ‘горілчаний або пивоварний завод’ (С. 105), *будынак* ‘будинок, будівля’ (С. 113), *ва́люшня* ‘фабрика, де валяли сукно’ (С. 137), *варні́ца* ‘солеварня’, ‘завод, де варили пиво, мед’ (С. 139), *мы́тнік* ‘лазня’ (С. 437), *намасты́р* ‘монастир’ (С. 444), *перава́ра* ‘пивоварня’ (С. 508), *пікава́рня* ‘підприємство, де варили гудрон для просмолювання канатів’ (С. 517), *ра́нда* ‘шинок’ (С. 573); назви корисних копалин та будівельних матеріалів: *га́рывада́* ‘нафта’ (С. 193), *гру́з* ‘битий камінь для ремонту доріг’ (С. 217); назви-

характеристики людини: *бязу́ла, бязу́ля* ‘свавільник, розпусник’ (С. 123), *вблат* ‘велетень, богатир’ (С. 155).

3. Поміж справді географічними апелятивами чимало слів, які не можна взагалі вважати номенами з огляду на їх лексичне значення чи граматичну функцію. Це зокрема: відносні прикметники: *акóлічны* ‘сусідній, сусідній’ (С. 54), *чарна́цкі* ‘який розташований поблизу с. Чарнакі’ (С. 694); відносно-присвійні прикметники: *вóвчы* ‘вовчий’ (С. 159); присвійні прикметники: *дзéдаў* ‘який належав дідові’ (С. 235); прислівники: *ачóсы, на ачóсы* ‘навпростець’ (С. 74), *навóдшыбе* ‘на віддалі, збоку’ (С. 441); прийменники: *вóкал* ‘навколо’ (С. 154), *над* ‘під, коло, близько’ (С. 462).

4. У реєстр місцевої географічної термінології як заголовні слова введено окремі класи онімів, що знову ж таки не відповідає заявленій концепції аналізованого «Словника»: *валатóк*² ‘зменшувальне ім’я, прізвисько від Волат’ (С. 131); *Óрша* – ‘назва райцентру Вітебської області’ (С. 457). Зазначені слова не варто подавати як номен, адже це: 1) власна неофіційна назва людини, її слід писати з великої літери і 2) географічна назва – ойконім.

5. Для одних місцевих географічних термінів І. Я. Яшкін пропонує етимологічний коментар, наприклад: *колбаса́*: апелятив *каўбаса* праслов’янський за походженням, сягає кореня *kei-* ‘гнути’ (з посиланням на А. Брюкнера і Ф. Клюге; С. 328), для інших етимологічна довідка відсутня, незважаючи на складність їх структури й семантики. На нашу думку, про необхідність етимологічного пояснення окремих термінів із непрозорою мотивацією внутрішньої форми варто було б зазначити у вступі (передмові). Стосовно походження слова *каўбаса* зернемо увагу автора на існування переконливішої й аргументованішої за наведену етимологію – континуант псл. **kьlbasa* < і.-с. **(s)kel-* ‘гнути, згинати; крутити, вертати’¹. Аналогічне зауваження стосується номена *ясэлка* ‘місцева назва р. Ясельда’. Автор виокремлює тут основу *jasl-* і суф. *-да* (С. 718). Лексему *ясэлка* (логічніше *Ясэлка*) доцільно кваліфікувати не як географічний апелятив, а як гідронімний варіант назви р. *Ясельди*, тобто *Ясэлка* – це власна назва гідрооб’єкта. На сьогодні гідронім *Ясельда* переконливо протимологізовано як генетично слов’янський².

6. Не завжди топоніми, наведені в словникові як ілюстративні щодо ідентичних чи споріднених місцевих географічних термінів, можна вважати такими, наприклад: *гарбу́за* ‘гарбуз’ і мікротопонім *Гарбузі́ха* (поле, хутір, де жила *Гарбузі́ха*; С. 190). Географічна назва *Гарбузі́ха* зовсім не пов’язана (щодо походження) з апелятивом *гарбу́за*, в її основі, як І. Я. Яшкін сам зауважує, ідентичний антропонім; *кўкса* ‘безрога коро́ва’, ‘рука без кисті’, ‘закручене вузлом волосся’ і назва урочища *Куксы* (хутір із двох хат; С. 376). По-перше, *кукса* – це не географічний термін,

а по-друге, навряд чи назву хутора доцільно мотивувати наведеними семемами лексеми *кукса*. Імовірношою видається мотивація відповідним антропонімом у формі множини, пор. з цього приводу польський антропонім *Kuksa* (Rymut II, 487). Схоже зауваження стосується і географічного апелютива *пількальни* ‘насіпні гори; мережа довгих курганів, які мають вигляд сідла й розташовані біля витоків річок і ручаїв’ у зіставленні з ойконімом *Пялік*, гідронімами *Пяліка* (С. 517). Без додаткових фонетичних аргументів із таким зближенням навряд чи можна погодитися з огляду на формальну структуру, до того ж для назви поселення *Пялік* зафіксовано апелютивний відповідник *пялік* ‘торф’яник, калюжа; болото’ (С. 563). Зв’язок негеографічного апелютива *плярбания* ‘дім і садиба ксьондза’ та ойконімів *Плярбанцы* (С. 523) не очевидний, попри збіг коренів, оскільки назва поселень *Плярбанцы* утворена не від *плярбания*, а від катойконіма *плярбанцы* ‘поселенці плебанії’; апелютив *руб* ‘край (села, землі, держави; межа)’ і назва урочища *Рубанаў Курган*, ойконім *Рубаны* (С. 583). В основі наведених топонімів слід убачати не номен *руб*, а антропонім *Рубан* (у першій назві ускладнений присвійним суф. -аў, а в другій – форма множини). Не очевидним видається словотвірний і фонетичний зв’язок негеографічного апелютива *рынка* ‘маленька сковорода на трьох ніжках’ і назви урочища *Рындыца* (С. 590). Те ж саме стосується зіставлення апелютива *трыснёг* ‘зарості очерету’ і географічних назв *Трасцяніец*, *Трасцяніца*, *Тросць* (С. 659). Зазначені топоніми логічно пов’язувати з лексемами на зразок *трасцяніец*, *трасцяніца*, *тросць*.

7. Апелютивний і топонімний (ілюстративний) матеріал бажано було б відредагувати, про що свідчать такі недогляди: апелютив *бор*² й мікротопонімний відповідник *Бобр* (С. 102–103), очевидно, тут ідеться про назву *Бор*, похідну від *бор*; у розділі на літеру *в*- подано статтю *арбонькі* (С. 139). Можливо, це мало б бути *варбонькі*?

8. Для кращої наочності географічні назви, які автор наводить після аналогічних географічних апелютивів, варто було б виділити іншим шрифтом, наприклад, курсивом.

Перелічені зауваження мають рекомендаційний характер і не применшують вагомості ґрунтовної праці «Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія» І. Я. Яшкіна. Актуальність для сучасної слов’янської лінгвістики зібраної й належною мірою опрацьованої та систематизованої місцевої географічної номенклатури очевидна.

¹ Козлова Р. М. Структура праславянського слова (праславянское слово в генетическом гнезде). Гомель, 1997. С. 23.

- ² Козлова Р. М. Етимологічна інтерпретація гідронімів *Ясельда, Шчоуб, Дзер-бінкі, Дарагань* // Ономастика Полісся / Відп. ред. І. М. Железняк. К., 1999. С. 58–61.

Скорочення

- Подольская — Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М., 1978.
- Rymut — Rymut K. *Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny*. Kraków, 1999–2001. Т. I–II.

С. О. Вербич

Ewa Wolnicz-Pawłowska. Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim (XVI–XIX wiek). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy przy Instytucie Slawistyki PAN, 1993. 340 s.

Дослідження Еви Вольнич-Павловської присвячене лемківському антропонімікону XVI–XIX ст. у його порівнянні з польським і словацьким. Ця праця, безперечно, – вагомий внесок у славістичні компаративістські студії з ономастики загалом і антропоніміки зокрема вже лише з огляду на те, що лемківський іменник XVI–XIX ст., як зазначено у Вступі, ще не був об'єктом ґрунтового дослідження. Принагідно зауважимо, що лемківська іменна система має свою специфіку, оскільки вона не стала (моноетнічна) історично: ареально Лемківщина становить півострів між польською і словацькою етнографічною територією [географічно лемки – окрема етнографічна група, яка до 1947 р. проживала по обидва боки Карпатського хребта; на півночі Лемківщина межує з Польщею, на півдні – зі Словаччиною (ЕУ 4, 1275)]. З мовного боку межове розташування лемківських говірок між польськими та словацькими вплинуло на витворення діалектних особливостей, відсутніх в інших українських говірках. Відповідно лемківська антропонімія, окрім власне українського мовного елемента, містить чимало інших елементів – польських, словацьких, угорських, а також давніх румунських (С. 339).

Робота складається зі Вступу, двох основних розділів – I. Імена; II. Додаткові означення до основних імен, а також висновків, скорочень джерел, списку опрацьованої літератури, висновків англійською мовою і короткої анотації українською, карти.

У розлогіму Вступі (С. 7–28) авторка детально висвітлює історію Лемківщини та історію предмета дослідження, характеризує структуру роботи. Детальну вступну частину (складається з низки підрозділів) вважаємо цілком виправданою, оскільки без довідкової інформації, поданої тут, важко було б зрозуміти історію становлення лемківського іменника, його внутрішню структуру й генетично різні складники. У 1-му підрозділі Вступу Е. Вольнич-Павловська слушно зауважує, що історію лемків слід розглядати як фрагмент історії кількох держав – Польщі, Угорщини (пізніше Австро-Угорщини), а після 1-ої світової війни і Чехословаччини; на початку ХХ ст. Лемківщина перебувала в межах Польщі й Чехословаччини, а в 1947 р. унаслідок акції «Вісла» значну частину лемків примусово переселено на так звані *Ziemie Odzyskane* (повернені землі). Сьогодні ж давні поселення лемків збереглися на території Словаччини. Таким чином, дослідниця звертає увагу на проблему колонізації та мадяризації певної частини лемківського суспільства (переважно шляхти).

У 2-му підрозділі Вступу охарактеризовано джерела. Найдавніші джерела про лемків написано латиною, хоча трапляються й кириличні пам'ятки, наприклад, «Акти села Одрехова» (перевидані 1970 р. у Києві), також наявні польськомовні джерела, як-от «*Księga sądowa wsi Wary*», «*Akta sądu kryminalnego kresu muzyńskiego*» та ін. За словами Е. Вольнич-Павловської, найцінніший (давній) онімний матеріал можна почерпнути з судових та інвентарних книг, описів поміщицьких володінь, дарчих записів на літургійних книгах. З-поміж інших важливе місце займають рукописні судові книги. Дослідниця не оминула увагою й римокатолицьких метричних книг (із території Словаччини) від кінця XVII до пол. XIX ст., а також говіркових записів хресних імен та їх здібних варіантів. Окремо слід відзначити те, що авторка характеризує ще й орфографію та фонетику використаних джерел. Це дуже важливо для читача, оскільки розмаїття джерел і мов, різних систем письма створює значні труднощі під час прочитання тих або інших словоформ, наприклад: змішування *cz* і *k* (*Byczecz*), *r* і *rz* (*Gregorz*), *m* і *n* (*Maksyn*), *s*, *ss*, *sz*, *z* (*Wasil*, *Wassyl*, *Wazyl*). Для дослідника середньовічних джерел знадобиться інформація про те, що в історичних записах *ch* може позначати *č* (*Rych*), можливі й коливання у вимові: дзвінкий *v* замість *f* (*Vjedor*), *n* замість *j* (*Bartolomień*); різноманітні спрощення приголосних: *Adrij*, *Odrej* < *Andrij*, *Benedyk* < *Benedykt*; місцева поява *u* замість *o*: *Fedur* (*Fedor*), *Prukop* (*Prokop*); протетичні приголосні: *Jandrej* (*Andrej*), *Hуwan* (*Iwan*) тощо.

Е. Вольнич-Павловська зауважує, що об'єкт дослідження – чоловічі особові імена лемків, поляків і словаків (антропонімний матеріал охоплює часові межі від XVI до пол. XIX ст.), а його мета – простеження розвитку лемківської антропонімії від XVI до XIX ст., визначення характе-

ру її зв'язку з контактними іменниками поляків і словаків. Для досягнення поставленої мети авторка досить детально опрацювала спеціальну літературу із зазначеної проблематики, що становить ґрунтовні підвалини рецензованого дослідження. З-поміж дотичних праць слід назвати такі: Rieger J. *Imiennictwo ludności wiejskiej w ziemi sanockiej i przemyskiej w XV wieku* (Warszawa, 1977); Керста Р. Й. *Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування* (К., 1984); Панцьо С. Є. *Антропонімія давньої Лемківщини: Автореф. дис... канд. філол. наук* (Ужгород, 1995); на час написання монографії Е. Вольнич-Павловської ще не вийшла друком книжка С. Є. Панцьо *Антропонімія Лемківщини* (Тернопіль, 1995); окремі студії І. Красовського, М. Дуйчака, П.П. Чучки, Є. Бубака, Т. Голембійовської, І. Котулича, В. Бланара та ін.

Концептуальними Е. Вольнич-Павловська визначає три аспекти дослідження: I – власне лемківські імена; II – порівняльний антропонімний матеріал із північного лемківсько-західнослов'янського порубіжжя; III – порівняльний антропонімний матеріал із південного лемківсько-західнослов'янського порубіжжя (у XVI ст. це словацький матеріал із угорськими елементами; у XVII ст. – переважно угорський).

Ґрунтовний, на нашу думку, підрозділ Вступу «*Zasady cytowania i objaśniania materiałów*», в якому дослідниця описує спосіб подання й пояснення антропонімів. Матеріал у роботі записано близько до оригіналу (в антропонімах, почерпнутих із рукописних джерел, змінено лише графеми *ç* на *s*, *ω* на *w*; кириличні тексти транслітеровано польською графікою); для XVI ст. при антропонімах указано джерело й рік запису, для антропонімів XVII – XIX ст. указано лише джерело. Пояснюючи польські імена, Е. Вольнич-Павловська послуговується «*Słownikiem języka polskiego*» (ред. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki), українські імена – «Словарем» Б. Грінченка, словацькі – шеститомним «*Slovníkem slovenského jazyka*»; діалектний лемківський матеріал дослідниця черпала головним чином із «Лемківського словника» Я. Пігера.

У I розділі – «Імена» – досліджувані антропоніми класифіковано за такими групами: а) церковнослов'янські (наприклад: *Ignatij*); б) староруські (наприклад: *Vasyl', Ivan*); в) з виразними українськими рисами в структурі (наприклад: *Garasim, Хома*); г) з виразними лемківськими рисами в структурі (наприклад: *Гавол, Лазур*). Окремо слід відзначити іменні варіанти, запозичені з інших мов, – польської, словацької, угорської, румунської, німецької. Розділ «Імена» складається з 8 підрозділів. У 1-му підрозділі «*Imiona podstawowe*» розглянуто двоосновні слов'янські імена та християнські антропоніми (церковнослов'янські й латинські), з-поміж яких виділяється частка адаптованих (фонетично і граматично) до українськомовної, польськомовної, словацькомовної структур, а також запозичені імена з угорської, німецької і румунської

мов. Тут звернемо увагу на окремі дискусійні моменти: ім'я *Błaż*, на думку авторки, можна тлумачити як фонетично видозмінену форму від укр. *Vlas* < церковного *Vlasiy* (С. 31-32), пор. однак імена: давнє укр. *Блажсь*, пол. *Błaż*, серб. *Блаж*, хорв. *Blaž* (Худащ 35); *Adumyr* (< *Waldemar* ? С. 37). Останнє, вважаємо, можна трактувати як форму з усіченим анлаутним *v* (унаслідок слабкої артикуляції), що сягає первинного слов'янського *Вадимирь* (Худащ 60). У 2-му підрозділі «*Deguwyaty alternacynje, ilościove i ilościowo-jakościove*» описано скорочені форми від базових імен: *Omeljan* > *Meljan*, *Protas* > *Prot* (С. 48). У 3-му підрозділі «*Paradygmatuszne deguwyaty*» проаналізовано різні структурні варіанти відповідних імен, наприклад: *Vano* < *Ivan*, *Demo* < *Dem'jan*, *Demyd* (С. 52). У 4-му підрозділі «*Deguwyate sufiksalne*» охарактеризовано антропоніми із суфіксально ускладненою основою (суф. *-ko*, *-aško*, *-enko*, *-inko* / *-ynko*, *-ačko*, *-ečko* та ін.). Окремі авторські пояснення структури імен потребують коректив. Ім'я *Verko* < *Veremij* (С. 59) правильніше, на нашу думку, пов'язувати з *Оверко* (*Верко* – розмовний варіант; Трійняк 256). Антропонім *Stašek* дослідниця виводить із *Stanislav* (С. 63), точнішою виглядає така послідовність словотворення: *Stašek* < *Stach* < *Stanislav*; *Kopina* < *Prokop* (С. 81), пор. однак пол. *Kopina* – дериват із суф. *-ina* від розмовного імені *Kopa* [< *kopać*, *kopa* ‘купа’ (Румут I, 435)]. Крім зазначених, у I розділі наявні ще підрозділи «*Formy wołacza w funkcji mianownika*», «*Obce hipokorystyka*», «*Imiona niejasne*».

У розділі II «*Określenia dodatkowe*» Е. Вольнич-Павловська зауважує, що в XVI–XVII ст. більшість антропонімів, записаних із різних документів, мали при собі додаткове ім'я, яке вказувало на притаманні для конкретної особи риси (характер, родинні зв'язки, місце народження чи проживання тощо). Відповідно в цьому розділі запропоновано детальний огляд таких імен. Для кращої наочності підрозділи тут позначено літерами латинського алфавіту А, В, С, D..., а параграфи – арабськими цифрами 1.1, 1.2... У підрозділі А «*Określenia dodatkowe* (далі OD.– С.В.) *rochodzące od imion*» проаналізовано антропонімні формули на зразок *Jacobus Gaspar*, *Mathias Matysz*, *Franciskus Fedor*, де роль додаткового означення виконує друге ім'я. З-поміж таких додаткових імен авторка розрізняє антропоніми без зміни парадигми і антропоніми зі зміненою парадигмою, а також імена, ускладнені певними суфіксами, наприклад: *Andrzej Czuryło*, *Philip Iwan* (С. 94–95); *Andrejo*, *Juro*, *Wasyła* [замість *Andrej*, *Jurij*, *Wasył* (С. 102–103)]; *Iwanko*, *Hawryłko* (С. 102–103). Щодо тлумачення низки імен можливі інші (відмінні від авторських) міркування. Так, ім'я *Parana* дослідниця вважає дериватом із суф. *-ana* від основи *Par-* [пор. укр. *Paramon* (С. 145)], однак в українському іменниківі *Парана* засвідчене як народнорозмовний варіант від імен *Параска*, *Параскева* (Трійняк 287). Антропонім *Marusza* охарактеризовано як старо-

польське і словацьке (С. 171), пор. проте укр. *Маруша* < *Марія* (Трійняк 214).

У підрозділі В «OD główne apelatywom» Е. Вольнич-Павловська розглядає імена, мотивовані апелятивами, які характеризують особу (її зовнішність, родинні зв'язки тощо). Для окремих імен можна запропонувати інше етимологічне пояснення. Антропонім *Dynda* дослідниця зближує з пол. *dynda* 'те, що коливається' (С. 201). Ім'я *Dynda* вважаємо фонетично вторинною формою від **Dylda* (*l* > *n* перед дентальним) < псл. **dyl̥da* з аналогічною семантикою, що й у **dyl̥gь(jь)*¹. У підрозділі С «OD główne nazwam etnicznych» розглянуто особові назви, мотивовані етнонімами: *Rusin, Czech, Litwin* та ін. Підрозділ D «OD główne nazwom geograficznych» присвячено іменам із виразною топонімною мотивацією семантики антропонімної основи: *Dunaj, Magura, Moskwa*. У підрозділі Е проаналізовано парадигматичні деривати від апелятивних основ, а також етнонімів і топонімів. Деякі антропоніми, з огляду на вже відому теорію праслов'янського слова в генетичному гнізді, можна кваліфікувати по-іншому. Зокрема, це стосується імені *Kurt* (< укр. *korma* 'корма'; С. 214)². У підрозділі F охарактеризовано іменні суфіксальні деривати від апелятивів, етнонімів і топонімів. У полі зору авторки антропоніми, у складі яких можна виділити форманти *-ко, -айко, -ейко, -енко, -ушко, -ець, -иця* та ін. В окремих випадках, на нашу думку, не варто категорично стверджувати однозначної мотивації імені, наприклад: *Motyczka* < *Motyka* + *-'ka* (С. 230), оскільки засвідчений також апелятив укр. *мотичка* 'сапка'; *Hołowka* < *Hołowa* + *-ka* (С. 230), пор. ще укр. *голо(і)вка* 'зменш. від голова' (Грінченко 2, 302). Щодо антропоніма *Połomczak* < *Połoma* (С. 236) доцільніше припускати іншу словотвірну модель: *Połomczak* < *Połomcza(e)* + *-ak* [пор. нижче *Biszczak* < ойконіма *Biszcza* (С. 237)]. Дослідниця як окремий формант виділяє суф. *-čak* (С. 236). Вважаємо це не зовсім коректним, адже структурний компонент *-čak* – це результат перерозкладу основи з кінцевим *ч* (< *-к, -ц*), до якої приєднався суф. *-ак*. Також недоцільно, на нашу думку, виділяти форманти *-нуj, -čnuj* (С. 252), оскільки компоненти *-n-, -čn-* – складники основи, а *-uj* – прикметникова флексія ч. р.: *Chudeczny* (*Chudec*) – це дериват із суф. *-ьn-* від зазначеного *Chudec*, а не похідне утворення зі штучним *-czny* від основи *Chud-*. У підрозділі G Е. Вольнич-Павловська звертає увагу на невідміновані антропонімні формули Р. в. одн., похідні від іменникових основ ч. р., наприклад: *Halasza, Dida, Madziara* (С. 283); похідні від іменникових основ ж. р.: *Bukaty* (< укр. *bukata* 'шматок'); похідні від прикметникових основ: *Buczyńskiego, Popkanego* та ін. (С. 285). У підрозділі H проаналізовано антропонімні формули Р. в. мн. Йдеться, зокрема, про особові імена з кінцевим *-at-* < *-et-* (продуктивна модель до XVII ст.): *Bielejcząt, Czepilcząt, Ptelejcząt* (С. 286); *-ich / -ych: Dubowskich, Besedowich* (С. 287).

У підрозділі I («Deskrypcje jednostkowe») розглянуто два типи антропонімних формул: 1) із вказівкою на належність (іменні конструкції у формі Р. в. одн. з лексемами *сын, зять* тощо): (*Тумко*) *Czaczowskiego szwagier, syn Lewkowskiego* (С. 287); 2) із вказівкою на зв'язок із певним топонімом (тут часті приклади з латинських текстів; особливість цих антропонімних формул визначають просторові прийменники *de, in, ex* та ін.): *Simun de Wyrawa, Ivan in Stepkowa, Paulo ex Kamionka* (С. 290–291).

Підсумовуючи другий розділ, Е. Вольнич-Павловська узагальнює результати дослідження, унаочнює їх таблицями, де у відсотках показано поширення різних структурно-семантичних типів так званих додаткових імен (протягом XVI–XIX ст.). Очевидно, що результати проведеного аналізу від цього стають показовішими й промовистими для читача.

Як свідчать висновки, фактичний матеріал рецензованої праці охоплює 578 базових чоловічих імен і 12581 додаткове ім'я (С. 301). Важливо зауважити, що кожне положення висновкового розділу викладено стисло й чітко. На увагу заслуговує думка про те, що реєстр лемківських імен із погляду формальної структури ближчий словацькому іменникові, ніж польському. Особливо треба відзначити те, що багатий антропонімний матеріал має діахронну стратифікацію – 1157 імен із XVI ст., 2682 з XVII ст. і т. д. Вважаємо також, що конкретизації тих або інших узагальнень сприяють численні таблиці, де подано статистику до відповідного хронологічного зрізу. Важливо, що дослідниця для кожної з трьох окреслених груп імен визначила найчастотніші суфікси, спільні афікси, а також рідкісні словотвірні моделі.

Дослідження Е. Вольнич-Павловської «*Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim (XVI–XIX wiek)*» розраховане передусім на ономастів (антропонімістів), проте воно буде не менш цікавим і для широкого кола славістів загалом.

¹ Козлова Р. М. Структура праславянського слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997.

² Там само. С. 298–299.

Скорочення

- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- ЕУ — Енциклопедія українознавства / Гол. ред. В. Кубійович. Львів, 1994. Т. 4.
- Трійняк — Трійняк І. І. Словник українських імен. К., 2005.
- Худаш — Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автох-

- тонних відкомпозитних скорочених особових власних імен). К., 1995.
- Rymut — Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.

С. О. Вербич

Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини. Київ: Факт, 2004. 197 с.

Усвідомлення необхідності та важливості вивчення регіональної антропонімії, особливо у світлі гострого інтересу суспільства до власної історії, спонукало Л.О. Кравченко звернутися до одного із цікавих в антропонімічному відношенні регіонів України. Антропонімікон середньонаддніпрянського ареалу, до якого належить Лубенщина, частково був предметом розгляду українських дослідників. Так, на сьогодні відомі, принаймні, два дисертаційних дослідження, здійснених на матеріалі полтавських писемних пам'яток XVII–XVIII ст., це «Основи полтавської ономастики» І. Д. Сухомлина¹ та «Антропонімія Середньодніпровського Лівобережжя України» В. О. Шевцової². Прізвищам Середньої Наддніпрянщини, й зокрема давньої Полтавщини, присвятив кілька статей (у співавторстві) С. П. Бевзенко³. З лексикографічних описів антропонімів цієї території можна назвати словник В. О. Горпинича та Ю. Б. Бабій «Прізвища Середньої Наддніпрянщини»⁴.

У рецензованій монографії вперше в науковий обіг вводиться антропонімічний матеріал лубенських метричних книг II пол. XIX ст. і сучасних записів, зібраних експедиційним шляхом. Усього в роботі проаналізовано понад 7000 антропонімів, серед яких 5654 сучасних лубенських прізвищ кін. XX ст. і 1886 прізвищ II пол. XIX ст. Фактично дослідження здійснене в порівняльному аспекті на двох хронологічних зрізах – історичному та сучасному, що, безперечно, значно підвищує його наукову вартість.

За способом і методикою наукового аналізу монографія Л.О. Кравченко належить до описових праць. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів (у межах яких вичленовуються дрібніші структурні підрозділи), висновків та додатків. Для наочнішого зіставлення антропонімічної системи Лубенщини II пол. XIX ст. і кін. XX ст. монографію проілюстровано великою кількістю таблиць і діаграм.

У вступі (с. 3–5) коротко подається історія заселення Лубенщини – одного з найдавніших етнографічних регіонів України. Детально описується джерельна база дослідження. Л. О. Кравченко вперше залучає антропонімний матеріал, вибраний із метричних книг II пол. XIX ст., які зберігаються в Лубенському районному архіві РАГС, та погосподарських книг населених пунктів Лубенського району й прилеглих сіл із семи інших районів Полтавщини. Для порівняння в окремих випадках використовуються матеріали козацьких реєстрів 1649 р.

У невеликому за обсягом першому розділі монографії (с. 6–14) йдеться про історію дослідження українських прізвищ, їхнє становлення та стабілізацію, в якому авторка здійснює огляд праць вітчизняних і зарубіжних дослідників антропонімії. Тим самим Л. О. Кравченко демонструє хорошу обізнаність зі спеціальною літературою, однак, на наш погляд, на цьому питанні достатньо було б коротко зупинитися у вступі, з акцентом саме на регіональному дослідженні українських антропонімів і насамперед Середньої Наддніпрянщини.

Значно більший за обсягом другий розділ монографії (с. 15–45), що складається з п'яти підрозділів, присвячено аналізу лексичної бази лубенських прізвищ. На початку розділу згадуються відомі в науковій літературі класифікації прізвищ і пропонується авторський розподіл за лексичною належністю базових основ. Так, серед аналізованого матеріалу дослідниця виділяє дві великі групи прізвищ: 1) утворені від антропонімів (до яких зараховує похідні від християнських і давньослов'янських автохтонних імен і прізвиськ) та 2) утворені від апелятивних означень особи. Зауважимо про не зовсім вдалу, на наш погляд, назву першої класифікаційної групи «Прізвища, похідні від антропонімів», оскільки вона спричинює певну тавтологію у використанні термінів: прізвище (як вид антропоніма) та антропонім. В окремих підрозділах аналізуються прізвища, утворені від повних форм чоловічих християнських імен та від їхніх усічених (зокрема, усічено-суфіксальних) варіантів. Наступні підрозділи присвячено прізвищам, похідним від жіночих християнських імен різної структури, – повних, усічених та усічено-суфіксальних. Наведені статистичні показники поширення прізвищ, реконструйованих із імен, дають змогу простежити частотність останніх.

Досліджуючи прізвища, похідні від давньослов'янських автохтонних імен і прізвиськ, авторка орієнтується на класифікацію М. О. Демчук. У межах цієї класифікації вона насамперед розглядає антропоніми, утворені від давньослов'янських імен-комполітів та їхніх дериватів. Ті прізвища, походження яких остаточно встановити важко, зараховано до антропонімів подвійної мотивації, тобто таких, що можуть походити як від християнських, так і відкомполітних слов'янських імен.

У підрозділі «Прізвища, похідні від апелятивних імен та прізвиськ пізнішого походження» аналізуються антропоніми, в основах яких відбиті імена та імена-прізвиська розряду «*nomina personalia*» (тобто фізичні та психічні характеристики особи). На наш погляд, добре семантично обґрунтовані прізвища: *Бальва, Ботьбот, Варанай / Воронай, Дирда, Кандиба, Кирпель, Ленда, Лисак, Перебендюк, Рева, Стус, Шпота, Шпура* (с. 30). Водночас мотивація прізвищ *Галата, Дадачка, Жебель, Карабута, Кепша, Тумка, Шупта* видається непереконливою (с. 30).

В окремому підрозділі розглянуто прізвища, утворені від апелятивних означень особи. До цієї лексичної групи віднесено антропоніми, утворені від назви професії або заняття та від назв осіб за місцем походження або проживання. У межах останньої лексичної групи виокремлюються іменникові та прикметникові прізвища, що вказували на територіальне походження денотата. Надзвичайно цінні ілюстрації прикметникових прізвищ, мотивованих різними ойконімами (а саме, назвами населених пунктів Полтавщини, сусідніх регіонів, віддалених територій та регіонів за межами України), оскільки дають можливість простежити міграцію їхніх носіїв.

Ще один підрозділ другого розділу присвячено прізвищам, похідним від етнонімів, аналіз яких дозволив авторові зробити висновок про зв'язки жителів досліджуваного регіону з Польщею та Литвою.

Антропоніми, що виникли внаслідок контактів українців із іншими народами, а саме, росіянами, поляками, тюрками, німцями, угорцями об'єднано в окрему групу іншомовних утворень. Прізвища із затемненою семантикою антропооснови розглядаються серед особових назв, походження яких не встановлено.

Третій, найбільший за обсягом, розділ «Словотвір прізвищ Лубенщини» (с. 46–115) має три підрозділи. Словотвірний аналіз лубенських прізвищ дослідниця розпочинає з огляду історії питання в науковій літературі, на базі чого виокремлює два основних способи творення лубенських прізвищ: лексико-семантичний та морфологічний. Далі досить детально описується кожен із цих словотвірних способів, підкріплений багатим фактичним матеріалом. Зокрема, лексико-семантичні утворення поділяються на три розряди: 1) співвідносні з особовими іменами; 2) співвідносні з ойконімами; 3) співвідносні з апелятивами.

Щодо аналізу першої групи прізвищ, співвідносних з особовими іменами християнського походження, зауважимо, що не варто було детально розглядати ті суфікси похідних форм хресних імен, які лягли в основу лубенських прізвищ.

До другої групи антропонімів, співвідносних із ойконімами, Л. О. Кравченко зараховує, зокрема, прізвища *Бахмат, Бутурлин, Кийтайгора, Корсун, Полтава, Ромодан, Рось, Самара, Чевельча, Чигрин,*

Чорнобай, Черногор (с. 51). Як слушно вважає дослідниця, деякі із наведених прізвищ (але не всі! – І.Є.), справді, формально тотожні ойконімам, проте це не означає, що вони походять від цих ойконімів (загальновідомо, що найчастіше антропоніми утворюються від ойконімів морфологічним способом за допомогою іменникового суфікса *-ець* або прикметникового *-ськ(ий) / -цьк(ий)*).

У підрозділі «Прізвища, співвідносні з апелятивами» важливе те, що наводяться антропоніми, утворені від лубенських діалектизмів, «...значна частина яких зараз належить до пасивних мовних одиниць або вживається дуже рідко, але в минулому вони могли бути індивідуальними прізвищами...» (с. 53). Серед лубенських прізвищ, співвідносних із апелятивами, дослідниця виділяє кілька словотвірних моделей, на аналізі яких зупиняється детальніше. Це, зокрема, антропоніми композитної структури та прізвища з формантом *-ськ(ий) / -цьк(ий)*. Авторка детально описує останню модель, яку, на наш погляд, правильніше віднести до морфологічних утворень і відповідно розглядати в іншому підрозділі. Надзвичайно цікаві документальні факти, наведені в монографії, які ілюструють патронімічну функцію суфіксів *-ськ(ий) / -цьк(ий)* (с. 64), однак, приклади на с. 65, зокрема, про походження прізвища *Бендриківський* від прізвиська *Бендрик*, *Білецький* від *Білик*, *Ганноцький* від *Ганка*, *Левківський* від *Левко* та ін., зовсім не переконують. Очевидно, в більшості випадків ідеться все ж таки про відойконімні утворення.

Аналізуючи прізвища відапелятивного походження, Л.О. Кравченко розглядає моделі з суфіксами *-л-о* (с. 65), *-ун* (с. 66), *-ан* (с. 67), *-аи* (*-ји*), *-ош*, *-иш*, *-уш* (с. 69), *-аль*, *-ась* (с. 69), тобто фактично форманти апелятивів, які стали основою цих прізвищ. Такий підхід до аналізу антропонімів, утворених лексико-семантичним способом, нам видається не актуальним, оскільки не стосується безпосередньо антропонімного словотвору.

До групи антропонімів, утворених лексико-семантичним шляхом, дослідниця зараховує подвійні прізвища, яким присвячено невеликий підрозділ.

Завершуючи аналіз лексико-семантичного способу творення прізвищ Лубенщини, Л. О. Кравченко коротко зупиняється на їхньому відмінюванні (с. 70).

Центральне місце в характеристиці морфологічного способу творення лубенських прізвищ становить суфіксація, зокрема розглядаються три групи антропонімів: 1) утворені за допомогою патронімічних формантів; 2) утворені за допомогою посесивно-патронімічних формантів; 3) утворені за допомогою поліфункціональних формантів.

Прізвища з патронімічними формантами представлені моделями на *-енк-о*, *-ич*, *-ович* / *-евич*. Опис кожної з цих моделей починається з огля-

ду спеціальної літератури, де йдеться про історію того чи іншого суфікса. Аналіз лубенських прізвищ, утворених за допомогою патронімічних формантів, дозволив зробити висновок, що найпродуктивнішим серед них був суфікс *-енк-о*. Водночас модель на *-ович / -евич*, за спостереженням Л. О. Кравченко, нетипова для Лубенщини (с. 80).

У підрозділі «Прізвища з посесивними формантами» предметом аналізу стали моделі на *-ов / -ев, -ів та -ин / -ін*. Дослідниця вважає, що антропоніми з посесивними суфіксами *-ов / -ев* на Лубенщині виникли внаслідок русифікації офіційно-ділової сфери в період перебування України у складі Російської імперії. Аналіз прізвищ із посесивними формантами, які були продуктивними при творенні жіночих найменувань, дозволив Л. О. Кравченко уточнити час становлення прізвищ у жінок на Лубенщині.

У підрозділі «Прізвища з поліфункціональними формантами» аналізуються суфікси, які, на думку авторки, можуть виконувати кілька функцій, наприклад, патронімічну та демінутивну. Усім поліфункціональним суфіксальним формантам, зокрема *-ук (-юк), -чук; -ак (-як), -чак; -к-о; -ець; -ик/-ік, -чик; -ок; -ій; -ай, -ейк-о*, присвячено окремі підпункти цього підрозділу.

Порівняльний аналіз способів творення лубенських прізвищ на двох часових зрізах показав, що прізвищева система Лубенщини II пол. XIX ст. і кін. XX ст. істотно не відрізняється. Серед сучасних лубенських прізвищ незначно переважають лексико-семантичні утворення, а серед антропонімів др. пол. XIX ст. – морфологічні утворення.

Невеликий четвертий розділ монографії (с. 116–127) присвячено варіюванню прізвищ, що розглядається як своєрідний спосіб творення (с. 116). Дослідниця розкриває причини функціонування паралельних форм лубенських прізвищ, зумовлених фонетичними закономірностями сучасної української мови, історичним чергуванням, впливом місцевих говірок та інших мов, нарешті, помилковим написанням. У першому підрозділі йдеться про орфографічне варіювання, зокрема, чергування голосних і приголосних у прізвищах. На конкретних прикладах демонструється варіювання голосних, що спричинені впливом місцевих говірок. У підрозділі «Акцентуаційні варіанти» наводяться пари прізвищ із різними наголосами (с. 121). Л. О. Кравченко детальніше зупиняється на проблемі наголошування прізвищ із суфіксом *-енк-о* (с. 122). Дослідниця дійшла висновку, що унормовувати акцентуацію прізвищ недоцільно.

Аналіз лексичної бази та структури лубенських прізвищ показав, що на кін. XX ст. прізвищева система досліджуваного регіону повністю усталилась. Прізвища Лубенщини, безперечно, мають свою регіональну специфіку. Водночас вони становлять органічну складову ширшого східноукраїнського ареалу і вливаються до загальноукраїнської антро-

понімної системи. Усі результати здійсненого дослідження детально викладено у висновках (с. 123–127).

Список використаної літератури, розміщений у кінці роботи, досить репрезентативний і містить 214 праць (с. 128–141). Реєстр рукописних і друкованих історичних пам'яток, які стали джерельною базою монографії, складається з 24 пунктів (с. 141–143). Самостійну цінність мають два додатки – 1) Інверсійний словник сучасних прізвищ Лубенщини (с. 145–179) та 2) Словник прізвищ Лубенщини др. пол. XIX ст. (с. 181–196).

Дозволимо собі висловити деякі зауваження, які виникли стосовно рецензованої монографії.

У першому, теоретичному, розділі Л. О. Кравченко припускається деяких неточностей. Так, білоруська дослідниця А. К. Устинович подає на як дослідник (с. 6). Колективну монографію «Ономастика Полісся» (К., 1999 р.; відп. ред. І. М. Железняк) зараховано до збірників (с. 7). Недоречно згадано про літературну ономастику, оскільки до вивчення українських прізвищ вона не має ніякого стосунку (с. 7). На с. 13 ідеться про зв'язок антропоніміки з іншими науками, зокрема з мовознавством, однак загальновідомо, що антропоніміка як підрозділ ономастики – це галузь мовознавства.

Важливим недоліком монографії вважаємо відсутність паспортизації аналізованих прізвищ, оскільки не зрозуміло, яке з них сучасне, а яке – історичне.

У другому розділі, аналізуючі прізвища, утворені від християнських імен, до останніх зараховуються антропоніми *Васильківський*, *Васьковський*, *Василевський*, *Іваницький* (с. 19). На наш погляд, походження цих прізвищ логічніше пов'язувати з відповідними ойконімами *Васильків(к-а)*, *Васьков(к-а)* (пор., нп *Васьківка* у Глобинському р-ні Полтавської обл.), *Василев(к-а)* (пор., нп *Василівка* в шести р-нах Полтавської обл.), *Іваник(и)*.

Не зрозуміло, від яких жіночих особових імен утворилися лубенські прізвища *Зосенко*, *Кадькало*, *Катіба*, *Катькало*, *Мелешко*, *Мокрій*, *Монько*, *Оксюта*, *Фісун* (с. 24)?

Прізвища *Мирополець* і *Богуславець* (с. 25), які утворено від назв населених пунктів *Миропіль* і *Богуслав* за допомогою суфікса *-ець* (тобто вказують на місцевість, звідки походили їхні перші носії), у монографії помилково розглядаються як похідні від давньослов'янських імен-комполітів.

Неправомірним вважаємо зарахування до відкомполітних утворень окремих відапелятивних прізвищ, таких, як *Бай*, *Балика*, *Бунь*, *Бучака*, *Бучина* (с. 26).

Серед групи прізвищ з подвійною мотивацією антропооснови Л. О. Кравченко розглядає безсумнівні відіменні утворення: *Тищенко, Тишкевич, Тишечко, Данько, Манько* (с. 27). Перші три прізвища походять від імені *Тишко* (< *Тихін (Тихон)*). Антропіми *Данько* та *Манько* безпосередньо пов'язані з відповідними особовими іменами *Данько* (< *Данило*) та *Манько* (< *Мануїл*), які саме у цій формі за «Словником українських імен» І. І. Трійняка фіксуються на Полтавщині.

В окремих випадках авторка припускається помилки при визначенні лексичної належності основи того чи іншого прізвища. Насамперед це стосується відойконімних утворень. Так, прізвища *Струцький* і *Тарковський* (с. 30) навряд чи можна пов'язувати з апелятивами *струць* 'дурний' та *тарко* 'прізвисько строкатої собаки'. Вірогідніше це відойконімні утворення, пор. населені пункти *Струки* у Білорусі та *Тарково* в Росії.

Відойконімні прізвища *Боярський, Громадський* (с. 34), *Кравецький* (с. 35) утворені від назв населених пунктів *Боярка, Громада, Кравці*, розглядаються у групі «Прізвища, похідні від лексики з виробничо-господарської галузі та соціальної сфери».

Окремі помилки зустрічаються й у третьому розділі монографії, присвяченому словотвору лубенських прізвищ. Зокрема, не можемо погодитися із твердженням дослідниці монографії про те, що антропоніми на *-ськ-ий / -цьк-ий* «належать до прізвищ, утворених лексико-семантичним способом, бо саме вони є омонімами відносних прикметників» (с. 53).

Не зрозуміло, в чому виявляється поліфункціональність патронімно-го суфікса *-ук (-юк)*, *-чук*, а також демінутивних формантів *-к-о*, *-ок*, *-ай*, *-ейк-о*?

На наш погляд, фіксацію прізвищ із посесивним суфіксом *-ов / -ев* на території Лубенщини не можна однозначно пояснювати наслідком русифікації, адже це досить давній спільний тип прізвищ в українців і росіян.

У четвертому розділі «Варіювання прізвищ», очевидно, в окремих випадках слід говорити не про чергування голосних у корені прізвищ, а про неправильне написання, наприклад, *Кірік, Кіріченко, Беляєв, Белик, Белич, Оніщенко, Осіпенко, Павліщенко, Резник* (с. 117) замість нормативного *Кирик, Кириченко, Беляєв, Білик, Білич, Онищенко, Осипенко, Павличенко, Різник*. Прізвища *Кадуба* та *Кадука, Махновський* та *Маховський, Мотченко* та *Митченко* (с. 118) – різні антропонімні одиниці, а не паралельні форми того самого прізвища.

До технічних прорахунків в оформленні монографії можна зарахувати окремі «невичитки», зокрема, іноді по тексту на місці давнього «ять» стоїть латинська літера *h*. Увесь ілюстративний апелятивний матеріал для кращого візуального сприйняття варто було б виділити курсивом.

Висловлені зауваження не впливають на загалом позитивне враження від рецензованої праці. У цілому вважаємо, що монографія «Прізвища Лубенщини» – це суттєвий внесок в українську регіональну антропоніміку. Вона буде корисна для майбутніх узагальнюючих досліджень із вітчизняної антропоніміки.

-
- ¹ Сухомлин И. Д. Основы полтавской ономастики. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Харьков, 1964.
 - ² Шевцова В. А. Антропонимия Среднеднепровского Левобережья Украины (на материале среднеднепровских левобережных памятников второй половины XVII–первой половины XVIII вв.). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. К., 1978.
 - ³ Бевзенко С. П., Волочанська Л. Є., Мефодовський С. І., Олійникова В. П. Українські прізвища Середньої Наддніпрянщини в XVII ст. (Чигиринський, Черкаський, Корсунський полки) // Тези IV республіканської ономастичної конференції. К., 1969. С. 121–122; Бевзенко С. П., Бурдейна З. В., Кістрін Л. І., Русова В. В. Словотворчі типи прізвищ давньої Полтавщини (Полтавський, Миргородський, Кропив'янський полки) // Тези IV республіканської ономастичної конференції. К., 1969. С. 123–124.
 - ⁴ Горпинич В. О., Бабій Ю. Б. Прізвища Середньої Наддніпрянщини. Дніпропетровськ, 2004.

І. В. Єфименко

Попов С. А. Ойконимия Воронежской области в системе лингвокраеведческих дисциплин. Воронеж: Изд. Дом Алейниковых, 2003. 285 с.

Книга С. О. Попова написана в руслі актуальної останніми роками регіональної ономастики: територія, яка стала об'єктом наукового дослідження, відносилася Д. І. Багалієм до так званої «степоної околиці» Московської держави і складає частину великого масиву, який найточніше характеризується як Слобожанщина. Таким чином, монографія С. О. Попова покликана до певної міри заповнити лакуну¹ у вивченні цього неоднорідного в багатьох аспектах регіону².

Ця історико-лінгвістична праця, яка охоплює північну частину Слобожанщини, цінна, передусім, своїм лінгвістичним фактажем, який дозволяє краще висвітлити мовні, культурні та історико-етнічні зв'язки, що склалися під час освоєння зазначеної території. У пропонованому до-

слідженні автор подає максимально докладну історичну, культурну (наскільки допускає характер мовознавчих студій) та мовну характеристики Воронезького краю: перш за все, це стосується шляхів номінації та словотвірних моделей, актуальних не лише для цієї території, а й для Слобожанщини взагалі.

Рецензована монографія побудована за звичною для ономастичних праць схемою й складається з двох частин, які ми умовно визначаємо як *теоретичну* та *практичну*.

У *теоретичній* частині (яка нараховує чотири розділи) викладено історію заселення регіону й основні положення запропонованого увазі читача дослідження. Важливим чинником у вивченні будь-якого ойконімікону виступають колонізаційні процеси (від початку заселення й до сьогодення) та характер заселеної території, ретельний опис яких (разом із описом джерельної бази) ми знаходимо в рецензованій монографії. Такого роду відомості дозволяють зробити відносно повний аналіз ономастичного матеріалу, визначити етномовну належність оніма та поширення формантної моделі на відповідній території. Тут же подано структурно-семантичний та структурно-граматичний аналізи наведеного у словниковій частині ономастичного фактажу.

Друга, *практична*, частина містить два додатки: укладений в алфавітному порядку історико-етимологічний словник ойконімів Воронезької області (налічує понад 2000 одиниць) та списки літератури. У праці воронезький ойконімікон розглядається в діахронічному зрізі (від року появи – якщо такий фіксується – населеного пункту). Аналізується мотиваційна основа назв поселень та (в разі, коли такий факт має місце) причини його перейменування.

Для обох частин рецензованої монографії характерна доступна форма подачі матеріалу, яка дозволяє користуватися виданням широкому колу читачів, що загалом відповідає обраній автором концепції.

Проте, попри численні позитивні сторони рецензованої праці, вважаємо за потрібне висловити кілька зауважень.

У теоретичній частині монографії потребують, на наш погляд, корекції певні положення, які подекуди відбиті в рубрикації книги. До таких відносимо, наприклад, поділ ойконімів на *геогенні* та *антропогенні* (сс. 43, 44; 66). Таке визначення А. О. Білецький застосовував до самих географічних об'єктів, які послужили основою для номінації населеного пункту³. Сам же *ойконім* уже за своєю природою *антропогенний* і геогенним бути *не може*⁴. Запропонований автором поділ ойконімів ускладнює і сприйняття аналізованого матеріалу: наприклад, групу назв із апелюючою основою доводиться розглядати в двох окремих підрозділах. Таким чином, класифікацію природних об'єктів за їхнім походженням варто було би, на нашу думку, подати окремим фрагментом.

А тому видається зручнішим усталений в українській ономастиці поділ ойконімів на відапелятивні та відономастичні, що сприяє створенню цілісного опису словотвірних моделей.

Викликає також сумнів доцільність вжитку терміна *протоойконім*: ведучи мову про неправомірність поділу ойконімів на іменники, прикметники та інші частини мови, автор стверджує, що «доцільно говорити про належність до певних частин мови протоойконімів, тобто загальної лексики та власних імен до їхньої ойконімізації» (с. 111). На наш погляд, в цьому випадку будь-який іменник чи прикметник (а також будь-який онім) слід було би розглядати в ролі потенційного протоойконіма. Як складова ж наукових термінів *прото-* у функції препозитивного компонента в науковій термінології може застосовуватися для визначення характеру поселень (*протопоселення*), відношення більш ранньої стадії розвитку та існування мови до її сучасного стану (*протомова*) тощо. А тому ми не бачимо, яким чином подібну семантику можна застосовувати до поняття *протоойконім* (принаймні так, як його витлумачує С. О. Попов). Тобто у випадку з цим терміном спостерігаємо невмотивовану заміну ним понять *мотиватор* або *мотивуюча основа*.

Окремі неточності бачимо в галузі *відапелятивного* словотвору. Найтиповіша з них – гіперболізація ролі тих чи інших груп загальних назв як основ для ойконімотворення. У підрозділі, присвяченому цьому типу назв, спостерігаємо, наприклад, перенесення зоонімної семантики безпосереднього мотиватора (антропоніма з зоонімною основою) на назву поселення. Викликає, приміром, зауваження теза про зоонімну основу таких ойконімів, як *Орлов Лог* (с. 60), який виводиться автором від мікротопоніма *Орлов Лог*: «назва логу пов'язана з птахом орел або з прізвисьцем першопоселенця» (с. 214). На нашу думку, сам ойконім слід визначати як відмікротопонімний, а назву логу виводити від особової назви (в іншому випадку мало би бути *Орлиний Лог* чи *Орлий Лог*). Щодо аналогії пор. ойконіми на Сумщині: *Орлине*, мотивований мікротопонімом із першим атрибутивним компонентом *Орлине*, а також відантропонімний ойконім *Орлів Яр*, утворений від *Орлів* – посесива на *-ів* (< *-ов*) від антропоніма *Орел*, пор. ст.-укр. Олексей *Орель*, 1585 р. [Демчук 126], ст.-рос. Вопилов *Орел*, 1596 р. [Веселовский 71] + *Яр*. Якщо ж виводити ойконім *Орловка* від назви *Орлов Лог* (с. 214), то неприпустимо вести мову про зоонімну основу цього ойконіма (с. 61). Як ойконім із зоонімною основою (в теоретичній частині) визначає автор і ойконім *Раковка* (с. 61), проте в словниковій частині ця назва подається як утворена «від імені першопоселенця або володаря» (с. 230). У цьому випадку ойконім треба пояснювати як відантропонімне похідне, а особову назву розцінювати як вторинну щодо відповідної зоонімної основи.

У підрозділі, присвяченому відапелятивним ойконімам, часто бачимо виведення походження назви населеного пункту безпосередньо від апелятивної основи, минаючи прикметникову стадію: *Коврижний* < *коврижка*, *коврижка* ‘невеликий, який став частиною степу, крейдяний останець правильної форми, який повністю не відділився від річкового або балочного схилу’ із ремаркою: «Назва походить від слів “коврига, каравай, цільний житній хліб”» (із посиланням на Ф.М. Мількова) (с. 175). Хоча пропуск прикметникової стадії (в даному випадку – **коврижний*) принципово не впливає на з’ясування походження назви цього населеного пункту, вона все ж повинна відображатися, оскільки демонструє типовий для ойконімотворення процес, а саме – субстанівацію (онімізацію) ад’єктива. Це ж стосується назв таких поселень, як *Прудовий* («названий за прудом») (с. 228); *Проточний* < *проток*, *протока* ‘річка, яка з’єднує два озера, два басейни’ (с. 56). Крім того, в словниковій статті бачимо ремарку «Названий за ручаєм» (с. 228), з якої можна тільки здогадуватися, що йдеться про власну назву.

Для частини відапелятивних, на думку С. О. Попова, ойконімів, пропонується триступенева схема утворення апелятивний географічний термін > гідронім > ойконім: «*гнилуша* – ‘заболочене верхів’я річки зі стоячою забрудненою водою, від якої іноді неприємно тхне’ > *ріка Гнилуша* > село *Гнилуша*», визначаючи її як ойконімізацію апелятива. Утворення ж іншої частини ойконімів виводиться безпосередньо від апелятива без проміжної гідронімної стадії (с. 53). Тому нам видається логічнішим розмежовувати походження гідронімів (які в більшості випадків відапелятивні) та назв населених пунктів, які могли (разом із поселенням) виникати значно пізніше від назв гідрооб’єктів, біля яких вони розташовані.

Типові для ойконімічних праць неточності бачимо в галузі *відомас-тичного* словотвору. Найтипівіша з них – переоцінення ролі того чи іншого класу назв (у цьому випадку – водних об’єктів) для ойконімотворення. Аналізуючи *дегідронімні* ойконіми, автор поділяє їх на дві групи: ойконіми, які повністю повторюють назву ріки, та складні ойконіми, які відображають особливості розташованого на ріці населеного пункту порівняно з сусіднім поселенням. Так, для ойконімів, які повністю повторюють назву ріки на зразок *Богана* < р. *Богана*, *Казинка* < р. *Казинка*, *Коротояк* < р. *Коротояк* (с. 46), дегідронімне походження безсумнівне. Проте у випадку з гідронімами, в складі яких є, наприклад, формант *-к(а)*, твердження про дегідронімний характер ойконімів не виглядає правомірним. Як дегідронімні автор визначає такі, наприклад, назви населених пунктів: *Борищево* < р. *Борищевка*, *Таврово* < р. *Тавровка* (с. 46)⁵. У цих випадках закономірним було би розглядати зазначені гідроніми як відойконімні похідні, оскільки широковідомий в ономастиці той факт,

що невеликі річки часто називалися за поселеннями, через які (чи біля яких) вони протікають.

Аналогічну картину бачимо в другій групі дегідронічних (складених) ойконімів, «які відображають особливості розташованого на ріці населеного пункту порівняно з сусіднім поселенням» (с. 46). Вже саме формулювання назви підрозділу наводить на думку про можливий відойконічний характер деяких назв поселень, що частково й підтверджується поданим в підрозділі фактажем: гідронім як мотиватор розкладається для ойконіма *Никольское-на-Есманче* < р. *Есманча* (с. 47). Проте в цьому локативному ойконімі гідронім (*Есманча*) виступає не як безпосередній мотиватор ойконіма (тут головним виступає компонент *Никольское*), а виконує роль диференційної ознаки, уточнюючи розташування топооб'єкта.

З викладеного в монографії *структурно-граматичного* аналізу впадають в око дві словотвірні моделі. Так, аналізуючи ойконіми з формантом *-к(а)*, автор цілком справедливо кваліфікує цей суфікс як відносний топоформант. Проте, говорячи про неможливість його поєднання в російській мові з основами з суфіксом *-оват-* (с. 98), С. О. Попов обмежує, на нашу думку, словотворчі можливості форманта *-к(а)*, оминувши, очевидно, увагою ремарку І. І. Жиленкової про те, що «в деяких ойконімах цей топоформант поєднується з суфіксом *-оват-*» (Жиленкова 2001, 62). Так, С. О. Попов приєднується до твердження М. В. Фролової про мордовське походження (принаймні для топонімії) формантів *-ват-*, *-уват-*, які у мордовських мовах мають значення ‘берег’ із подальшою трансформацією ‘місцевість поблизу берега’ і ‘місцевість взагалі’. «В останньому значенні воно й закріпилося в гідронімах і ойконімах Воронезького краю» (сс. 98-99) із наведеним далі переліком: *Вязноватка, Долго-Моховатка, Коловатка, Кочеватка, Луговатка, Меловатка, Ольховатка, Песковатка, Плясоватка, Хвоцеватка* (с. 99).

Нам видається логічнішим припустити в даному разі розширення словотворчого потенціалу форманта *-к(а)*, а форму *-уват-* (український аналог рос. *-оват-*) пояснювати як українську мовну спадщину, про яку в кінці теоретичної частини монографії говорить С. О. Попов (сс. 113–117). Однак зазначена українська фонетична риса в цьому її розділі не згадується. У випадку мордовської генези *-оват-*, *-уват-* слід було би поширювати це явище принаймні на весь східнослов'янський світ. Ойконіми з формантами *-оват-*, *-уват-* (+ *-к(а)*) бачимо, приміром, на території Сумської обл.: *Бугрувате* – похідне від онімизованого прикметника *бугруватий* ‘укритий буграми’, *Розсохувате* – похідне від онімизованого прикметника на зразок *розсохуватий* ‘роздвоєний вилоподібно’ < ГТ *розсоха* (частіше *розсохи*) ‘розвилка, розвилка, місце, де що-небудь роздвоюється, наприклад, колода з вилоподібним кінцем, місце, де роз-

ходяться ноги, роздоріжжя'; *Мухувате* – похідне від онімизованого прикметника *мухуватий* (< **мох-уват-ий* (пор., напр., рос. діал. (орловськ.) *моховатый* 'порослий мохом, драглистий'); пор. похідні з формантом *-к(а)* *Верхня / Нижня Сирватка*. На синхронному рівні ці складені ойконіми слід розцінювати як утворені за допомогою компонентів *Верхня / Нижня* + ойконім *Сирватка* (< *Сирватка*, р., л. Псла л. Дніпра), похідного, очевидно, від онімизованого ГТ **сирватка* з можливою семантикою 'сире місце тощо' або як похідне на *-к(а)* від **сирват(ий)*. Пор. ще ойконім *Syrovátka* в Чехії.

Топонімізований тип прикметників із формантом *-оват-*, на думку Є. С. Отіна, має адекватні відповідники в апеллятивній лексиці української та російської мов і засвідчений у східнослов'янській топонімії (Докладніше див.: Отин 55–99). Тому обмежимося кількома прикладами з різних регіонів: *Гороватка* (46 назв у колишніх Мінськ., Вітебськ., Могилівськ., Смоленськ., Віленськ., Псковськ. губ.) (Vasmer RGN II, 488–89), *Камышеватка* (Харківськ., Катеринославськ., Таврійськ., Тамбовськ. губ.), *Камышевата* (Харківськ., Херсонськ. (3)), *Камышеватая* (Херсонськ. губ.), *Камышеватое* (Харківськ. губ.) (Vasmer RGN IV, 33, 34), *Луговатка* (*Луговая Верхняя*) (Тамбовськ. губ.), *Луговатое* (Чернігівськ., Смоленськ. губ.), *Меловатка* (у колишніх Харківськ., Саратовськ. (2) губ.) (Vasmer RGN V, 230, 231; 513) тощо.

Крім цього, ойконіми з формантом *-оват-к(а)* фіксуються на інослов'янських територіях: *Chmilovatka*, *Hlinovatka*, *Hrbovatka*, *Krčovatka*, *Trnovatka*, *Vrbovatka*, *Vušovatka* – в Чехії.

Викликає зауваження й інша словотвірна модель, а саме *конфіксальна*. Не дається жодних пояснень щодо характеру конфіксальних утворень в ойконімії Воронежчини (автор визначає модель *префікс + -їь*) (с. 104), а тому складається враження, що дериваційні процеси відбувалися виключно на рівні ойконімів, тоді як це назви, мотивовані відповідними конфіксальними апеллятивами: *Забугорье*, *Завершьє*⁶, *Заречье*, *Замостьє*, *Привольє* (с. 104). Неточно визначена й сама конфіксальна модель: замість посесивного форматна *-їь* має бути суфікс *-ьє* зі значенням збірності⁷. Отже, ойконімів, утворених за конфіксальною моделлю, з-поміж наведених у теоретичній частині монографії, бути не може.

На жаль, у рецензованій праці трапляються певні невідповідності між визначенням статусу ойконімів у *теоретичній* та *словниковій* частинах, які можна проілюструвати такими прикладами: ойконім *Пузево* тлумачиться як похідний від апеллятива *пузо* 'підвищене місце у формі бугра' (с. 53, 228) та як похідне від антропоніма (с. 91). Для ойконіма *Острианка* виводиться походження від *остряк* 'шпильста фігура вивірювання' (с. 53) та (для нього ж) пропонується походження від мікротопоніма (яру) *Остренький*, біля якого було засноване поселення (с. 215).

Нам видається найлогічнішою версія про катойконімне походження назви поселення: *Острянка* < **остряни* ‘назва людей за місцем проживання’.

Слід висловити кілька зауважень і щодо словникової частини рецензованої праці.

У своїй книзі С. О. Попов здебільшого послуговується раніше виданими численними етимологічними розвідками, краєзнавчими працями чи історико-статистичними джерелами. Проте, на нашу думку, авторові варто було би значно більшою мірою звернути увагу на російську, українську та білоруську етимологічну, діалектну та ономастичну лексикографію і, відповідно, на спільні українсько-російсько-білоруські мовні паралелі. Так, аналізуючи ойконіми з компонентом *Веселий* у назві (які, на наш погляд, могли утворитися від відповідних контактних топонімів) й визначаючи їх як наслідки поміщицької моди давати поселенням «вычурные названия» (с. 146), автор не враховує можливість семантику цього прикметника як такого, що характеризує ландшафтні особливості. Так, для численних поселень *Веселе* (5 одиниць) на Сумщині мотиватором може виступати *веселий* у значеннях, аналогічних до рос. діал. *весёлый* ‘сонячний, сповнений світла; яскравий, світлого кольору’, ‘свіжий, соковитий (про рослину, листя рослини)’ (ПОС 3, 13). Ойконім *Весела Долина* (також на Сумщині), найімовірніше, похідний від *веселий* із семантикою, подібною до ст.-блр. *весельый* ‘багатий, розкішний, приємний для ока’: «... пойти ... на местце красное и веселое», «... квѣты роскошными и вонными рожа^нными дереви высокими газами веселыми дѣбровами», «до нѣкоторой велми оздобной и веселой выспы» (ГСБМ 3, 142). Із аналогічною семантикою компонент *веселий* міг уживатися в назвах населених пунктів, утворених від відповідних контактних топонімів: *Веселий Гай* (2), *Веселий Степ* (усі на Сумщині). Як наслідок неповноти лексикографічної бази можна розцінювати й версію про походження ойконіма *Прияр*, який автор кваліфікує як такий, що відображає місце розташування населеного пункту – біля яру [при *яре*] (с. 227). Очевидно, що ойконім слід розцінювати як похідне від апелятива **прияр*, пор. рос. діал. (воронезьк.) ГТ *приярок* ‘невеликий яр або відріг; вибалок’ (СРНГ 32, 75), укр. *приярок* ‘т. с.’ тощо. До таких відносимо й назву поселення *Ростань*, походження якого також визначається С. О. Поповим як невідоме (с. 233). Проте в численних російських говорах, у т. ч. й на суміжних із Воронезькою областю територіях (в курських та брянських говорах) бачимо такі географічні апелятиви: *рѣстѣнь* ‘перехресття чи розгалуження доріг’, *рѣстѣни* (зокрема курськ., брянськ.) ‘т. с.’ (СРНГ 35, 192, 193), *ростѣнь* ‘доріжка, яка відходить від великої дороги’ (вологодськ.) (СРНГ 35, 193), а також ст.-укр. *ростань* ‘роздріжжя, перехрестя’ (Тимченко 2, 296) і под.

Крім того, дається взнаки відсутність у праці джерел слов'янських ойконімів: в іншому разі, дослідивши поширеність формантів *-оват- / -уват-* на слов'янських територіях, автору варто було б критичніше поставитися до твердження М. В. Фролової про мордовське походження цих формантів (див. вище).

Характерна риса словникової частини монографії – наявність численних статей, в яких відсутня вказівка на безпосередній мотиватор. Наведемо приклади з типовими для таких статей формулюваннями: ойконіми *Гудовка, Гусевка* (с. 155); *Чибизовка* (с. 259) мають спільне для цих (та багатьох інших ойконімів) визначення: назване за прізвищем першопоселенця чи власника; *Озерный*, пос. – названий за розташованими навколо озерами (с. 212); *Ямный* – кордон. Назва пов'язана зі словом *яма* (с. 264) тощо. Якщо у випадках із антропонімами похідними останні можна кваліфікувати як суфіксальні деривати на *-ов-к(а)* від особових назв *Гуд(ов), Гусь(ев), *Чибиз(ов)*⁸, які (в цих та в усіх аналогічних випадках) в праці варто було би навести або реконструювати, то у випадку з топонімами *Озерный, Ямный* і под. із онімотворчої моделі випадає стадія онімізації прикметника, за наявності в східнослов'янських мовах відповідних ад'єктивів: пор., наприклад, утворені в такий спосіб ойконіми на Сумщині: *Озерне* < онімізованого *озерний, Ямне*: < укр. *ямний* 'т. с.' (СУМ XI, 645), рос. діал. *ямный* 'який має ями' (НОС 12, 126). Такий підхід С. О. Попова, хоча й дозволяє з'ясувати лексико-семантичну основу назви, проте ускладнює визначення як самої словотвірної моделі, так і її відносної продуктивності на досліджуваній території. Походження двох останніх ойконімів можна розглядати під депо іншим кутом зору.

Так, назву населеного пункту *Каверье* С. О. Попов визначає як неясне (с. 176). Очевидно, що ойконім можна пов'язувати ГТ **каверье* (< *кавер(а) + *-ьје*). Як основу для такого ГТ можна розглядати укр. діал. *кавер* 'вир', чеськ. діал. *kávjer* 'драгли, трясовина', які стали основою для реконструкції псл. **kaverь* (ЭССЯ 9, 165).

Ойконім *Новая Чигла* виводиться С.О. Поповим від ріки *Чиглянки* (*Чигли*) < тюркського *чиг* 'сирий' і *лај* 'глина' з посиланням на Сьомушкіна (с. 207). Дослідження Р.М. Козлової дозволяє розглядати гідроніми басейну Дону *Чегла* (*Чигла, Чеголка*), *Сухая Чигла* як результат метатези звукосполучення *лг > гл* (*Чегла* < *Челга* < *Чьлга*), в основі яких вона бачить праслов'янські апелятиви **čьlgь, *čьlga, *čьlgo*, збережені в укр. діал. *чвог* 'жолоб, по якому спускається колода згори', рос. діал. *чиньга* 'зграйка пташок' < **чьлга, чавга* 'вигнута лоза', пол. *czołga* 'вилоподібне розгалуження дерева', *czołg* 'повзання', 'гадюка, вуж, повзун' тощо (Казлова, 251–252).

Насамкінець зазначимо, що рецензовану монографію можна розглядати як внесок у вивчення топонімії Воронежчини, який, сподіваємося,

належним чином оцінять усі, кого цікавить походження назв Воронежського краю й ономастика Слобожанщини взагалі.

- ¹ З праць російських мовознавців, присвячених ойконімії Слобожанщини, нам відомий лише посібник І. І. Жиленкової (Жиленкова И. И. Региональная топонимика (ойконимия Белгородской области): Учебное пособие к спецкурсу. Белгород, 2001), на яку С. О. Попов покликається (с. 44).
- ² Про мовну та етнічну неоднорідність населення Слобожанщини свідчить, прикладом, наведений Д. І. Багалієм об'ємний перелік українських, московських та білоруських населених пунктів, вихідці з яких населяли м. Миропілля (місто в сучасній Сумській обл.) (Див.: Багалей Д. И. Заметки и материалы по истории Слободской Украины. Харьков, 1893. С. 81).
- ³ Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). К., 1972. С. 82.
- ⁴ На жаль, С. О. Попов поділяє власне ойконіми на геогенні та атропогенні, не дотримуючись наведеного І. І. Жиленковою визначення: «Ойконіми ... пов'язані з базовими елементами, які відображають природно-географічні особливості БО (Белгородської області.— О.І.), різноманіття її природних умов, тваринного й рослинного світу» (Жиленкова 2001, 11).
- ⁵ Подібні випадки траплялися й раніше. Так, Я. Левицький виводив назву м. *Путивль* від ріки *Путивляка*, що протікала тоді біля цього міста (Див.: Левицкий Я. Город Путивль // Труды XII археологического съезда. М., 1905. С. 5), повторюючи, фактично, висловлену ще С. Ларіоновим версію: «за якою й місто ім'я має» (Див.: Описание Курского наместничества, из древних и новых разных о нем известий вкратце собранное, Сергеем Ларионовым того наместничества Верхней расправы прокурором. В Москве, 1786 года. С. 124).
- ⁶ Пор. щодо структурно-семантичної аналогії рос. діал. аелятивів *завёршка* 'верхня частина стogu', 'шест, який вказує дорогу' (СРНГ 9, 306).
- ⁷ Докладніше див.: Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974. Т. I. S. 86.
- ⁸ Пор. Гуд, князь, 944 р. (Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1991. Т. I. С. 424), ст.-рос. Василій Константинович Гусь Добрынский, I пол. XVII ст. (Веселовский 82); щодо *Чибиз як аналогію пор. ст.-рос. Чибис Михайл Михайлович Климентьев, 1582 р. (Веселовский 354) (із можливим експресивним одзвінченням), сучасне прізвище Чибизов (у Москві) (Національна Парламентська бібліотека України (каталог)).

Скорочення

Веселовский	— Веселовский С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
ГСБМ	— Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1983. Вып. 3.
Демчук	— Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XVI–XVII ст. К., 1988.

- Жиленкова — Жиленкова И. И. Региональная топонимика (ойконимия Белгородской области): Учебное пособие к спецкурсу. Белгород, 2001.
- Казлова — Казлова Р. М. Славянская гідранимія. Праславянські фонд. Т. ІІІ. Гомель, 2003.
- Отин — Отин Е. С. Суффикс *-ОВАТ-* в украинской топонимии // Отин Е. С. Труды по языкознанию. Донецк, 2005. С. 57–99. (Вперше опубліковано в збірнику: *Onomastica*. 1973. ХVІІІ. С. 99–152).
- ПОС — Псковский областной словарь с историческими данными / Ред. коллегия: Б. А. Ларин, А. С. Герд, С. М. Глушкина и др. Л.; СПб., 1976. Вып. 3.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. В. П. Филина и Ф. П. Сорокалетова Л., 1972. Вып. 9; 1998. Вып. 32; 2001. Вып. 35.
- СУМ — Словник української мови. К., 1980. Т. ХІ.
- Тимченко — Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної мови ХV–ХVІІ ст. / Відп. ред. В. В. Німчук. Київ; Нью-Йорк, 2002. Т. 1.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков. Праслав. лексич. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1983. Вып. 9; 1985. Вып. 12.
- Vasmer RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962. Bd II; 1969. Bd IV; 1971. Bd V.

О.В. Іваненко

Лавриненко Алевтина. Семантическая макросистема и основные механизмы ее генетической организации: Опыт реконструкции (на базе индоевропейской формы *dh(e)ghom- “земля”). Rzeszów: Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2002. 287 s.

Проблеми походження слів і реконструкції праформ почали досліджуватися на науковій основі лише з виникненням у І пол. ХІХ ст. і подальшим розвитком порівняльно-історичного мовознавства. Найбільші здобутки в цьому напрямі має індоєвропейська компаративістика, бо саме в Європі виник порівняльно-історичний метод і сформувалися провідні компаративістські школи, які поширили свою методіку і на вивчення мов інших генеалогічних сімей. Розпочавши свої студії зі встановлення спорідненості мов на основі звукових, морфемно-слово-

твірних і семантичних відповідностей слів, індоєвропейці все далі й далі заглиблювалися в напрямку до з'ясування праформ і встановлення абсолютної та відносної хронології. Це змушувало науковців проникати в середньо- й ранньоіндоєвропейський стан розвитку прамови, а деяких учених навіть шукати спільні для різних мовних сімей джерела, які прийнято називати ностратичним (борейським) станом.

До кола тих компаративістів, які зосереджують свою увагу на витках індоєвропейської прамови, належить Алевтина Лавриненко, котра розпочала свою діяльність у Харківському й Московському педагогічних університетах, а продовжила в Жешувському університеті Польщі. Саме там наприкінці 2002 р. вийшла з друку її монографія «Семантическая макросистема и основные механизмы ее генетической организации: Опыт реконструкции (на базе индоэвропейской формы **dh(e)ghom-* 'земля')», якою авторка гучно, хоч і неоднозначно, заявила про себе в слов'янському порівняльно-історичному мовознавстві.

Наукові пошуки А. Лавриненко направлені на встановлення «семантики слова в множинності його генетичних зв'язків і відповідників, а також визначення можливих основних механізмів такої семантичної макросистеми» (с. 21), що здійснюється на прикладі реконструкції тих етимологічних гнізд, які зводяться до індоєвропейської праформи **dh(e)ghe/om-* 'земля-рожениця'. На формальному рівні цей архетип становить собою «комполит, що складається з двох первинних одноконсонантних коренів, які, поєднуючись з вокальним елементом, володіли здатністю до метатези» (с. 256). Представлений звуковий склад праформи та її визначення дозволяють припустити, що вона сягає ще ранньоіндоєвропейського стану з ознаками розвиненої консонантної системи, але частково (в другій основі) вже виявляє характерну для середньо- й пізньоіндоєвропейської прамови константно-вокалізовану (з голосним визначеною артикуляцією) структуру кореня на зразок приголосний–голосний або приголосний–голосний–приголосний. У семантичному плані цей комполит поєднував близькі, на думку дослідниці, значення 'робити, створювати, породжувати' і 'земля', що сформували поняття 'земля-рожениця' як вияв активного творчого начала Землі, геоцентричного світосприйняття людини (пор. вирази *матінка-земля, в лоні землі* тощо). Про це автор говорить так: «Генералізуючим у семному наборі вихідного **d(h)e-* було значення 'робити' + 'земля'; генералізуючим у семному наборі вихідного **ǵh(e)-* було значення 'будувати' + 'земля'. Первинні кореневі компоненти, таким чином, семантично синонімізувалися, виражаючи головну ідею – будівничої здатності ЗЕМЛІ. А будування синонімічне народженню, породженню, творенню. Саме цим пояснюється найтісніший зв'язок коренів *зем-* (с **get-*) і **gen-* 'рід' (с. 256).

Для досягнення поставленої мети дослідниця використала надійну теоретичну і джерельну базу, опрацювавши переважно російсько- й польськомовну наукову літературу з проблем індоєвропейської компаративістики, в основному адекватно застосувала прийоми порівняльно-історичного методу та культурно-історичної інтерпретації мовних фактів і явищ, які становлять суть реконструкції прадавнього стану мови. Внаслідок цього вдалося підтвердити, а подекуди й поглибити, деякі положення сучасної компаративістики стосовно особливостей організації потенційного семантичного простору в індоєвропейській прамові та її давніх рефлексів. Так, автор справедливо схиляється до думки про *синкретизм семантики* первинних коренів, що цілком природно, адже кількість таких коренів була обмежена, а відбита в них навколишня дійсність поставала в усьому своєму розмаїтті. Як уважає відомий російський індоєвропейець М. Д. Андреев, у ранньоіндоєвропейській прамові на базі 25 коренеутворюючих фонем могло б виникнути 600 різних бінарних сполук, але фактично, за його даними, тогочасна прмова мала 203 корені, кожен з яких складався з двох приголосних та однієї силabei і здатен був поєднуватися з іншим коренем, хоч кількість біномів реально не перевищувала кількох тисяч одиниць (див.: Мовознавство, 1978. № 6. С. 32).

А. Лавриненко теоретично обґрунтовує суть семантичного синкретизму та ілюструє його показовими прикладами: «Давній семантичний синкретизм проявлявся в нерозрізненні суб'єкта й об'єкта дії, в нерозчленуванні частин тіла (руки, ноги, коліна – це, зокрема, 'те, що згинається'), в нерозрізненні частин обличчя й ототожненні обличчя людини з мордою тварини ('те, що стирчить', 'те, що виступає вперед або вверх'), у нерозрізненні порід дерев (просто 'дерево'), в нерозрізненні *землі, глини, перегною, гряді* ('те, з чого можна ліпити, будувати'; 'те, чому притаманна сипучість' і т.п.)...» (с. 257). Така думка підтверджується, наприклад, реконструкцією найдавніших гідронімів, які, зазвичай, зводяться до загальної (але не абстрактної) семантики 'вода', 'рухатися', 'кривий', 'світлий', вираженої безвідносно до частиномовних значень (у ранньо- й середньоіндоєвропейській прамові кореневого типу частин мови як таких ще не було). Звідси неможливість з'ясувати конкретне етимологічне значення першооснови, семантика якої розвивалася в бік до дифузності, а на цій базі формувалася полісемія з можливим утворенням нових слів (омонімів). Такий процес поглиблювався з кожним століттям, у зв'язку з чим сучасні мови, як і думка, – максимально дифузні і продовжують розвиватися, все більше й більше відбиваючи у семантиці слів частковості як елементи складної моделі картини світу.

З явищем семантичного синкретизму первинних коренів тісно пов'язана *енантіосемія*, тобто здатність однієї основи виражати антонімічні

значення як вияв у мові закону діалектичної єдності й боротьби протилежностей. Автор ілюструє це положення реконструйованими і збереженими в одних і тих самих коренях співвідносними семами ‘верх’ – ‘низ’, ‘підвищення’ – ‘яма’, ‘випуклість’ – ‘впадина’ (див. **geba*), ‘початок’ – ‘кінець’ (див. **kon-*) та ін., взаємний зв’язок між якими підтверджується, зокрема, результатами сучасної топоніміки.

Синкретизм як історичне явище – ознака системної організації семантичної структури слова, дослідження якої пронизує всю основну частину монографії. Зрештою, це видно вже з її обсягу та назви – «Лексема *земля* та її семантико-генетичні зв’язки» (с. 29-255), а також із заявленого автором положення про те, що «семантична реконструкція – це завжди реконструкція системи» (с. 18). Взаємодія та можлива метатеза коренів вихідного і.-е. **d(h)(e)ǵ(h)e/om-* ‘земля-рожениця’, а також розвинена взаємозамінність звуків спричинилися, на думку автора, до формування взаємозв’язаних генетичних рядів: 1) **z(v)m-*; 2) **g/k(v)m-*; 3) **d/l(v)m-*, де *v* – вокальний (голосний) звук або його нульове вираження. На слов’янському ґрунті вони трансформувалися в чотири кореневі ряди: «а) *зм-*, *гм-*, *дм-*; б) *зуб-*, *губ-*, *дуб-*; в) *зоб-*, *гоб-*, *доб-*; г) *зіб-*, *гіб-*, *діб-* поряд із *зем-*, *гом-*, *дом-*» (с. 258).

Як зразки для дослідження семантичної організації рефлексів першого варіанта індоєвропейського кореня обрано лексеми типу *змій*, *зуб*, другого – *гомола*, *гу́ба*, третього – *дім*, *дуб*, відповідно до чого сформовано три частини підрозділу, присвяченого аналізу лексичних значень генетичних рядів з інваріантом ‘земля’. Такий підхід та його результати всіляко аргументуються з позицій найсучасніших і найавторитетніших здобутків компаративістики та ілюструються багатим фактичним матеріалом. Разом з тим він має, на наш погляд, і слабкі місця, про які буде сказано далі.

Цікаві спостереження, які свідчать про нетотожність первинної (етимологічної) семантики та внутрішньої форми слова. На думку дослідниці, встановлення первинної етимології пов’язане з вибором одного з кількох актуальних значень у синкретичній семантиці рефлексів, які можуть мати однакову внутрішню форму з історичного погляду, але різну із сучасного. Зокрема, як одиниці різних генетичних рядів зіставляються *зуб* ‘щось гостре, таке, що розрізає’ й *гомола* ‘заокругленість’ (відсутність ‘гострого’), які мають неоднакову первинну (етимологічну) семантику, але могли мотивуватися подібною формальною ознакою ‘те, що виступає’.

Природно, що для пояснення семантичної макросистеми і.-е. **d(h)(e)ǵ(h)e/om-* ‘земля-рожениця’ та основних механізмів її генетичної організації якнайширше залучаються екстралінгвальні свідчення: етнографічні, історичні, культурологічні, міфологічні, філософські та ін. У цьому аспекті з автором важко дискутувати, бо, по-перше, відповідні

аргументи чітко викладені в працях провідних учених із такої проблематики, хоч, систематизувавши їхні погляди, А. Лавриненко сказала й немало власного, а по-друге, семантичні зв'язки становлять собою відношення між категоріями поняттєво-психологічного плану, які кваліфікуються ідеальними одиницями й позначуваними реаліями та звукокомплексами (формами слів) як матеріальними одиницями. Отже, чітко вибудовані системні зв'язки між ідеальними категоріями важче піддаються конкретній перевірці з позицій порівняльно-історичного мовознавства, провідну роль у якому все ж таки відіграють матеріально виражені фонетичний та морфемно-словотвірний аспекти.

На зазначену особливість порівняльно-історичного методу загалом й етимологічного аналізу зокрема вказували провідні компаративісти, що, зрештою, визнає автор монографії, покликаючись на Ф. Славського, О. М. Трубачова та ін.: «В етимологічному дослідженні важлива насамперед ідея морфологічної тотожності, яка повинна базуватися на строгих морфологічних законах...»; «вирішальною сходинкою в доведенні мовної спорідненості виявляється постулація саме фонетичних кореспонденцій». А ось семантична реконструкція постійно демонструє відносність категорій і меж, “строгі” класи виявляються при реконструкції досить лабільними угрупованнями і, замість непримиримого протистояння, узгоджуються між собою і мирно співіснують» (с. 12). Це зовсім не применшує ролі й результатів застосованої дослідницею методики, в якій істотне місце відводиться історико-культурологічній та філософсько-психологічній аргументації семантичних зв'язків і механізмів генетичної організації макросистеми ‘земля’. Разом з тим виявляється відчутною свідомо й аргументована відмова автора, який обрав *семасіологічно-ономасіологічний* підхід (с. 25), від повноцінного використання структурно-фонетичного аналізу, а також від заглиблення «в проблеми діалектного членування індоєвропейської прамови, в проблеми мовних контактів, часової співвідносності й т. ін.» (с. 22). Вже один той факт, що, наприклад, між ранньоіндоєвропейським **d(h)(e)ǵ(h)e/om-* і праслов'янським **domъ* або **zemja* відстань у понад десять тисяч років (за періодизацією згадуваного М. Д. Андрєєва), свідчить про наявність таких семантичних змін у досліджуваній макросистемі, які мусять бути значно більшими, ніж зміни в семантичній структурі сучасних рефлексів порівняно з праслов'янськими формами (пор. висновок М. Сводеша про те, що найважливіші слова лексичного складу мови за 1000 років змінюються на 20%, а вся лексика загалом значно більше, а також свідчення вчених про те, що за 2000 років лексичний склад мови міняється приблизно на 90%). Тому ігнорувати хронологічний аспект при розгляді навіть логіко-семантичних зв'язків, які формувалися протягом багатьох тисячоліть, недоцільно.

З огляду на основну мету й завдання дослідження базовими виявилися праці В. М. Топорова, М. М. Маковського, Д. М. Шмельова та інших російських і слов'янських семасіологів. Щодо структурно-фонетичного і морфемно-словотвірного аналізу, то з тих самих причин він представлений мінімально, хоч відповідне підгрунтя досить серйозне. Йдеться про використання насамперед теоретичних засад, реалізованих академіками В. В. Івановим і Т. В. Гамкрелідзе у їхній колективній праці «Індоевропейська мова та індоевропейці: Реконструкція та історико-типологічний аналіз прамови й пракультури», що вийшла з друку 1984 р. у 2-х частинах. Власне, саме за цими та деякими іншими авторами подається ранньоіндоевропейська праформа $*d(h)(e)ǵ(h)e/om-$ 'земля', в якій реалізується кілька варіантів, пов'язаних з метатезою морфем і звуків та взаємозамінністю останніх. З огляду на це зауваження, які стосуються формально-етимологічного аналізу слів, спричинені не стільки слабкою аргументованістю відповідних положень, скільки тими засадами й напрацюваннями, на які спирається автор монографії.

Не заперечуючи продуктивності метатези й взаємозамінності артикуляційно близьких звуків у формальній структурі праформ і давніх слів, укажемо на непереконливість визнання такого процесу в деяких рефлексгах. Так, на підставі певних збігів у семантиці й поодиноких припущень у науковій літературі А. Лавриненко визнає, «що слов'янське **bogъ* – це метатезний варіант нашого **gob-* 'породжувати, давати урожай, достаток' > 'багатство'» (с. 123). Виявлений автором міфолого-семантичний зв'язок і вказані процеси метатези та взаємозамінності звуків дозволив зробити припущення «про допущення (можливо, вторинну) спорідненість праслов'янського **gowędo* – 'велика рогата худоба', 'бик', 'корова' [...] і праслов'янського **govoriti*» (с. 201). І далі розвивається думка, «що рос. *говор* (псл. **gov-or*) у звуковому відношенні близьке й інше позначення тварини – рос. *корова* (псл. **korva*: **gov-r*:- **korv*-» (с. 201–203). Такі міфолого-семантичні припущення, навіть узяті з праць відомих компаративістів (остання думка, на яку посилається дослідниця, належить В.М. Топорову, який «фактично виходить на метатезу **gov-r* // **kov-r* / **kor-v*-»; с. 202), не виправдовують довільного маніпулювання фонетичними й морфемними зв'язками основ, які не мають між собою нічого спільного. Це стосується, наприклад, згадуваних *говор*, проформа якого один раз подається як **gov-or*, а інший як **gov-r*-, і *корова*, що за будь-якою з відомих етимологій (**korva* 'рогата' або **korva* 'заріzana, принесена в жертву богам' < і.-е. **ker-* 'різати') немає ні з формального, ні з семантичного поглядів спільних ознак. На жаль, такі реконструкції не поодинокі.

Не завжди достатня увага до фонетичного боку реконструкцій спричинилася й до того, що на внутрішній титульній сторінці в назві моно-

графії подається форма **dh(e)ghom-* ‘земля’, з другого кореня якої ніяк не могло розвинутися псл. **zemja* ‘земля’, бо гіпотетично твірне **ghom-* не містить ні палатального **ġ*, що в сатемних мовах розвинувся в **z*, ні голосного переднього ряду *e*, присутнього в праслов’янському рефлексі. Щоправда, в тексті монографії зазначений огріх практично відсутній, що може свідчити про технічний недогляд.

На нашу думку, невиправдане нехтування україномовними джерелами, які могли прислужитися авторові в дослідженні обраної проблеми. Йдеться про праці О. С. Мельничука, Ю. В. Шевельова, В. В. Німчука, Ю. О. Карпенка, І. М. Железняк та ін., матеріалів «Етимологічного словника української мови», лінгвістичних атласів тощо. Висловлені зауваження стосуються здебільшого зовнішньої форми реконструйованих одиниць і недостатнього використання прийому встановлення абсолютної та відносної хронології, що, зрештою, спричинено свідомо обраним семасіологічно-ономасіологічним підходом до процесу реконструкції механізмів генетичної організації макросистеми ‘земля’. Рецензована праця засвідчує небажаність навіть часткового відриву семантичного принципу аналізу від фонетичного й морфемно-словотвірного, бо отримані результати об’єктивно виявляються в чомусь хибними. Але мовознавство, в тому числі й порівняльно-історичне, розвивається шляхом заглиблення в найтонші нюанси внутрішньої та зовнішньої організації різнорівневих фактів і явищ. Це означає, що й надалі подібні дослідження залишатимуться актуальними та перспективними, і в цьому ракурсі монографія гідна уваги. Вона особливо корисна для спеціалістів з когнітивної та психологічної лінгвістики, представників герменевтики і, звичайно, для компаративістів. Після її прочитання складається системне уявлення щодо семантичної та генетичної організації ймовірно споріднених, близько чи віддалено, реконструйованих рядів лексем, що входять до макрополя ‘земля’, а відтак й щодо геоцентричної мовної картини світу. Матеріали, аргументовані положення й отримані висновки книги «Семантична макросистема й основні механізми її генетичної організації...» можуть бути використані не тільки мовознавцями, але й представниками інших гуманітарних наук. Проведене А. Лавриненко дослідження розширює науково-пізнавальний кругозір, будить критичну думку, викликає прагнення пізнати глибоке минуле людської мови, стимулює нові творчі пошуки. Цим зазначена праця буде цікавою і корисною для вчених, молодих науковців, викладачів і студентів, пересічних громадян, які цікавляться проблемами компаративістики, зокрема можливими лексико-семантичними зв’язками в історії індоєвропейських мов та їхньої прамови.

Milan Harvalík. Synchronní a diachronní aspekty české onymie. Praha: Academia, 2004. 162 s.

Книга Мілана Гарваліка «Synchronní a diachronní aspekty české onymie» складається зі вступу, шести розділів, резюме (німецькою, англійською, французькою і російською мовами), додатка (карти) і списку використаної літератури. У праці розглядаються актуальні питання, які зараз перебувають у центрі уваги чеської і зарубіжної ономастики. Концептуально книга від самого початку задумана не як монотематичне видання, а в ширшому аспекті. Це дає змогу авторові в окремих розділах розглянути низку різноманітних проблем і зосередитися на різноманітних питаннях сучасної ономастики, що не можливо зробити в рамках вузькотематичної монографії. Автор поставив собі за мету докладно оглянути ті системи чеської онімії та етапи розвитку чеської ономастики, які в останні роки викликають посилене зацікавлення, а також доповнити теоретичні і методологічні принципи сучасної ономастики.

Перший розділ «З історії і сучасності чеської ономастики» складається з двох підрозділів. У першому підрозділі на основі досліджень заселення території на матеріалі ойконімів простежено історичний розвиток прикладних дослідницьких методів (включаючи метод малих типів В. Шмілауера, а також прийоми його продовжувачів і послідовників). Одночасно у книзі висвітлено розвиток розуміння ономастики як науки, яка у другій половині ХХ ст. перейшла з розряду історичних наук у число лінгвістичних дисциплін. М. Гарвалік робить огляд основних етапів розвитку чеської топоніміки і наукової діяльності вчених, які своїми працями зробили значний внесок у дослідження власних назв.

У другому підрозділі автор розглядає сучасний стан ономастичних досліджень, зокрема в чеських університетах. Початки сучасного викладання ономастики у вищих навчальних закладах пов'язані з іменем В. Шмілауера. Він ще перед Другою світовою війною вів семінар «Оронімія Високих Татр» на філософському факультеті Карлового університету в Празі, і в 1948 р. почав читати курс «Вступ до топоніміки». Під керівництвом В. Шмілауера починає свою діяльність празький ономастичний семінар, який функціонує до сьогодні. На засіданнях цього семінару сформувалося середовище вчених, яке можна назвати чеською ономастичною школою. На педагогічному факультеті в Усті над Лабем (сьогодні – педагогічний факультет Університету Яна Евангелісти Пуркіне в Усті над Лабем) упродовж тривалого часу викладав курс ономастики Л. Куба, автор праці «Úvod do nauky o vlastních jménech (toponomastika a antroponomastika).– Ústí nad Labem, 1984» і цільний

представник одного з молодших відгалужень ономастики – хремато-німіки. Донедавна на цьому факультеті працювала М. Кнашова. Свої семінари вона орієнтувала переважно на вивчення розвитку і функціонування власних особових імен із акцентом на соціономастичну складову.

Живу традицію має ономастика в Градці Краловому. Після Б. Дейка в царині ономастики працюють інші члени кафедри богемістики, котрі займаються головним чином дослідженням гіпокористиків.

Ономасти викладали і викладають і в інших вищих навчальних закладах, зокрема на педагогічних факультетах у Празі (Ф. Цуржін, Н. Квіткова), Пльзні (Й. Спал, Л. Клімеш), Чеських Будейовіцах (Л. Покорни, М. Янечкова, Д. Калалова), Оставі (М. Оп'єлова-Каролий), Оломоуці (Й. Коларжік) та на філософських факультетах в Оставі (Н. Байєрова) і Оломоуці (Б. Тема, К. Комарек).

Сильні позиції має ономастика в Брно. На філософському факультеті брненського університету (тепер – філософський факультет Масарикового університету в Брно) в кінці 60-х рр. відкрив ономастичний семінар Р. Шпрамек. На початку 70-х рр. семінар під його керівництвом розширив свою діяльність також на педагогічний факультет в Оставі, де завдяки спеціалізації Н. Байєрової (котра пізніше стала керувати цим семінаром), поступово визначилася орієнтація переважно на дослідження антропонімів. На філософському факультеті Масарикового університету в Брно під керівництвом Я. Плєскалової функціонують семінар з історичної топоніміки та семінар з антропоніміки.

На філософському факультеті Карлового університету в Празі В. Шмілауер читав лекції і вів семінари з ономастики аж до 1975 р., коли їх керівництво перейняв його учень і послідовник І. Люттерер. За час його викладання форма семінарів була пристосована до сучасної форми двосеместрового циклу: перший семестр присвячений топоніміці, а другий – антропоніміці.

У розділі «Назви вулиць і суспільні фактори» М. Гарвалік робить огляд чинників, що впливали на утворення назв вулиць від давнини до сьогодні. Найстаріші назви вулиць збереглися від середніх віків. Їх виникнення зумовлювалось основною функцією власної назви – відрізнити і вичленити конкретний об'єкт із ряду подібних об'єктів. Кожна така назва давала можливість однозначно ідентифікувати об'єкт, допомагала правильній орієнтації всередині міста. Для періоду середньовіччя типовим було спонтанне, адміністративно ніяк не регульоване, виникнення перших назв вулиць, змінність і лише з часом поступова стабілізація цих назв. Мотиваційним джерелом назв зазвичай ставала форма вулиці (*Krátká, Široká, Lomená*), її географічне спрямування (*Pražská, Plzeňská*), наявність світських або церковних будівель поблизу вулиці або на ній

самій (*Klášteří*), професія представників цеху, майстерні яких знаходилися на вулиці (*Řeznická*), національність мешканців (*Německá*). Рідше вулицю називали за власником котрогось із будинків чи земельних ділянок, що були там розташовані (*Kaprova ulice* в Празі).

Протягом XIX ст. до цих мотивацій приєднується ще одне джерело: назви вибиралися на честь відомих політичних і громадських діячів і визначних подій. Пізніше, переважно у XX ст., з'являються назви на честь найрізноманітніших організацій, рухів, пам'ятних дат. До первісних, прагматичних приєднується наступна, нова функція і причина постановлення назви – вшанувальна.

Згадані тенденції характерні не лише для чеського середовища, а й для інших країн. Окрім бажання вшанувати особу, на честь якої була названа вулиця, ці нові мотиви стимулювалися швидким ростом міст. Однак назви на честь осіб не були обмежені передмістями. Значенню і позиції людини у суспільстві мало відповідати і місце розташування названої на її честь вулиці, площі чи набережної у місті. Низка старих первісних назв таким чином почали зникати з центру міста. Але багато вулиць, названих на честь певних осіб чи подій, після суспільних і політичних змін у країні відчувуються як невідповідні і тому замінюються на інші. Назви вулиць стають дуже нестабільними, що суперечить їх первісній функції – однозначно орієнтувати. М. Гарвалік ілюструє явища перейменувань численними прикладами. Автор також зауважує, що деколи первісні назви вулиць після зміни офіційної назви у мовленні жителів зберігаються і через кілька десятиліть ця первісна назва може повернутися і як офіційна.

Виходячи з усього вищесказаного, автор формулює поради щодо вибору назв вулиць. Він радить не називати вулиці на честь осіб, що ще живуть, оскільки лише з позицій часу можна оцінити, чи справді їх імена можуть бути увічненими для наступних поколінь. Особлива обережність необхідна при виборі імен політиків і державних діячів, у той час як науковці, письменники, художники й інші митці вже при житті, як правило, достатньо виявляють свій внесок у наукову і культурну скарбницю народу.

Автор дає поради щодо вибору назви вулиці у малих містах. Як один із основних для вибору назви вулиці пропонується принцип, щоб назва мала зв'язок із поіменованим об'єктом. З цього випливає, що для назв вулиць на честь певної особи бажано вибирати імена тих осіб, які в даній місцевості народилися або мають до неї певний стосунок. Добре джерело, яке бажано використовувати якнайширше, – мікротопоніми (напр. вулиця *Pod Dražovkou*, тобто біля лісопарку *Dražovka*). Основний для вибору назви вулиці – мовний бік, який має якнайбільше спростити її вживання в усній та писемній комунікації. З огляду на це не рекоменду-

ються багатослівні назви, особливо з неузгодженим означенням. Слід бути обережним також при виборі прийменникових назв. Використання у практиці цих принципів, на думку автора, дасть змогу уникнути помилок, допущених деколи в минулому, і вибрати назви, які не доведеться змінювати через кілька років. Вони будуть ясними і точними, і система назв вулиць буде стабільною.

У розділі «Взаємостосунки між ономастикою і діалектологією» автор розглядає різні аспекти зв'язку ономастики та діалектології. Діалектологія допомагає ономастам з'ясувати діалектні форми досліджуваних власних назв і їх комунікативні варіанти чи пояснити виникнення власних назв, а власні назви використовуються історичною діалектологією як цінний матеріал для встановлення попереднього поширення певних діалектних явищ. Окремий підрозділ присвячений лінгвогеографії та використанню її в ономастиці і в діалектології. Автор звертає увагу також на можливості і проблеми використання синхронного анойконімного матеріалу у його діалектних формах.

У різних працях термін анойконім може мати розбіжності в значеннях. М. Гарвалік уживає цей термін у значенні, прийнятому в чеській ономастиці: анойконіми вміщують у себе гідроніми (назви вод), ороніми, назви земельних ділянок, годоніми і «власні назви окремо взятих інших неживих природних об'єктів і явищ, а також створених людиною об'єктів, які не призначені для житла і стабільно зафіксовані на місцевості»¹. У резюме до своєї книги, написаному російською мовою, автор зазначає: «Частини праці, у яких визначаються відносини між ономастикою та діалектологією, а також наступні два розділи ґрунтуються на матеріалі анойконімів (у деяких термінологіях – мікротопонімів [виділення наше.– Л.О.]), що функціонують на території Чехії» (с. 137). У розділі розглядаються також конкретні приклади територіальних і діалектних зв'язків апелятивів і анойконімів, зокрема на прикладах загальних і власних назв на позначення місць вибілювання білизни (чеською літературною мовою це місце називається *bělidlo*) та загальних і власних назв на позначення земельної ділянки, що тимчасово не обробляється. Ці матеріали мають значення і для історичної діалектології.

У розділі «До питання про конкурентні стосунки в чеській анойконімній системі (на прикладі двох анойконімних структурних моделей)» М. Гарвалік розглядає взаємостосунки двох близьких груп чеських анойконімів – анойконіми типу *Podles* і типу *Podlesí*. Досліджується виникнення власних назв указаних типів, розвиток і змінність їх форм, аналізується склад і частотність префіксів, а також лексична база анойконімів. Представлено перше масштабне дослідження, в якому теорія моделей Р. Шрамека знайшла прикладне застосування для розгляду анойконімного матеріалу на території Чехії, а також продемонстровано

специфіку пропріальної сфери мови, яка виявляється в різному розподілі словотвірних засобів і способів, що використовуються в загальних і власних назвах.

У розділі «Онімна деривація і її роль у виникненні чеських анойконімів» на основі аналізу анойконімів висловлено узагальнені думки щодо різниці між словотвором апелятивів і власних назв. Детальне лінгвістичне дослідження пропріального матеріалу показує, що як словотвірні способи, використані при творенні апелятивів і онімів разом з їх конкретним мовним оформленням, так і продуктивність і частота цих способів в апелятивній і пропріальній сфері мови виразно відрізняються, а тому кожне використання словотвірних засобів і способів, метою якого є створення власної назви, автор називає онімною деривацією. Аналіз підтвердив правильність думки відомого чеського ономаста Р. Шрамека, що «зв'язок між основою і дериваційними засобами у пропріів вільніший, так що онімна система має в певних ситуаціях можливість більшого вибору у використанні певного словотвірного способу»². Крім того, М. Гарвалік під час аналізу погоджується з Р. Шрамеком і в тому, що «пропріальний словотвір використовує суфіксальне творення слів у найвищій мірі, яка значно перевищує те, що звичне для апелятивів»³.

Анойконіми демонструють більшу різноманітність словотвірних типів і афіксів порівняно з ойконімами. Висока міра використання суфіксальної деривації разом із прагненням функціональної диференціації апелятивів і онімів спричиняє те, що при виникненні власних назв важливу роль відіграють ті засоби і способи, котрі в мові знаходяться на периферії.

Хоча власні назви представляють специфічний, так званий другий, шар мови, вони своє коріння мають в апелятивному шарі і з нього виростають; так само і дериваційні засоби і способи, якими утворені власні назви, виходять із засобів і способів, що використовуються при творенні апелятивів і значною мірою з ними тотожні, хоча й у своїй дистрибуції, частотності і продуктивності можуть відрізнятися. Особливо на початках формування окремих онімій виразно відчутний зв'язок із апелятивним словотвором, однак далі цей процес поступово перетворюється в аналогічне творення за зразком пропріів, що вже виникли, і нарешті переходить у системне пропріальне творення.

Виразом прагнення диференціації апелятивної і пропріальної сфер мови є функціональна переоцінка і формальне розрізнення, яке з неї випливає, певного афікса в залежності від того, чи він використовується для творення апелятивів чи онімів. У чеській мові так сталося у випадку первісно посесивних старочеських суфіксів *-ón* (пізніший варіант *-ův*) та *-in*, котрі у функції топоформантів перетворилися на *-ov* та *-ín*.

У розділі «Екзоніми і іноземні географічні назви в чеській мові» розглядаються різноманітні аспекти функціонування екзонімів у чеській

мові, зокрема підходить до вивчення екзонімів, історія виникнення терміна екзонім і його змістова наповненість, способи класифікації, етапи розвитку чеської екзонімії та її сучасний стан, питання стандартизації географічних назв. Конкретизуючи загальне визначення екзоніма і застосовуючи його до чеського матеріалу, автор так формулює визначення: «Чеським екзонімом вважається чеський мовний варіант іншомовної географічної назви будь-якого географічного об'єкта, який розташований поза межами Чеської Республіки, отже, поза областю дії чеської літературної мови» (с. 102–103).

Іноземні географічні назви при входженні у чеську мову обов'язково мусять пристосуватися до законів чеської мови фонетично. Фонема, які не існують у чеській мові, замінюються подібними чеськими фонемами, наголос обов'язково пересовується на перший склад. Графічні екзоніми (ті, які відрізняються від первісної форми графічно) автор ділить на 5 підгруп.

1. Кількісно найменшу групу становлять екзоніми, що не мають опори у первісній мові і повністю відрізняються від оригіналів, напр.: чеська назва *Rakousko* (Австрія) замість німецької *Österreich*, з якої (або з давнішої латинської форми) розвинулися назви у більшості європейських мов (пор. англ. *Austria*, франц. *Autriche*, ісп. *Austria* та ін.).

2. Давній шар – це назви, котрі виходять із первісної іншомовної назви, однак оскільки вони були запозичені у періоди значних змін (особливо фонетичних) у мові, що запозичує, їх сьогодення форма – наслідок цих змін і тому часто виразно відрізняється від первісної форми (напр., у чеській мові *Benátky* замість *Venezia*).

3. Близкими до оригінальної форми географічної назви будуть ті екзоніми, які первісну іншомовну основу залишають без змін і до морфологічних потреб мови, що запозичує, пристосовують лише закінчення назви (напр., у чеській мові *Seina* замість *Seine*).

4. Для наступної групи екзонімів характерне те, що хезізація відбулася шляхом правописного впорядкування вихідної форми (*Varšava* замість *Warszawa*).

5. Ще один спосіб виникнення екзонімів – повний або частковий переклад офіційної іншомовної назви, найчастіше багатослівної, рідше однослівної. Необхідна умова для перекладу в тому, щоб назва у собі в якійсь формі містила загальну назву, яка перекладається, чи прозорий апелятивний етимон. Напр.: *Niagara Falls* – *Niagarské vodopády*; *Salzkammergut* – *Solná Komora*.

Найстаріші чеські форми іншомовних географічних назв зафіксовано вже в «Хроніці чеській» Козьми Празького з поч. XII ст. При виникненні найдавніших чеських екзонімів переважно використовувалася фонетична, морфологічна і словотвірна адаптація. Переклад назв чеською

мовою був рідкісним. Перевага вищенаведених типів адаптації над перекладом зумовлена способом, яким іноземні географічні назви проникли у чеську мову. Подорожуючі за кордоном зустрічалися переважно з усною формою назви, котру потім намагалися відтворити. При цьому відбувалася заміна чужих фонем чеськими, і назви у чеській мові відмінювалися.

Виразним імпульсом для розширення списку чеських екзонімів став винахід книгодрукування. Основним із улюблених жанрів тоді був, між іншим, опис подорожей. Варіативність і різні способи творення екзонімів автор демонструє на прикладі творення назв країн. Приблизно до кінця XV ст. назва найчастіше утворювалася зі знахідного відмінка множини назви жителів країни (*Šváby, Sasy, Hřěky / Řěky*). Існувало відносно багато форм, запозичених із латинської мови з суфіксом *-ia* (*Brabancia*), котрий чехізувався на *-ie* (*Francie*); зафіксовано й назви, що складаються з деєтноїмножного прикметника та іменника *země* (*ispanská země*). Відносно рідкісними у давні часи були назви, утворені за допомогою чеського суфікса *-sko* або *-cko* (*Polsko, Uhersko*). Переважно у літературних пам'ятках, перекладених з німецької мови чи тих, що виникли на основі німецьких джерел, знаходимо німецькі форми назв, адаптовані до чеської графічної системи (*Englant*). Усі наведені способи вживалися паралельно для назви однієї країни (*Slezia, Slezie, Slezý, Slezsko; Englant, anglická země, Anglie, Englie*).

У XVI–XVII ст., як і в попередній період, у чеських назвах країн найчисельніші два типи: форми, що походять із знахідного відмінка множини етноніма (*Španěly, Švýčary*), і назви з суфіксом *-ia* / *-ie* (*Hišpania / Hišpanie*), характерні передусім для віддалених країн. Однак поступово починає розвиватися творення за допомогою чеського суфікса *-sko* / *-cko*. Кульмінація цього процесу настає в XIX ст., у період національного відродження. Назви, що виникли таким способом, витісняють інші, що походять зі знахідного відмінка множини етноніма, і частину форм, запозичених із латинської мови й у великій кількості представлених у старочеській мові (*Burgundie*). Під впливом цих змін сформувався сучасний стан, коли творення назв країн зі знахідного відмінка множини етноніма – цілком продуктивний, і форми *Bavory, Španěly, Švýčary* мають на протигагу сучасним *Bavorsko, Španělsko, Švýcarsko* ознаку сильної архаїчності.

Наступною важливою фазою у виникненні і розвитку чеських екзонімів став період від кінця XVIII – поч. XIX ст. аж до середини XX ст. Виникає низка нових екзонімів. Однак, на відміну від попереднього періоду, творилися вони штучно, причому значна частина іншомовних географічних назв перекладалася (*Cocos Islands – Kokosové ostrovy*).

Протягом ХХ ст., головним чином від 50-х рр., поступово настає у розвитку екзонімів новий період. Він відрізняється від попередніх. На думку автора, розвиток міжнародних зв'язків приносить із собою нову, протилежну тенденцію – виникнення і вживання екзонімів у цей період обмежується, а багато з них занепадає. Цей процес однак охоплює лише графічні екзоніми, фонетичних екзонімів це не стосується. У порівнянні з найдавнішим періодом для мандрівника на перше місце вийшло зорове сприйняття: назви часто сприймаються оптично – у розкладах руху поїздів, автобусів, літаків, на покажчиках біля доріг та на інформаційних таблицях на вокзалах, в аеропортах, і то майже без винятку в своєму оригінальному написанні. Форми чужих географічних назв, уживані в рідній мові, втрачають свій смисл і потрохи виходять з ужитку. Поряд з чеськими назвами країн і багатослівними назвами, що містять топографічні терміни, тобто такими, що містять апелювати, які можна перекласти, сьогодні залишаються у загальному вжитку тільки найусталеніші чеські екзоніми, загальнопоширені і загальновідомі.

Рецензована книга відзначається глибоким теоретичним опрацюванням, у чому авторові значною мірою допоміг високий рівень теоретичної ономастичної думки в чеській мовознавчій науці. Книга М. Гарваліка важлива як з погляду дальшої розробки теоретичних проблем ономастики, так і з погляду вирішення її практичних, насущних проблем (перейменування вулиць, функціонування і розвиток екзонімів та ін.). І в нашій ономастиці чимало питань, про які пише М. Гарвалік, потребують свого осмислення. Тому книга буде цікава й українським ономастам і, без сумніву, підкаже їм, як аналогічні питання вирішувати на українському мовному ґрунті.

¹ Słowiańska onomastyka: Encyklopedia. Warszawa-Kraków, 2002. T. 1. S. 83–84.

² Šrámek R. Úvod do obecné onomastiky. Brno, 1999. S. 149.

³ Šrámek R. Toponyma s etymonen dub „Eiche“ v češtině (Příspěvek k metodologii toponomastiky) // Wort und Name im deutsch-slavischem Sprachkontakt. Ernst Eichler von seinen Schülern und Freunden. Köln-Weimar-Wien, 1997. S. 105.

Љубица Станковска. Имињата на населените места во Кумановско. Прилеп: Институт за старословенска култура, 2003. 334 с.

Дослідження відомої македонської ономастки Л. Станковської, присвячене ойконімії Кумановсько¹, виконане в рамках наукового проекту «Топоніми як пам'ятки культури». До цього часу не існувало монографічного опису цього регіону, який займає центральну частину північної Македонії. Існували лише окремі наукові розвідки Й. Заїмова, І. Дуриданова, О. Франка та ін., в яких назви поселень тлумачилися вибірково і принагідно. Загальна кількість ойконімів Кумановсько – 202, на сьогодні існує 109. Як зауважено в передмові, повне, суцільне обстеження топонімікону названого регіону (включаючи «теренски имиња», тобто гідроніми, ороніми, мікротопоніми, які, як правило, історично не документовані) авторка планує подати в наступній монографії – «Топонімијата во Кумановско».

Тлумачення назв населених пунктів у книзі представлено у формі словника за абеткою. Практично для кожної з них наводяться історичні фіксації. Чимало уваги й старань дослідниці приділила опису офіційних і діалектних форм ойконімів, які інколи суттєво різняться. Важливо, що авторка подає також стандартизовані та діалектні форми назв жителів – катойконіми («етниці») та відтопонімні прикметники («ктетици»). У майбутньому сукупний матеріал подібного роду теж може стати об'єктом порівняльних студій².

Власне аналіз фактичного матеріалу здійснено Л. Станковською на високому професійному рівні. Авторка залучає багатий слов'янський порівняльний фон, часто апелює до міжслов'янських ойконімічних кореспонденцій. Кінцевий результат етимологічної процедури зводиться, як правило, до відновлення праслов'янських апелювативних архетипів та індоевропейських баз (що в принципі не завжди обов'язково). До числа зразкових можна віднести тлумачні статті, присвячені назвам *Архангелци*, *Бела Водица*, *Блаце* (◁ *Блатъце), *Брзак*, *Войник* (◁ *Хвойник), *Дејково*, *Длабочица* (◁ *Гльбочица – гідронім), *Длга* (◁ діал. *дльг* ◁ псл. **dlъgъ* [правильніше – **dlъlgъ*]), *Ковачево*, *Козово*, *Коњаре*, *Куманово*, *Кучкарево*, *Липовец*, *Малотино*, *Мокра Полјана*, *Орах*, *Песак*, *Преход*, *Рамно* [◁ **Равна* (Гора)], *Речица*, *Себрат*, *Слатина*, *Сопот*, *Стројково*, *Челопек* та чимало інших. Робота завершується списком джерел, літератури, скорочень.

Із поодиноких зауважень зупинимося на двох. Перше стосується ойконіма *Алгуња*. Його історичні форми з XV ст. – *Алѣѣна* та *Авълѣѣна* =

Авългуња < *Авългуња (Въсь)*. На думку Л. Станковської, особове ім'я **Авългун* > *Авлгун* можна зіставляти зі ст.-сл. *алъгѹ* 'алоє, *Aloe vera*, *Barbadensis miller*' + антропонімний суфікс *-ун*. На наш погляд, це рефлекс псл. **A-vьlgить* – унікальної антрополекси з префіксом **A*⁻³, місце якої в генетичній мікросистемі дериватів з основою **Vьlg*⁻⁴.

Стосовно ойконіма *Литијаница* (відомого за писемними джерелами з 1381 р.), який авторка виводить з особового імені *Литијан* < **Литиј* + суфікс *-ица*, то це, швидше за все, один із випадків делабіалізації 'у > і. В македонській ойконімії це не поодинокий факт, пор., наприклад, назви поселень *Либшиєво*, *Лібаєво* (воно ж *Лібахово*, *Лібаєво*), *Лібан* (варіант *Лубан*), *Лібаново*, *Лібохово*, *Ліботен* – в Егейській Македонії⁵. В південнослов'янському лінгвальному континуумі делабіалізація *Лю-* > *Ли-* – поширене явище, і не лише на пропріальному рівні. Тому в назві *Лютіјаница* можна вбачати прототип **L'ut'anica* – похідне на *-ica* від субстантивованого прикметника **L'ut'anь*, *-a*⁶.

Монографія Любиці Станковської «Имињата на населените места во Кумановско» – це, без сумніву, помітний факт у слов'янській ономастиці, важлива віха на шляху до створення повного словника ойконімів Македонії.

¹ Протягом останнього десятиліття вийшло друком ще кілька її монографій, зокрема: Македонска ойконимија. Скопје, 1995-1997. Кн. 1–2; Топонимите со суфиксот *-ица* во Македонија. Скопје; Прилеп, 2001; Суфиксите *-јь*, *-џь*, *-ъ* во македонската топонимија. Прилеп, 2002. Рец. на них див.: Ономастолошки прилози. Београд, 2004. XVII. С. 481–490 (А. Лома).

² Пор., наприклад, публікацію білоруської дослідниці З. М. Заїки Катайконіми мужчынскага роду ў заходнепалескіх гаворках Беларусі і будыпшыніскім рэгіёне Лужыцы // Питання сорабістики (= *Prašenja sorabistiki*) / За ред. В. Моторного та Д. Шольце. Львів; Будишин, 2002. С. 305–308. Вона ґрунтується на двох джерелах: Заїка З. М. Слоўнік тапонімаў і адтапанімічных дэрыватаў у арэале заходнепалескіх гаворак. Брэст, 2001 та *Vjajnat Rachel. Zapis wjesnych a męstskich mjenow dwuręčnych wokrjesow (= Ortsnamenverzeichnis der zweisprachigen Kreise)*. Budyšin, 1959.

³ Див.: Трубачев О. Н. Из праславянского словообразования: именные сложения с приставкой **a-* // Проблемы истории и диалектологии славянских языков: Сб. статей к 70-летию В. И. Борковского. М., 1976. С. 267–273; Козлова Р. М. Проблемы славянской именной префиксации (производные с префиксом **a-*) // Русский язык: Межведомственный сборник / Гл. ред. П. П. Шуба. Минск, 1991. С. 61–72; Шульгач В. П. Проблемы праслов'янської відімненої деривації (деякі похідні з префіксом **a-*) // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: Зб. наук. праць. Вип. 6. / Відп. ред. В. Д. Каліущенко. Донецьк, 2002. С. 179–184.

⁴ Див.: Козлова Р. М. Русск. *Волга* и родственные названия // Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2005. С. 80–107.

-
- ⁵ Див.: Симовски Т. Х. Населените места во Егејска Македонија. Скопје, 1998. Т. 1. С. 120, 177, 179, 341; Т. 2. С. 28, 61.
- ⁶ Прототип відновлено в: Казлова Р. М. Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2002. Т. II. С. 93 (на основі блр. *Люцянска Канава* – гідронім у бас. Західної Двіни, *Люцянова* – ойконім, рос., укр. *Лютянка*, пол. *Lucianicha* – гідроніми).

В. П. Шульгач

Розділ IV. Додатки

Місцеві варіанти імен жителів с. Воєгоща Камінь-Каширського р-ну Волниської обл.

- Аверкій ч.** – Аверко, Оверка, Оверк'ий, Ваўрон, Аверчиско, Оверчис'ко, Оверчишче
- Агафія жс.** – Га́пка, Га́пон'ка, Га́почка, Га́па, Гапу́ла, Га́пис'ко, Га́пишче, Ага́фа, Агафис'ко, Ага́фишче, Гаф'і́йка, Гаф'і́йечка
- Адам ч.** – Ада́мчик, Ада́мко, Ада́мець, Ада́мик, Ада́мицьо, Йадаму́ха, Ада́мис'ко, Ада́мишче
- Аліна жс.** – Ал'інка, Ал'іночка, Ал'інон'ка, А́л'а, Ал'ка
- Алла жс.** – А́ла, А́лка, А́лочка, А́лон'ка, Ал'у́с'а, Алу́сечка, Ал'у́н'а, А́л'чик
- Альона жс.** – Ал'о́нка, Ал'о́ночка, Вл'е́на, Оле́нка, Вл'е́на, Вл'е́нка
- Анастасія жс.** – На́ст'а, На́ст'у́н'а, На́ст'у́л'а, На́стучка, На́стіна, На́стон'ка, На́стечка, На́ст'у́л'а, На́ст'у́л'ка, На́ст'у́ша, На́ст'у́сечка, На́ст'у́сен'ка, На́ст'у́л'учка, На́ст'у́с'ин'ка, На́стен'ка, На́ст'у́с'ка, На́ст'у́шка, На́ст'у́шечка, А́с'а, На́стиско, На́стишче, На́ст'у́нчиха, Анаста́с'а, Ста́с'а, Анастас'і́йка, Анастас'і́йечка
- Анатолій ч.** – То́л'я, То́л'ік, То́л'ічок, То́л'чик, Тал'а́н, Тал'а́ч'ин, То́с'ік, То́с'ічок, То́с'а, Толен'а́тко, То́л'ішче, Тал'у́ган
- Ангеліна жс.** – А́л'а, Ангел'і́нка, Ангéла, Ангéлка, Ангел'і́ночка, Ангел'і́нон'ка, Анг'ело́к, Ангéлон'ка, Ангéла, Ангел'у́н'а
- Андрій ч.** – Андр'і́йко, Андр'у́ша, Андр'і́йчик, Андр'у́шка, Андр'у́шик, Андру́ша, Гандри́й, Гандри́йко, Андри́йшче, Андри́йсько
- Анжела жс.** – Анже́лка, Анже́лочка, Анже́лон'ка, Анжелен'а́тко, Анжел'і́на
- Аркадій ч.** – Арка́д'ік, Арка́ша, Арка́шик, Арка́шен'ка
- Анна жс.** – А́н'а, А́н'ічка, А́н'ка, А́н'чик, Ан:у́л'а, Га́н'а, Га́н'а, Га́н'ка, Га́нц'а, Га́н:учка, Га́н:у́л'а, Га́н:у́с'а, Га́н:у́с'ка, Га́н:у́сечка, Га́н:у́сен'ка, Га́н:иско
- Антоніна жс.** – То́н'а, То́н'ка, То́н'ічка, Га́нту́н'а
- Анюта жс.** – Ан'у́тка, Ан'у́точка, Ан'у́тон'ка

Артем ч. – Арт'ом, Арт'ома, Арт'омчик, Артёмко, Гартём

Богдан ч. – Богд'анчик, Богд'анко, Бод'а, Бод'ік

Борис ч. – Бор'іско, Бор'а, Бор'ік, Бор'чик, Борис'ун'о, Бор'ісис'ко

Вадим ч. – Вад'ім, Вад'ік, Вад'ічок, Вад'імчик, Вад'ка, Вад'а

Валентин ч. – Вал'ік, Вал'ічок, Вал'уша, Валент'інчик, Вал'ёт, Вал'ётік

Валентина жс. – Вал'а, Вал'ка, Вал'ечка, Вален'ка, Вал'унчик, Вал'чик, Вал'ус'ік, Вал'очка, Вал'учка, Вал'ун'а, Валент'іночка, Вал'чен'а, Вал'чен'атко, Вал'уша, Вал'ушка, Вал'ушечка, Вал'ушен'ка, Вал'ушик, Вал'ошка, Валент'інка, Валент'інон'ка, Валент'атко, Вал'унечка, Вал'энта, Вал'ондра

Валерій ч. – Вал'эра, Вал'эрик, Вал'эрчик, Вал'эрка, Вал'эричок

Варвара жс. – Вар'а, Вар'ка, Вар'он'ка, Вар'очка, Вар'ус'а, Вар'ун'а, Вар'ас'а, Вар'ен'ка, Вар'еч'ка, Вар'ка, Вар'ічка, Вар'уша, Вар'ушка, Варен'атко, Варвар'чик, Варвар'иха, Варвар'очка, Варвар'он'ка, Варвар'іско, Вар'чиха, Варвар'ишче

Варфоломій ч. – Батлом'ей, Батлом'ко, Батлом'ейчик, Варфолом'ійчик

Василина жс. – Вас'а, Вас'ка, Вас'ун'а, Васил'інка, Васил'іночка, Васил'інон'ка, Вас'іско, Вас'ілиха

Василь ч. – Вас'а, Вас'ка, Вас'іл'ко, Вас'ічка, Вас'ічок, Васен'а, Васен'атко, Вас'іл'ій, Вас'ілен'ко, Васил'ок, Вас'ок, Вас'іл'чик,

Вас'іл'ій, Вас'унчик, Вас'ун'а, Вас'оха, Вас'ун'атко, Вас'урчик, Васил'іка, Вас'о, Вас'очок, Вас'ілик

Віктор ч. – В'і'та, В'і'т'ок, В'і'т'ка, В'і'т'ічка, В'і'т'ан'а, В'і'т'ал'

Вікторія жс. – В'і'та, В'і'ка, В'і'тон'ка, В'і'точка, В'і'тка, В'і'т'ус'а, В'і'к'ус'а, В'і'к'очка, В'і'как'очка, В'і'кон'ка, В'і'к'ус'ік, В'і'к'ул'а, В'і'к'ун'а, В'і'к'ус'ка

Віра жс. – В'і'рка, В'і'рон'ка, В'і'рочка, В'і'рун'а, В'і'рус'а, В'і'рун'ка, В'і'рус'ка, В'і'ри'а, В'і'эра, В'і'эрка, В'і'эрус'ік, В'і'русен'ка, В'і'русечка, В'і'эрочка, В'і'эрис'ко, В'і'эришче

Віта жс. – В'і'точка, В'і'тка, В'і'т'ус'а, В'і'точка, В'і'т'усен'ка, В'і'т'усечка, В'і'т'ус'ка, В'і'тал'іна, В'і'тал'іночка, В'і'т'ун'а, В'і'тал'інон'ка, В'і'т'ул'чик, В'і'т'ус'а

Віталій ч. – В'і'тал'ік, В'і'тал'а, В'і'тал'ка, В'і'та, В'і'тал'чик

Владислав ч. – Влад, Влад'ік, Влад'ічок, Влад'ко, Владисла'ўчик, Владисла'ўко, Влад'д'о

Володимир ч. – Волод'а, Вов'ік, Вотик, Воха, Вов'чик, Волод'ка, Волод'ус'о, Вав'ан, Вав'анчик, Волод'ко, Вовочка, Вова, Во'ўка

В'ячеслав ч. – Сл'ава, Сл'ав'ік, Сл'а'ўко, Сл'ав'ун'о, Сл'ав'ун'чик, Сл'а'ўцо, Сл'ав'оха

Гаврило ч. – Гавр'іл'ко, Га'ўрик, Га'ўрил'чик, Гавр'іліско

Галина жс. – Гал'а, Гал'ка, Гал'очка, Гален'ка, Гал'ечка, Гал'ка, Гал'інка, Гал'інон'ка, Гал'іночка, Гал'очка, Гали-

- н'átko, Гал'úша, Галчен'á, Гал'-ч'óнок, Гал'úнчик, Гал'úс'а, Гал'úн'а, Гáл'чик, Гал'úн'ка, Гал'чен'а, Гал'чен'átko
- Ганна ж.** – Гáнка, Гáн:учка, Гáн:ул'а, Гáн:ул'ка, Гáн:úсечка, Гáн:úсен'ка, Гáн:úс'а, Гáн'а, Гáн'ка, Гáнц'а
- Георгій ч.** – Гáр'ík, Геóрг'ийко, Гóга, Гóша, Дзéн'о, Дзен'
- Григорій ч.** – Гр'íша, Гр'íg, Гриц', Гриц'кó, Грина', Григóрко, Григóрц'о, Григóрчик, Григóришче, Григóрис'ко
- Давид ч.** – Давíдик, Давíдчик, Дáн'о, Давíдц'о
- Данило ч.** – Дáн'а, Дáн'о, Дани́лко, Дáн'ík, Дáн'ка, Дáнц'о
- Дарина ж.** – Дáрка, Дарíнка, Дáрочка, Дарíночка, Дáрон'ка, Дарúс'а, Дарún'ка, Дарún'ка, Дарúсен'ка, Дарúс'ка, Одáрка, Одáрочка, Одáрчиха
- Діана ж.** – Д'іáнка, Д'іáночка, Д'іáнон'ка, Д'іáн'ус'ка, Дана, Д'іáнчик, Д'іáнц'а
- Діна ж.** – Д'ínка, Д'ínок, Д'íнон'ка, Д'íночка, Д'ínул'а, Д'ín'ус'ка, Д'ín'ус'а, Д'ín'усечка
- Дмитро ч.** – Дмíтро, Дмíтрик, Дмíтричок, Д'íма, Д'íмчик, Д'íмка, Д'ímул'а, Д'ímул'чик, М'ít'а, М'ít'о
- Едуард ч.** – Ёд'ík, Ёд'íчок, Ёд'а, Ёд'ка, Ед'úс'ík, Ед'úс'а
- Ельвіра ж.** – Ёл'á, Ёл'ка, Ел'в'ís'а, Ел'в'írка, Ел'в'íрочка, Ёл'íчка
- Єва ж.** – Йе́ўка, Йе́ўц'а, Йе́вочка, Йе́вон'ка
- Євген ч.** – Жéн'а, Жéн'ка, Жéні'чка, Жéн'чик, Йе́ўгéнко, Йе́ўгéнчик, Йе́ўгéнон'ко, Йе́ўгéн'о
- Євгенія ж.** – Йе́ўгéнка, Йе́ўгéн'а, Йе́ўгéночка, Йе́ўгéнон'ка, Жéн'а, Жéн'ка, Жéні'чка
- Євдокім ч.** – Йа́удокíм, Йа́удокíмец', Йе́удокíмец', Йа́удокíмчик, Йе́удокíмчик
- Євдокія ж.** – Дúс'а, Дúс'ка, Дúс'íчка, Дúсен'ка, Док'íйка, Док'íйечка, Док'íйен'ка, Йа́удóха, Йе́удóс'а, Йа́удóшиха, Йе́ўц'а, Йа́удóшка, Йа́удóшечка, Йе́удок'íйка, Йе́удок'íйечка, Йе́удóшка, Йа́удóс'а, Йа́удóс'ка
- Євстахій ч.** – Стах, Стáс'ík, Стáс'о, Стáс'íчок
- Єрофій ч.** – Йерофéй, Йерестéй, Йерофéйчик, Йарофéй, Йарохвéй
- Єфросинія ж.** – Пр'ís'ка, Пр'ís'учка, Пр'íсен'ка, Пр'íсечка, Просíна, Йефросíна, Йефросíнка, Прóн'а
- Зінаїда ж.** – З'íна, З'ín'ка, З'ín'усик, З'ínушка, З'ínул'ка, З'ínул'а, З'ínул'а, З'ín'ус'а, З'ínочка, З'ínка, З'ínон'ка, З'ín'учка, З'ín'улечка, З'íнен'á, З'íнай'íдон'ка, З'íнай'íдочка, З'íнай'íдис'ко
- Зоряна ж.** – З'írка, З'íрочка, З'íрон'ка, З'ír'ус'а, Зор'á, Зор'áнка, Зор'áночка, Зор'áнон'ка
- Зоя ж.** – Зойка, Зóйечка, Зóйен'ка, Зóйíчка, Зóс'а
- Іван ч.** – Івáнко, Івáнчик, Івáночко, Івáнон'ко, Івáнечко, Івáн'о, Івас', Івásик, Івás'о, Івásечко, Івáнен'ко, Іванéц', Вáн'а, Вáн'ка, Вáн'íчок, Вáн'о, Ван'ó, Ван'úша, Ван'úш-

- ка, Ван'ул'а, Ван'ус'а, Ван'у-шен'ка, Ван'ок, Йванчик, Йванц'о, Іванис'ко, Іванишче, Ван'ура
- Іванна ж.** – Й'ана, Й'анка, Й'анон'ка, Й'аночка, Йанус'а, Й'ванц'а, Іванка, Іванон'ка, Іван'очка
- Ігор ч.** – Ігар'ок, Ігор'чик, Ігар'очок, Ігор'ко, Ігор'ун'о, Г'ар'а, Ігор'унчик, Г'ар'ік
- Іларіон ч.** – Л'ар'ік, Гар'ійон, Ілар'іончик
- Ілля ч.** – Іл'уша, Іл'ушка, Іл'ус', Іл'ушик, Іл'ушен'ка, Іл'ушечка
- Ілона ж.** – Ілонка, Ілоночка, Ілонон'ка, Ілонц'а
- Інна ж.** – Інка, Інус'а, Інус'ка, Ін'ул'а, Ін'очка, Ін'он'ка, Ін'усечка, Ін'усен'ка, Ін'усик
- Ірина ж.** – Іра, Їрка, Ірінка, Іріночка, Їрочка, Їрон'ка, Ірус'а, Ірун'а, Ірунен'ка, Їрінон'ка, Ірунечка, Ірун'ка, Їрц'а, Ірусен'ка, Ірусечка, Ірус'ка, Їрчик, Ірул'чик, Іруха, Ірушка, Йарина, Йариноха
- Йосип ч.** – Йос'а, Йос'ко, Йос'ка, Йон, Йон'а
- Каріна ж.** – Кар'інка, Кар'іночка, Кар'іон'ка
- Катерина ж.** – Кат'а, Кат'ка, Катерінка, Катрус'а, Катрус'ка, Катрусечка, Катечка, Катр'а, Катериночка, Кас'а, Катен'ка, Кат'уха, Кат'унчик, Кат'усен'ка, Кас'ка, Кат'ус'ік, Кат'уша, Кат'очка, Кат'ішче, Катерініско
- Кіндрат ч.** – К'індратко, Кундратко, Кундратик, Кундратон'ко
- Костянтин ч.** – Кост'а, Костик, Кост', Кост'ук, Костен'ка, Костичок, Кос'т'учик
- Лариса ж.** – Лар'иска, Лар'исочка, Лар'исон'ка, Л'ара, Л'ора, Л'арон'ка, Л'арочка, Ларусен'ка, Ларусечка, Л'арчик, Л'орка, Л'орочка, Л'орен'ка
- Леонід ч.** – Л'он'а, Л'он'чик, Л'он'ка, Л'оха, Ле'ух'о, Леон'ідик, Леон'ідон'ко
- Леся ж.** – Лес'ка, Лесен'ка, Лесечка, Лес'ун'а
- Лідія ж.** – Л'іда, Л'ідка, Л'ідчик, Л'ідочка, Л'ідус'а, Л'ідус'ік, Л'ідус'ка, Л'ідон'ка, Л'ідашка, Л'ідул'а, Л'ідун'а, Л'іден'атко, Л'іден'аточко, Л'ідочок, Л'ідул'ка, Л'ідчик, Л'ідоха, Л'ідішче
- Ліза ж.** – Л'ізка, Л'ізон'ка, Л'ізочка
- Лілія ж.** – Л'іл'а, Л'іл'ка, Л'іл'ічка, Л'ілечка, Л'ілен'ка, Л'ілік, Л'ілус'а, Л'іл'чик, Л'іл'ус'ік
- Ліна ж.** – Л'іночка, Л'інус'а, Л'інон'ка, Л'інус'ка, Л'інусен'ка, Л'інусечка, Л'інка, Л'іно́к, Л'іно́ха
- Лукія ж.** – Лук'ійка, Лук'ійечка, Лук'ійен'ка, Луц'а, Луц'ічка
- Лук'ян ч.** – Лук'єн, Лукл'єн, Лукл'єнчик
- Любов ж.** Л'уба, Л'убка, Л'упка, Л'убочка, Л'убон'ка, Л'убчик, Л'убц'а, Л'уба́ха, Л'уба́шка, Л'уба́н'а, Л'уба́н'ка, Л'уба́с'а, Л'уба́сик, Л'уба́шен'ка, Л'убиско, Л'убчен'а
- Людмила ж.** – Л'уда, Л'удка, Л'утка, Л'удочка, Л'удон'ка, Лудас'ік, Лудас'ка, Лудо́к, Луда́ха, Луда́шка, Лудін-

ка, Л'уденá, Л'уден'áтко, Л'уд-
мйлон'ка, Л'удмйлка, Л'удмй-
лочка

Макар ч. – Макáрчик, Макáрик,
Макáричок

Максим ч. – Максй́мко, Максй́м-
чик, Máкс'ік, Максй́мочка,
Макс, Максй́мон'ко

Марина жс. – Марй́нка, Марй́-
ночка, Марй́нон'ка, Марй́с'а,
Марá, Марй́сечка, Марй́н'а,
Маринахá, Марй́н'áка, Má-
ришче, Марй́ниско, Маринй́с'-
ко, Марй́нишче

Маріанна жс. – Мар'йáн:очка, Ма-
р'йáн:он'ка

Марія жс. – Мар'йй́ка, Мару́с'а, Ма-
ру́с'ка, Мару́сен'ка, Máшечка,
Мару́сечка, Мару́шка, Ма-
р'йй́ен'ка, Мар'йй́ечка, Мán'а,
Мán'ка, Мán'ічка, Мán'учка,
Машен'áтко, Мán'очка, Мán'-
чик, Máша, Máшка, Машен'ка,
Машу́л'а, Машу́н'а, Машу́лен'-
ка, Машу́тка, Мáрйя, Мáрйй́ч-
ка, Мáрйй́ско, Мáрйй́шче, Ма-
ру́шис'ко, Мán'ішче, Ман'áша

Марко ч. – Маркó, Марк, Мар-
ку́ша, Мáрчик, Марóчок, Мар-
чй́ло, Мáрчис'ко, Мáрчишче

Марфа жс. – Мáрфочка, Мáрфуч-
ка, Марфу́л'а, Марфу́н'а, Мáр-
фй́нка, Мáрфон'ка, Мáрфис'ко

Меланія жс. – Милáшка, Мелáшка,
Милáшечка, Мелáшечка, Ми-
л'áниха, Милáнчиха

Микола ч. – Кóл'а, Кóл'ка, Кал'án,
Кóлечка, Кóлен'ка, Кóка, Ко-
лен'á, Кóл'ік, Кол'у́н'а, Кó-
л'ун'ка, Кал'ánчик, Микóлка,
Миколáйчик, Миколáй, Ми-
кóлон'ка, Микóлочка, Микóл'-
чик, Микол'у́сен'ká, Миколис-

ко, Миколáйско, Миколá-
йшче, Кóлиско

Мирон ч. – Мирóнчик, Мирóс',
Мирóнен'ко, Рóн'а, Рóн'ка,
Мирóниско, Мирóнишче

Мирослава жс. – М'іра, М'ірка,
М'ірон'ка, М'ірочка, Миро-
слаўка, Миросла́вочка, Ми-
рóс'а

Михайло ч. – М'іша, М'ішик,
М'ішен'á, Мишу́н'а, М'ішу́-
н'а, М'ішен'áтко, М'ішу́н'-
чик, Михай́лик, Михай́ле-
н'á, Михай́лен'ко, Михай́л-
л'áтко, Михáлко, Михáс'о,
Михáл'чик, Михáсик, Ми-
хáс'ká, Мй́хайлис'ко, М'й́-
шис'ко, М'й́шишче, Мй́хал',
Мй́хас'

Мокрина жс. – Мокрй́н'а, Мок-
рй́нка, Мокрй́н'ка, Мокрй́-
ночка, Мокрй́нон'ка, Мок-
рй́ниха

Надія жс. – Нád'а, Нád'ка, На-
д'у́с'а, Нád'ін'ка, Над'у́с'ік,
Над'у́ша, Над'йй́ка, Над'йй́еч-
ка, Над'йй́ен'ка, Над'у́сечка,
Над'у́шка, Над'у́шен'ка, На-
д'ішче

Назарій ч. – Назáр, Назáрчик,
Назáрик, Назáрко, Назару́-
н'о, Назар'óк

Наталія жс. – Натáша, Натáшка,
Натáлка, Натáлочка, Натá-
лон'ка, Натал'у́н'а, Натал'у́-
с'а, Нáта, Нагу́с'а, Натáс'ка,
Натал'у́н'чик, Натал'у́н'ка,
Натáл'чик, Натал'у́с'а, Натá-
шен'ка, Натáшечка, Наташу́-
н'а, Наташу́л'а, Нátка, Нá-
тонька, Нáтон'ка, Нátочка,
Натáл'а, Нату́л'а, Натáха

Неля жс. – Нéл'ка, Нéлен'ка, Нé-
л'ічка, Нéл'чик

- Неоніла ж.** – Нел'ка, Нел'їя, Нел'їк, Нел'їчка
- Ніна ж.** – Нінка, Н'інон'ка, Н'іночка, Н'іну́ла, Н'іну́са, Н'іно́ха, Н'іну́са, Н'інца, Н'іну́л'ка, Н'іну́л'чик, Н'іну́с'ка, Н'ініш-че
- Оксана ж.** – Окса́нка, Окса́ночка, Окса́нон'ка, Окса́нчик, Кс'у́ша, Кс'у́шка, Ксе́н'а, Ксе́н'їчка, Ксе́н'ка, Ксе́н'ча
- Олександр ч.** – Са́ша, Са́шка, Са́шик, Сашко́, Сашу́ла, Сашу́н'а, Сашу́нчик, Са́пен'ка, Са́н'а, Сан'о́к, Са́н'їчок, Шу́ра, Са́нчо, Ликса́ндр, Ликса́ндер, Оликса́ндриско, Шу́р'їк, Шу́рчик, Шу́рен'а, Ликса́ндрішче, Са́нт'їк
- Олександра ж.** – Л'їкса́ндра, Л'їкса́ндрочка, Л'їкса́ндрон'ка, Са́н'їчка, Са́н'а, Са́н'ка, Са́ша, Са́шка, Шу́ра, Шу́рочка, Шу́рка, Шу́рон'ка, Шу́рчик, Шу́риска, Сан'їшче
- Олексій ч.** – Ал'о́ша, Ал'о́шка, Ал'о́шик, Лекс, Ликс'ї́й, Л'о́ша, Л'о́шик, Л'о́шка, Л'о́ха, Л'о́н'ка, Олекс'ї́єн'ко, Олекс'ї́єчко, Олекс'ї́йчик
- Олена ж.** – Ал'о́на, Ал'о́нка, Оле́нка, Оле́ночка, Оле́нон'ка, Ле́на, Ле́нка, Ле́нон'ка, Ле́ночка, Ле́ну́са, Вл'е́нка, Вл'е́на, Ле́ну́с'їк, Ле́ну́с'ка
- Олеся ж.** – Олес'а, Лес'ка, Лесен'ка, Лес'їчка, Олес'ка, Олесен'ка, Олесик
- Ольга ж.** – О́ла, О́л'ка, О́л'їчка, О́лун'а, О́лечка, О́лун'ка, О́л'чик, О́л'чен'а, О́лун'чик, О́лен'ка, Во́ла, Во́л'ка, Во́л'їчка, Во́лгучка, Во́лге́ча, Во́л'га
- Омелян ч.** – Мил'а́н, Мил'а́нец', Мил'а́нчик, Мил'а́ниско, Мил'а́ніс'ко, Омел'а́нчик, Омел'а́нко
- Орися ж.** – Оріс'ка, Оріс'очка, Орісон'ка, Орішка, Оріш-ничка
- Павло ч.** – Па́ўло, Па́влик, Па́велько, Павлен'а́, Павлен'а́тко, Павл'у́н'а, Павл'у́сик, Па́ша, Па́шка, Па́шик, Па́шун'а, Пашу́ла, Па́шечка, Па́влїско, Павл'у́га
- Парасковія ж.** – Пара́ска, Пара́сочка, Пара́сучка, Пара́сон'ка, Пара́с'а, Парасу́н'а
- Пелагія ж.** – Пелагі́йка, По́л'а, По́л'ка, По́л'їчка, Пала́жка, Пала́шка, Пала́жечка, Пала́шечка, Пала́жчиха
- Петро ч.** – П'е́т'а, П'е́т'ка, П'е́т'їк, П'е́т'єн'ка, П'е́т'їчка, П'е́т'їчок, П'е́т'у́н'а, П'е́т'у́ха, П'е́т'ун'чик, П'е́трик, П'е́тру́сик, П'е́тру́с', П'е́тріна, П'е́тру́с'а, П'е́тру́ша, П'е́т'їско, П'е́триско, П'е́тришче
- Пилип ч.** – Пили́пко, Пили́пик, Пили́пец', Пили́пчик
- Раїса ж.** – Рай́сон'ка, Рай́сочка, Ра́йа, Ра́йечка, Ра́йєн'ка, Ра́йца, Ра́йєн'а, Ра́йєн'а́тко, Ра́йїска, Ра́йїсочка, Ра́йїчка
- Роман ч.** – Ро́ма, Ро́мчик, Ро́мка, Ро́мко, Ро́мик, Ро́манчик, Ро́ма́н'о, Ро́мен'а́, Ро́мис'ко, Ро́ма́нішче
- Ростислав ч.** – Ро́ст'їк, Ро́ст'а, Ро́ст'їчок, Ростисла́ўчик
- Рувім ч.** – Рув'ї́мчик, Рув'ї́мко
- Руслан ч.** – Руслан'чик, Ру́с'їк, Ру́сл'їк, Ру́сла́нко

- Руслана ж.** – Руслáнка, Руслáноч-ка, Руслáнон'ка, Руслáн'га, Руслáнц'а, Рýс'а, Рýс'ка, Рýсен'ка, Руслан'óха, Руслáн'ше
- Світлана ж.** – Св'éга, Св'éтка, Св'éт'ік, Св'éточка, Св'éтон'ка, Св'ітлáнка, Св'ітлічна, Св'іту́л'чик, Св'ітлáнон'ка, Св'ітлáночка, Св'іт'іл'н'ічок, Св'ітлáнчик, Св'іту́л'а, Св'іту́л'ка, Св'іту́н'чик
- Семен ч.** – С'óма, С'óмчик, С'óмочка, С'énчик, Семéнчик, Семéнко, Семéнен'ко
- Серафима ж.** – С'іма, С'імка, Серафíмка, Серафíмон'ка, Серафíмочка
- Сергій ч.** – С'іро́жа, С'іро́шка, С'ірожа́ка, С'ер'óжа, С'ер'óжик, С'ер'óшка, С'еро́жу́л'а, С'еро́жу́л'ка, С'éрик, С'éрий, С'ер'óга, С'ерж, С'éржик, Сержен'áтко, Серг'і́йчик, Серг'і́йко, Серг'і́йец'
- Сніжана ж.** – Сн'іжа́нка, Сн'іжа́нон'ка, Сн'іжа́ночка
- Соломія ж.** – Соломо́н'а, Солом'і́йка, Солом'і́йечка, Солом'і́йен'ка
- Софія ж.** – Зо́с'а, Зо́йка, Зо́йечка, Зо́с'ка, Зо́с'а, Зо́сечка, Соф'і́ка, Со́фа, Соф'і́йечка, Соф'і́йен'ка, Со́н'а, Со́фка, Со́фушка
- Станіслав ч.** – Сла́ва, Сла́в'ік, Слаўко́, Славу́н'а, Славóха, Ста́с'ік, Стас, Стасóн
- Степан ч.** – Ст'óпа, Ст'óпка, Ст'óпчик, Ст'óп'ік, Степа́нчик, Степа́нечко, Степа́нен'ко, Степа́нко
- Таїса ж.** – Тайі́ска, Тайі́сочка, Тайі́сон'ка, Та́с'ка, Тайі́с'ка, Та́с'а, Та́йа
- Тамара ж.** – Тамáрка, Тамáроп'ка, Тамáрочка, Тамáрц'а, То́ма, То́мка, То́мочка, Тамáрчик
- Таміла ж.** – Там'і́лка, Там'і́лочка, Там'і́лон'ка, М'і́ла, М'і́лка, М'і́лочка
- Тарас ч.** – Тара́сик, Тара́сичок, Тарасу́н'а, Тарасу́л'а, Тарасу́н'чик
- Текля ж.** – Тékлон'ка, Тékл'очка
- Терентій ч.** – Терéшко, Терéнчик, Терéс'о, Терéшик
- Тетяна ж.** – Та́н'а, Та́н'ка, Та́н'у́ша, Та́н'ічка, Та́н'у́шик, Таг'é, Тег'áнка, Тег'áночка, Тег'áнон'ка, Та́н'у́л'чік, Та́т'éна, Та́н'у́шка, Та́н'у́л'а, Та́н'чик, Та́н'у́шен'ка, Та́н'у́с'ік, Та́н'у́ха, Таг'éночка, Таг'éнка, Та́н'у́шечка, Тег'áнис'ко
- Улян ч.** – Вул'áн, Влáн, Влáнец', Влáнчик, Ула́нец', Ул'я́н
- Уляна ж.** – У́л'а, Влáна, Влáнка, Влáночка, У́л'ка, Улáночка, Улáнка, Улáнон'ка
- Федір ч.** – Ф'éд'а, Ф'éд'ка, Ф'éдчик, Ф'éд'ічка, Ф'éд'ічок, Ф'éд'о, Ф'éд'ік, Ф'ед'у́н'чик, Ф'ед'у́н'а, Ф'éд'ін'ка, Федоре́ц', Ф'éдушка, Федорі́ско
- Федосія ж.** – Ф'éн'а, Ф'éн'ічка, Федо́шка, Фидо́с'а, Фидо́с'ка, Федосі́на, Федос'і́йка, Фидо́си́ха
- Федот ч.** – Фидо́с', Фидо́сик, Федо́точко, Федо́тишче
- Феофіл ч.** – Ф'і́л'а, Ф'і́л'ік, Ф'і́л'чик, Ф'і́л'ічка

Фотинія ж. – Фоті́на, Фоті́нка, Фоті́ночка, Фоті́нон'ка, Фоті́йка

Харитон ч. – Харито́нчик, Харі́т'о, Харито́с', Харито́ниско

Христина ж. – Хрі́ст'а, Христі́н-ка, Христі́н'а, Христі́н'ка, Христі́нон'ка, Христино́чка

Юлія ж. – Йу́л'а, Йу́л'ка, Йу́лен'ка, Йу́лечка, Йу́л'чик, Йу́л'іанчик

Юрій ч. – Йу́ра, Йу́рка, Йу́рчик, Йу́ра́с', Йу́рц'о, Йу́ра́сик, Йу́ра́сен'ка, Йу́ра́сечко, Йу́рик, Йу́рк'о, Йу́рон'ка, Йу́рочка, Йу́ришче, Йу́риско, Йу́рчишче, Йу́рчис'ко

Юхим ч. – Йухі́мчик, Йухі́мко, Йухі́мець', Йухі́мишче

Яким ч. – Йакі́мець', Йакі́мчик, Йакі́мко, Йакі́мг'о, Йакі́миско, Йакі́мишче

Яків ч. – Йа́па, Йа́шка, Йапун'а, Йа́шен'ка, Йа́шечка, Йа́с'о, Йа́шен'а, Йа́шен'а́тко, Йа́к

Яна ж. – Йа́нка, Йа́ночка, Йа́нон'ка, Йа́ну́с'а, Йа́ну́с'ка, Йа́ну́сечка

Ярина ж. – Йа́рінка, Йа́рінон'ка, Йа́ріночка, Йа́ру́с'а, Йа́рино́ха

Ярослав ч. – Сла́ва, Сла́в'к, Слаўц'о, Слаўу́н'а, Слаўу́л'а, Йа́рик, Слаўу́н'чик, Йа́рослаўко, Йа́рослаўчик

Т. М. Жданюк

Прізвища жителів с. Ра́довичі Турійського р-ну Волинської обл.

Андрушак
Андрушук
Антоненко

Балюк
Баранюк
Білецька
Благушин
Богдан

Богданюк
Божик
Бойчук
Боргнюк
Борщевська
Боярчук
Вавринчук
Василець

Веремчук
Власюк
Воздіган
Воробійов
Герез
Глинюк
Голуб
Гребінь

Гурська	Лукашевич	Ручка
Гуска	Лукашук	Савлук
Давидюк	Лукашук	Садовник
Данилюк	Лукомська	Самойлич
Дашкевич	Лук'янчук	Сас
Дворачук	Луцюк	Сахарук
Деменчук	Лучицький	Сапик
Демчук	Ляшко	Селях
Дмитрук	Маковецька	Сень
Драгомирецький	Марцинюк	Сидорук
Євтух	Марчук	Січковський
Єфимець	Матвійчук	Сохацький
Жовнірук	Михалюк	Степаницький
Заблоцька	Мінь	Стичук
Захарчук	Мітлош	Столярук
Знайда	Міхалік	Тарасюк
Іванова	Назарук	Телятник
Карбовська	Наурук	Ткачук
Климюк	Ничипорук	Федорук
Ковальчук	Нікончук	Фейдак
Костюк	Новосад	Фільченко
Коцюба	Носуліч	Фіщук
Кравцов	Оніщук	Шарунович
Кравчик	Осінська	Швець
Крук	Пастух	Шворак
Кузнецова	Папуля	Шевчук
Кучерук	Печенюк	Шостачук
Лесюк	Пикасюк	Штандер
Литвін	Попко	Шумська
Літвін	Прухницька	Яблонська
Лозовицька	Рачинська	Яковчук
	Рудисюк	

А. П. Собуцький

Матеріали до Словника прізвиस्क Волинської області *

- Абрам**, с. Люблинець Квл., прізвище *Абрамчук*
Агровом, с. Пірванче Гр.
Агровомша, с. Носачевичі Рж.
Адам, с. Підгайці Лц., прізвище *Адамчук*
Адідас, с. Широке Гр.
Акула, с. Нудиче Лбм.
Албанський доктор, с. Забороль Лц.
Америка, с. Пірванче Гр.
Американець, с. Нудиче Лбм.
Американці мн., с. Пірванче Гр., «бо є тітка в Америці».
Ананас, с. Лаврів Лц.
Андропов, с. Мельники-Мостище КК.
Апельсин, с. Лобачівка Гр., «борижий»
Аптекарь, с. Фаринки КК.
Аптекарька, с. Хотешів КК.
Арлекіно, с. Березичі Лбш.
Армян, с. Бузаки КК., прізвище *Бадоян*
Армянін, смт Рожище, прізвище *Чербаджі*
Архімед, с. Сереховичі Ст.
Афганець, с. Квасів Гр.
Бабай, с. Новостав Гр.
Баба-яга, с. Дубечне Ст.
Бакс, с. Люблинець Квл., прізвище *Рубель*
Балабушки мн., с. Радовичі Гр., прізвище *Балабух*
Бам, с. Березичі Лбш.
Банан, с. Туличів Гр.
Бандера, с. Сьомаки Лц.
Баттист, с. Мукошин Лбш.
Баран, смт Голоби Квл., прізвище *Баранович*
Баранчик, с. Забороль Лц., прізвище *Барановський*
Батон, с. Новий Мосир Квл.
Батько Махно, с. Воютин Лц., прізвище *Махновець*
Бахур, с. Березичі Лбш.
Башкир, с. Рудники Мн.
Баяніст, смт Голоби Квл.
Бегемот, с. Березичі Лбш.
Безвухий, с. Острів'я Ішц.
Бездомна, с. Вересневе Лц., прізвище *Сирота*
Беззубий, с. Мукошин Лбш.
Безносий, с. Острів'я Ішц.
Безпальчик, с. Бронія КК.
Безрукий, с. Бронія КК.
Бекало, с. Берестяни Квр.
Береза, с. Комарове Рт.
Берія, с. Карпилівка КК.
Беркут, с. Воєгоща Квл.
Бернес, с. Жмудче Квл.
Бетто, с. Осівці КК.; пор. **Роза**.
Бєлий, с. Прилуцьке Квр., прізвище *Білевич*
Бєловежець, с. Залазько КК., «переселенець із Білорусі»
Біда, с. Люблинець Квл., прізвище *Бідун*
Бізнесмен, с. Крупа Лц.
Бізон, с. Звиняча Гр.

*) Записано учнями Луцького педагогічного училища ім. Ярослава Галана протягом 1980–1990 рр. під керівництвом М.П. Костоюка. Доповнення упорядника.

- Білий**, смт Рожище, прізвище *Шварцкопф*
- Білий вчитель**, с. Карасин КК.
- Білорус**, с. Боголюби Лц.
- Білоруска**, с. Погулянка Лбш.
- Більшовик**, с. Куликівччі Мн.
- Бім**, с. Пірванче Гр., «бо великі ву-
ха»
- Блакитний**, с. Рудка Козинська
Рж., прізвище *Синій*
- Бліже к делу**, с. Кременець Рж.
- Бобриско**, с. Колодії Мн., прізвище *Бобер*
- Богзнашо**, с. Сьомаки Лц.
- Бондар**, с. Піски Річицькі Рт., прізвище *Бондарчук*
- Борман**, с. Прилісне Мн.
- Борода**, с. Радовичі Гр., прізвище *Бородай*
- Ботінок**, смт Рожище, прізвище *Черевиков*
- Боцюн**, с. Городище-1 Лц.
- Боцян**, с. Бронія КК.
- Бояр**, с. Підгайці Лц., прізвище *Боярчук*
- Брага**, с. Лаврів Лц., прізвище *Бражник*
- Брацьо**, с. Суськ Квр.
- Брежнєв**, с. Качин КК.
- Бригадир**, с. Одерати Лц.
- Бруква**, с. Новий Мосир Квл.
- Бублик**, с. Козлів Лк.
- Бу-бу**, с. Галичани Гр.
- Бугай**, с. Підгайці Лц., прізвище *Бугайов*
- Будулай**, с. Хорохорин Лц.
- Булава**, с. Холонів Гр., прізвище *Булавчук*
- Бульбаш**, с. Піски Річицькі Рт.
- Бульдог**, смт Торчин Лц.
- Буратіно**, с. Прилісне Мн.
- Буряк**, с. Вересневе Лц., прізвище *Гичко*
- Бусел**, с. Миків Квр.
- Бусень**, с. Ветли Лбш.
- Буся**, с. Люблинець Квл., прізвище *Буснюк*
- Вакула**, с. Холонів Гр., прізвище *Вакулич*
- Вареник**, с. Студині Рж.
- Васюньо**, с. Островки Мн., «так звали маленьким»
- Вася**, с. Люблинець Квл., прізвище *Василенко*
- Ваха**, с. Люблинець Квл., прізвище *Ващук*
- Вдовець**, смт Голоби Квл.
- Ведмідь**, с. Нудиже Лбм.
- Верба**, с. Штунь Лбм.
- Верема**, с. Люблинець Квл., прізвище *Веремчук*
- Ветеринар**, с. Печихвости Гр.
- Велік**, с. Підгайці Лц., прізвище *Величко*
- Видра**, с. Раків Ліс КК.
- Ви-тє**, с. Забороль Лц.
- Вишенька**, с. Підгайці Лц., прізвище *Черешня*
- Вишня**, с. Колодії Мн., прізвище *Вишнякова*
- Відьма**, с. Колодії Мн., прізвище *Ворожбит*
- Відьмар**, с. Берестяни Квр.
- Віник**, смт Голоби Квл., прізвище *Метілка*
- Ві-тє**, с. Твердині Лк.
- Вітя-Петя**, с. Мельники-Мостище КК.
- Віцин**, с. Старостав Гр.
- В крапочку**, с. Михлин Гр., прізвище *Рябий*
- В натурі**, с. Березичі Лбш.
- Вовк**, с. Переславичі Ів., прізвище *Вовчук*
- Воводя**, с. Забороль Лц.
- Возик**, с. Люблинець Квл., прізвище *Телега*
- Вольгочка**, с. Ветли Лбш.

- Ворон**, с. Гірки Лбш., прізвище *Со-рока*
- Ворона**, с. Холонів Гр., прізвище *Вороницький*
- Вот**, с. Оконськ Мн.
- Вуж**, с. Куликовичі Мн.
- Вусатий**, с. Берестяни Квр.
- Вухатий**, с. Теклине КК.
- В'юн**, с. Березичі Лбш.
- Газовщик**, с. Ясенівка Рж.
- Газ-53**, с. Забороль Лц.
- Гарбуза**, с. Раймісто Рж.
- Гастелло**, с. Мельники-Мостище КК.
- Гebbельс**, с. Милупі Лц.
- Гéто**, с. Матійки Мн.
- Гімбай**, с. Забороль Лц.
- Гітлер**, с. Яловацьк КК.
- Гладкий**, с. Городище-1 Лц.
- Гнат**, с. Підгайці Лц., прізвище *Гнатюк*
- Гоголь**, с. Уховецьк Квл.
- Голіцин**, смт Рожище, прізвище *Поручник*
- Голлівуд**, с. Велика Яблунька Мн.
- Голова**, с. Берестяни Квр., «голова колгоспу»
- Головатий**, с. Городище-1 Лц.
- Голосистий**, с. Прохід Рт.
- Голубок**, с. Залазько КК., «так мати звала в дитинстві»
- Гонопрейко**, с. Новий Загорів Лк., «діда звали Онуфрій»
- Горбатий**, с. Знамирівка Квр.
- Горбачов**, с. Березичі Лбш.
- Горобчик**, с. Михлин Гр., прізвище *Синиця*
- Горбм долино́м**, с. Пірванче Гр., прізвище *Долинський*, переселенець із Тернопільської обл.
- Горох**, с. Затурці Лк., прізвище *Горошко*
- Господи Боже**, с. Пірванче Гр.
- Грабар**, с. Коршів Лц., прізвище *Грабаровський*
- Граф Монте-Крісто**, с. Колмів Гр.
- Гриць**, с. Забороль Лц., прізвище *Грицюк*
- Гриць Святий**, с. Штунь Лбм.
- Грубий**, с. Четвертня Мн.
- Грузін**, смт Рожище, прізвище *Ингуриян*
- Груша**, смт Голоби Квл., прізвище *Грушевський*
- Гула**, с. Холонів Гр., прізвище *Гулюк*
- Гулівер**, с. Ставок Квр.
- Гуляй-Нога**, с. Боголюби Лц.
- Гусак**, с. Михлин Гр.
- Гусь**, с. Люблинець Квл., прізвище *Гусев*
- Гуцул**, с. Уляники Рж.
- Гут**, с. Підборочья КК.
- Да-да**, с. Городище-2 Лц., «бо часто повторює це слово»
- Дай-дай**, с. Люблинець Квл., прізвище *Козодаєва*
- Данило**, с. Люблинець Квл., прізвище *Данилюк*
- Два сорок**, с. Підгайці Лц.
- Дванадцятиголовий**, с. Копилля Мн.
- Декабрист**, с. Скулин Квл.
- Депутат**, с. Піщане КК.
- Джамайка**, с. Іванівка Гр.
- Джультет**, с. Дерне Квр.
- Джуна**, с. Пірванче Гр.
- Дилда**, смт Торчин Лц.
- Директор**, с. Лахвичі Лбш.
- Добрий день**, м. Любомль
- Довгий**, смт Мар'янівка Гр.
- Дон-Кіхот**, с. Підгірне Рж.
- ДОСА[А]Ф**, с. Люблинець Квл.
- Дохторка**, с. Пірванче Гр.
- Дракон**, с. Раків Ліс КК.

- Дрозд**, с. Фаринки КК., прізвище *Дроздик*
Дрофа, с. Підгайці Лц.
Дуб, с. Холонів Гр., прізвище *Дубець*; с. Колодії Мн., прізвище *Дубинка*
Дубок, с. Покащів Квр., прізвище *Ясенюк*
Дуда, с. Колодії Мн., прізвище *Дудко*
Дужий, с. Острів'я Шц.
Дупа, с. Люблинець Квл., прізвище *Жопінський*
Душман, с. Кременець Рж.
Дьомко, с. Підгайці Лц., прізвище *Демидко*
Дядько «Е», с. Брониця КК.
Дячок, **Дячки** мн., смт Торчин Лц.
Економістка, с. Одеради Лц.
Електрик, с. Смолигів Лц.
Ето, с. Сильне Лбм.
Ето-ето, с. Мельники-Мостище КК.
Ельцин, с. Підгайці Лц.
Ємеля, с. Підгайці Лц., прізвище *Омельчук*
Єнот, с. Колодії Мн.
Жаба, с. Бузаки КК.
Жиба, **Жибі** мн., с. Одеради Лц.
Жиглов, с. Брониця КК.
Жид, с. Несвіч Лц.
Жирафа, с. Мошена Квл.
Жура, смт Голоби Квл., прізвище *Журавська*
Журавель, с. Хомичі Шц., прізвище *Журавлюк*
Забужанчик, с. Пірванче Гр.
Завсклад, с. Нудиже Лбм.
Завферма, с. Пірванче Гр.
Загаза, с. Туличів Тр., «не вимовляє -р-»
Загарелій, с. Синявка Тр.
Засць, с. Новостав Лц.
Закуска, с. Люблинець Квл., прізвище *Сало*
Залізна голова, с. Ставок Квр.
Залізний, с. Смолява Гр.
Заправщик, с. Ветли Лбш.
Зек, с. Люблинець Квл.
Зикіна, с. Зарудчі Лбш.
Знахар, с. Осьмиговичі Тр.
Знахур, с. Піщане КК.
Зозуля, с. Мельники Річицькі Рт.
Золота рибка, смт Голоби Квл.
Золоті руки, с. Колодії Мн.
Золотозуб, с. Гішин Квл.
Зубатий, с. Березичі Лбш.
Іва, с. Люблинець Квл., прізвище *Іванкевич*
Іван Джексон, с. Пірванче Гр.
Івашка, смт Рожище, прізвище *Івашин*
Ізаура, с. Копилля Мн.
Інвалід, с. Карпилівка КК.
Індичок, с. Пірванче Гр., «бо низький»
Індус, с. Забороль Лц.
Індюк, с. Мошена Квл.
Інженер, с. Кременець Рж.
Інструктор, с. Хорохорин Лц.
Ісус / Вітька Довгий, с. Боголюби Лц.
Їздовий, с. Теклине КК.
Йожик, с. Поступель Рт.
Йо-майо, с. Новостав Лц.
Йон, с. Деревок Лбш., прізвище *Йончик*
Кавказці, мн., с. Крупа Лц.
Какаду, смт Торчин Лц.
Как сказать, с. Березичі Лбш.
Калькулятор, с. Підгайці Лц.
Канада, с. Жмудче Квл.
Капсика, с. Замлиння Лбм.
Капуста, с. Хорохорин Лц.

- Карась**, с. Михлин Гр., прізвище *Лин*; Люблинець Квл., прізвище *Карасюк*
- Каратіст**, с. Люблинець Квл.
- Кардинал**, с. Крупа Лц.
- Кармелюк**, с. Комарове Рт.
- Кацап**, с. Воєгоща КК., прізвище *Печніков*; с. Гута Камінська КК., прізвище *Філозов*
- Кашмар**, с. Підгайці Лц., прізвище *Качмар*
- Ква-ква**, с. Підбереззя Гр., прізвище *Качинська*
- КГБ**, с. Скулин Квл.
- Керенський**, с. Борисковичі Гр.
- Килун**, с. Семки Мн.
- Кирило**, с. Деревок Лбш., прізвище *Кирилюк*
- Китаєць**, с. Гута Камінська КК.
- Кінг-Конг**, с. Підгайці Лц.
- Кіномеханік**, с. Гірки Лбш.
- Кінь**, с. Деревок Лбш.
- Кірпонос**, м. Любомль
- Кіт**, смт Голоби Квл., прізвище *Котік*
- Кішка**, с. Лахвичі Лбш.
- Клишоногий**, с. Печихвости Гр.
- Кліпало**, с. Суськ Квр.
- Кнур**, с. Березичі Лбш.
- Коваль**, с. Кукуріки Ст.
- Ковбаса**, с. Здомишель Рт.
- Коза**, с. Осівці КК.
- Козел**, с. Холонів Гр., прізвище *Кізілік*
- Колобок**, с. Дерна Квр.
- Колхіда**, с. Березичі Лбш.
- Комар**, смт Торчин Лц., прізвище *Комаров*
- Комендант**, с. Лобачівка Гр., «при німцях батько був комендант»
- Комірник**, с. Велика Яблунька Мн.
- Композитор**, с. Радощинка КК.
- Комуніст**, с. Прилісне Мн.
- Коняка**, смт Рожище, прізвище *Лошак*
- Кордупель**, с. Четвертня Мн.
- Коржик**, с. Затурці Лк.
- Корнатий**, с. Волиця КК.
- Косигін**, с. Тоболи КК.
- Косий**, с. Прилуцьке Квр.
- Косоглазік**, с. Березичі Лбш.
- Крива Надька**, с. Штунь Лбм.
- Кривий**, с. Четвертня Мн.
- Кривогубець**, с. Острів'я Шц.
- Криволапченко**, с. Підгайці Лц., прізвище *Криворучко*
- Кривошій**, с. Воєгоща КК.
- Кримський**, с. Пірванче Гр., «жив у Криму»
- Криса**, с. Зачернець Лбм., прізвище *Щурук*
- Кріт**, с. Деревок Лбш.
- Крокодил**, с. Смолява Гр.
- Крохі**, с. Новостав Лц.
- Круглий**, с. Поступель Рт.
- Кручене Сало**, с. Теклине КК.
- Ксьонз**, с. Поступель Рт.
- Куба**, с. Здомишель Рт.
- Кубік Рубік**, с. Вересневе Лц., прізвище *Кубов*
- Кузя**, смт Торчин Лц., прізвище *Кузьмук*
- Куприк**, с. Підгайці Лц., прізвище *Купріячук*
- Курбас**, смт Голоби Квл., прізвище *Урбас*
- Курка**, с. Михлин Гр., прізвище *Півницький*
- Курносий**, с. Хорохорин Лц.
- Кутаїсі**, с. Мокре Ст.
- Кутузов**, с. Куликовичі Мн.
- Кухня**, с. Люблинець Квл., прізвище *Кухарук*
- Куций**, с. Четвертня Мн.
- Куць**, с. Михлин Гр., прізвище *Куций*
- Кучерявий**, с. Забороль Лц.

- К'ют**, смт Свитязь Шц.
- Лазаренко**, с. Берестяни Квр., «колишній голова колгоспу»
- Лапа**, с. Підгайці Лц., прізвище *Ногога*
- Ласта**, смт Торчин Лц., прізвище *Ластовецький*
- Латиш**, с. Запілля Лбм., прізвище *Венкус*
- Лебідь**, с. Четвертня Мн.
- Ленін**, с. Куликівичі Мн.
- Леонардо**, с. Березичі Лбш.
- Леонтію**, с. Деревок Лбш.
- Леопольд**, с. Скулин Квл.
- Леснічий**, с. Березичі Лбш.
- Лимон**, с. Михлин Гр., прізвище *Талимончук*
- Лисий**, с. Бузаки КК.
- Лисиця**, с. Вересневе Лц., прізвище *Хитра*
- Лівий**, с. Михлин Гр., прізвище *Лівончук*
- Лівшун**, с. Галичани Гр.
- Ліліпут**, с. Березичі Лбш.
- Літечко**, с. Одераци Квр.
- Лондон**, с. Лахвичі Лбш.
- Лось**, с. Бодячів Квр.
- Люди мої милі**, с. Воютин Лц.
- Лядно-лядно**, с. Омельне Квр.
- Ляш**, с. Дерне Квр., прізвище *Ляшук*
- Лящик**, с. Підгайці Лц., прізвище *Ляшук*
- Льова**, с. Підгайці Лц., прізвище *Левчук*
- Льон**, с. Городище-2 Лц., «співає пісню 'А льон цвіте'»
- Льоніки-Катіки**, с. Мельники-Мостище КК.
- Льотчик**, с. Хорохорин Лц.
- Мавпа**, с. Березичі Лбш.
- Магадан**, с. Твердині Лк.
- Мадонна**, с. Затурці Лк.
- Мазепа**, с. Прохід Рт.
- Мазур**, с. Велика Яблунька Мн.
- Майонез**, с. Березичі Лбш.
- Мак**, с. Люблинець Квл., прізвище *Максимчук*
- Макар**, с. Підгайці Лц., прізвище *Макарчук*
- Макарони**, с. Кортеліси Рт., прізвище *Макаренко*
- Макар-слідопит**, смт Торчин Лц.
- Маленький**, с. Кременець Рж.
- Манюній**, с. Бодячів Квр.
- Мао Дзе Дун**, с. Забороль Лц.
- Мара**, с. Люблинець Квл., прізвище *Марчук*
- Марадона**, с. Сошичне КК.
- Марко Вовчок**, с. Осьмиговичі Тр.
- Марко з пекла**, с. Запілля Лбм.
- Мартинчик**, с. Кукуріки Ст., прізвище *Мартинюк*
- Медичка**, с. Четвертня Мн.
- Меля**, с. Лаврів Лц., прізвище *Мельник*
- Метелик**, с. Березичі Лбш.
- Механік**, с. Підбереззя Гр.
- Мент**, с. Квасів Гр.
- Микола**, с. Михлин Гр., прізвище *Миколайчук*
- Мічурін**, с. Романів Лц.
- Міша Болотяний**, с. Судче Лбш.
- Молоковоз**, с. Печиховости Гр.
- Молоковозник**, с. Сьомаки Лц.
- Монгол**, с. Рудники Мн.
- Морква**, с. Хорохорин Лц.
- Моряк**, с. Сошичне КК.
- Москаль**, с. Підгайці Лц., прізвище *Москаленко*
- Музикант**, с. Квасів Гр.
- Му-му**, с. Покащів Квр., прізвище *Герасим'юк*
- Мураха**, с. Берестяни Квр., прізвище *Мурашов*

- Мухомор**, с. Вересневе Лц., прізвище *Грибок*
- Найда**, с. Залісоче Квр.
Наркоман, с. Березичі Лбш.
Начитана, с. Жабка Квр.
Не, с. Колмів Гр.
Негр, смт Рожище
Не хцу, с. Борисковичі Гр.
Ніксон, с. Яловацьк КК.
Нікулін, с. Березичі Лбш.
Німа Ольга, с. Радовичі Тр.
Німець, с. Пірванче Гр., «народився в Німеччині»
Німий, с. Маньків Лк.
Нове життя, с. Березичі Лбш.
Носатий, с. Жабка Квр.
Нутрія, с. Крупа Лц.
Ню-ню, с. Боголюби Лц.
- Огірок**, с. Річиця Рт., прізвище *Гурко́*
- Ой**, с. Полиці КК.
Олень, смт Торчин Лц.
Омелько, с. Новий Загорів Лк., «грав у виставі роль Омелька»
Оса, с. Звиняча Гр.
Осел, с. Тоболи КК.
Останове сім'я, с. Радовичі Тр.
Оце, с. Городище-1 Лц.
Оце-го, с. Новостав Гр.
Очкарик, с. Пірванче Гр., «бо носить окуляри»
- Палямар**, с. Новостав Гр.
Пантера, с. Березичі Лбш.
Папа Римський, с. Затурці Лк.
Партесц, с. Колмів Гр.
Партейний, с. Забороль Лц.
Парторг, с. Звиняче Гр.
Пархом, смт Голоби Квл., прізвище *Пархомчук*
Пасічник, с. Підбереззя Гр.
Пастух, с. Носачевичі Рж.
Педро, с. Березичі Лбш.
Педагог, с. Великий Курінь Лбш.
- П'єнза**, с. Воєгоща КК.
П'єр Безухов, м. Любомль
Пилорамщик, с. Великий Курінь Лбш.
Півень, с. Забороль Лц., прізвище *Козут*
Пінгвін, с. Забороль Лц.
Піонервожата, с. Смолигів Лц.
Піп, с. Пірванче Гр., «закінчив духовну семінарію»; с. Люблинець Квл., прізвище *Ксьондзик*
Плейшнер, с. Несвіч Лц.
Плюшкін, с. Жабка Квр.
Плюшовий, с. Рудка Козинська Рж., прізвище *Шолков*
Повх, с. Рудка Козинська Рж.
Поле Чудес, с. Вересневе Лц., прізвище *Якубович*
Помилуйте, с. Звиняча Гр.
Пончик, с. Підгайці Лц.
Попадя, с. Лобачівка Гр., «батько був попом»
Попандопало, с. Березичі Лбш.
Попі мн., с. Лобачівка Гр., «прадід і дід – попи»
Поет, смт Торчин Лц.
Поліцай, с. Пірванче Гр.
Поліщук, с. Городище-2 Лц., «приїхав з Полісся»
Полтава, с. Оконськ Мн.
Полтавець, с. Гута Камінська КК.
Польовий, с. Запілля Лбм.
Постоянка, с. Берестяни Квр., «народилася в с. Постійне»
Поштар, с. Новостав Гр.
Поштарка, с. Уляники Рж.
Прачик, с. Люблинець Квл., прізвище *Жаб'юк*
Приймак, с. Прилісне Мн.
Приймачок, с. Судче Лбш.

- Птах**, с. Михлин Гр., прізвище *Шуляк*; с. Люблинець Квл., прізвище *Горобець*
- Птаха**, с. Люблинець Квл., прізвище *Голуб*
- Пташка**, с. Річця Рт., прізвище *Воробей*
- Птіца**, смт Голоби Квл., прізвище *Сорока*
- Пушкін**, с. Григоровичі Лц.
- Рай**, с. Михлин Гр., прізвище *Раєвський*
- Райкін**, с. Седшице Лбш.
- Райсобез**, с. Березичі Лбш.
- Рак**, с. Човниця Квр., прізвище *Рачук*; с. Смолява Гр., прізвище *Неборака*
- Рамона**, с. Колодії Мн.
- Распутін**, смт Торчин Лц.
- Распутіна**, с. Кременець Рж.
- Рапшпіль**, с. Кременець Рж.
- Ревком**, с. Кримне КК.
- Редька**, смт Рожище, прізвище *Редько*
- Рейган**, с. Городище Квл.
- Рекетер**, с. Комарове Мн.
- Рекс**, с. Михлин Гр., прізвище *Рекус*
- Рембо**, с. Скулин Квл.
- Риба**, с. Лаврів Лц., прізвище *Окунович*
- Рижий**, с. Боголюби Лц., «за кольором волосся»
- Рим-цим-цим**, с. Григоровичі Лц.
- Рогач**, с. Підгайці Лц., прізвище *Лось*
- Роза**, с. Осівці КК.; пор. **Бетго**
- Рома**, с. Підгайці Лц., прізвище *Романюк*
- Роман**, с. Новий Двір Тр., прізвище *Романюк*
- Руб. 20**, с. Жабка Квр.
- Рубль 20**, с. Боголюби Лц.
- Рудий**, с. Положеве Шц.
- Рудь**, с. Колодії Мн., прізвище *Рудюк*
- Руский**, с. Мукошин Лбш., прізвище *Сергеев*
- Руховець**, с. Забороль Лц.
- Сабо**, с. Берестяни Квр.
- Сабоніс**, с. Люблинець Квл.
- Савлучок**, с. Качин КК., прізвище *Саалук*
- Санітарка**, с. Пірванче Гр.
- Світлофор**, с. Судче Лбш.
- Секретарка**, с. Берестяни Квр.
- Сестра Милосердя**, с. Запілля Лбм.
- Серий**, с. Холонів Гр., прізвище *Вовк*
- Си**, с. Річця Рт.
- Сивий**, с. Липини Лц.
- Син поета**, с. Печихвости Гр.
- Сільозя**, с. Зубильне Лк., «так вимовляв ім'я Серьожа»
- Скляр**, с. Люблинець Квл., прізвище *Скляренко*
- Скороход**, с. Яловацьк КК.
- Скумбрія**, с. Березичі Лбш.
- Скупердяй**, с. Новий Мосир Квл.
- Слава Україні**, с. Кременець Рж.
- Слон**, с. Новостав Лц.
- Слуга народу**, с. Борисковичі Гр.
- Смачного**, с. Люблинець Квл.
- Сметапа**, с. Затурці Лк.
- Снігур**, с. Березичі Лбш.
- Собака**, с. Деревок Лбш.
- Соболь**, с. Кременець Рж., прізвище *Соболевський*
- Сойка**, с. Борисковичі Гр.
- Сокол**, с. Майдан-Липненський Мн., прізвище *Соколець*
- Соловей**, с. Чорниж Мн.
- Сонний**, с. Городище-2 Лц.
- Сорока**, с. Острів'я Шц.
- Сорок п'ятий**, с. Стобихівка КК.
- Сосна**, с. Лаврів Лц., прізвище *Сосновська*

- Со-со**, с. Іванівка Гр.
Сполоханий, с. Лобачівка Гр.
Спонсор, м. Ківерці
Старий, с. Бодячів Квр., прізвище *Старчевський*
Старик Хоттабич, с. Жабка Квр.
Стахановець, с. Сошичне КК.
Сто грам, с. Іванчиці Рж.
Страус, с. Хорохорин Лц.
Сухий, с. Смолява Гр.
Сябро, с. Пірванче Гр., «переселенець із Білорусі»
Табак, с. Кременець Рж., прізвище *Табачук*
Танкіст, с. Ворокомле КК.
Танцьор, с. Великий Курінь Лбш., прізвище *Плясун*
Тарарай, с. Ворокомле КК.
Тарзан, с. Іванчиці Рж.
Тігра, с. Запілля Лбм.
Товариш дерево, с. Березичі Лбш.
Товба, с. Квасів Гр.
Тонка нога, с. Квасів Гр.
Торт, с. Михлин Гр., прізвище *Тертичний*
Тракторист, с. Уляники Рж.
Тралі-валі, с. Коритниця Лк.
Трандачиха, с. Городище Квл.
Тригуб, с. Несвіч Лц.
Троцький, с. Річиця Рт.
Тур, с. Градиськ Мн.
Тушканчик, с. Шепель Лц.
Тюшка, с. Люблинець Квл., прізвище *Артошенко*
Узбек, смт Торчин Лц., прізвище *Салів*
Ут-ут, с. Синявка Гр.
Фараон, с. Березичі Лбш.
ФБР, с. Миків Квр.
Фермер, с. Пірванче Гр.
Фікус, с. Залісці Рж.
Фокс, смт Рожище, прізвище *Фокін*
Француз, с. Оконськ Мн.
Футболіст, с. Здомишель Рт.
Хабасьо, с. Острів Мн., «так вимовляє *хіба що*»
Хазейка, с. Забороль Лц.
Харч, с. Кременець Рж., прізвище *Харчук*
Ха-ха, с. Воюгин Лц.
Хитрий, смт Голоби Квл.
Хірург, с. Полиці КК.
Хлібовоз, с. Градиськ Мн.
Ховрах, с. Крупа Лц.
Холостяк, с. Залісоче Квр.
Хома, с. Переславичі Ів., прізвище *Хомич*
Хом'як, с. Холонів Гр., прізвище *Хомчук*
Художник, с. Забороль Лц.
Цар, с. Комарове Рт.
Цар-баба, с. Вільхівка Гр.
Цар Соломон, с. Забороль Лц., прізвище *Саламан*
Ца-ца, с. Велика Яблуцька Мн.
Цвіркунчик, с. Березичі Лбш.
Цесво-то, с. Полиці КК.
Цибуля, с. Борочичі Гр.
Циган, с. Городище-2 Лц., «дуже темний колір волосся»
Циганка Аза, смт Торчин Лц.
Циклоп, с. Березичі Лбш.
ЦРУ, с. Миків Квр.
Цукриман Сахар Рафінадович, м. Любомль, прізвище *Сахарук*
Цуцик, с. Березичі Лбш.
Цуця-паця, с. Миків Квр.
Чабан, с. Кукуріки Ст.
Чапа, с. Люблинець Квл., прізвище *Чапко*
Чапаєв, с. Березичі Лбш.
Чашлін, с. Скулин Квл.
Чекіст, с. Колодії Мн.
Черевик, с. Покащів Квр., прізвище *Сапожнік*

- Череп**, с. Люблинець Квл., прізвище *Черепанов*
Черепаха, с. Залісці Рж.
Черчіль, с. Колодії Мн.
Чех, с. Осівці КК.
Чоботяр, с. Миків Квр.
Чорна хмара, с. Карасин КК.
Чорний, с. Маньків Лк., «брати-двійнята, один з яких білий, другий – чорний»
Чорний партизан, с. Березичі Лбш.
Чорт побери, с. Тоболи КК.
Чубар, с. Грем'яче Квр.
Чубчик, с. Мар'янівка Гр.
Чуєш-чуєш, с. Одереди Лц.
Чукча, с. Гута Камінська КК.
- Шакал**, с. Скулин Квл.
Шаляпін, с. Хорохорин Лц.
Шарапов, с. Новостав Гр.
Швабра, с. Березичі Лбш.
Швейда, с. Замлиння Лбм.
Швець, с. Пірванче Гр.
Швидкий, с. Берестяни Квр.
Шевченко, смт Торчин Лц.
Шевці мн., с. Лобачівка Гр., «прадід – швець»
Шепеляйло, с. Новий Мосир Квл.
Шестипалець, с. Ворокомле КК.
Шинкар, с. Брониця КК.
- Шкварка**, с. Берестяни Квр.
Шляхта, с. Березичі Лбш.
Шнадицять, с. Кримне КК.
Шофер, с. Уляники Рж.
Шпак, с. Піщане КК.
Шпікулянт, с. Ворокомле КК.
Штепсель, с. Прохід Рт.
Штирлиць, с. Сошичне КК.
Штунда, с. Кортеліси Рт.
- Щиглик**, с. Затурці Лк.
Щоб ти здурів, с. Новий Мосир Квл.
Щука, с. Скулин Квл.
Щукін Кіт, с. Голоби Квл., прізвище *Котищук*
Щур, с. Жабка Квр.
- Юдо**, с. Ворокомле КК.
Юстас, с. Березичі Лбш.
Юшка, с. Люблинець Квл., прізвище *Ющук*
- Ягодка**, с. Мощена Квл., прізвище *Ягодинець*
Якимущка, с. Великий Курінь Лбш., «діда звали Яким»
Японець, с. Копилля Мн.
Яці мн., с. Лобачівка Гр., «батько Яків»

Скорочення назв районів Волинської області

Гр. – Горохівський	Лбш. – Любешівський
Ів. – Іваничівський	Лк. – Локачинський
Квл. – Ковельський	Лц. – Луцький
Квр. – Ківерцівський	Мн. – Маневіцький
КК. – Камінь-Каширський	Рж. – Рожищенський
Лбм. – Любомльський	Рт. – Ратнівський

В. П. Шульгач

Мікрогідронімія Городищенського р-ну Черкаської обл. *

- Бабине Череве** – дж., бол., між смт Вільшана та с. Сегединці.
- Балябинів** – став, на пв. зх. від с. Дирдин; *Балябине*.
- Біла** – крин., на сх. околиці м. Городище, на кутку Чуїха.
- Білий** – став, на зх. околиці смт Вільшана; *Біле*.
- Біликів** – став, в ур. Біликів Яр, у пд.-зх. част. с. Товста.
- Болотянка** – став, у пд.-зх. част. с. Валява.
- Вільшанський** – став, у центрі смт Вільшана; *Містачанський*.
- Воротилів** – став, на пд.-сх. околиці м. Городище, на кутку Покасева; *Воротилове*.
- Гарбузів** – став, на пн. околиці с. Зелена Діброва, в ур. Гарбузів Яр; *Дорофіїв*.
- Гарбузова** – крин., у зх. част. с. Будорловецька, на кутку Луко-Лебеда.
- Гарячка** – став, у м. Городище.
- Гливищівський** – став, на пн. зх. від центру с. Зелена Діброва; *Левів*.
- Грецьке** – оз., у пв.-зх. част. с. Будорловецька.
- Груївський** – став, на пн.-зх. околиці с. Будорловецька.
- Денисенківський** – став, у пн.-зх. околиці с. В'язівок, на одномуменному кутку; *Денисенкове*.
- Дубовий** – став, між с. Ксаверове та смт Цвіткове; *Дубове*.
- Жуків** – став, на зх. околиці м. Городища, в однойменному ур.
- Завгородського** – крин., у центрі с. Валява; *Ринкового*.
- Завмирушина** – крин., у центрі с. Набоків.
- Загуральський** – став, на пн.-сх. околиці с. Орловець.
- Заводянка** – став, між сс. В'язівок і Хлистунівка.
- Западня** – бол., на сх. від с. Хлистунівка; *Западна*.
- Камінь** – дж., в однойменному ур., на пн. від с. Будорловецька; *Синій Камінь*.
- Кам'яний** – став, в ур. Хаблове, на пд. зх. від с. В'язівок.
- Кандаурка** – дж., на пд.-зх. околиці смт Вільшана, на х. Моргунів.
- Качанів** – брід через р. Вільшанка, в однойменному ур., на пд.-зх. околиці м. Городище.
- Кишенівське** – оз., у пн.-зх. част. с. Старосілля; *Кишенівське Плесо*.
- Клименковий** – став, на пн. від с. Товста; *Клименкове*.

* Доповнення та уточнення до «Словника мікрогідронімів України: Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина». К., 2004.

- Кобина** – крин., на бер. р. Медянка, недалеко від центру с. Ксаверове.
- Колгоспний** – став, у центр. част. с. Зелена Діброва.
- Колісник** – став, в однойменному ур., на сх. околиці с. Журавка.
- Коло Жолобка** – копанка, на пд. від с. Петрики.
- Коновальчина** – копанка, біля р. Листвянка, в центр. част. с. Валява.
- Костенкова** – крин., в ур. Довгий Яр, на пд. околиці с. Мліїв.
- Крадений** – став, в ур. Середній Яр, у пд. част. с. Мліїв.
- Кужбинів** – став, в однойменному ур., у пд.-зх. част. с. Орловець; *Кужбине*.
- Курочкова** – крин., у пн.-зх. част. с. Валява, на х. Ювілейний.
- Кушнірівський** – став, у пд.-зх. част. с. Зелена Діброва.
- Ледашівський** – став, на пд. околиці с. Мліїв; *Недашівський*.
- Лідин** – став, на пн. зх. від центру с. Зелена Діброва.
- Лучка** – став, в однойменному ур., у пд.-зх. част. с. Орловець.
- Макаришина** – крин., у пн.-сх. част. с. Набоків, на кутку Мліївська-Грузька.
- Макарицева** – копанка, в центр. част. с. Валява, біля р. Листвянка.
- Мегикове** – бол., між с-щами Моргунове і Кудинівка.
- Моргунове** – бол., між с-щами Моргунове і Кудинівка, попл. р. Моргунянка.
- Моряків** – став, у пн.-зх. част. с. Валява, на х. Ювілейний.
- Мурейків** – став, на пн.-сх. околиці с. Валява.
- На Качайбабі** – став, у пн. част. смт Вільшана, на однойменному кутку.
- Недоступчина** – копанка, в центр. част. с. Валява, біля р. Листвянка.
- Новий** – став, у пн.-сх. част. с. Товста; *У Вилах*.
- Оверків** – став, на сх. від смт Вільшана; *Оверкове*.
- Олитина** – копанка, в центр. част. с. Валява, біля р. Листвянка.
- Панський** – став, на зх. від центру смт Вільшана.
- Пасічнянський** – став, на пн.-зх. околиці с. Журавка, в ур. Пасічне.
- Плотина** – став, на пд.-сх. околиці м. Городище, на р. Вільшанка.
- Попова** – крин., на пд. від с. Мліїв, в ур. Середин Яр.
- Рівчиний** – став, в однойменному ур., на пн. зх. від с. В'язівок, на р. Свинарка пр. Вільшанки; *Рівчине*.
- Середин** – став, в ур. Середин Яр, на пд. околиці с. Мліїв.
- Середній** – став, на пн.-сх. околиці с. Валява.
- Сірлий** – став, у пн.-сх. част. с. Орловець; *Сіре*.
- Симиренчина** – став, між м. Городище та с. Мліїв, на суч. території НДІ садівництва ім. Л.П. Симиренка.
- Скарбова Криниця** – дж., в ур. Молочне, на пн. від с. Вербівка, на межі трьох сільських рад Вербівськ., Вільшанськ. і Журавськ.

- Старосільський** – стави: 1. між сс. Будо-Орловецька Городищенськ. р-ну та Мале Старосілля Смілянськ. р-ну; 2. у центрі с. Старосілля, на р. Вільшанка.
- Сторчаччина** – копанка, в центр. част. с. Валява, біля р. Листвянка.
- Сухенкова Яма** – ковбаня, на пд. від с. Дирдин, біля р. Вільшанка.
- Татарка** – крин., у центрі м. Городища, на бер. р. Татарка.
- Теплоярівський** – став, в однойменному ур., у пн. част. с. Валява.
- Титівський** – став, на пн. зх. від центру с. Зелена Діброва.
- Троянів** – став, у пн. част. с. Валява, на кутку Попівка (кол. с. Теплий Яр).
- У Дуковому** – дж., на зх. околиці м. Городище, в ур. Дукове.
- У Павленковому** – стави, на пд.-зх. околиці с. Дирдин, на кутку Будківка, в однойменному ур.
- У Чмелівці** – став, в однойменному ур., на пн. зх. від смт Вільшана.
- Фенівське** – дж., в однойменному ур., зх. с. Сегадинці.
- Фочин** – став, у пд.-сх. част. с. Зелена Діброва.
- Хабловий** – став, в однойменному ур., на пд. зх. від с. В'язівок; *Хаблове*.
- Хропалеві** – стави (4), на Хропалевому х., у пд.-сх. част. с. Мліїв. Місц. назва першого, вищого, ставка – *Лісгоспівський*, трьох інших, нижчих, – *Колгоспні*.
- Хуторянський** – став, у пн.-зх. част. с. Валява, на х. Ювілейний.
- Центральний** – стави: 1. у центр. част. с. В'язівок; *Муроване*; 2. у центр. част. с. Валява; *Венецький*; 3. у центр. част. с. Орловець; 4. у центр. част. с. Петропавлівка, на р. Широкий Берег; 5. у цент. част. с. Товста.
- Чаплина** – стави, на пд.-сх. околиці с. В'язівок, на однойменному струмку п. Вільшанки.
- Четверта** – став, в ур. Хаблове, на пд. зх. від с. В'язівок.
- Чупилків** – став, у зх. част. с. Валява.
- Яхневі** – стави, в пд.-зх. част. с. Мліїв, на х. Яхнів; *Колгоспний Великий* і *Колгоспний Малий*.
- Яцуків** – став, на сх. від смт Вільшана; *Яцукове*.

Зміст

Розділ I. Ономастика

Баранівська О. С. Про польські прізвища (антропонімні гібриди) з формантами <i>-ik, -yk (-czyk)</i>	3
Вербич С. О. Карпатська оронімія в контексті слов'янської історії регіону. II	9
Железняк І. М. Географія словенсько-східнослов'янських топонімних паралелей	17
Іваненко О. В. Географічна термінологія в топонімії Сумщини	27
Іліаді О. І. Слов'янські топоніми на території Греції (етимологічний коментар). VII	42
Карпенко О. П. Топонім <i>Балчуг</i> : до проблеми етимології	51
Козлова Р. М. И.-е. * <i>sel-</i> 'течь', 'двигаться, прыгать' в славянській гидронимії (континуанти псл. * <i>Sьlmъ</i> , * <i>Sьlma</i> , * <i>Sьlmo</i>)	61
Литвинчук Л. В. Прізвищеві назви Житомирщини XVI століття з суфіксом <i>-ов-ич / -ев-ич</i>	76
Осташ Л. Р. Функціонування чеських чоловічих імен слов'янського походження у XX столітті	89
Осташ Р. І. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 8	100
Пахомова С. М. Билини київського циклу як джерело вивчення давньоукраїнської антропосистеми	113
Редьква Я. П. Інтернаціональний словник ономастичної термінології (короткий огляд стану справ і пропозицій від України)	124
Шульгач В. П. Псл. * <i>Gьrtь</i> / * <i>gьrtь</i> у генетичному гнізді	130
Яцій В. О. Ойконімія Коломийського району Івано-Франківської області (матеріали до історико-етимологічного словника). I	150

Розділ II. Етимологія

Ефименко І. В. Етимологические этюды по русской диалектной лексике	164
Іліаді О. І. З архаїчної лексики карпатського ареалу	178
Шульгач В. П. Из русской диалектной лексики. VI	186

Розділ III. Огляди та рецензії

- Яшкін І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных
тэрмінаў : Тапаграфія. Гідралогія. Мінск : Бел. навука, 2005. 808 с.
(С. О. Вербич) 192
- Ewa Wolnich-Pawłowska. Antroponimia łemkowska na tle
polskim i słowackim (XVI–XIX wiek). Warszawa : Slawistyczny
Ośrodek Wydawniczy przy Instytucie Sławistyki PAN, 1993. 340 s.
(С. О. Вербич) 195
- Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини. Київ : Факт, 2004. 197 с.
(І. В. Ефименко) 202
- Попов С. А. Ойконимия Воронежской области в системе
лингвокраеведческих дисциплин. Воронеж : Изд. Дом
Алейниковых, 2003. 285 с.
(О. В. Иваненко) 209
- Лавриненко Алевтина. Семантическая макросистема и основные
механизмы ее генетической организации : Опыт реконструкции
(на базе индоевропейской формы *dh(e)ghom- “земля”).
Rzeszów : Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2002. 287 s.
(В. В. Лучик) 218
- Milan Harvalík. Synchronní a dyachronní aspekty české onymie.
Praha : Academia, 2004. 162 s.
(Л. Р. Осташ) 225
- Льубица Станковска. Имиѡтата на населените места
во Кумановск. Прилеп : Институт за старословенска култура,
2003. 334 с.
(В. П. Шульгач) 233

Розділ IV. Додатки

- Місцеві варіанти імен жителів с. Воєгоща Камінь-Каширського р-ну
Волинської обл.
(Т. М. Жданюк) 236
- Прізвища с. Радовичі Турійського р-ну Волинської обл.
(А. П. Собуцький) 243
- Матеріали до Словника прізвищ Волинської області
(В. П. Шульгач) 245
- Мікропонімія Городищенського р-ну Черкаської обл.
(М. М. Щербина) 255

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СТУДІЇ З ОНОМАСТИКИ ТА ЕТИМОЛОГІЇ. 2006

Відповідальний редактор *О. П. Карпенко*

Комп'ютерна верстка *І. В. Остапова*

Підп. до друку . . . 2006. Формат 60×84 ¹/₁₆. Гарнітура «Таймс».

Папір без вмісту кислоти. Друк різнограф. Умовн. друк. арк. . .

Тираж 200. Зам. № . . .

Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ.

Адреса видавництва та друкарні:

04701, Київ-71, вул. Межигірська 7/16 д.

Тел. (044) 425-12-75, 425-04-96.

E-mail: mail@pulsary.com.ua

<http://www.pulsary.com.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції,
серія ДК №585 від 5.09.2001 р.